

KALLIGRAM

KRÚDY GYULA ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI
Elbeszélések 8.

KRÚDY GYULA ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI

Sorozatszerkesztők

Bezeczky Gábor és Kelecsényi László

KRÚDY GYULA
Elbeszélések
8.

1900. május – 1900. december

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2014

Gyűjtötte
BEZECZKY GÁBOR és VÍGH IMRE

Sajtó alá rendezte
HRADECZKY MÓNI

A jegyzeteket írta
HRADECZKY MÓNI és JENEY ÉVA

Régi estvék

Van egy erkély a harmadik emelet magasságában, a boldog és szent Terézia templomával szemben, ahol esténként búsulni szoktam; különösen őszi éjeken, mikor a telihold a körút felől, háztetők és kémények közül, fekete felhők társaságában felemelkedik, és a templom meg a tornya és a háztetők is itt a magasban kívánnak fekete vonalaikkal a sötétségből – az erkélyen üldögélek, és kitágult pupillákkal meredek a holdba, amíg alul az omnibusz eldöcög, villamos csönget, és emberek mászkálnak mindenfelé. Az Andrássy úton villamos lángok ragyognak, az orfeum kigyulladó lámpásai is arról beszélnek, hogy odabenn a nagydob pufog, és egy rövid szoknyás kisasszony kipattan a dobogóra, a hold pedig ezenközben szeszélyes alakú őszi felhők között utazik a messzeségben, olyan messzi a háztetők felett, hogy tán én vagyok hozzá legközelebb itt a harmadik emelet magasságában.

Régi holdas őszi esték! Amikor megjönnek a lángsugarú nyár nyomán, izgatott és szomorú vagyok. S éjjelenként mindenféle oktalan és céltalan csavargásokat viszek véghez, egész a Zugló felé... a Zugló felé, ahol kertek vannak és kutyák vonítanak, és úgy sietünk az elhagyott kerti tájakon a messzi halmok felé, ahol a hold jár, és a szél, és az ősz komoran sötétlik a bokrokban, a fák gallyai között, és a fiáker lámpája messziről követ csak, mint imbolygó lidércfény a néma országúton. Nem lehet andalogni és poétázgatni az őszi éjjeleken, mint szép nyáron a liget fái között, vagy a város határain túl az egész kis korcsmákban savanyú bort iddógálva; most sietni kell, és sietünk, sietünk valamerre a néma, nedves tájakon, és elkedvetlenedve állunk meg egyszerre, s igazán nem tudni, miért kocsikáztunk ma ide („s miért pazaroljuk a drága pénzt”, mint Cecil mondja), és Mátyásnak ugyancsak sebesen kell hajtani, amíg végre megnyugodunk, amint a város lámpásai mosolyognak az utcákon; mosolyognak, s barátságosan integetnek a néma bús éjjel után, ahol csak ősz volt, meg a hold – a fényes, nagy és rejtélyes hold, amint a szél szárnyain vágatott a halmok fölött.

Eljöttek a holdas őszi esték. Hányadik ősz ez már, amelyikben tudatával bírok annak, hogy szépségek nincsenek a világban, és jók és kedvesek is kevesen vannak. Öreg barátom szerint néhány jó pohár borocska ha nem volna, akkor élni sem volna érdemes; és mert én még nem vagyok öreg, a borocska mellett a szerelmet sem vetem meg. Ne haragudjanak, hölgyek, a bort a szerelem miatt szeretem. Hát így, egy kicsit szeretünk idelelni, egy kicsit iszunk, de legfőképpen szemlélődünk, és az életnek javát ez teszi. Hogy kora tavasszal a napba nézhetünk, hogy arcunkhoz szoríthatjuk a virág üde kelyhét, hogy csavaroghatunk ide-oda, és henyélünk, henyélünk sokat, mert könnyű felállítani az élettörvényeket: az ember nem a

munkára teremtetett, és a civilizáció és egyéb rettenetességek láncolták meg a szabad akaratot, és a kedves vágyakat is megláncolták.

És ilyenkor, bús ősszel, az erkélyről a holdba nézünk, a felhős, fekete égre, mintha titkos boszorkányjeleket látnánk ott, hol csak üres levegő van. Az esték elmélkedések közepette telnek el, az öreg torony szemben mereven és komolyan álldogál, de tanácsal nem szolgál, sőt kivilágított óralapjaival csak a kedvemet rontja. Az a négy világos pont a sötét magasságban, amik mint komor vén boszorkányok szemei merednek ide hozzám az erkélyre, arról beszélnek, hogy ideje hazamenni, ideje elmenni, ideje munkához fogni vagy szórakozás után nézni: megöregedni és meghalni. Oh, megöregedni és meghalni, mikor az őszi éjjel oly gyönyörű, oly bús és magányos, oly néma, és az ötödik boszorkányszem, a hold, tetők és kémények között ballag, mintha ő is látni akarná mindazon semmiségeket, amik itt történnek, és tán a zenélő hölgyekre is kíváncsi, akik szemben, egy kávéházban, fehér ruháikban és tornyos frizuráikkal az ablakok mellett elsuhanak. Akikre egykor magam is nagyon kíváncsi voltam: kik egykor érdekeltek, és utánuk jártam, mint egy kuvasz, hogy elhagyjam őket, és a tisztességes nők nyomába lépjek; vagyis olyan nők nyomába, akik nem zenélnek a kávéházban, nem jönnek fehér ruhában sem, és szemeiket lesütik ők; azonban jön egy pillanat a meleg barátság folyamán, amikor ők is olyanok, éppen olyanok lesznek, mint a muzsikusz lányok. Éppen olyanok: szemük lehunyva, és karjuk ölelésre tárva... Itt már nem is szabadna filozofálni. Minden férfinak örülnie kell, ha a nők méltányosak és jóindulatúak, mert tőlük van mindenünk, és bizony isten nem lehetne őket szép kalapokkal és selyemruhákkal megszolgálni, ha nem volnának olyan igen jószívűek.

A holdas őszi estékről akarok írni, amik minden esztendőben, ha megjönnek, rejtélyességükkel, mély titkaikkal körülhálózzák a szívemet, a gondolkodásomat s mindent bennem; a holdfény jár át, és a barangoló szél, ami ismeretlen helyről jön.

Egy régi őszre emlékszem, amikor nagyon szegény voltam, és nagyon egyedül voltam: olyan egyedül és szegényen, tán még sohasem úgy, és senkim sem volt, csak bizonyos levelek jöttek, csak levelek, de azok nagyon pontosan jöttek, mindennap, minden második nap, messziről, egy elfelejtett szegény kis leánytól, aki gyakran így írt: Ne hagyja magát eltántorítani. Jöjjön bátran a Dicsőség Felé – mert szegényke szerette a nagybetűket.

Most, ha behunyam a szemem, látom azt a sötét kis udvari szobát, ahol laktam. Laktam, biztosan laktam, de a fejem, ha levágnák, sem tudnám megmondani, hogy miből éltem és miként éltem, bár, ha hétköznapi módra felmelegszem, életem ezen korszakát szoktam olyan lump időnek nevezni, amelyen polgári felfogás szerint minden fiatalembernek keresztül kell menni, tombolni... Oh, pedig nem nagyon tomboltam; hanem a sötét kis szobának a sarkában

üldögélve, mindig vérömlésektől félttem, haláltól, kórháztól és a halottas szekértől, vagy a jó isten tudná, mitől; a leveleket olvasgattam, amelyek ama messzi városból érkeztek, és oly szomorú voltam, olyan szomorú, hogy az már szinte gyönyörűség volt.

A felfordított kofferon, ahogy az utazó mesterlegények, a felfordított kofferon búsongtam, és nagyon szomorú, nagyon keserves leveleket írogattam abba a messzi városba, ahol egy szegény kis leány engem a Dicsőség felé látott haladni, és szép álmai voltak: oh, mily szépek, s mily szépen tudta őket leírni!

Ezek a levelek tették a szórakozást, a színházat, a bált, a lakomát, hogy Janka mit írt apró, szállás betűivel, és milyenek voltak álmai felőlem, mikor már a halottas szekéren éreztem magam, és esténként, ha az ágyba lefeküdtem, mindig megpróbálkoztam a fekvéssel, ami a koporsóban fog esni.

Kinyújtózkodtam, és karjaim szorosan a testemhez szorítottam, szemem pedig behunytam. Mert csak egy hevesebb vérömlés éjszaka, egy vérömlés mindössze, és a koffer a sarokban állva marad, a papirosok is az asztalon, minden, és Janka vajon kit küld majd a Dicsőség felé, kiről álmodik? Az eső zuhogott odakívül, a mély, sötét udvar felett, ahol én a földszinten, a sarokban, mint egy beteg borz gunnyasztottam. Ezen az őszön mindig esett, mindig, és a holdat is csak néha láttam az esőfátyolon keresztül.

A háziasszony igen előkelő dáma volt, kimondhatatlanul előkelő, s a konyhából, ahol keresztül kellett járni, s melynek ajtajára névjegyemet felszegeztem a diákok névjegye mellé, akik a lakás többi szobáit lakták, mondom, a konyhából, gyakran hallottam előkelő háziasszonyunk hangját, amint öklömnyi cselédje előtt sorra mocskolta a szomszédokat, s különösen Báskánné volt az az asszony, aki tudvalevőleg kifosztogatja a szobaurakat, sőt Báskán úr is a szobaurak harisnyáit és ingeit hordozza... És valami lány is volt itt, és elől egy szemüveges fiatal legény, akinek legnagyobb volt a névjegye a konyhaajtón, és doktor úrnak hívták, habár csak orvosnövendék volt.

A konyhai tereferéből hamar meg lehetett tudni, hogy ez a szemüveges ifjú ember kosztot és kvártélyt a jövő reményében kap, mert a lánynak, előkelő szobaasszonyunk lányának majd egykor hozzá kell feleségül menni.

Persze én hátul, kis lyukamból, szememet sem emelhettem a lányra, s nem is igen tettem azt, mert Janka egyszerre nyugtalankodni kezdett, és minden levelében követelte, hogy látogassam meg: mert elhervad, elpusztul, meghal és szép szemét kisírja miattam... És én milyen körmönfont hazugságok és ürügyek alatt bújtam ki a látogatás elől, amelyhez a legszerényebb felfogás szerint legalábbis ép cipő kellett volna, a felöltőről és más dolgokról nem is szólva. Janka álmaiból természetesen úgy tudta, hogy engem mindenféle gazdag szép

szirének csábítgatnak itt, és szép színésznők – és alávaló, kokett teremtések – pályáznak kegyeimre; sohasem lehetett megtudni, miért féltett Janka éppen a színésznőktől. Janka, a kis Janka, a kis szomorú, bús Janka! Azóta... Ama régi idők óta én álmodtam néhányszor felőle, és reggel vizes szemmel ébredtem. Miért? Nem tudni. Az ifjú költők, amikor a szülőföldről elindulnak, rendesen hagynak hátra valakit, akinek szívecskéjét először dobogtatták meg, először, először... Ah, minden elmúlik!

Igen, akkoriban történt, hogy a doktor úr – két év után – egyszerre szó és hang nélkül eltávozott otthonról, hogy többé soha vissza ne térjen.

Micsoda gonosz napok következtek erre. A kis sparherd a konyhában egész délelőttökön nyugtalankodva zörgött, és „az az asszony”, tudniillik Báskánné, aki a szobaurai kalapjait is férjével hordatja, előkelő háziasszonyunk sírt, kiabált, átkozódott, a leány ellenben – ekkor néztem meg jobban – nemigen szólt, sőt csitította az anyját.

– Mama, skandalumot akarsz? – mormogta tompa hangon. – A jövőmet akarod tönkretenni? Széles csípőjű, vörös hajú lány volt Anna, és se nem szép, se nem kedves, az orra itt-ott szeplős volt, ám fehér, kíváncsú fehér nyakába még akkor is beléharaptam volna, ha már a halottas szekéren vagyok. Széles ajkain pedig vad, buja mosoly derengett, mint a kis kurtizánok arcán. Minden mozdulata különben lusta és lágy volt, mint egy jól táplált selymes, nagy macskáé.

Tehát ő csillapította az anyját, amire ez olyanokat mondott, hogy én elpirultam a kis lyukamban.

Anna az anyja mondásaira nyugodtan felelgetett, és így csinos veszekedés támadt. Este Jankától nem jött levél, és én a felfordított kofferen üldögélve elgondolkoztam Annán, az előkelő asszonyságon és mindenben. Az ökölnyi cseléd elfojtott zokogása behallatszott a konyháról, mert ő nagyon sajnálta a doktor urat és az Anna kisasszonyt is.

Anna kisasszonyt sajnáltuk mind, és ő erre úgy segített magán, hogy éjjel, reggelre elszökött otthonról. Tán a doktor után ment, tán másfelé?

Igazán nem tudom már, hogy mi történt azután, mert kis hajlékomat el kellett hagynom. Janka leveleit összecsomagolva elhurcolkodtam a sarki kávéházba, ahol néhány éjjel laktam. És olyan szomorú voltam, hogy csupa gyönyörűség.

Azóta is voltak már holdas őszi esték, de szomorkodni, boldog lenni nem tudok többé úgy.

A két kövér pejjel kezdhethük. Ez a két pej nem olyan volt, mint a többi pej: ők doktori lovak voltak, sokfelé megfordultak és sokfelé ismerték őket. Ha méltóságos és csöndes ügetésükben megjelentek a batárral, az emberek így szóltak egymáshoz: „Megint haldoklik valaki, már Róbert bácsit is elhívták...” A két jól táplált pej öregesen, lassan haladt az utcákon, mert ők sohasem siettek. Róbert bácsi mindenhová elég jókor érkezett: néhol segített a betegen, néhol nem. Öreg Márton, aki a pejeket hajtotta, szintén értette a tudományt, és többnyire tudta, hogy milyen betegségben sínylődik az a szegény, akihez ügettek a végső percekben. S így Márton néha lehangoltan csóválgatta fejét, dirigálván a szürkéket, máskor kihúzta magát, és rossz szemével mereven nézte a lovak fülét. Az utcákon, amerre elhaladtak, a lakosok öreg Márton magatartásából gyakran megállapították a beteg diagnózisát, mert már csaknem harminc éve mentek ők a nagy batárral, a kis fekete táskával és Jonatánnal, a vizslával. Hogy Jonatánról is beszéljünk, jelentsük ki, hogy ilyen öreg kutya tán még nem is volt a világon; egészen szürke, egészen öreg, bús vizsla, amelyik mindig a batár hátulsó két kereke között tartotta magát. Mehettek a pejek úgy, ahogy akartak, Jonatán soha el nem maradt, soha előre nem került. Igaz, hogy a pejek mindig egyforma tempóban ügettek, ám Jonatán sem változtatott haladásán soha. Csöndes, hangtalan Jonatán volt; és abban is különbözött más öreg kutyáktól, hogy ő nem nagyon szeretett heverészni, örömmel indult a betegek látogatására, és a legnagyobb gyönyörűsége az volt, ha minél távolabbi utcába görgött a batár. Az idegen ebekkel szóba nem állott, és a hecceket kerülte, mint egy csöndes vérmérsékletű öregember, aki a bölcsesség szemüvegén át szemléli a világot és a világbani dolgokat.

Ők együtt éltek a doktor házában. Öreg Márton az istállóban a pejekkel, Jonatán a folyosón, Róbert bácsi pedig a szép szobákban. Julianna a konyhán főzött; és mindig láthatatlan és nesztelen volt ez az aggodalmas tekintetű, karcsú derekú leány, a Róbert bácsi húga. A szép szobákban mindenféle ritkaságok voltak felhalmozva, és az öreg doktor korán reggeltől késő estig pepecselt e régiségek között. Simogatta, rendezgette őket, és elfeledkezett az egész világról. Az évek így múltak el, soha semmi nem történt. Egyszer, vagy öt éve, a szobákat festették, és dalos piktorok jártak hosszú létráikon a falak mentén, a régiségek és ritkaságok ekkor a kamrába költöztek. Mennyi baj volt ezen a nyáron, mennyi baj! A szekrényeket kihozni a szobákból, újra helyükre tenni, egy kínai váza elveszett, néhány milánói tányér eltörött... Csakhogy ősz lett, és a festők létráikkal elköltöztek a házból.

Róbert bácsi délutánonként nagy karosszékekben ült és olvasgatott, amíg a szemüvege lassan az orra hegyére csúszott, és fejével bólintott, mintha helyeselné az olvasottakat. Ám mindenki tudta, hogy nem azért bólint; szundikált, szundikált... És így egy délután szépen elszundikált örökre. A halál kocsija a [...] mezőkre gördült vele, és ő bizonyára [...] nézett ki az ablakon. Jonatán nem [...] a kerekek mellett, és az öreg Márton a kövér [...] hol van? – Ők árvaságban itt maradtak. Julianna átvette a házat, a régiségeket, és azt mondta magában: „Végre élni fogok én is; szegény bátyám bogaras ember volt, úgy bánt velem, mintha nem is volnék a világon.” Kiegyenesedett Julianna, és körülnézve ismétlé: „élni fogok”. Aznap azonban mégiscsak a konyhán ebédelte, ám a Róbert bácsi ezüst evőeszközeivel a szép táányérokra; estve is kis szobájában feküdt le, imádkozott, és várta az álmot. De az álom – régi szenvedéseinek régi gyógyítója – ma nem jött, odakünn maradt az esős éjben, és szárnya alá dugta fejét az ereszen. Juliannának mindenféle szokatlan gondolatok jártak a fejében, hogy ezután hogy lesz, miként lesz, elfoglalhatja-e a szép szobákat, és vendégsereget gyűjthet a házba? Hisz őt már alig ismerik, mindenki elfelejtette; hogy tán meghalt, vagy elköltözött ebből a városból. A konyhán és a kis szobában töltvén húsz esztendő, mindenki elfelejtette. Sehova nem járt, hozzá sem jött senki.

Forgolódott párnái között, a múltra és jövőre gondolt. Később sírt, hogy Róbert bácsi meghalt, mert mi minden megváltozott. Sírásában elaludt, és egy szőke fiatalemberrel álmodott, aki egyszer Róbert bácsihoz jött... Most, az álomban is úgy beszélt vele, mint akkor:

„Kisasszony, beszélhetek a doktor úrral? Én Csery orvos vagyok, itt megtelepedtem, megismerkedni szeretnék a kolléga úrral.” Ő elvörösödött, és így szólt: „A bátyám amott van, a tornácon...” Egy hét múlva megint eljött Csery, ő éppen az udvaron volt, de besurrant a konyhába, pedig látta, hogy Csery utána fordul a tekintetével, mintha megszólítani akarta volna. És délben, amikor a levest bevitte, Róbert bácsi az asztalkendő szürke szakállá alá gyűrte, és így szólt: „Magáról kérdezősködték... Ej, ej, Zsüliett, mi dolga van magának az én látogatóimmal?!” Ő ismét elvörösödött, mintha igazán történt volna valami, és Róbert bácsi a fejét csóválta.

Az esős éjjelre szép májusi reggel virradt. Az udvarbeli füveken és virágokon vízcseppek ragyogtak, ám az üveges tornác színes cserepei közül hiányzott a Róbert bácsi nagy fehér kalapja. Öreg Márton az udvart söpörte, és Jonatán a nyomában ballagott. A vénember beszélgetett a vizslához, és Jonatán értelmesen gondolkozott Márton mondásain. Éppen mintha nem változott volna semmi, csak a nagy fehér kalap hiányzott, és a fehér kalap alól Róbert bácsi szürke szakállá. Julianna kis udvari szobájából szemlélte a reggelt, majd sebesen felvette fekete ruháját, nagy kötényét is mellére tűzte, és fekete haját koszorúba formálta. Se

rút, se öreg nem volt még – ki tudná, hogy mennyi idős? –, a kezei, az igaz, eldurvultak a munkában, de az még nem olyan nagy baj. Istenem, mi lesz, hogy lesz? A temetésen mondták a háta mögött: „Ez volna árva Julis? Ez volna?” A tükörbe nézett, és mosolygott: „Persze hogy én vagyok árva Julis, szegény Julis, akit már mindenki elfelejtett!” Fiatalnak, szépnek látta magát most, és virágot tűzött hajába. A virágot a kertből hozta, éppen a legszebb violabokrot szedte meg – oh, hogy kiabált volna Róbert bácsi, ha ezt látja!...

*

És délután a batár előállott, Julianna könnyű lépésekkel libbent a bőrpárnákra, és ezt mondta:

– A temetőbe megyünk, ám gyorsabban hajts, Márton, mert én utálok a cammogást!...

Márton, hátradőlve a bakon, útjukra eresztette a kövér pejeket. Persze a pejek ügettek, mint mindig... Jonatán, a vizsla, egy darabon szaladt a kerék mellett, aztán visszafordult csalódottan. Julianna kiszólt az ablakon:

– Jaj, be meleg van, és te, Márton, nem sújtanál azokra a dögökre semmi kincsért!

Nagyon melege volt Juliannának. Zsebkendőjével legyezte arcát, és a homloka kigyöngyözött. Folyton kinézett az ablakon, hogy lássák őt, és lássa ő is az embereket. A temetőbe is csak azért indult, hogy alkalom legyen keresztülhaladni a városon a Róbert bácsi pej lovaival, amelyek, íme, most az övéi.

– Márton, nem hajtanál? Istenem, ezek a vénemberek mily szörnyű lusták! Fogd az ostort, és sújts a dögökre!

A vén Márton előbb búsan visszanézett, és mormogott:

– A doktor úr ezt a tempót szerette. Vérének ez jó tett.

Julianna élesen szólt:

– Én egészséges vagyok. Úgy hajts, ahogy rendelem!

Márton meggondoltan emelte fel az ostort, és csendesen a rudas hátára eresztette.

– Fickó! – mondta jóakaratólag és bocsánatkérőleg.

Fickó megrázta a fejét, és farkával oldalára csapott.

Juliannának nagyon melege volt a kocsiban. Fújt és jobbra-balra nézegetett. A zsebkendőjét gyöngyvirágillatszerrel hintette be. Mintha koporsószága volna ennek a zsebkendőnek? „Csak nem vagyok rosszul?” – mormogta. Most – amikor sose volt beteg –, éppen most, amikor élni kellene. A szíve dobogására figyelt, de látta, hogy a piacon néhányan a batár után néztek.

A toronyban éppen harangozni kezdtek, és a harangok olyan különösen szóltak, mint tegnapelőtt, mikor erre mentek Róbert bácsival, éppen úgy...

– Márton, ne hajts a temetőbe! Hazamenjünk, üsd meg azt a lovat!

A pejek – hiába – gyorsabban menni nem tudtak.

– Márton, eladjuk ezeket a lusta dögöket! Fiatal csikókat veszünk; szeretem, ha a lovak száguldanak... Előre, vágatva, amilyen a fiatalság...

A büszke Teréz

I.

Teréz hazafelé jövet – ő a postán a kiadói állomást töltötte be –, a Koszorú köz sarkán férfihangot hallott. Szíves szót, amint a fülébe szállt a köszönés:

– Jó estét, Teréz, hogy megnőtt, lám, lám... Ejnye, egész megnőtt, Terézke.

Teréz odanézett. (Persze csak épp fél szemmel, mert mindenféle emberrel szóba állani mégsem lehet.) De a szíves hang meghatotta. És tudta is mindjárt, hogy aki szól, az nem lehet más...

Ej, csak Jánosi.

Mégiscsak impertinencia tőle, hogy utánozza ama másiknak a hangját.

Teréz éppenhogy úgy, biccentett a fejével. De meg nem állt. Jánosi, az impertinens azonban nyomába lépett:

– Ej, ej, Terézke, hát haragszik rám, van-e oka haragudni rám? Mikor én nem vétettem magának soha, Terézke. Haragszik, Terézke?

– Először is, ne hívjon engem Terézkének – szólt Teréz, és fejét büszkén fölhajtotta. (No lám, már ilyen mindenféle emberek is Terézkének hívják! Mi lesz a világból, no tessék!)

Jánosi azonban kis görbe vállaival mellé furakodott, és kék gyermekszemeivel a lány arcába mosolygott. Szelíden jött a hangja szürke, bozontos szakállából:

– Ha bántottam, bocsásson meg, Teréz! Igazán nem érdelek magától rossz szót, még csak rossz gondolatot sem...

Teréz hevesen harapta össze az ajkát:

– Hinceg, hogy behozott a postához? Jó, még ma elhagyom a hivatalomat – mondta, és vállát dacosan rángatta.

– De Teréz...

– Semmi Teréz! Nekem van másik nevem is. Szentpáli Pál Terézia a nevem, ha eddig nem tudta, tisztelt Jánosi Mátyás úr.

A kis görbe vénember szelíden mosolygott:

– Jó, jó, hát, ha akarja, Teréz kisasszonynak hívom ezután, csak legyen jó szívvel hozzám, ilyen vén salakbakterhez, amilyen én vagyok már. Az efféle kivénült professzorhoz, Teréz, aki más szemüvegen nézi a világot... De megyek már. Már megyek, Terézke. A kedves mamának a kezét csókolom. Bonjour, bonsoir, pá, Terézke, kezét csókolom.

Elbicegett Jánosi, fekete kordováncsizmái nyikorogtak a Víg utca göröngyös kövezetén. Mohaszürke, görbécske magyar ruhás alakja ferdén lapított a házak fala mellett. Terézre többször visszanézett, bár már nemigen látta. Teréz ugyanis mindig másfelé ment haza, soha az egyenes úton. Zegzug utcákat választott. Sebesen ment, majd lassan körülnézett, mintha attól félne, hogy követi valaki, megtudni, hol lakik ez a büszke kisasszony. Nem. Sem várban, sem kastélyban, hanem a Bujtoson, ahol a szegény emberek laknak. A túlsó oldalon az árok fekete füzei szomorkodnak. És a házak többnyire egyablakosak. Teréz az anyjával itt lakott. És lépteit hiába lassította, senki sem követte soha. Ah, ez kissé prózai. Nincs ebben a városban senki, akit érdekelne ő? Senki sincsen? Hát ebben a városban sem találja meg azt, akit keres? A másikat, akit mindig keres? A férfiak elseje, az a másik. Magas, barna és karcsú... Karjára fűzné, és vinné sétálni a korzóra. Mondaná: Terézke. Meg egyebet. És nem bosszantó-e, hogy csak az a vénember, az a penzionált professzor tudja csak, hogy az Ér utcában laknak? És senki más rajta kívül?

II.

Terézt otthon már várta az anyja. Teréza mama nem büszke; inkább félénk és szomorú, igen lompos, szeretne minduntalan sírva fakadni, és keseregve tipeg a kávé körül:

– Hát csakhogymár hazajöttél, Teréz, azt hittem, hogy többé sohasem látlak... Kértem is Jánosit, vigyázza rád, hogy szemtelen férfiak ne kerülgessenek.

Teréz bosszúsan nézett az anyjára:

– Itt volt tán Jánosi?

– Jánosit kérdezted, Teréz? – mondta Teréza mama, miután elhelyezkedett, kanálát kezébe vette, és gyönyörködve szemlélte a kávéját. Aztán halkán mondta: – Nem, Jánosi nem volt itt. Senki sem volt itt. Mert bennünket már mindenki elfelejtett.

Aztán a kiflit tördelve, búsan mormogott maga elé:

– Hiába, hogy szép vagy, Teréz. Minden hiába... Mégis elmúltál már harmincéves.

– De mama! – kiáltott Teréz, és szemei könnyel teltek meg.

– Nono... Ne légy gyermek, mondom, hogy szép vagy azért, különösen járásod szép. Mondom, járásod, Teréz. És a véred is nemes. Mert, remélem, tudod, hogy az én nagyanyám kegyelmes asszony volt. És apám is méltóságos úr. Remélem, azt is tudod... No, Szentpáli sem volt éppen utolsó ember, az apád, Teréz, de mégiscsak afféle zordon, szegény kisnemes volt ő, amilyen a skót balladákban jó elő, mondta Jánosi egyszer. Mert Jánosi nagyfejű ember. A Hedda tudora, a Heddái, Teréz.

Teréza mama előrehajolt, és igen elcsodálkozva hangsúlyozta e szavakat.

Teréz keserűen nézett maga elé: már az anyja is mondja, hogy vén. Istenem, már vén? Már? Mikor még mindig nem jött el az, akire vár. A magas, barna, karcsú, előkelő... Beesteledett.

A Bujtos nyurga, kopasz fái mereven állnak az áprilisi délutánban, mintha fekete, szögletes betűk volnának a barna láthatárra rakva. Mit mondhatnak azok a betűk? Vajon tartalmazzák-e ama másik nevét? És ki tudná leolvasni onnan?

III.

Teréz, mikor reggel hivatalba ment, ismét találkozott a kis görbe Jánosival. Mintha várna rá a vén salabakter?

– Jó reggelt, Terézke... Elmúlt egy éjjel, és az éjszaka még szebb lett, még rózsásabb... Délben, ha jön, siessen, vendéget viszek magukhoz.

Teréz csúnyán nézett a kis vénemberre:

– Hozzánk?

– Igenis, Terézke. Barátomat és kollégámat, Kálmán Ferenc tudort.

– Valami vén tollseprő az is, nemde? – mondta közönyösen Teréz.

– Persze, persze... – nevetett a kis Jánosi –, Kálmán Ferenc, ha a tudomány szolgája is, szakállt nem eresztett. De ajánlom magamat, Terézke. Adieu. Au revoir.

Elbicegett. Teréz utána sem nézett, büszke lépésekkel ment tovább.

Délben azonban mégis sietett. Hátha...

De csak eleinte, mert útközben eszébe jutott, hogy ez gyöngeség volna tőle, ha gyorsabban menne, mert egy embert, valami Kálmán Ferencet bemutatni akarnak neki.

Sőt meg is állt. Sietni semmiképpen sem akart. Tán legjobb volna haza sem menni. Még azt hinné Jánosi, a görbe, és az az ember, hogy értük sietett, repült egy ismeretlen férfiú felé: akit bemutatni akarnak neki.

Nem ment hazafelé.

Elcsatangolt a zegzug utcákon, és fejét büszkén fölemelve ment az apró házak között.

Nem; ha már öreg is, ha már elmúlt harmincéves is, mint az anyja azt örökké hangsúlyozza, azért nem fogja megérni azt senki, hogy örüljön a férfiaknak, akik házasulandó sorban vannak. Nem, soha! És dühbe jött, amint a kis vén Jánosi, a ház e régi barátjának titkos mosolygására emlékezett, amint reggel az utcán megfogta, és Kálmán, ez ismeretlen senki bemutatását ígérte.

Céltalanul ment az utcákon, már a delet is elharangozták, és eszébe sem jutott hazamenni.

Hideg félelem járta át a szívét a gondolatra, hogy otthon találkozna valakivel, aki mint kérő jönne a házhoz. Aki megnézni jött őtet, mint a marhákat szokás...

Kiegyenesedve, sebesen ment Teréz; minél messzebb igyekezett lenni az otthontól. Minél messzebb.

És szegény bolondos, vénleányos fejével úgy gondolta, hogy most valami nagyszerűt cselekszik.

Piroska és a farkas

Volt magának húga?

És ha emlékszik rá, ugye kicsi volt, vidám és fürge? Mint a pintyőke, ugrált a házban, egyik szobából a másikba libbent, énekelgetett is, mint a csízmadár, és kicsúfolta önt, amidőn a hic gallus cantans című iskolai feladványt tanulta: hangosan és elkeseredve?

Az én kishúgom ilyen volt.

Gondoljunk egy kis nőcskére, aki akkora volt, mint egy cigaretli, amit ön a kertben élvezett az orgonabokrok mögött; gondoljunk egy kis nőcskére, aki az ön névnapjára piros pamutból óratartót stikolt titokban, és önnek a zsebébe csempészte azt; gondoljunk egy kis nőcskére, aki játékos pajtása volt önnek, éppoly bátor és éppoly vidám és éppoly okos, sőt tán okosabb, mint ön, akire azonban ön mindig bizonyos jóakarató és gyengéd lenézéssel tekintett, és barátságával megtisztelni vélte.

Ilyen volt Piroska.

Tulajdonképpen Piros volt a neve – akkor. Mert éppen aranyzőke volt a haja, az arca rózsás és kicsattanó az egészségtől. A fára pompásan felmászott, és nála vakmerőbben hintázni senki sem tudott a környéken. Történt, hogy az esztendők múltak, történt, hogy Pirost egy napon felpakolták, és bizonyos messzi városba vitték bizonyos szigorú nénéhez. Ön nem sokat törődött a dologgal, és a hic gallus cantanst úgy kiabálta, hogy visszhangzott belé a kert, az orgonabokrok, és nem vette észre, hogy a kert, az orgonabokrok, sőt az ünnepélyes és komor nyárfák is csudálkozva néznek össze. Az almafáról egy rigó is beleszólt a dologba, kérdevén a bokrokkal és nagy fákkal: hol van Piros?

Piros elment, és esztendő multával visszajött. Vajon a régi Piros volt-e? Oh, dehogy! Egy másik Piros. Idegenül, szinte ellenséges indulattal néztem rá. Mintha mindene megváltozott volna. A haja valamiképpen más lett – tán szebb, ezt azonban bevallani nem mertem –, és koszorúba fonta fején. A szeme is kékebb és mélyebb. És játékos kedve hová lett?! Kis fejét egyenesen, szinte komolyan tartotta, és okosan nézett mindenkire; reám alig, éppenhogy biccentett, és mondta: „Szervusz, Jancsi!” Kezemet megrázta, és továbbment, mintha többé nem is volnék a világon.

Oh, gondoltam, a kis nő kirepült a fészekből, más tájakat, más embereket, sőt tán más Jancsikát is látott! Most tapasztalatokkal és tudományokkal megrakodva, ahogy hazajött, Jancsi elmehet, Jancsi nem kell, pedig Jancsi diák volt ebben az időben, hosszúnadrágot – bőveket, nagyon bőveket, mert ez volt a divat, kérem – hordott. A cirkuszban a magyar táncosnőnek erősen tapsolt, és sokszor mély búbánat gyötörte. Névtelen, oktalan, kimondhatatlan búbánat. Jancsi a kamaszkorban vala.

És ez a nagy, büszke kisasszony, aki a hajdani Pirosból lett, érthetetlennek és gonosznak látszott Jancsi előtt. Éjjel Jancsi elgondolta, hogyha a néni, Piros mamája, látná leánya kiállhatatlan magaviseletét, bizonyára megfeddné őt. És a szegény Jancsi, aki a nénitől, csontos ujjaitól, szürke szemétől és kopogó hangjától jobban félt, mint Mayne Reid kapitány az emberevőktől, Jancsi óhajtotta a nénit, bár jönné, és Pirost megdorgálná.

*

Így valahogy történt az, hogy Jancsi forró szerelemre gyulladt Piros iránt.

Éjjel Piros csak a szomszéd szobában aludt, de bár lett volna az óceán túlsó partján, Jancsinak akkor sem lett volna messzebb. Vagy tán inkább lett volna az óceán túlsó oldalán, akkor tán hamarabb meg lehetett volna valósítani azokat a terveket, amelyeket Jancsi éjjelenként kikoholt: igen regényes, igen fantasztikus terveket, amelyekben a kötélhágcsó és éjféλι óra oly

köznapi dolgokként szerepeltek, mint a reggeli kávé. Ő jönne fekete paripán, fekete köpenyeggel, fekete lélekkel... Jancsi még akkor nem tudta, hogy egy képzelte világ elrendezése sokkal nagyobb gyönyörűséget szerez, mint a valóság minden örömeivel.

És a malom alatt – a régi malom alatt, ahol nem járt senki, csak a sárgarigók – vajon ki bolyongott nyári délutánokon céltalanul, behunyt szemmel? Az erdőn ki hallgatta a kakukkot, mint szegény Robinson? És ki gyötörte halálra Mukit, a sánta csókát halálos elkeseredésében, mert ő azt mondta, hogy ne bántsa azon szegény madarat? Jancsi, Jancsi, Jancsi.

Történt, hogy egy forró nyári délután, amikor az egész ház aludt, Jancsinak a napsugarak megzavarták elméjét, és elvevék férfias önérzetét, közeledett ahhoz az ármányos hölgyhöz. A hölgy egyedül üldögélt az oszlopos verandán, éppen a nagyapó óriási karosszékében, és nagy figyelemmel olvasta az újságot: éppen, mint nagyapó. Jancsit ez megzavarta, és egyelőre szólni nem tudott. Mély hallgatással támaszkodott a falnak, és tekintetét irtóztos merevséggel függesztette gyanútlan unokahúgára. Piros egyszerre felrezzent.

– Mi bajod neked, Jancsi? – kérdezte.

Jancsi száraz kortyokat nyelt, és hosszabb szünet után mondta:

– Oh, ne tegezzen engem, Piros, mert én azt nem érdemlem meg. Ismeri maga a gyermekmesét, amelyiknek a címe az: *Piroska és a farkas*? No, hát, a farkas én vagyok. Piros, miután elébb gyors pillantást vetett a veranda ablaküvegére, hirtelen mozdulattal megigazította haját.

– Maga nem farkas, János.

János közeledett, merev tekintetét pillanatra sem vette le Piros arcáról. Gyors, suttogó hangon mondta:

– De, az vagyok... Legalábbis azzá kellennem. Értse meg, oh, hölgy, hogy az élet által rám mért súlyos kínszenvedések iskolájában...

János itt megakadt, és megzavarodva nézett körül. Piros is hallgatott, a szemét félig lehunyta, ám ajka körül hamiskás mosoly játszott, mint reggeli napsugár a torony aranyos almáján.

Egyszerre megmozdult, és halkán mondta:

– Zárja szívébe, zárja szívébe...

János erre nem tudott semmit sem mondani. Leült a nagyapó széke mellé a földre, és azon tépelődött, vajon mit akarnak jelenteni Piros szavai. Életet, halált!

Sokáig hallgattak.

Piros törte meg a csendet:

– Maga az utóbbi időben feltűnően kerül engem, János. Pedig mikor hazajöttem, azt gondoltam, hogy pompásan fogunk mi együtt mulatni! Most naphosszat nem látom. Hol jár?

– Az erdőn, hol a vadak – felelt János.

Piros mosolygott.

– No, nézze, legyünk jó barátságban! Akar? Akarsz dominót játszani?

– Dominót? – mormogta János gyanakodva, mert nem tudta mire vélni e fordulatot. – Jó, hát játszunk!

Elment a dominókövekért. „Úgy látszik, megadja magát!” – gondolta.

Egyéb nem történt! Igazán egyéb nem történt, mert Piros nemsokára visszament a nénéhez, és János egyedül maradt a sötétségben Horatiusszal, Mocnikkal és más tankönyvekkel. Ám Mocnik urat és a többiekét már régen elfeledte, azonban Pirosra mindig emlékezik, mint egy dallamos, friss nyári melódiára. Pedig semmi sem történt.

Gutman fia

Az utca végén, ahol már a madár sem jár, egy kis szürke bolt volt. Messziről semmi sajátosságos nem mutatott ez a kis bolt, barna ajtója volt, ami a falhoz volt kötözve kitárt állapotban, sőt ablaka is volt, kicsi, nem fényes, nem tiszta, mint az utca végén a kis boltoké. Az ablakban pedig egy kis sárga koporsó volt.

Gutman a boltban ült egy széken, közel az ajtóhoz, és a kis sárga koporsóra nézett. Hosszú esztendőket múltak el, Gutman mozdulatlanul ült a székben, és merev tekintetét egy percre sem vette le a kis koporsóról; ő koporsókereskedő volt, csendes, méla, szótlan, és e szomorú foglalkozásban egyénisége nyugalmas lett. Szakálla sárga volt, lépése alig hallható; különben pedig rejtélyes volt, mint az az Ismeretlen, akinek szállítójává szegődött. A szomszédokkal sohasem tárgyalt, mint ez a birtokosok szokása; elvont magában, nem csinált semmit, csak ült, és a kis koporsóra nézett.

Estefelé – az ég, mint egy kacér asszony, lila színű fátyolba burkolózott, udvarlójára várván, a szőke holdra – a Gutman boltjában megmozdult egy szék: a szalmafonású, kiült és rongyos szék, mert Gutman felállt. Szemlét tartott portékái felett. Oldalvást, a fal mellett egy nagy és hosszú fekete koporsó feküdt, tölgyfából készült, hosszú esztendőig kitartó, Gutman már ki is szemelte azt az öreg, kövér nagy embert, akit ebbe bele fognak fektetni. Balra egy aranyozott és kacér külsejű érckoporsó feküdt, amelyik a betegeskedő polgármesternét várja. Az idős hölgy hiú volt egész életében, jó, ha nem az lesz utolsó kívánsága, hogy halottaiban kipirosítsák az arcát; Gutman mindenesetre készül a hiú, kényes hölgy méltó fogadtatására,

amidőn árnyéka kis boltján kopogtat, bekéredzkedvén lakás után tudakozódván. A bolt hátuljában egy tucat kis koporsó volt egymás mellé rakva, ez a legkelendőbb portéka, az asztalosok akár egész életükben se gyaluljanak mást, mint gyermekkoporsót; a kis tavaszi lepkék nagyon vágyódnak a rögök alá. És még egy hatalmas érckoporsó hevert a boltban, mindjárt Gutman háta mögött. Ez fekete volt, vaskapcsokkal és pompás zárral, akit egyszer ide bezártak, az többet ki nem jött. Ez a koporsó is várt valakire; néhányszor már megvenni akarták – mikor az esperes meghalt, és mikor az öreg fősvény bárónő a túlvilágra ment utána sikkasztó tisztartójának, az öngyilkos Buknernak, dűhiben és szívszélhűdés által –, ám Gutman mindig megtagadta a koporsót. „Ez vár, kérem, ez vár” – mondta, és a raktárkulcsokat csörgetve tessékelte vevőjét a hátulsó sötét folyosó felé.

Ez a nagy koporsó várt; hogy kire, azt senki sem tudta, mert Gutman senkivel sem beszélt meg ezt a dolgot.

Esténként egy bőrködmön búvott be az ajtón, és egy tompa hang – mint a hulló rög hangja a koporsófedélen – hallatszott a kriptai csöndességű kis boltban:

– Jó estét, Gutman úr!

Gutman a jövevényre pillantott, és mély hangján mondta:

– Nono, Jani, nono.

A bőrködmön erre így felelt:

– Igenis, Gutman úr, nincsen semmi újság.

– Ej, ej – szólt Gutman, és tekintetét mereven szögezte az ablakbeli kis koporsóra.

– Két új sír az egész – folytatta a bőrködmön –, harminc krajcárjával. Csak a szegény emberek halnak, a gazdagok nem.

Gutman felemelte a kezét:

– Pszt, Jani!

Jani – görbe vállú, görbe lábú, deres fejű szürke ember volt mindig, pislogó szempillákkal és fekete cseréppipával – lázadó hangon mondta:

– Igenis, Gutman úr, szép temetés nincs is már. Az öreg báróné volt az utolsó, ott is fukarkodtak.

– Majd minden jóra fordul – szólt Gutman, mint rendesen, és a vitát bezárta. Egyben kalapját is előkereste, és a sárga gyermekkoporsóhoz lépett. Innen fésűt és kis tükröt vett elő, szakállát gyorsan megigazította; mintha tetszelegve nézett volna a tükörbe ez a méla ember? Jani dörögött a nagy fekete koporsón ülve, és pipáját erősen szívta. Majd elhagyta Gutman a kis boltot, és eltűnt valamerre az esthomályban. Éjszakára János, a sírásó örködött a raktárra és a koporsókra, valamint intézkedett az éjjeli halottak dolgában.

Hova ment Gutman, így kicsinosítva magát?

A sírásó is szerette volna ezt tudni, mert sokáig mormogott magában. Végre a tenyerével rácsapott a koporsóra, és azt kiáltotta, Gutman elvált állapotára célozván: „Hát nem volt elég egyszer?!...” Gutman ezt nem hallotta, mert már messze járt, ellenben a csendes kis bolt mintha megrázkódott volna a sírásó kiáltására. János még tűnődött magában egy darabig, aztán szimatolva járta körül a koporsókat; végtére, mert egyebet nem csinálhatott, bezárta a barna ajtót, és a sarokban levő koporsóhoz közeledett. Leemelte fedelét, és így szólt: „No, tekintetes úr, lefekszünk” – mormogta, mintha ahhoz a kiszemelt öreg kövér emberhez beszélt volna, akire a tölgyfa vár; míg a csizmáját húzta, a tekintete a polgármesterné aranyos koporsójára tévedt, és az fordult meg az elméjében, hogy mi történne akkor, ha az éjszakát abban töltené. De csakhamar lemondott e tervről, amely gyenge elméjét egy percig izgatta. A polgármesterné megérezné a parasztszagot az új lakásban, és tán vonakodnék tőle, ami semmiképpen sem volna jó Gutmannak.

A sírásó a nagy koporsóban elhelyezkedve csakhamar szuszogni kezdett. A földdel foglalkozó férfiúnak mély álma volt, mint a föld téli álma. A koporsók is aludtak körülötte. Csak Gutman nem aludt; ő a holdvilágos tavaszi éjben nagy sétát tett az országúton a dombok felé. Kalapját kezében tartotta, az éji szélben fűrésztgette fejét, és hosszú lépésekkel haladt. A múltra gondolt, a jövőre gondolt, ahogy a holdvilágos éjben a kóborló fejében röpködnek a gondolatok. A fák különös hangokon susogtak az út mentén; nem úgy, mint nappali szélben, hanem önfeledten, lágyan a halk éjféli szellőben. A temető mellett a réten ezüstös ruháikat szárítgatták a hold leányai, mint megannyi álom a tavaszban. A dombtetőn egy fénybogárka jelent meg, majd közeledett a lejtőn, csakhamar kocsirobogás is hallatszott, Gutman tudta, hogy a távoli vasúti állomásról jön az omnibusz. A nagy fekete kocsi robogva gurult lefelé a lejtőn, Gutmannak verni kezdett a szíve. Oly izgatott lett, hogy egy percig arra gondolt, hogy a bokrok közé menekül a fekete kocsi elől. Az omnibusz közeledett, látni való volt, hogy a kocsis alszik a bakon, a pókos szürkék, amint a lejtőkön legurultak a síkra, szintén álomba merültek, a konduktor szivarozott a kocsis mellett.

Az omnibusz Gutman mellé ért. Gutman megszólalt:

– Samu, fel lehet ülni?

A konduktor így felelt:

– Csak tessék felugrani, mindössze ketten vannak odabenn.

Gutman nem kérette magát, gyorsan felugrott a rozoga bárkára, és a szűk ülésen elhelyezkedve körülnézett. Az éji homályban két alakot látott ülni az ülésen. A konduktor most a kocsilámpát megfordította, hogy a pislogó mécses fénye a kocsi belsejébe esett.

A szegényes világosságnál Gutman szemügyre vette útítársait. Egy tízesztendős kisfiú bóbiskolt a sarokban, mellette egy fekete ruhás özvegy ült. Az asszony eddig nyilván aludt, mert most hirtelen felébredt, és zavarodottan nézett körül.

Gutman mereven nézett az asszonyra, majd a kisfiúra. Úgy érezte, hogy a szíve a torkában ver, és száraz kortyokat nyelt. Elfojtott hangon, tétován megszólalt:

– Kegyed az?

Az asszony csodálkozó, ijedt mozdulatot tett.

– Jézus, maga az, Gutman? Hogy került ide? – kérdezte, majd sebesen folytatta: – Csak nem lesett ránk? Már vagy hat éve nem láttam magát, azt sem tudtam, hogy még itt lakik... Minek leskelődik utánam?

Gutman rázogatta a fejét, és jobb kezével idegesen mutatott az alvó kisfiúra.

– Jóskát akartam látni. Tudtam, hogy az iskolából hazajön nyárra, gondoltam, megnézem...

Az asszony – vastag ajkú, púderozott arcú, szőke asszony volt a negyvenesek közül – szürke szemét Gutmanra villantotta.

– Ej, nem is tudtam, hogy maga ilyen ábrándos! A foglalkozása cseppet sem gyengéd. Még mindig koporsókkal kereskedik? Hál' istennek nekünk nem volt rá szükségünk még eddig. Helmeczi egészséges, én is... Hát maga hogy van?

Gutman ferde vállait rázogatta, és a gyerekre nézett:

– Csak úgy... Jóska, remélem, jó tanuló; szép gyerek lett, hasonlít magához, Anna.

A gyerek kalapja a koci rázkódásai közben lecsúszott fejéről, és az ülés alá esett. Gutman utána hajolt, felvette, és kezében tartva mondta:

– Szőke haja a magáé, Anna. Ám az orrát tölem örökölte... Éppen csak az orrát; különben olyan szép, mint maga.

Az asszony figyelmesen nézte a kisfiú, majd Gutman orrát, és felbiggyesztette az ajkát.

A férfi most a kalapot forgatta kezében.

– Csinos – mondta. – Jól öltözteti Jóskát, Anna.

– Helmeczi jó mostohaapa – szólt az asszony.

Erre kínos csend lett egy percre, amely idő alatt Gutman a fejét rázogatta, majd tétovázva, mintha valami régen megkezdett elbeszélést folytatna, kezdte:

– Szeretnék Jóskával beszélni. Kikérdezném őt tanulmányai felől. Már nagyfiú, megismerhetne, hogy én vagyok az apja, és az én nevemet viseli. Nem mondhatja, hogy tolakodó voltam, sohasem háborgattam Jóskát – azóta; most azonban mégis... ha a szünidő alatt elküldené néha-néha hozzám?... A bolt ott van, ahol ezelőtt volt.

Az asszony habozva nézett a gyermekre:

– No jó – mondta –, majd meglássuk. Hát maga hogy éli világát? Nem akar megnősülni másodszor? Magának nem való asszony, Gutman, mert először eltartani sem tudja, másodszor maga cseppet sem ideális ember.

Gutman elvörösödött.

– Azért mégis, ha akarnám, hát kapnék asszonyt. Sőt – itt nagyot fűjt –, meg is fogok házasodni, azt gondolom.

– És kit vesz el? – kérde az asszony merőn nézve a férfira.

– Leányt, fiatal leányt, akit én fogok nevelni... Magával nem bírtam, Anna – felelé Gutman, és a szakállát simogatta.

– Mert utáltam a koporsószagot. Szőke, barna a választottja?

– Fekete haja van, és kék szeme.

– Ejhaj! – kiáltott az asszony, és élesen felkacagott. Hátradőlt, és hintázta magát a bőrülésen. Gutman az éjbe nézett, és miután a városhoz közeledett, felállt, hogy leszálljon.

– Hát mikor küldi el hozzám Jóskát? – kérdezte.

Az asszony megvető pillantást vetett a férfira:

– Jóskát? Minek magának Jóska? Eddig nem törődött vele! Most, hogy meg akar házasodni, fog gondolni a fiára?... Jóska majdcsak meglesz maga nélkül is; Helmeczi jó ember, gondoskodik róla.

Gutman vérvörös lett, és izgatottan szólt:

– Jóska az én fiam, és nekem jogom van hozzá.

Az asszony élesen nevetett:

– Csak házasodjon meg, rajta! Majd otthagyja az asszony.

Gutman az ingadozó kocsi közepén állva úgy nézett a kisfiúra, mintha feléje akarna rohanni.

Aztán mégis meggondolta magát, és szó nélkül leugrott az omnibuszról.

Sietve haladt az utcákon, az öklét szorongatta, és a karját a házak falához csapkodta. „Azért is megházasodom” – mormogta dühösen.

Útja az utca végén a boltja mellett vezetett el. Odabelülről világosságot látott kiszüremleni az ajtóhasadékon. Izgatottan kopogtatott az ablakon, a sírásó kinyitotta az ajtót, és diadalmas hangon mondta:

– A polgármesterné meghalt az éjjel! Rendezkedtem a ravatalhoz.

Gutman egyszerre merev, csöndes és ünnepélyes lett.

– Meghalt? – kérdezte halk, bús hangon. – Biztos ez?

A sírásó izgatottan felelt:

– A cseléd volt itt az imént. Hajnalban felállítjuk a ravatalt.

Erős pálinkaszag érzett a koporsók között.

– Pszt, Jani – mondta Gutman. – Vigyázni kell az itallal, hogy minden rendes legyen.

A kis sárga koporsóból kivette a raktárkulcsot, kezében égő gyertyával elindult a fekete, szűk folyosón a legszebb szemfödő kiválasztására.

Éji álom

I.

Kezdjük a százgalléros köpenyegen, mely a sarokban függött egy nagy kampós szögön.

A kampós szögre volt akasztva egy igen nagy sapka, és a köpenyeg alatt rejtőzködött a vén alabárd, a rövid nyelvű, a fekete, a rozsdás és a szomorú. A földön pedig két csizma is álldogált, nem holmi kis csizma, de két igen nagy csizma, félig elbújva a köpenyeg alatt.

Ezekből látszik, hogy a zugbeli társaságban a köpenyeg vitte a főszerepet. Nemcsak kor és terjedelem szempontjából, hanem hivatal tekintetében is. Mert mondja meg akárki, hogy a jó és öreg Karabélyos csizma avagy sapka nélkül nem állhatna-e őrt az utcán éjszaka? Igen, igen. De a százgalléros nélkül kiléphetne-e a házból? Nem, nem... És ezt tudja mindenki a zugbeli társadalomban. A százgalléros tekintélye csorbíthatatlanul állott fönn, és ha nappal – a pihenés óráiban –, ha beszélgettek e sok év óta együtt szolgáló ruhadarabok, bizonyára megbátyámurázták az öreg kávébarna köpenyeget.

Sajátságosak voltak ők együtt, cseppet sem hasonlatosak a nappali divathoz. Valami víg korhelység érzett a csizma félretaposott sarkából, és a sapka legényesen volt begyűrve, mintha mindig eltakarná az öreg Karabélyos fél szemét. Sőt a tekintélyes százgalléros is hasonlított valami vén és javíthatatlan éjjelezőhöz, aki szép ifjúsága után most már öregségét is eldorbézolja. Az alabárdról szólni sem kellene, hisz ő volt a jelvény, amelyikben mindnyájan az éjszakában együtt éltek.

A kis pincebeli zug másik sarkában szintén kampós szög látszott, ám a nappal e sivatag órájában a szög magányosan meredt előre. Ez a szög Lidinek, a sírásónak képezte ruhatárát, amelyik ruhatár már korán reggel eltávozott a pincéből, és csak késő estve tért haza. Ásó, kapa, foltos köpenyeg a szögre kerültek, és az alabárd a túlsó sarokból bizonynal kidugta vén fejét a százgalléros alól: „Jó estét, jó estét – mondta –, hogy van, szomszéd?” Amint az öreg Karabélyos beszélt, feltámaszkodva a rozoga ágyon, a bús Lidihez: „Jó estét, jó estét, hogy

van, szomszéd?” Az ásó zordonan felelt: „Fáradt vagyok, szomszéd, négy temetésünk volt ma.” Az alabárd bólingatott: „Nem baj, csak hogy jól megy az üzlet!” Amint az öreg Karabélyos és Lidi, a sírásó beszélgettek.

A pincében hamar besötétedett, jött árnyaival az alkony, majd a nagy feketeség, és a kis mécsest a falon meggyújtotta Lidi sírásó. Az öreg Karabélyos is leszállott az ágyról, és a sarokba leült a ládára. Lidi a mécses alá guggolt, a falnak vetvén hátát, és hallgatagon szívta pipáját.

Így éltek ők már hosszú esztendők óta, közös nyomorúságban, közös elhagyottságban.

Karabélyos öregebb volt, szürkébb, ám vidámabb. Reggel mindig füttyörészve támított be a pincébe. Az utcán, hol őrködött, jókedvű hölgyeket és urakat látott elsuhanni; néha mámoros úrfiak jöttek, és fülébe danoltak az öregnek, és itókával kínálgatták. A vén sapka ilyenkor egészen elfödte az öreg fél szemét, és az alabárd délceg mozdulattal került a vállra; a csizmák is vidámabban kopogtak, és a kávébarna köpönyeg méltóságos ráncokat vetett. Az öreg pedig dúdolgatott szürke szakállában: „Gyöngyélet a bakterélet! Haj, haj...”

Ám Lidi sírásó egészen más volt. Néki a foglalkozása nem volt összekötve vidámsággal.

Ő komor, aggodalmas és hiú volt, mint egy polgári temetés. Sárga szakálltüskéit hetenkint – vasárnap – a késnek adta át, ugyanakkor előjött valahonnan egy fekete fejkendő asszony, és tiszta ruhát hozott Lidinek. Ez a Mari jókedvű teremtes volt, nem éppen fiatal már, özvegy, és barna szemét mindig kerekre nyitotta a rémülettől, amikor a pincébe megérkezett.

– Emberek, emberek – kiabált –, hát nincs itt senki, aki az ágyat felvesse? És ez a tál mit keres itt?...

Erre felelni senki sem tudott. Lidi a fal mellé guggolt, és hallgatagon szívta pipáját, és csak igen nagy óvatossággal, fél szemmel is alig, nézte Mari mozdulatait. Az öreg Karabélyos felbuzdulván, ruhatárával a küszöbre költözött, és egy kopasz kefével borzasztó módon megkínózta százgallérosát, sapkáját, csizmáját és az alabárdot, miközben Mari leányasszonyt figyelte, vajon meg van-e elégedve munkálkodásával. Lidi sírásó markába szorította pipáját, és a rézkupakra függesztvén merev tekintetét, kegyetlenül szipákolt, amíg Mari a pincében volt. Alighogy Mari eltávozott – valami megfoghatatlan módon történt ez –, az ágy ismét rendetlen lett, és a cseréptál őt meg nem illető helyre került. Lidi pipája végképp bedugult, és ásóját, kapáját vállára vetve, köszönés nélkül elment a pincéből.

II.

Így telt az idő valahogy.

Lidi már töméredek halottat elásott, amint a rovás a kapanyélen bizonyította. Mert a mogorva sírásónak az volt a szokása, hogy minden temetés után rovást tett a kapanyélre. A kapanyél lassan megtelt, és már az ásó is sok emberek halálát mutatta, akik mind Lidi szomszéd segedelmével jutottak a gödörbe. A sírásó esténként szemlét tartott a rovasok felett, és az új rovasokat hozzáadta a régiekhez. Vörös krétával rejtélyes jeleket írt a falra, mert egyébként írni és olvasni nem tudott, tehát a saját esztől kért kölcson számjegyeket. A kacsá alakú tízet jelentett, a gólya százat, a kutya a hosszú lábakkal és fülekkel ezret jelentett.

És amíg rajzolt, magában dörmögött: „Már öt kutyám van, és hét gólyám... Kis gólyák, szaporodjatok, örömére Lidi bácsinak!”

A kígyót nem szerette, mert az csak egyet jelentett. Azért is a kígyókat dugóhúzó alakúaknak rajzolta. A temető lakóit ilyenformán tartotta számon Lidi. Ő mindenkire emlékezett, akit gödörbe kapart, és esténként, a fal mellett guggolva, gyakran beszélt az öreg Karabélyosnak egy ifjú szűzről, aki megmozdult a koporsóban, mikor a földbe leeresztették. A kórházból hozták ki négy deszka között, és csak annyit tudtak felőle, hogy Annának hívták. Lidi ilyenkor fölemlítette, hogy az ő leányát is Annának hívták, aki eltűnt hazulról... „Abban az időben húszéves lehetett, és neki sem kellett volna nagyobb koporsó, mint amilyen annak a bizonyos Annának kellett. Habár – tette hozzá Lidi, pipáját szipákolva –, a kórházi koporsók megbízhatatlanok. Készen tartják őket, mindegy, akár kicsi, akár nagy a halott, beledugják, úgyse háborgatják őket utolsó ítéletig...”

Az öreg Karabélyos csóváltgatta a fejét, és meggyőződéssel mondta:

– Haj, már ilyen kutya a világ sorja! Nekem is volt egy lányom, azt Rozinának hívták...

Rozina elment egyszer otthonról – még akkor a mesterségemet folytattam, a suszterit –, és többet nem jött elő.

Lidi a pipájára meresztette a szemét:

– Ro-zi-na – tagolta, és elgondolkozott. – Ilyen nevű halottam is volt... – Majd a falra nézett, a vörös krétás jelekre, és lassan mondta: – Tán éppen a kórházból került ő is hozzánk. Senki sem siratta, csak egy piros arcú leány... Az utána dobott egy göröngyöt, és azt mondta, hogy neki barátnője volt Rozina, és nagyon szép volt, szőke.

– Szőke? – mormogta Karabélyos. – Szőke! Nem mondhatnám bizonyosan, mert már nem nagyon emlékszem rá. Haj, már ilyen kutya a világ sorja.

Lidi a fal mellett guggolt, és egy szót sem szólt.

Történt, hogy egy zivataros, téli hajnalon – még alig virradt – Karabélyos egy kisfiút csempészett be a köpönyege alatt a pincébe.

Lidi, a medveálmú sírásó, mintha megérezte volna a rendkívüli eseményt, hirtelen fölébredt, és megdörzsölvén szemét, a pislogó olajmécses világánál álmélkodva vette vizsgálat alá a kis jövevényt. A szepegő szőke fiúcska valami ötesztendős lehetett, és ijedten nézegetett körül a barátságosnak éppen nem mondható pincében. Karabélyos havas válllaival és alabárdjával diadalmasan állott a küszöbön.

– Ma vízkereszt napja van – dörögte –, a városban mindenki mulat, és folyik a bor, lányok énekelnek a zene hangjainál, e kis árvára senki sem gondolt, azért vettem köpönyegem alá.

Lidi, a sírásó, szimatolva járta körül a kisfiút a mécsessel. Majd arcába világított, és hosszasan nézte. Szőke, kék szemű fiúcska volt, tán ötéves, tán több, a ruhái cafatok, és egy rongyos kendő védte mindössze a hideg ellen.

A sírásó izgatottan kérdezte:

– Hol találta bátyámuram ezt a fiút?

– A boltok előtt, ahol őrködöm éjjel, és a rossz embereket elriasztom alabárdom kopogásával

– mondta felhevülve a vén százgalléros. – A havas éjből jött a kisfiú, és az utat tudakolta tőlem a temető felé. Gondoltam, kend legjobban tudja oda az utat, azért ide hoztam őt.

A sírásó mereven nézett a falra, a vörös jelekre.

– Öt kutya, hét gólya, négy kacsa és három kígyó – mormogta. – Te csak egy kígyó vagy, kisfiú. Miért akarsz a temetőbe menni?

A gyerek vizes szemét behunyta, és csendben mondta:

– Mert máshová nem mehetek.

– Árva vagy?

– Árva vagyok.

– Hol voltál eddig?

– Simon bácsit, a vak koldust vezettem, és a krajcárokat a földről felszedtem, és a kalapjába gyűjtöttem. Ám Simon az éjjel meghalt. A szomszédok kikeresték rongyait, ingét is felnyitották, és a krajcárokat zsebre tették; engem pedig az utcára küldtek, tolvajnak és sehonnainak neveztek. A vak Simon botját egy asszony vitte el, aki pedig nem is volt vak...

A sírásó a mécses a földre helyezte, lekuporodott maga is, és mereven nézett a gyerekre.

– Az anyádra emlékszel?

– Nem volt anyám soha, mondta mindig Simon bácsi. De én tudom, hogy volt, ám a temetőbe vitték. Tudom is a sírját. Oda akarok menni.

– Majd elmegyünk együtt – mondta a sírásó, és gondolatokba merült.

Az öreg Karabélyos a havat leszórta vállairól, és a köpenyeget a szegre akasztotta. A nagy csizmákat is levetette, és az alabárdot a sarokba állította. Ám hiába, mert az alabárd mindig kíváncsian kidugta a fejét, és álmélkodott a kisleányon.

A gyerek a fáradtságtól egyszerre elaludt a földön. Hirtelen, mélyen, ahogy a gyermekek szoktak. A sírásó és az éjjeliőr egyszerre indultak rongyos köpenyegeik után. Ám Lidi fürgébb volt, és az ő foltos kabátját érte a szerencse, hogy a koldusgyermek elgémberedett testét befödhesse.

– Aludj, kis árva – mondta a mogorva Lidi.

A vén Karabélyos aggodalmasan ült az ágy szélén.

– A kapitányságnak kell jelenteni a dolgot – mormogta.

– Nem tudom, miért? – felelt Lidi.

– Ez törvény, szomszéd; én ismerem a törvényt.

Lidi nagyot hallgatott. Pipára gyújtott, és rendes helyére, a fal mellé guggolva, egyszerre mély hangon megszólalt:

– Mintha csak az én Annámnak volna a gyereke ez a fiú...

Az éjjeliőr csóválta a fejét:

– Haj, haj...

A sírásó sebesen folytatta:

– A megszólalásig hasonlít hozzá. Mikor elbujdosott Anna, akkor éppen áldott állapotban volt... Mit szól hozzá, szomszéd, nem lehetne azt gondolni, hogy az Annáé ez a gyerek?

Karabélyos nem felelt mindjárt. Sokáig nézte a gyermeket, és felsóhajtott:

– Már ilyen kutya a világ sorja.

Ezt inkább csak félálomban mondta az éjjeliőr, mert a következő percben már mélyen aludt, és amikor reggel felébredt, éppen útra készen találta Lidit a gyerekekkel. Karabélyos felugrott:

– Álmodtam, szomszéd. Éspedig azt álmodtam, hogy a gyerek az én Rozinámé. Fehér ruhában jött a felhők felől, minden ragyogott rajta, és a kisleányt az ölén hozta. Idefektette mellém, és azt mondta: „Apóka, vigyázzon Marcira!”

A kisleány megszólalt:

– Marcinak hívnak.

A sírásó sötéten nézett maga elé.

– No, menjünk – mondta –, a temetőbe, ahhoz a sírhoz. A negyedik kutya sírházhoz.

A vén éjjeliőr gyorsan felhúzta csizmáit, a százgallérokat a nyakába kerítette, és az álmos alabárd nagy bámulására megindultak a ruhadarabok önkéntelenül ebben a szokatlan időben.

Homályos, nedves téli reggel volt. A szél fűjt, és az égen barna felhők mutatták, merre szökött el az éjszaka. A pincéből kijutván apró házak mellett ballagtak. A sírásó erősen fogta a gyerek kezét, és köpenyegével betakarta. A gyerek apró, siető lépésekkel ballagott a két mogorva öreg mellett. A hóban narancshéjak látszóttak, és elszórt cifra papirosskatulyák. A kis piszkos színű házakban még aludtak.

– Az éjjel vízkereszt volt – dünnyögte Karabélyos. – Mindenki mulatott, még ezek a lányok is itt.

Sebesen mentek a csípős hidegben. Már az országútra értek, és a kopasz fák rémülettel csapkodták össze fagyos karjaikat, amikor a kis csoport alattuk elhaladt. A havas mezőn fekete sávként húzódott a temető kőfala, mint választóvonal az élet és a halál világa között. A sírásó vállán a kapa és ásó összezsundult, és lompos fekete madarak repültek fel a havas mezőről, a zivataros fellegek felé emelkedvén. A gyerekek vacogott a foga. A sírásó biztatta: „Mindjárt helyben leszünk, kis árva.” Karabélyos ezen a mondáson egész elszomorodott, és lehajtotta a fejét.

Már elérték a temetőt. Sehol egy lélek nem mutatkozott a havas tájon. A fekete madarak röpködtek felettük, és a kisfiú csillogó szemmel nézett előre a temető útjára.

– Hát hol van az anyád sírja? – kérde most a sírásó.

A kisfiú elindult előre, a hóban bokáig süppedt rongyos cipője, előbb tétozva nézdegélt jobbra-balra, ám egyszerre elindult a fekete keresztek között, és sebesen futott. A két vénember a nyomában loholt.

A kisfiú pedig futott. Rongyos kalapját lefűtta a szél, a kendő lobogott nyakán, és sovány, hamuszínű arcán vérpiros foltok gyulladtak ki. Futott szőke hajával, kis testével. Fakeresztek, márványoszlopok, havas sírok elmaradoztak mellette. Ő nem nézett egyikre sem. Egyenesen vágatott előre a hóban. Egyszerre kitárta a karjait, és egy nagy márványkereszt előtt a hóba bukott.

– Anyácskám! – kiáltotta.

A sírásó kifűjta magát, és körülnézett. Megnyúlt az arca, és ismét a régi, mogorva ember lett.

– Lássuk csak – dünnyögte, és a kapanyélen a rovasokat szemlélte. – Ez három kutya, két gólya és egy kacsa. Itt egy bárókisasszony fekszik. Szép szőke volt, megmérgezte magát.

Az öreg Karabélyos közeledett a sírkereszthez, és betűzni próbálta a felírást. Ám ez neki sem ment könnyen. Csak annyit tudott kiolvasni, hogy Arabellának hívták a halottat.

– Nem Arabella – mormogta dühösen Lidi, a sírásó. – Én jól emlékszem: Ágnesnek hívták.

Három kutya, két gólya és egy kacsa. Bizonyos...

A zokogó kisfiút Karabélyos a köpenye alá vette.

– Vigye kend a kapitányságra – mondta a sírásó, és megfordult. Kapájával és ásójával elindult a sírok között, többet vissza sem tekintett.

Elbeszélés Orosz színekben

– Hát mit akarsz, kisleányom? Szeretnél hallani valakiről valamit, emlékezni szeretnél tán, felejteni szeretnél tán? Jöjj közelebb, szép mesét tudok.

*

Decemberi délutánban csöndesen, nagyon lágyan hullott a hó.

Tudjátok, milyen gyönyör az, amikor az első hó leesik? Egy szép délután – ha egy szép délután, három óra tájban, a szobában csönd van, és a levegőben a régi képek és régi bútorok felett mintha valami emlékek lebegnének: szép dolgok a múltból, amiknek emléke e nyugalmas tárgyakhoz fűződik – elmerülve, félig lehunyt szemmel ülsz az ablak mellett a karosszékekben, és semmire, semmire nem gondolsz – az elfelejtett, régi dolgokat is inkább csak sejtéd, mintha álmok lettek volna azok, amik időnkint eszedbe jutnak –, és odakívül csöndesen megered a hóesés. Előbb félve, szinte láthatatlanul érkeznek a pelyhek, majd kis idő múltán dudorászva, vígan lejtene, és az ablakod alatt a szürke utcai kövezet eltűnik, eltűnik a feketeség, a szürkesség, a színtelenség, és minden, minden fehér lesz egyszerre... Egyszerre minden fehérbe öltözködik: a fák, a bokrok, a máskor szomorún sivár háztetők. A fehérség nagy fénye mint édes titokzatosság jön be az ablakodon, és a régi bútorok és a régi képek mintha valami gyenge fátyol alá bújnának... Nastyenka, kire akarsz emlékezni ma? Az első ideálodra tán?...

A hitoktató úr szépen tudott mosolyogni, de ragyás volt szegény, és fogai sem épek; a tanár úr gyér, szőke fűrtjeivel és vörös orrával szintén a csúnya férfiak közé tartozott, a kisasszony is vén volt és köhögős – Nastyenka tán ezért, tán másért is: az édesapjába volt szerelmes, ő volt az egyedüli tűrhető férfiú körülötte, sőt, hogy továbbmenjünk, kiválóan csinos ember volt mosolygós kék szemével, hullámos szőke hajával és halk beszédével. Özvegyember volt (Nastyenka nem emlékezett a mamájára), és mindig fiatal, friss, mintha húszéves lenne,

mintha udvarló lenne, mintha nem is apja volna, hanem valami gyengéd szerető, akit eljegyeztek a bölcsős Nastyenkával, mint az uralkodó princeket, és aki a növekedő kisleánynak mindig-mindig szépeket mondott, mosolygott reá, karján hordozta, várván az egybekelés idejét.

Nastyenka tizenkét éves volt, amikor egy estve eszébe jutott, hogy ma tulajdonképpen még el sem búcsúzott az apjától, mielőtt lefeküdt volna. Hirtelen magára kapta kék szalagos köntösét, és habozás nélkül indult el apró papucsával megkeresni az apját a nagy házban. (Fr. Stuárt szokás szerint hortyogott, mint egy angol steamer hortyoghat két tengeri mérföldnyire a Vizcayai-öböltől.) Nastyenka a szomszédos szobába érve gyertyát talált, azt meggyújtotta, de amint világosság lett körülötte, remegni kezdett. Kis szíve dobogott hevesen, anélkül, hogy tudta volna, miért, és zavara rémületté fokozódott, amikor a nagy falitükörben kék szalagos fehér pongyolájában megpillantotta magát. (Nastyenka kicsi volt, barna, fehér arcú, és telt csípői arról jósoltak, hogy e kisleányban holnapra nagy-nagy szenzációk esnek meg a kis szíve táján, a kis szíve fenekén.) Remegni kezdett, és gyenge rózsaszínű pír lepte be arcát. Merőn nézett a tükörbe, és kisleányos szívében egy kép jelentkezett, egy aransárga tavaszi nap, amikor ő a templom ajtaján fehér ruhában, mirtusszal a fején kilép: amiről a kisleányok mind álmodnak. Aztán lassan megmozdult, és vissza-visszatekingetve továbbhaladt az apja szobája felé.

Az ajtónál szorongva állott meg. Habozott. Ezt még sohasem tette; de mégis, nagyon kisleány korában, amikor esténként az apja lábainál a medvebőrön elaludt, és félálomban érezte, hogyan öleli meg őtet apja, és viszi ágyacskájába. Fr. Stuárt a gyertyával komoran ballagott, mert Fr. Stuárt abban az időben sohasem szeretett lefeküdni; még akkor, még mikor remélt, remélte, hogy nőül veszi őt a Nastyenka apja, bár e reménységre semmi különösebb oka nem volt. Az ajtó hasadékan világosság szűrődött ki, Nastyenka a kilincsre tette kezét, és lassan belépett.

Az asztalon égett a lámpa, a szoba azonban üres volt, az ágy érintetlen, és gyenge szivarfüst érzett még a levegőben, mintha éppen most távozott volna el valaki innen. Nastyenka karikára nyitotta a szemét, és úgy nézett ijedten, mozdulatlanul az üres szobába. A gyertya lassankint kicsúszott ujjacskái közül, és a földre esett. Nastyenka előrement a szoba közepéig, orrcimpái remegtek, és érezte, hogy mindjárt, mindjárt sírni fog, az apja megcsalja őt, éjjeleit a házon kívül tölti; vajon hol lehet, hol lehet?

Mit tehetett itt Nastyenka elhagyottan, árván, megcsalva? Leült a szoba közepére a szőnyegre, és nagyon, nagyon zokogott, halkán, elfojtottan, fájdalmasan. És közben elgondolta, hogy ha most ő itt meghalna, és apja holtan, dermedten találná őt, akkor aztán

hiába kérlelné, hiába csókolná, hiába volna minden. Fehér koporsót vehetne és eltemethetné virágok közé az anyja mellé... S így Nastyenka elaludt csöndesen a szoba közepén. Reggel ágyacskájában ébredt fel és nagyon szomorú volt.

*

Elhatározta Nastyenka, hogy az éjjeli dolgokról nem fog beszélni, hacsak apja elő nem hozza őket. Különben is úgy érezte, hogy ő most haragban van az apjával, nem fog véle beszélni soha. Reggeli után Fr. Stuárt azzal zavarta meg az ábrándokat, hogy elővette a francia nyelvtant, és szigorú magatartásán látszott, hogy délig abba nem hagyja azt. Ő nem mutatkozott. Nastyenka a tanulás közben mindig rá gondolt, és alig tudta visszafojtani feltörekvő zokogását: tán még most sem jött haza, vagy tán nem érdeklődik iránta, mintha Nastyenka nem is volna a házban? Vagy egy kis eb volna csak?... Vége mindennek, ő szeret valakit, akinél az estéit tölti, akit megcsókol, valami szép nagy nőt bizonynyal – nőt, másképp nem is lehet. Tán megnősül újra, és gonosz mostoha költözik a házba, akiről eddig Nastyenka csak a könyvekből olvasott. A szerető és a gyermek féltékenysége volt az, ami azt a kis szívet kínozza. És míg Fr. Stuárt egy percre távozott, Nastyenka az asztal lapjára hajtva barna kis fejét sok mindent elgondolt eddigi életéből. Hogy mennyire szerették egymást, és hogyan tervezgettek, ábrándoztak együtt a jövőről, most ő vigyáz Nastyenkára, és majd ha Nastyenka felnőtt, és ő megöregszik, akkor Nastyenka fogja őt ápolni. Karonfogva járnak, és simogatni fogja ezüstös, szép fejét, mintha felesége volna, és soha, soha nem válnának el egymástól; most már természetesen mindebből semmi sem lesz; vajon mit fognak véle csinálni? Elküldik tán innét?

Nastyenka hirtelen megrázkódott, mert érezte, hogy valaki közeledik a háta mögött; jön, jön, lábujjhegyen, lassan, vajon ő az? Ő az! Megmozdulni egy világért sem mert volna, lehunyta szemmel, visszafojtott lélegzettel várta a bekövetkezendőket. Most érezte, hogy egy kéz kinyúlik, és lassan ereszkedik le a hajára, lágyan – mintha álom volna ez – megsimogatja egyszer, kétszer, sokszor.

*

- Nastyenkám, hogy vagy?
- Szomorú vagyok, mert nem szeretsz.
- Szeretlek, Nastyenkám, csak téged szeretlek.

*

De nem, nem így volt... A simogató kéz hátrahúzódott, mert Fr. Stuárt lépett a szobába.

Valaki mondta:

– Kisasszony, ha a tanítást végezték, leányomat küldje szobámba, sétálni akarok vele... Érted, Nastyenka?

– Igenis – felelt Nastyenka, hogy majd a szíve szakadt meg.

Fr. Stuárt, akit ő egyszer négyszemközt „házi ellenség”-nek nevezett, komoran bólintott, és fájdalmasan mondta:

– Nastyenka ma nagyon szórakozott.

– Úgy – felelt ő. – Az baj. Pedig... elkészülhetnél már egyszer a nyelvtannal.

– Igenis, apám.

Elment ő. Nastyenka kitüzesedett homloka alatt lüktetett a vér, mintha mindig ezeket a szavakat hallaná: már elkészülhetnél egyszer a nyelvtannal, már elkészülhetnél egyszer a nyelvtannal... Istenem, mintha az embernek egyébre sem volna gondja, mint az unalmas nyelvtanra!

*

Nastyenka sziszegve lépett be az ajtón. „A legnagyobb bizonytalanságban érkezett a grófné”, amint ezt egy regényben olvasta. Ő a széken ült és kezével intett:

– Jer ide!

Nastyenka megállott a küszöbön. A kezét köténykéje mellé eresztette, és végtelen szomorúságot érzett. Neki kellene mentetgetni magát, és még ő haragszik! Bizonyos, hogy már nem szeret.

– Hát nem mersz közelebb jönni? – folytatta ő. – Bűnösnek érzed magad? Éjjel kiszöktél szobádból! Igaz? Idejöttél és itt feküdtél! Igaz?

Nastyenka erre egy szót sem tudott szólni. Fátyol lebegett a tekintete előtt, amilyen fátyolos az égboltozat, amikor az esőcseppek már ereszkednek lefelé.

– Mért tetted ezt? Felelj!

Nastyenka hallgatott.

– Szólj: mért? – kérdezte ő, és előrehajolt.

Nastyenka óriási erőfeszítést téve, halkán mondta:

– Nem tudom.

Ő erre csudálkozva felkiáltott:

– Nem tudod? Látod, ez nem helyes felelet. Illetlenség volt, amit tettél. Egy kisleánynak nem szabad éjjel kóborolni a házban, nem szabad más szobákba bemenni; nem szabad egyáltalán semmi, csak amit a kisasszony megenged. Kértél tőle engedelmet éjjel?

Nastyenkának ez éppen elég volt ahhoz, hogy kétségbeessék. Eltakarta az arcát a két kis kezével, és zokogni kezdett. Ő fürkészve nézte egy pillanatig. Lassan felemelkedett és közeledett. A kezét a fejére tette:

– No, ne sírj – mondta csendesen. – Nagy gyermek vagy, annyi az egész. És nem vagy okos sem. Itthon sosem lész okos, mert el vagy kényeztetve. Szeretnél az apácákhoz, a jó nénékhez menni?

Nastyenkának felszáradtak a könnyei. Egyszerre jéghideg lett benne minden. Nem remegett, nem sírt.

Hisz ő elküldi a háztól!... Felemelte a fejét, és nyugodtan, engedelmesen mondta:

– Igenis, apám.

Engedelmesen, nyugodtan, hisz már úgyis mindegy.

Ő erre lehajolt és megcsókolta. Nastyenka megfordult, és kilépett az ajtón. Az ajtó mögött azonban megállott, és két tenyerét a szívére szorította, fuldokolva rebegte:

– Istenem, ha ő tudná, hogy most mit vesztett!

Lehajtotta a fejét, és engedelmesen, csendesen ment tovább.

Az aranyparaszt

I.

A hegyek mögött lecsúszott a nap, és halovány sugarait egy nagy fehér sivatagra szórta utoljára, ahol mint borús kísértetek álldogáltak magányos fák, és a völgyben egy nagyon vén fűz a patakparton: a fűzben egy öreg bagoly lakott, aki egyedülvalóságában szomorúan huhogott a téli éjjeleken. Mintha más senki sem lakott volna a völgyben, csak ez az elkeseredett öreg madár... Nagyon hideg tél volt, és minden megfagyott: a fák pattogtak a hidegben, és a hegyeken a tölgyes fölzengett néha, mintha a tél zúgna köröszül a jeges gallyakon, vagy a farkasok üvöltenének. A nap lecsúszott, és utolsó sugarait a magános tájra

vetette; és egy sugárnyi fényéből mindenknek jutott: a fáknak, a havaknak és a roskadt malomnak; az odvas fűznek is, amelyikben az öreg bagoly hunyorgatott szemével, várva a sötétséget, és egy sugárnyi az erdőszélen meghúzódó házikónak is, amelyikben egy másik öreg bagoly lakott, és tüzelt borzasztóan. Reggeltől estig tüzelt, és este a tűzhely elé feküdt nagy bundájában az öreg bagoly. Reggel ismét tüzelt... Ahogy a mesebeli öregapó éldegél az erdőben, és fehér szakállá az övét verdesi, amint reszkető kezeit a rőzse lángja fölé terjeszti. A vén Bálint úgy élt az erdei lakban, magányosan, megelégedetten, vágyak és álmok nélkül. És a tavaszt nehezen várta.

Miért várja az ilyen öregember a tavaszt? Tán ifjúságot és melegséget vár a napsugaraktól és első virágaitól a kikeletnek? Az öregember a nagy remeteségben egészen elfelejtette a világot, és csak sejtette, hogy a hegyek mögött valami más élet van, ahová ő vágyakozott. Komoran és némán álldogált a tornácon, és farkasbőr bundájában a hóesésben úgy állott ott, mintha megmerevedett volna, mintha elmúlt volna már az egész világ, és ő volna az utolsó ember a földön. Este a bagoly huhogását hallgatta, és a tűz mellett gunnyasztva lehunyta a szemét, és bozontos nagy szakállába dörmögött, amíg a bagoly huhogott a völgyben:

– Öreg cimbora, hogy vagy? Mi újság odakünn az erdőn? Mit csinálnak a farkasok és a varjak?

A bagoly a ház fölött elröpült, és felelt, bizonyára híreket mondott, amelyeket az öreg férfiú nagy érdeklődéssel fogadott.

A mély, magános völgyben ők ketten éltek: Bálint és a bagoly, s a tavaszra vártak.

II.

Az öreg Bálintra onnan emlékszem, hogy egyszer azon a tavaszon, amelyikre várt, a városba bejött. Nagy, csontos öregember volt, szürke fűrtjei a vállát verdesték, és bozontos fekete szemöldöke alatt nagy tüzes szemek égtek. Egészben véve valami országutat járó vén csavargóhoz hasonlított volna, ha nem lett volna oly méltóságteljes járása, és dörmögő, mély hangja parancsolt, amikor a vármegyeházán a levéltár felől tudakozódott. Kopáti bácsi, a mi öreg jó archiváriusunk nyomban megismerte. Csodálkozásában a pipáját is elfelejtette, és az öreg elé járult.

– Nagyságos úr – dadogta. – Hát él még, nagyságos úr? Mi már azt hittük, hogy régen meghalt!

A csontos vénember sápadt arcán keserű mosolygás vonaglott végig: olyan volt az a mosoly, mint a legnagyobb harag, belerezdültek még az orrcimpái is.

– Élek, levéltáros úr, és egyelőre nem is akarok meghalni... A Csongrád família irataira volna szükségem, azért jöttem – mondta kemény hangon, és körülnézett, vajon nem mosolyog-e rajta senki. Egy fiatal kancellista, bizonyos Maurer Miska nevezetű pedig mosolygott a nagy zöld posztós íróasztal fölé hajolva... Az öreg sápatag arca kitüzesedett, és gyors léptekkel ment Maurer Miska asztalához.

– Öcsémuram talán ismer engem?

A fiatalember zavarba jött és nemet intett.

– Akkor ne mosolyogjon rajtam – mondta az öreg, és méltóságteljesen megfordult.

A vármegyeháza boltíves folyosóin végigszántott a hír, hogy itt van Csongrád Bálint...

A híres Csongrád Bálint, akit a fiatalok csak hallomásból ismertek, de az öregek még emlékeztek rá, mert szemtanúi voltak hőstetteinek. E hőstetteknek emléke most föllevenedett, és szinte mindenki emlékezett rá, mikor nagy gazdagságában vendégül hívta az egész vármegyét a pusztáján, és nyolcszáz kocsiját küldte a meghívottak elé a vasúti állomásra... Majd később, mikor egy nyáron – ama híres herceg példáját utánozva – cukorporral hintette be az utat a székvároستól tanyájáig, és szánon vitte az ő királynőjét tanyaházába. Az ő királynője csak este a színpadon viselt koronát, akkor is csak papirosból, de Csongrád Bálint úgy tisztelte őt, mintha valóságos királynő lett volna. Az aranyparaszt – mert ez volt a neve – egész életében dolgozott, mint egy vicsorgó fogú hód, aztán egyszerre megbolondult, és a sok pénzeket kezdte kiszórni az ablakon. A mértéktelen gazdagság és vagyon mintha megzavarta volna az eszét. Költött, anélkül, hogy számított volna. Fiai voltak, azok is költöttek, mert az ekét megfogni nem volt kedvük. Csongrád Bálinttal barátkozott minden úr, és ő barátkozott minden urakkal... S így aztán tönkrement a gögös gazdag paraszt, és akkor elbujdosott, mert szégyellte magát.

A vármegyeháza boltíves folyosóin végigszántott a hír, hogy ő itt van, hogy még él és most előjött. Az urak nyitogatták a levéltár ajtaját, és bekukucskáltak. Ott ült a csontos öregember az asztalnál, és forgatta az írásokat. Kopáti bácsi – egykor csak kis írnok, a Csongrád Bálint idejében – szolgálatkészen járkált körülötte. Csongrádnak nagy pörei voltak mindig, és aranyával fizette Kopáti bácsit. A nagy pörök! Tán azok tették tönkre! Grimóczy, a sánta, sárga hajú fiskális volt az ügyvédje, és a fekete fürtű Kopáti bácsi az ő irodájában verdeste a tintacsöppeket a padlóhoz. Grimóczy csak a nagy pörökhöz értett, és azokat vitte ügybuzgalommal, kitartással... A vénember írástól elszokott szemei könnybe lábadtak, tán a fáradtságtól, tán a sok-sok írott emlék láttára, ami az ő múltjáról beszélt.

– Emlékszik, levéltáros úr, a Csongrád kontra Csongrád-ügyre? Mikor a fiaim pöröltek? – dünnyögte, fölemelve a fejét.

Kopáti bácsi hunyorgatott a szemével:

– Hogyne, hogyne. Tíz árkus papirosra terjedt a beadványunk, és ruháskosárban vittük az iratokat a törvényszékre...

– Hát a Csongrád kontra báró Altézi-pörre? A tabi rétekért...

– Hogyne! Az is nagy dolog volt! – kiáltotta Kopáti bácsi lelkesen, és gyér haját fölborzolta. Egy hónapig dolgoztunk csak a szerződések másolásán.

– Nagy szerződéseim voltak – mormogta Csongrád Bálint, aztán egyszerre az öklével az asztalra ütött. – Azt gondolom – kiáltotta –, hogy a Csongrád kontra báró Altézi-ügyben a vén Grimóczy csúnyán megcsalt engem. Nem lett volna szabad elveszíteni a pört... A párnámat elvitték érte. Az volt az utolsó csapás...

Kopáti bácsi a fejét csóválta.

– Nem lehet az – mondta.

A csontos vénember tűzbe jött, és öklével csapdosta az asztalt:

– Pedig az úgy van! Vissza fogok pörölni mindent! Megcsaltak, megloptak. Mindent visszkapok.

Az aranyparaszt nagy égő fekete szemeit fenyegetőleg hordozta körül a levéltárban. Valahol egy ajtót nyitottak, mert szél járt keresztül a dohos helyiségen, amely szél meglebbentette a régi iratokat, mintha csókák emelnék szárnyaikat. Hess, hess! Csúnya madarak. Az aranyparaszt még nem halt meg, és hagyományos szerencséje még megvan.

Az urak bekukucskáltak a levéltárba, és özszemosolyogtak. Szegény Csongrád, mondták, megbolondult tisztára.

III.

A nagy csontú öreg az ér alatt lakást fogadott, és egész napokig bújta a levéltár írásait.

Közben a fiskálisokat is látogatta. Eleinte csak úgy találomra nyitott be egyikhez-másikhoz, és félvállról tudakolta a pörvesztőket, vajon hajlandók volnának-e az ő ügyét elvállalni, ám előre is kijelenti, hogy csak a végén fizet.

A fiskálisok savanyú arcot vágtak, és sajnálták, hogy nem lehetnek szolgálatjára, mert a sok költség és bélyeg nem engedi azt. A vénember gorombáskodott és kiabált:

– Én két évig éltem a szitnyei erdőben, az én erdőm volt valamikor, és mindig gondolkoztam a pörömön. Biztos pör ez, fiskális úr, én mondom, Csongrád Bálint.

A fiskálisok vállat vontak és sajnálkoztak. Az öreg dühbe jött és továbbment.

Szép tavasz volt ez, a napsugár játszott a földdel, ami porhanyós volt, és apró füvek jöttek ki belőle.

Az ér alatt, bizonyos Sziták Pál asztalos házában, az öreg Csongrád élte világát. Korán fölkel, és az asztalhoz ülve írt árkus papírokra; estig írt, hogy másnap folytassa ott, ahol a pontot letette. Kicszerzett, reszkető keze nehezen kezelte a gyöngye pennát, és midőn élettörténetét leírta – a fölséges úrhoz akarta az írást juttatni –, sokszor keserű könnyek homályosították el látását. Ám az írás, ha nehezen is, de elkészült, és postára is adódott.

Az öregember fölindulva ment hazafelé akkor, a nap sütött, és virágok nyíltak az ablakokban, odakívül a mezők pedig bizonyosan zöldek és szépek voltak, és a rétek virultak, mint pompás szőnyegek; a főutcán a fiskálisok háza előtt meg-megállt és magában nevetett.

– Pörvesztő! A konctól elestél! – mormogta, és nevetett.

Ezen idők alatt az aranyparaszt végképp lerongyosodott.

A kosztja sem volt valami prima: Sziták Pál asztalos felesége néha megszánta, és meleg levessel megkínálta. Az öreg természetesen büszkén elutasította az ajándékot.

Az írást elküldvén megnyugodott, és céltalanul ténfergett mindenfelé a városban. Gyakran ok nélkül föl kacagott, ha úriembereket látott – hajdani barátait –, akik fejüket elfordították.

Az öreg kacagott, hogy könnyei kicsordultak, és kiabált:

– Még jönnétek, de majd nem kelletek!

Gyűlölte a régi barátait, és inkább a parasztokkal ismerkedett. Az ér alatt, a kis utcában esteli tereferére leült az iparosemberekkel, és hengegett múltjával. Az ingujjas, pipázó emberek hallgatták, meg nem is hallgatták, de mikor az urakat kezdte szidni, akkor mind felé fordultak. Az aranyparaszt tudta, hogy a főispán koldus, mint a templom egere („hányszor kért tőlem rongyos pár ezer forintot kölcsön!”), az alispán a felesége vagyonából él, és az ügyész kártyázik... Tán keveri is a kártyát, mert biztos, hogy abból költ, amit nyer.

Így múltak a napok, amíg egyszer a paksaméta, amit az öreg Csongrád összeírt, visszajött.

A király nem fogadta el őt, a király nem akar tudni róla, a király is azoknak a pártján van, akik őt tönkretették...

Az aranyparaszt üvöltött, mint egy farkas, az asztalos házában, és a falakat verdeste. „Már nincs igazság! Már nincs igazság!” – kiáltotta, hogy a ház rengett bele. Tombolt, sírt, káromkodott. A szomszédok összefutottak. A csizmadia, aki szemben lakott, azt véleményezte, hogy szegény Csongrád úr megbolondult volna. Hangok emelkedtek az ellenkező véleményen, és az udvaron nagy csoportosulás támadt, amíg odabenn a házban az aranyparaszt a bútorokat tördelte éktelen haragjában.

A csizmadia megismételte véleményét, az asztalos felesége sírt kétségbeesetten, Sziták, a mester, dühösen nézett be az ablakon, ahol Csongrád Bálint őrzöngött.

Egyszerre föltépte az ablakszárnyat odabévülről egy erős kéz, és az aranyparaszt kidugta öreg fejét, amin szürke fürtök lebegtek borzasan. Vérbe borult két szeme kidagadt, és rekedten kiáltott:

– Nincsen igazság! Tönkretettek, koldusbotot adtak a kezembe. Mit akartok itt?...

A csizmadia – bizonyos Kertész nevű – csillapítólag szólt:

– Ugyan, tisztelt úr, ne bolondozzon!

Az aranyparaszt az öklét mutatta:

– Hallgass, nyomorult ember, hogy mersz hozzám szólni! Én az aranyparaszt vagyok. A híres aranyparaszt...

Hárem

Mi, magános, északi emberek búskomor tengerfenéklakó csigák vagyunk Alihoz, az isztambuli suszterhez képest, akinek három felesége citerázik az emeleten, amíg ő a szurtos kis műhelyben a sarutalpat kalapálja. Asszonyok dolgában a próféta földi boldogságot biztosított az ő híveinek, és azonfelül ígérte a hurikat, akik a hetedik mennyországban várnak minden igazhitűre: természetesen forró öleléssel és duzzadó, piros ajakkal. A plundrás bosnyák is különb legény nálunk szilvaszínű hazájában fatornyos háremével, de mily magasra csapnak férfiszívünkben a boldogtalanság hullámai, amikor Kairó utcáin sűtkérezünk a tavaszi napsugárban, és fehér lovacsák kis, aranyozott kerekű szekereken vágatnak el mellettünk a pálmaligetek felé; a kis szekereken fátyolos keleti asszonyok ülnek, és midőn fekete szemükkel kacéran, hívogatólag végigsimítanak, Óasszíria, India és Egyiptom minden mitikus bűbáját érezzük a szempillantásukban... Ám az óriás szerecsen szolgák és puffadt képű eunuchok nyomon követik az aranyos szekereket, és a vakmerő északit elriasztják kelet tündéreitől. Mondatik, hogy egy jeles magyar kollégánk az újságírásban, Kairóban jártában a pálmaligetekig rohant óasszíriai varázslattól megkapva, hol csaknem életét veszítette, mert a próféta vigyáz az ő híveinek feleségeire.

Oh, hárem, rejtelmes, titokzatos gyönyörűségek tanyája! Puha szőnyeggel borított falaid között ma is ugyanaz az ámbraillat honol, mint ötszáz év előtt, és színes lámpásaid, illatos mécseid is a régiek. A félhomályban a széles szőnyegen a könnyű ruhás asszonyok ma is

ugyanazzal a kockával játszanak, mint a kalifák idejében. A világ itt megállott, és a háremkapukon a civilizáció kívül rekedt. S a misztérium mélységét éreztem én is, amikor meghatottan álltam meg először és egyetlenszer egy Dolnja Tuzla-i szatócs háremének küszöbén. A szatócsot felkötötték, mert konspirált, a hárem árván maradt... De bejutni nem volt ám könnyű feladat. A nagy pántos ajtón először egy vén boszorkány feje nézett ki, és megmaradt két sárga fogát mutatta. Köpdösött és káromkodott: „Oh, kutyák, csak Ahmed itthon volna, majd legurítana benneteket a lépcsőkön...” Ám mégis ajtót nyitott az öreg néhány ezüstpénzért és egy osztrák–magyar bajonett kedvéért. Tágas és szürke falú nagy szoba volt a hárem. Két rácsos ablakán reszketve szűrődött be a napfény, és szegényes, de kényelmes bútordarabokat világított meg, mert a szatócs – akit felkötöttek – nem volt gazdag ember. A földön egy nagy sárga szőnyeg volt kiterítve, azon ült két mozdulatlan asszony. Egymás mellett ültek, törökösen, némán az arcukra vetett fátyol alatt, mintha bábuk lettek volna. A vén boszorkány egy vipera fürgeségével settenkedett körülöttünk, és villogó zöld szeme azt jósolta, hogyha eme mozdulatlan nőkhöz nyúlni akarunk, hát felkap valahonnan egy handzsárt, és beledöfi a mellünkbe.

Visszatartott lélegzettel álltam a hárem küszöbén. Látni akartam valamit, valami szokatlant, valami nagyszerűt, valami csodálatra méltót, és nem láttam semmit; szegényes ottomán állott a falhoz taszítva, a hímzett vánkoston mintha látszott volna a szatócs kopasz fejének helye, ahol azt fekvés közben lenyomta, egy sarokban húros szerszám a falon, pár virágos szőnyeg a földön, egyéb semmi. Semmi, és mégis úgy éreztem, hogy szentségtelen pillantásom századok legendájának kódén lát keresztül, függönyt lebbentettek fel előttem, amely függöny egy nagy-nagy, boldog és őskori világot takar el, ahol a világ legszebb női élnek, mosolyognak, játszanak... Tán, hogy egy kicsi-kicsi piros papucs hevert az egyik szögletben.

Bizony nem tudom, milyen volt a szatócs hét felesége: öreg-e, fiatal-e. Elhagyták őket, de itt a rideg északon sokat álmodom velük, amint mozdulatlanul, fátyolosan ültek a szoba közepén, a szőnyegen...

*

A háremet nem pótolja nekünk semmi, rideg északiaknak. Sem tudomány, sem civilizáció, sem művészet... Aztán meg a művészet náluk nagyobb és igazibb. Minket a paradicsomból kirekesztettek, ahol a próféta él háromezer-háromszáz feleségével. És mindig is haragszom, amikor a szegény szultán, Abdul-Hamid, e néven a második, arcképét a képes lapokban látom. Fonnyatag, szomorú és bús emberke ő, akinek méla tekintetében egyformán látom a

norvég szomorúságot és a kelet fatalizmusát. Ő, szegény, nem elég civilizált ember ahhoz, hogy élni tudjon kellemesen. A palota keskeny folyosóin régi és nagy szultánok árnyaival találkozik untalan, akik hadverő cselekedeteiket emlegetik neki, és időről beszélnek, amikor a félhold egy világbirodalom felett ragyogott; a dívánban pénzsóvár pasák és hóbortos miniszterek ülnek, akik részben lopni akarnak, részben csalni, de mindenképpen reformokat óhajtanak, és folyvást politikai bajokról beszélnek. Majd jön a francia nagykövet, és névjegyét leadja, ami jót nem jelent; majd jön az angol nagykövet, és névjegyét leadja: már baj van... Egy keserű és vékony szakállú ember a kis-ázsiai vasutakról szeretne vele beszélni, és folyton pénzügyi manőverekről suttog... Il Allah, annyi a baj, mintha nem is török szultán volna az ember, hanem valami északi király! Il Allah, a keserű és vékony szakállú pénzügyminiszter – aki Párizsban járta a Sorbonne-t – a feleségeihez sem engedi jutni az embert. Az a nagy szakállú pasa pedig mindenáron estveli tanácsra óhajtaná gyűjteni a dívánt, mert az örményeket öldösik...

Sztambul alatt keringő dervisek ámitják varázslataikkal a népet, és Mekkába csalogatják őket különféle lázító mondások kíséretében – hogy a szerájban francia bort isznak, és a padisah elcsapni készül feleségeit, mert egy asszonnyal akar élni. Szegény szultán! Még ahhoz az egyhez sem juthatna a miniszterei miatt.

Mondom, mindig haragszom, ha a dicsőségesen uralkodó II. Abdul-Hamid arcképét a képes lapokban meglátom. Ez a szegény ember nem oda való, ahol van. Kócsagtollas turbánját, ha a legutolsó albán bosztandzsi fejébe nyomná, aki az Aranyszarv felett az ágyút őrzi, a bosztandzsi bizonyára saját kezűleg verne a miniszterek talpára annyit, amittől azok elfutnának; de mielőtt elfutnának, a fülüket levágná, és orrukat behasítaná, és eleresztvén őket Sztambul utcáin, megparancsolná nekik, hirdessék: így jár mindenki, aki a padisahot háborgatni merészeli... A szeráj kapuit pedig bezárná a derék bosztandzsi, és övéből előkeresné azt a kis aranykulcsot, amit a mostani szegény szultán már három év óta nem használt, amióta az államügyekkel olyan nagyon gyötirik őt. És az a kis aranykulcs a bosztandzsi előtt felnyitná az ajtót, amely kelet tündéerkertjébe vezet.

*

Szegény északiak, mi, ha háremről hallunk, iskolai könyveink feljegyzései jutnak eszünkbe: nargilé, szőnyeg és húros muzsika. A rejtelmek zárva vannak előttünk. Ugyan hányat ismerünk mi a keleti asszonyok játékaik közül, és melyikünk mondhatná el magáról, hogy a hajnalpirkadást a háremben leste meg? Aki beszélhetne, annak leütötték a fejét, mielőtt

megvirradt, vagy vékony zsineggel belefojtották a szót a gyors kezű eunuchok... Mert voltak vakmerő északiak. A hetvenes években Botond vezér egy unokájáról hallottunk, aki mint kereskedelmi utazó ostromolta meg a keleti kaput. Az ifjú, aki selyemáruban utazott, többé sohasem küldött referenciákat főnökének azon nap után, amelyiken a kapun bejutott. Azóta tán rég a Boszporusz fenekén álmodik könnyelmű fiatalságáról, avagy mint mogorva eunuch örködik a fedett folyosókon. Egy szőke norvég is megmászta a bevehetetlennek ismert várfalakat, ám Hedda istenasszony ölébe tért meg ő is hosszú fürtű fejével. Azonkívül egy hazug és hencegő hidalgóról is megemlékezik a krónika, ami előtttem fekszik... A hidalgó is megtért büszke őseihez. Ők elmentek mind, vissza senki sem jött. A keleti szfinx titokzatosan és némán áll a huszadik század villamos reflektorai fényében. A kapuk be vannak zárva, és a félhomályos folyosókról káprázó fülünk lágy éneket hall, avagy fehér ruhás karcsú nőket lát lázas tekintetünk az üres teraszokon, akik fehér, mozdulatlan arccal és vágyó pillantással merengenek észak felé; a nyitott teraszt virágok borítják, alatta a tenger mormog sötétkéken, amelyik tengerbe haragos és nagy padisahok idejében bekötött szájú zsákok tompa zuhanással merültek el, és csak halk, elfojtott sikoltás jelezte, hogy a zsák drága terhet rejtett. A fehér, mozdulatlan arcú leányok észak felé merengve vajon érzik-e végzetük, tudják-e, hogy van egy másik világ, ahol a nőket megcsókolják, és úgy szeretik? Álmodnak-e ifjakról, akiknek forró volna ölelésük, és szavuk lágy, mint a fülemile éneke? A hold magasan kalandozik az Aranyzarv felett, távol sötét anatóliai hegyek kéklenek, a hárem lakói a nyitott teraszokon mulatnak fűszeres nyári éjben. A rabnők húros muzsikákat pengetnek a sarkokban, a fuvola oly édesen szól, mint a madárének, és egy éles hangú síp magas trillái zengnek a mécsesek alatt. A leányok karéjban lejtnek a holdfényben, és ha igaz, hogy egy ember ül a holdban, akkor annak gyönyörűséges látvány lehet. Éjfél is elmúlik, és a szultán nem jő... A padisah nem szereti tán a leányokat, a padisah beteg tán, a padisah meghalt tán?... Itt senki sem tudja azt. A padisah a dívánban ül, és fájdalmas szomorúsággal hallgatja egy keserű, vékony szakállú török panaszait, mert a padisah vonakodik a belga pénzemberektől, akik pedig pompás vasutat építenének, és a keserű, vékony szakállú török is jól járna velük. A padisah káromkodik... Ah, mindjárt szétzavarja a társaságot – Vigyen magával mindenki annyi aranyat, amennyi tetszik, csak hagyjanak neki békét –, és a háremben nem sokáig zeng oly epekedve a fuvola. Ám a padisah megdörzsöli szemét. Papirost és ceruzát vesz elő, és számolni kezd a keserű török számadásai nyomán. Övéből pedig az aranykulcs helyett Bright logaritmustáblázatát veszi elő... A fuvola hiába szól ez éjjel. És a bosztandzsí is még sokáig fog örködni az Aranyzarv felett, amíg rá kerül a sor.

Behunyom a szemem: látni szeretnék benneteket, kelet virágai. A legszebb nők ti vagytok, a legszomorúbb nők ti vagytok... Mi, szegény északi férfiak, szégyenkezve bár, lelkesülünk a primadonnaszépségekért, és arra, amerre a nap felkel, bezárt kapuk mögött élnek a tündérek. A művészet sohasem lesz teljes nélkülük, férfi sohasem boldog ölelésük nélkül. Az ezeregyéjszakából mint bódító illattenger árad felénk a keleti asszonyok varázslatos szépsége. És nem fogjuk őket ismerni soha, hacsak eunuchokká nem leszünk. A minaretek mozdulatlanul fehérlenek a napfényben kelet felé, és a földött folyosókról káprázó fülünkkel fájdalmas, panaszkodó éneket hallunk a tenger felett kószáló szélben. A pálma fenyője után sóvárog. A nagy szakállú és enervált idegzetű törökök pedig övükben tartják a kulcsokat. Szelíd napkeleti virágok elhervadnak a zárt ajtók mögött, a selymes lépésű arábiai nőstény párducok megrokkannak, és Óasszíria, titokzatos India és bűbajos Egyiptom kacérkodó leányait hiába látod aranyos szekereiken a pálmaligetben kocsizni, Kairó utcáin sütkérező szegény északi ifjú! A fehér lovacsák gyorsan galoppoznak, és a hasított fülű szerecsenek és utálatos eunuchok darázsdongásai száguldanak a kocsik után. Hideg, magános éjjeleimen sokat álmodom a hárem felől, és két asszonyt látok ülni sárga szőnyegen, hallgatagon, némán; lezárt ajkaik mögött van az ezeregyéjszaka.

Beszélgetés egy hercegnőről

Az idén, tavaszt keresve, egy nagy és szomorú kertbe vetődtem. Március volt, délután, és a nagy fák között a szél járkált. A tisztáson mintha nedves tavaszi álmok szöktek volna el jöttünkre, és a hídon sokáig szomorúan, búsongva álltam a megdagadt patak felett. A sárga víz zavarosan futott a füzek között, amíg, kanyarodván partja, eltűnt a félhomályban. A nagy fák kérge alatt mintha halk kalapálás hallatszanék. Odabenn a törpék laknak, akik kis szövőszékeiken fonják, szövik az aranyos szövetet, amellyel a jövő hónapban betakarnak mindent, hegyet, völgyet és temetőt... Ah, a temető is a közelben volt, a domboldalon, fekete keresztjeivel, mint egy darab ékírásos mező, ahová a Setétség írta fel azok neveit, akik odabenn vannak a gödrökben. A hantból való lakások e nedves tavaszon kellemetlenek. A holtakhoz befolyik a víz, és a szép arcok, amelyek szíveinket tavaly megdobogtatták, sárosak és csúfak.

Az ékirásos mezőn egy sárga ház volt. Vajon ki lakik benne?

A falusi doktor felelt a kérdésekre, akivel együtt mászkáltunk a parkban:

– Az öreg excellenciás úr alussza ott örök álmát – mondta a fiatalember ünnepélyes hangon, mert ő is az uradalom embere, amelyikből az öreg nagyúrnak már csak a sárga ház maradt.

Elhagytuk a parkot, és a sáros országútra tértünk. A doktor haladt elő nagy csizmáiban.

Ösvényt taposott a sárban, mert én városiasan voltam öltözve. Ez a doktor furcsa ember.

Huszonnyolc éves, vörös bajuszú, csinoskás ember, ám a falusi életben elvadult.

A falu még messze volt, az alkonyatból szürke foltokként váltak ki a kis házak. Az eső apró szemekben kezdett hullani, és az országút mentén a barna mezőkön ködök úszkáltak.

– Unalmas itt az élet – mondtam.

A doktor hátranézett, görbe botjára támaszkodott, és a kalapját megemelte:

– Nem. Négy esztendeje lakom itt, és innen el nem kíváncszom. Sohasem megyek sehová, mert legjobban szeretek otthon. Egy hangot nem hallani egész nap. Lefekszem a díványra, és ábrándozgatok. A csendről, a magányról, a múltról. Néha hegedülgetek csendesen...

Egyszerre szekérdörgés hallatszik odakívül, és rám nyitja az ajtót öreg gazdaasszonyom, hogy mennék Csobajra beteghez, szekérrel jöttek. Így múlik az élet.

A doktor így beszélt; és vidáman nézett körül. Halkan mondta:

– Este a gróféknál vacsorázom, a plébánossal együtt. A grófné beteges, fél a haláltól...

Különben van róla elmondanivalóm. Az írók nem ismerik az életet; ha a doktorok tudnának írni, az elbeszélések egészen másképpen hangzanának.

A doktor elbeszélése

Az öreg excellenciás úr nagyon jó ember volt. A legjobb emberek közül való, akinek soha életében nem volt egy rossz gondolata. Én ismertem, mert a karjaim közt halt meg. Az egyetlen fiát úgy nevelte, hogy tisztának, jónak és nemesnek maradjon. Kázmér gróf a kastélyból egyedül nem lépett ki; nem volt szabad megismernie az életet... Az élet alatt valami rettenetesen sötét, fertelmes posványt értett az excellenciás úr, és hogy e posványtól minél távolabb maradjon az ifjú gróf, abban közreműködött az anyja is. A menyasszonya volt az első nő, akit megölelt Kázmér gróf. Ez a menyasszony pedig egy szőke és kék szemű hercegisasszony volt, aki ábrándos volt, szelíd volt, mint egy szép imádság. Mikor megláttam őket együtt, azt gondoltam magamban, hogy ezek éppen egymásnak születtek. Alighogy egybekeltek, az öreg excellenciás úr meghalt. Szép fehér szakállja volt, szép fehér haja, a lelke is fehér volt, utolsó gondolata is tiszta, mint a hóesés. „A fiamra vigyázzon,

doktor” – mondta, mert énbennem bizalma volt. A kastély barátja én voltam: mert tán hogy igen meglegedett, csendes ember vagyok, mit sem akartam előkelő pácienseimtől a honoráriumon kívül.

Tehát vigyáztam a fiatalokra, ahogy a doktor vigyázhat.

Kázmér gróf hidegvérű, nőiesen lágy férfiú; nem kellett féltennem, hogy elég a nagy szerelemben. A kék szemű hercegasszonnyal sokáig nem tudtam tisztába jönni. Igen tiszták, szinte légiesek a szemei, az arca mint a harmat, és keskeny ajkai mögött ideális világot sejtethetni, amit szívében visel. Szőke haja, vékony csípőjű karcsú dereka hasonlónak tették őt az istennőhöz, akiről korai ifjúságunkban mindannyian álmodunk.

Gondoltam, nem zavarom a boldogságukat, és hetekig kerültem a kastélyt. Néha találkoztam velük az országúton, amikor a gumikerekű kis kocsin kocsiztak, engem pedig zötyögős parasztszekér cipelt valami messzi faluba. Köszöntem. A fiatal gróf rám kiáltott:

– Hová?

– Skarláthoz! – feleltem.

Az ifjú gróf az ostorral végighúzott a trapperek széles hátán, és elvágattak, mert a betegségektől nagyon féltek. S így szépen kikerültem őket, mert untam őket, a szelíd férfiút és még szelídebb asszonyt. Én afféle vad, pusztai ember vagyok, aki ha egyszer maga szerelmes lesz, dőzsölni fog a szerelemben. Ők csak kószolgáltak.

Ám egy este az inas azzal a hírrel jött a kastélyból, hogy sietnék a hercegnőhöz, mert beteg.

„Ugyan mi baja lehet a szent nőnek?” – gondoltam magamban. – „Unatkozik tán?” –

A kastélyba siettem. Ott nagy zavar volt. Az öreg grófné az ebédlőben sírt, Kázmér gróf a folyosón járt fel-alá, a hercegasszony a kamrájában feküdt, és szokatlan szavak keretében emlegette a komornája atyja szentségét. A szegény német leány elképedve húzódott egy sarokba, és moccanni sem mert. Mikor beléptem, a hercegasszony elhallgatott. Összecsukta az ajkait, és a falnak fordult. Hiába kérdeztem, nem felelt. Megfogtam a kezét, megtapintottam a szívét, bizony semmi baja sem volt.

– Jó lesz, ha néhány napig ágyban marad, kegyelmes asszony, egy kicsit meghűlt.

Így szóltam, amire ő hevesen megfordult. A kontya felbomlott, és az aranyszínű hajkígyók csipkébe takart vállára hullottak. A szelíd kék szeme pedig mereven szegeződött rám.

Biztosan tudom, hogy ezt gondolta: „Szamár ez az ember, vagy gazember?”

Ám az ajka ezt mondta:

– Hát nagyon beteg vagyok?

– Igen – feleltem.

Erre sírni kezdett, és ismét falnak fordult. A komorna aggódva sietett elő a sarokból. Föléje hajolt gondoskodással.

– Takarodjon, maga utálatos személy! – kiáltotta a hercegnő. – Maga pedig, doktor, üljön le. Ide, az ágy mellé.

Leültem, és nyugodtan vártam a bekövetkezendőket.

A hercegnő sírdogált sokáig. (Gömbölyű vállai kéjesen remegtek össze sírásában, és fejét vadul a párnák közé fúrta.) Egyszerre halkan megszólalt:

– Mégis, mit ajánl?... Hisz maga ismer már engem is, ismeri a férjem is...

– Hidegvíz-fürdő. Naponkint kétszer.

Durcásan vont vállat.

– No, elmehet.

Felálltam. A kezét se nyújtotta, meg sem fordult, elmentem.

A szomszéd szobában Kázmér gróf ragadta meg a kezem. A kis gróf kétségbe volt esve. Csaknem sírt az izgatottságtól.

– Baj van? – kérde megcsukló hangon.

– Nincs semmi baj – feleltem. – A hercegnő ideges, ennyi az egész. Valaki felbosszantotta.

A kis gróf lehorgasztotta a fejét.

– Én, én – rebegte. – Gúnyolódott velem az apám felett, hogy mindnyájan tejvérűek vagyunk, és egy csirkét sem tudnék megölni. Én erre magyaráztam neki, hogy az apám azért ért oly késői kort, mert mindig egészségesen élt...

Hazamentem. Az országúton a sötétségben néha kacagtam magamban, és a fejem öklöztem, hogy olyan bolond voltam, hogy hittem a hercegasszony kék szemének és szőke hajának. Ah, hisz nő, elvégre nő a hercegasszony is!

Éjfélkor – már aludtam – felköltöztek. A hercegnő rosszul van, jelenté öreg gazdaasszonyom.

A kastélyba siettem. A szép nő az ágyban, a síró komorna a sarokban. Leültem az ágy mellé, és megfogtam a hercegnő kezét:

– Baj van? – kérdeztem.

Kék szemével szelíden és mosolygóan nézett rám.

– Nincs semmi baj. Csak beszélgetni akarok magával – mondta, és a keze a kezemet megszorította.

Nagyot hallgatott, majd sóhajtott:

– Beteg az én szegény uram? Nem csudálnám, ha beteggé tettem volna. Oly ideges vagyok, hogy majd megőrülök néha. Segítsen, doktor!

Az ágy mellett ültem, és félig lehunyt szemmel néztem a hercegnőt. Bizony szép volt. A keze a kezemben; és a kék szeme, ahogy a szemembe mélyedt, mindig-mindig setétebb lett.

Egyszerre fekete lett, mint a tinta. Öntudatlanul mondtam:

– Kis láza van. Jó lesz, ha bevesz valamit.

Felálltam, felnyitottam az ablakot, és megtöröltem verejtékező homlokom. Odakünn langyos, mélabús szeptemberi éjszaka. A kastély előtt a [...] fenyők mereven örködtek, a folyó mint ezüst sáv húzódott meg a fekete fák árnyékában. Az árnyékból most valaki megszólalt:

„Doktor, vigyázzon a fiamra, szegényre!” Az öreg excellenciás úr lépett ki a fenyők alól, és aranygombos pálcájára támaszkodva, nyugodtan, lassan haladt a híd felé. Átment a hídon, és eltűnt a fák alatt. Valóban ő volt-e?

Betettem az ablakot.

– Aludjon, kegyelmes asszony. Majd holnap megvizsgálom alaposan.

A hercegnő a fal felé volt fordulva, nem szólt semmit, csak a keze rezzen meg a takaró felett. Kiszékeltem a szobából. Az öreg excellenciás asszony várt odakünn.

– Hogy van? – kérde izgatott hangon.

– Már jobban – feleltem. – Jó éjszakát!

Az országútra érve ismét kacagtam. A vén inas, aki a lámpással előttem lépkedett, ijedten nézegetett vissza. Azt gondoltam magamban, hogy én csak szegény falusi doktor vagyok, de lehetek-e azért hercegasszony játékszere? A csendet szeretem, a magányt szeretem, meg a gordonkám bús hangját. Egyebet semmit. A hercegasszony az urával másnap elutazott.

A kastélyban azóta csend van. Az öreg grófné napjait imádkozással és levélírással tölti.

*

Elértük a doktor házat. Biz az kicsi volt, de mégis szebb a többi parasztházaknál. Otthonos, zsindelyfedelű. A nyitott konyhaajtóból pattogó tűz világított ki, a tornácon fülét hegyezve, jókedvűen ült egy veres szőrű kutya.

– Az öreg gróf ajándékozta nekem ezt a házat. Lépjen be! – mondta a doktor.

Régi bútorok

Emlékeimben él egy kis hölgy – aki már nem volt fiatal –, akire néha mosolygós szeretettel gondolok. Néha estve vagy esős délutánokon hirtelen eszembe jut: vajon mit csinál Margot kisasszony most? A májusi eső sebesen és frissen hull a magasságból, két cserép rezedám erős illatával megtölti a szobát. Ah, ez a rezedaillat is a kis hölgyre emlékeztet! A díványra fekszem, és behunyom a szemem.

*

Margot kisasszony egy vén és kicsiny házban lakott a templom alatt. A harangok reggel, délben, estve neki szóltak elsősorban, temetésre neki harangoztak, ő a pitvarajtóban ült, fejét csóváltatta, és a szomszédokkal az egykor előről beszélgetett, aki immár a temető felé utazott.

– Mi is így fogunk – mondta Margot kisasszony. – Vigyázzon mindenki, hogy készületlen ne találja az utolsó óra. Az én menyasszonyi ruhám már kész – jázmin és mirtusz leend koszorúm –, a házam is itt van a padláson, jó, széles, kényelmes, és fehér színű arany sarkokkal. Jó lesz benne lakni... Bús – bús – bús a bús halál... – mondta, amikor a nagyharang szava kivált a többi harangok karából.

Tehát, hogy a vén és kicsiny házzal kezdjük, amelyekben Margot lakott!

Ez a kis fekete odú nem volt valami utálatos hely, mint a hasonló vén házacska, amelyek mindenkinek az útjában vannak romladékaikkal. Inkább tetszetős volt és csinos. És tiszta, mert Margot kétszer meszeltette évenként: nagyhétben kékre, Szent György-napkor fehérre; pillangónyi ablakai érdeklődő, szelíd mosolygással néztek a piaci sürgés-forgásra, mintha a Margot jóindulatú szemei lettek volna. Ő itt élt, rezedákat öntözött, kis udvarán fehér lécekre színes üveggömböket tűzött, és fekete, szoros ruhájában nesztelenül járkált esténként kis háza előtt. Sehol másfelé, csak éppen odáig, ameddig a gazdag szűrszabó portájával az ő kis háza érintkezett. Kendőjét vállára eresztette, és szürkülő fűtjeit libegtette az esti szél. Amíg az esti harangot húzták... Mióta volt ez így? Volt-e valaha másként? Ki tudná? Margot kisasszony nem panaszkodott, nem búslakodott: úgy jó, ahogy van. A szagos füveket szerette, és tiszta szobáit. Ezekben élt boldogan és megelégedetten. Mindig így élt, és virágos komódját, görbe lábú asztalát és vékony lábú székeit szerette. Mert ezek együtt voltak vele mindig: búban, bajban és örömben. A ripszkanapé közepére ha leült, az tán megszólalt és üdvözölte őt. A kasztenhez ha közeledett, az bókolt neki: Margot kisasszony ma szebb, mint valaha... Mert egyszer tán itten állt valaki a kaszten mellett – az ablak mellett –, virágot tartott kezében, és valójában szólt Margot kisasszonyhoz: kegyed ma szebb, mint valaha... Aki így szólt, eltűnt

innen. A szőnyegen se látszik lába nyoma, sehol se látszik nyoma, hogy itt volt, itt állt – tán térdelt is itt valahol előtte –, csak a kaszten maradt és véle az emlék. És melyik széken ült utoljára? Ebben a széles karosszéken tán? Nem, itt nagyapó szokott ülni: reggel a cselédek kivitték a napos verandára a széket, nagyapó beléült, és a napsugárral játszott kékeres keze. A napsugarat szerette volna meglopni: mert már nagyon öreg volt szegény... Hát akkor tán ezen a magas hátú, vékony lábú, szigorú külsejű széken ült valaki? Ezen nagyanyó ült, mindig egyenesen, az ablaknál, és kötött. A piacra nézett ki, és mustrálta a járókelőket, közben sóhajtott: oh, istenem, hogy megváltozott a világ! A lányok olyan kalapot tesznek a fejükre, mintha madárijesztők volnának... Hát melyik széken ült ő? Ezen – ezen a kis törpe zsámolyon, amelyiknek török szövete még máma is ép. Ezen ült Margot lábainál, és mily gyönyörűen hazudott. Hazudott, mindig hazudott, de milyen gyönyörű volt az!

A mennyországban nem beszélnek szebben igazságot az [...]. Az életet megérte, hogy őt hallgatta [...]. Különösen reménységei és tervei voltak szépek. Hogy azután hogyan lesz?... Sehogy se lett. Ő elment – néha látta még Margot az utcán, amikor nagyokat köszönt, de közel nem jött. Istenem, tán megbántotta volna? Margot ezen éjjelenként sokat tűnődött, később hallotta, hogy ő megnősült. Haragudhatott ezért Margot? Hisz ő semmi ígéretet nem tett, csak mindig szépeket hazudott. Később meghalt a férfi, egy fia maradt, bizonyos Károly nevű... Ez a Károly egyszer eljött.

Egyszer eljött Károly. Margot rögtön megismerte, s hogy az utcaajtó nyílt, ahogy a lépések hallatszottak a kapu alatt, ahogy kopogott, tudta, hogy valaki jön a múltból, aki mostanság nem szokott idejárni.

– Én Szellő Karcsi vagyok – mondta a fiatalember. Meghajolt, és Margot keze után nyúlt. Szellő Karcsi? Margot vérvörös lett, elfordította a fejét, és halkán rebegte:

– Annak a Szellőnek a fia?

Karcsi mereven nézett Margot-ra, és kis bajuszát pedergette.

– Igen, igen, kisasszony, annak a Szellőnek vagyok a fia.

– Hát, akkor szívesen látom – mondta Margot, és székkal kínálta Károlyt. Fél szemmel figyelte: vajon melyik székbe fog ülni. Istenem, csak ne a kis zsámolyra, csak oda ne...

[...] Károly éppen olyan volt, mint az apja. [...] már máskor is látta a zsalugáterek [...] ha Szellő Karcsi történetesen [...] mindjárt besurrant az utcáról. [...] Hogyan találkozhatna ő annak a fiával? Aki annyira hasonlít az apjához? Ha ránéz, mintha húsz esztendő – húsz csendes és történet nélküli esztendő – elfelejtene. Az a Szellő is a mélyen kivágott fekete kabátokat szerette, és nyakkendőjét néha ő kötötte csokorra...

Karcsi a székek között nem nagyon válogatott. Leült éppen a nagyanyóéba, mert az volt legközelebb. Margot csöndesen ereszkedett le a ripszkanapé közepére, és folyton-folyvást Karcsit nézte. A szeme az apjáé, a homloka is, sőt a mozzanatai is oly gyorsak és izgatottak. Jó isten, hol van az a húsz esztendő? Tán el sem múlt? Margot visszafojtott lélegzettel várta, vajon mit fog mondani ő.

– Eljöttem, mert már régen szerettem volna ismerni, kisasszony... Édesapámmal, mikor kisfiú koromban erre sétáltunk, ő megállott e ház előtt, és így szólt – emlékszem, sosem felejttem el, hogyan is felejtethném el –: itt lakik Bakács Margot, ő nagyon szeretett engem; ha felnőtt – és én már nem leszek –, kezet csókolj Bakács Margot-nak, mert megérdemli...

Margot közel hajolt, és a szeme csillogott:

– Hát beszélt rólam? És így? Nos, nos?

Karcsi végighúzta ujjait kis szőke bajuszán.

– Úgy beszélt.

– És most maga eljött – szólt sebesen Margot. – Milyen jó, hogy tette. Én magányosan élek itt... Való, való, hogy az édesapja jó barátom volt, de semmi más – tette hozzá lesütvén a szemét. – Remélem, tudja... Mondom, én magányosan élek itt. Beszéljen valamit magáról; mondja, mi a foglalkozása?

Karcsi üres tekintettel bámult maga elé.

– Kereskedő leszek, majd – mormogta. – Most még otthon vagyok az anyámmal...

– Hallottam, sokat mulat.

Karcsi vállat vont.

– Fiatalembernek szabad mulatni.

– No, nem szemrehányásként mondom – kiáltott gyorsan Margot. – Isten mentsen. Az édesapja is mulató ember volt... De ahogy ő mulatott, úgy senki sem mulatott azóta sem.

Mint egy gróf, valósággal, mint egy gróf. A cigánynak százas bankókat adott, és ő maga csak kocsisbort ivott.

Karcsi lógázta a fejét. Mustrálta a bútorokat, a szobákat, és mintha mosolygott volna magában kis bajuszkája alatt.

– Hja – kiáltott fel –, azóta megváltozott minden. Százas bankók már nemigen vannak...

Margot bólingatott.

– De itt látom, hogy nagysád jól él – szólt, és széles gesztust tett a kezével ez a zömök fiatalember. Manzsettjeit kihúzogatta, kék babos keszkenőjével megtörölte homlokát. Az ujjai bütykösek voltak, mint a fűszeresegédeké, de nagyszerűen tekingetett, amint Margot az apját magasztalta.

Margot mosolygott, felállt, és gyorsan keresztülment a szobán.

– Csak szegényesen, mert semmire nem költök – mondta, és kihúzta a sublót fiókját. Kis selyemkendőt vett ki, és a vállára terítette, mintha fázott volna.

Karcsi ekkor megszólalt:

– Nagy bajom van nekem, ezért is jöttem. Gondoltam, hogy nagysám – sérteni, oh, nem akarom a viláért se –, hogy nagysám tán segíthetne rajtam. Hogy édesatyámnak olyan jó barátja volt.

Karcsi itt a szőnyegre nézett, és fejét vállai közé húzta.

– Nos? – mormogta Margot, és felcsillant a szeme.

– Pénzre volna szükségem...

Margot felkiáltott:

– Jó isten! Szegény fiú! Ha nekem volna, ha nekem volna!...

Karcsi tétovázva nézett körül, és halk hangon kezdett beszélni, mialatt kezével gyorsan gesztikulált.

– Nem is fogadnék el kölcsönt. Hogyan fogadhatnék el kölcsönt én? Mi vagyok én? Csak egy árva fiú, visszafizetni nem tudnám soha. Csak egy papiroson állna jót értem, nagysám, a banknál, hol pénzt kaphatnék azon papirosra, amely pénzt én részletekben visszafizetném.

Margot zavartan elpirult. Köhintett, és könnybe lábadt szemmel nézett maga elé.

– Hát jó – mondta csendesen.

Hallgatott egyet, és végtelen szomorúsággal ismételte:

– Hát jó. Itt az a papiros?

Karcsi kabátjába nyúlt, Margot az asztalhoz lépett, és gyorsan aláírta a nevét.

– Oh, sohasem felejttem a jószágát! – kiáltott fel a férfiú akadozva.

Margot nem szólt, csak tétovázva, szomorúan nézett maga elé. Karcsi még hálálkodott, majd kalapját vette, és ment. Margot az ajtóig kísérte, és fejével biccentve üdvözölte.

Karcsi gyorsan elment.

Margot kisasszony, mikor egyedül maradt, leroskadt a szoba közepére, és sokáig sírt, maga sem tudta, miért; csak sírt, és a régi bútorokat összevissza csókolá, mintha eszét vesztette volna.

*

Ezután néhány hónap múlt el.

Egy napon hivatalos emberek jöttek, és azt a papirost hozták, amit Margot aláírt, és követelték, hogy Margot fizetné ki a tartozását. Persze Margot ezt nem tudta tenni.

– Akkor foglalunk – mondta a szigorú hivatalos ember.

Margot összeszorította az ajkát, és egy szót sem szólt. A hivatalos emberek ezalatt felírták a virágos kasztent, a székeket és a kis zsámolyt is.

Margot mereven állt az ablaknál, és szótlanul nézte munkájukat.

– No, nem tetszik fizetni, elvisszük ezeket. Érti, kisasszony? – mondták neki.

Margot bólintott.

– Hát vigyék el – szólt csöndesen...

Egy öreg férfi kóborlásai

A sekrestyés éppen meghalt, a szürke szakállú és kopasz testvér tetemét a kolostor templomhajója alatt helyezték, a fehér ruhák és aranyos öltönyök elhagyottan heverték a sekrestye lócáján, ahová a misemondók letették őket. Az öreg férfi, aki őket eddig gondozta, simogatta és szentelt fejű atyái testére feladogatta, eltávozott.

A kolostor sekrestyése éppen meghalt, amikor Budapestről elindult egy öreg, szomorú férfiú, miután a nagyvárosban – a zenélő és nőkkel teli kávéházak nagyvárosában – már semmi örömét nem találta.

*

Bort – ez a neve –, Bor Jánost vallásos nevelésben részesítették szülei. Az öreg Bor vasúti állomáson töltötte életét egy soványka és imádságos asszonyka társaságában, akinek eleinte olyan haja volt, mint a lenvirág színe, később a lenből szőtt vászon fehérségét vette fel e haj, ebből lehetett megtudni, hogy az asszonyka megöregedett. Fiukat papnak szánták. Azon a vidéken – egy felső vármegyében –, amelyiken János született, igen vallásos emberek laktak, és az öreg Bort, aki öregségére állomási főnök lett, nagyon tisztelték, hogy fiát papnak szánta. A lenhajú asszonyka kimondhatatlan boldogsággal járta a templomot, amíg a kis János a vadszőlőlevelek alatt leckéjét tanulgatta. A vonatok jöttek-mentek, amely eseményre, különösen estefelé, sokan jöttek ki a városkából: a hölgyek legszebb ruháikat vették fel, az urak megbeszélték a napi eseményeket, amíg a harangjelzés hírt adott a közeledő vonatról.

Erre mindenki érdeklődéssel tekintett az öreg Borra, mintha tőle várnának valamit. Az öreg Bor, miután némileg hebegő beszédű volt, sohasem vett részt a napi események megbeszélésében – de mikor a vonat közeledett... a sínekig előrelépett, és szerény mosollyal kérte az urakat és hölgyeket, hogy hátrább vonulnának; kezét szeme elé emelte, és a mozdony fekete kéménye füstölögve bukkant fel a kanyarodónál. A vonat berobogott, majd továbbrobogott, az állomásról mindenki csalódottan ment haza, mintha régi ismerőseik, akiket vártak, meg nem érkeztek volna.

János ezenközben tanulgatott. Kerek fejű és izmos fiú volt, és egy nyári nap – mikor a vonat berobogott – bokáig érő kék köntösben lépett ki egy kocsiból. A várakozók nagyon megörültek, különösen egy Vinyei nevű varga toporzékolt János körül, és folyton a lábait nézegette.

– Az én alkotásom volna ez? – rebegette, és János cipőjére mutatott. – Örömöm határtalan. Legyen szerencsém házamnál majd egyszer, főtisztelendő atyám, hogy a dolgot megbeszélhessük.

Majd a körülállókhoz fordult:

– Még a nyáron került ki műhelyemből – mondta, és nagyot cuppantott János kezére. Hát a boldogságot leírni nem lehet. Különösen az imádságos asszony boldogságát, amikor János elé futott, karjaiba ölelte, és meghatottságában miatyánkot rebegett el, miután mindig imák jártak a fejében. János atyja is ott volt valahol, és mondani akart valamit, de egy szót sem tudott kihozni. A vonat eközben elrobogott, és a várakozók hazafelé menet megbeszélték János dolgát.

Eddig feriára sohasem jött haza János, most is csak azért jött, hogy elbúcsúzzon a világi dolgoktól, mert immár szentelt olajakkal készültek megkenni fejét. A búcsúzások közben a lelkes varga házába is betért János. Vinyei rögtön kiakasztotta szalonkabátját a szekrényből, és a bőrkötény fölé kapta. Papucsos lábaival ide-oda ugrált, sokat locsogott, majd elment gondolkozni a kert végébe. János a szobában körültekintett, és a varga lányára tévedt a szeme. Ez a leány eddig szótlánul üldögélt egy sarokban, és szürke szemeivel Jánost nézte. Látszott, hogy vizsgálja kék öltönyét, fekete kemény kalapját, amit a földre helyezett, és borotvált arcát. A cseresznye nagyságú szája nyitva maradt a csudálkozástól, de szürke szeme fényes volt a mosolygástól. János még sohasem látott ilyen szürke szempárt. A lenhajú asszonykéé világoskék volt, mint az ég a tóban, a prefektus kövér gazdaasszonyáé – aki néha felkereste gazdáját a szemináriumban a vacsora ételrendjének megállapítása végett –, kiért a tisztelendő növendék papság egyértelműleg rajongott –, az övé fekete volt. A varga lányának a szeme titkosan szürke vala, mint a kora őszi alkony, amely friss nyári színekkel van még teli.

János földre helyezett fekete kalapját nézte, és sokáig hallgatott. „Különös leány, gondolta magában, úgy ül a sarokban, mint a macska a kemence padkáján. A szeme is olyan, mint egy macskáé... Ha elszaladnék: kinevetne.” Maradt tehát, és végtére is a leány szólalt meg:

– Hát jó papnak lenni? – kérde vág hangon. – Szegény fiú – tette hozzá szánakozva.

Így még nemigen szóltak Jánoshoz.

– Igen – felelt János, és kedvetlenül nézett a sarokban kucorgó leányra.

– Én Piroska vagyok – mondta a leány, és leeresztette a lábait a magas székről. – Persze nem emlékszik rám, de én igen.

„No lám, de szemtelen” – gondolta János, és felfújta magát, amint szólt:

– Tisztelt atyja, úgy látszik, eltávozott, tehát én is elmegyek.

Kalapját gyorsan felvette a földről, és sebesen elment. Annyit azonban megjegyzett magának, hogy a leány egész kicsi, fekete hajú – nagyon fekete hajú – és úgy jött felé a szobában, mint egy sétáló galamb. Sőt rózsaszínű ruhaderekből valami könnyű illat is áradt ki. Oh, nem csirizszag, ami Vinyei házát már messziről jelezte, hanem valami más. Valami más... János tűnődött felette, aminek az lett a következménye, hogy éjjel – éppen egy végtelen tehervonat robogott el a kis állomás előtt – arra ébredt, egy fekete macska ült a mellére, amelyik szürke szemét rászögezve folyton azt kérdezte: „Mi van a szívedben, te pap? Mi van a szívedben?” A szentek életének forgatására, mire a hajnal pirosan belesett a mollfüggönyökön, az éjjel együtt elszökött a kíváncsi szürke szempár is. János kinézett az ablakon, és arrafelé nézett, amerre az éjszaka elszökött?

Történt, hogy János másnap is betekintett a lelkes varga házába, és nagyon piros arccal hallgatta Vinyei előadását tegnapi gondolatairól, és mire Vinyei újabb gondolatokért a kert végébe elrohant, János már látta is, hogy a cica a sarokban leereszti lábait, és hozzá közeledik. Ám most nem futott el – valami súgta neki, hogy ne fusson el –, és Piroskával sokáig beszélgettek, mert ez a leány meg tudta volna szólaltatni a kapubálványt is.

Leírom az éjjeli utazást, amit szekéren tett meg a két fiatal, hogy a szomszédos állomásig jussanak? Leírom szenvedéseit és halálát a lenhajú kis asszonynak, leírom János és Piroska életét, amíg sok küszködés után kenyérkéhez jutottak a nagy városban, leírom a gyermekek születését és halálát, avagy Piroska halálát (élt negyvennégy évet, és a vámhivatal tisztviselői koszorút helyeztek ravatalára: áldás emlékezetére) – vagy tán az öreg vargát emlegessük kertje végéből? Ők más lapra tartoznak, és más írókhoz, az enyém csupán az öreg férfiú, aki egyedül maradván, sokáig kóborolt a nagyvárosban. Történt, hogy egy templom nyitott ajtaja előtt elhaladva, odabévíről zengő orgonát és ájtatos éneket hallott. Egy kis habozás után belépett a templomba, és imádkozni a mellékoltárhoz térdepelt.

Itt, ezen a helyen – sok évek múlva – eszébe jutott a lenhajú asszonyka, a prefektus gazdaasszonya, valamint a kolostor kisharangját is hallotta szólni. A kisharang mindig azt mondta: „Mária – légy velünk, Mária – légy velünk!” Mária mindig örködött is a növendékek felett, csak egy – egyetlen – hagyta ott aranycsillagos köntösének szegélyét egy illatos, rózsaszínű ruhaderékért. Az egykoriak immár plébánosok, sőt esperes is van közöttük... A János öreg szíve égi malasztok után szomjúhozott. Ha még egyszer, ha még egyszer az aranycsillagos köntös szegélyét megérinthetné... A mellékoltár felől György, a szent vitéz mereven tekintett le az egykori növendék papra, akinek, ím, elhagyatottságában és szegénységében – mert valami baj miatt Jánost hivatalából kitették – régi szerelme eszébe jutott.

János a nagyváros mellett egy kis kolostort tudott. Egy hosszú szakállú kapucinus itten áldotta meg Piroskával frigyét régen a fecskefészkes és hűvös kis templomban. A hosszú szakállú kapucinus akkor nagyon szívére beszélt, és a fecskék énekeltek a kis templomban. János tehát a régi kolostorba ment. Vajon él-e még az öreg kapucinus?

A poros országúton, a nagy tér alatt malacok szaladgáltak, oldalvást veteményeskert terült el, hol piros kendős parasztlányok nótáztak. „Ezek bizonyosan mind a tisztelendő rendé – gondolta János. – Be jó lenne itt sétálgatni, kertészkedni és a múltra sosem gondolni, mikor a nagy szenvedélyek és érzések már elmúltak” – és a kolostor kapuján belépett.

A hosszú szakállú konfráter, aki a sekrestyés és portás volt a kolostorban, éppen meghalt... Ambrus volt a gvárdián, és János nála jelentkezett a sekrestyési állomásra, miután sokat imádkozott a csodatevő Szűz szobra előtt, a fecskefészkesek alatt, ahol régen egy leánykának örök hűséget esküdött. Ő itt sekrestyés leend ezentúl.

Olvastam pediglen ezeket a Hist. Dom. Lib. I. pag. 13–15-ikben.

Zarándokok

Egy pesti fiatalember jött a völgybe, ahol a szép szakállú barátok laknak. Párjával érkezett, egy igen kis nővel, és midőn reggel elindultak, hogy majd megtekintik a völgyecske nevezetességeit, nyomban rátaláltak arra a kis templomra, ahol a csodatevő Szűzasszony a betegeket meggyógyítja: kinek lelkében seb van, kinek szívében bánat van, kinek éjjelét boldogtalan szerelem teszi álmatlanná – az jöjjön ide, a Szűz segít. Ellenben a kufárok és farizeusok maradjanak kívül – a sátrakon is túl, hol szent emberek a Szűz képmását árulják az

ájtatos zarándokoknak –, a rosszlelkű kalmárok kívül maradjanak, itt hiába fohászkodnának a búaáarak emelkedéséért, hiába az árukért, amelyek a hullámos tengeren vagy sebes vonaton utaznak, a Szűz mit sem tesz értük. Oldalvást a gondolkozó és szomorú Jézus ül talpig viaszban, pálmaággal kezében, és a Szűz – a szent helyek legkisebbje, alig tenyérnyi nagy – a kristályüveg alól alabástrom kezével esdőleg int a szomorú Jézusnak, és a szívbeteg meggyógyulnak. Egy boldog és régen megholt hercegi pár alussza örök álmát a sekrestyében. Ők nagyon szerették egymást, mikor száz esztendővel ezelőtt éltek, fehér lelkük bizonynyal az égbe szállt, míg jegygyűrűik gyémántjait a Szűz koronájában elhelyezték. A pesti fiatalember, midőn párjával mindezt megsejmelte, azt súgta az asszony fülébe:

– Drágám, esküdjünk meg itt! Egy hosszú szakállú vén barát eskessen meg, és a csodatévő mosolyogjon ránk, hogy boldogan és késő öregségig éljünk egymás mellett. Hogy mindig fiatalok és mindig szépek legyünk egymásnak.

Az asszony mosolygott, és szentimentálisan sóhajtott a Szűz felé:

– Jó lesz, drágám, ha itt megesküszünk, tán ezentúl nem fogunk annyit veszekedni. A polgári esküvés olyan szomorú és bús volt, mintha eladtak volna engem magának, drágám, és a papa fizetett... Oh, be ragyognak a Mária gyémántjai!

Mert a napsugarak éppen benéztek a kis templomba, és nesztelen járásukkal éppen a Szűzet keresték fel. Július volt, délelőtt, és a nyitott ajtó előtt gyenge szelecske fújdogált, csak gyenge szelecske, ám mégis belekapaszkodott egy nagyon vén koldus foltos köpenyegébe, és vitte-vitte a templom felé, be a nyitott ajtón. A szelecske még két asszonyt is hozott be az országútról, akiről már messziről látszott, hogy nagyon imádságosak; faolvasójuk csörgött nyakukban, és ketten tán százötven évesek lehettek.

A pesti asszony az urához simult, és az ura is őhöz. A kezük összekulcsolódott, és előbb az asszony csókolta meg a férfi ujját, majd a férfi az asszony haját. Senki sem látta, csak a toprongyos vén koldus, aki bevette magát egy sarokba – mintha ott laknék –, és kényelmesen elhelyezkedett, várva a bekövetkezendőket.

Mert éppen misére készültek a barátok. A kis harangot húzogatta valaki, és a vékonyka hang a berkes halmoknak, a völgyben kacérkodó piros villáknak és hosszú tehervonatnak, ami az erdőbe mérgesen befutott, mintha megsértették volna, elmondta, hogy a Szűz tiszteletére – Sárlos Boldogasszony napján – misét szolgálnak a barátok. Tehát csend...

Előbb egy parasztfiúcska dugta ki maszatos arcát a sekrestyéből, majd egy fekete szakállú, fehér köntösű fiatal pap lépett ki, végül egy kávébarna csuhás és kopasz fejű öreg sekrestyés, aki gyorsan letérdelt a hideg kőre, miközben ráncos, mezítelen lábai reszkettek.

Az asszony a férjéhez fordult, és bolondságokat sugdosott a fülébe, amint az már menyecskéknek szokása.

– Imádkozna, drágám, a gyermekünkért, aki lesz, ha a jó isten akarja – mormogta a pesti fiatalember, akit meghatottak az események.

– A gyermekünkért – rebegette az asszony, és rózsaszínű lett az orrocskája, és kék szeméből pár könny csordult ki. Ő mindig sírt, ha a kis ismeretlenre gondolt, akit álmaiban hol Palkónak, hol Mariskának nevezett, mikor vele beszélgetett. Lassan és lábujjhegyen, hogy valahogy meg ne zavarja a misemondót, a fekete padban térdre ereszkedett, és halkan így fohászkodott:

– Sarlós Boldogasszony, akinek napját ma ünnepeljük, tekints ránk, hallgasd meg imánkat te is, Csudatévő, a gyémántokkal, és te is, szomorú Jézusom, hogy a gyermekünk, aki lesz, jó legyen, és egészséges legyen. Szeretném, ha Pesten jönne a világra, mikor már odahaza vagyunk, és szeretném, hogyha mamám kibékülne az urammal, hogy hozzám eljöhetne akkor. Ha a mamám nem veszekednék az urammal, akkor minden jól volna.

A pesti fiatalember, aki eddig hallgatott, most közbeszólt halkán:

– Hogy némulna meg a mama, azt kérje. Addig semmi sem lesz rendben.

– Hogy a gyermekünk – folytatta a fiatalasszonyka –, kiskorában ne sokat sírjon, hanem örömeinkre szolgáljon... (Itt elakadt egy percre: mit is kérjen még a kis ismeretlentől?) Hogy jó legyen, hogy szeresse a mamáját... Hogy soha-soha bú, baj és szomorúság ne érje az életben, akit szívem alatt hordozok. Hogy minden álma valóságra váljon, hogy minden reménysége teljesüljön, és szép arca csak a mosolygást ismerje. Legyen adakozó, legyen jószívű, legyen vallásos: vedd őt pártfogásodba, Sarlós Boldogasszony!

E percben – mintegy végszóra – az öreg koldus hátul a sarokban megszólalt, és énekelni kezdett. Recsegő és bús öreg hangja betöltötte a kis templomot, hogy a fecskék a sarkokból, fészkeikből ki-kitekingettek és csicseregtek. Az öregasszonyok is felébredtek, és halk hangon kísérték az öreget.

Az asszonyka kipirosodva ült helyén, és remegtek az orrcimpái az izgatottságtól. Hirtelen férjéhez fordult, és a fülébe súgta:

– Maga úgysem imádkozott, nézze, menjen az orgonához, és játsszon valamit!

A férfiú erre méltóságteljesen intett:

– Nem szabad.

– Próbálja meg – akaratoskodott az asszonyka. – Lépjön az emelvényre, és kész. Beethoven szimfóniája illene e helyre.

A férfiú is felmelegedett a gondolatra, ám mint praktikus férfiú előbb a vén sekrestyéshez közeledett, vállát hátulról megérintette, és miután az öreg, ráncos lábak megszűntek reszketni, kívánságát előadta és ezüstpénzt nyújtott át. A kopasz konfráter hálásan mosolygott:

– Isten dicsőségére – mondta, és fapapucsában az orgonához kocogott. Felnyitotta óvatosan, és csuhája szegélyével megtörölte a kis falócat. Belekapaszkodott a fűjtatórúdba, és az orgona megszólalt a pesti fiatalember ujjai alatt. Valóban Beethoven szimfóniáját játszotta emlékezetből. A vén koldus recsegő hangjával meghökkenve hallgatott el a sarokban, az asszonyka a padból nedves ajakkal, könnyekig megilletődve nézett férjére. A kopasz sekrestyés lelkesen fűjtatta az orgonát, és csodás hangok jöttek ki a sípokból, amely hangok mindenkit megindítottak. A mise is mindjárt szebb volt.

A pesti fiatalember szívében hevesen lüktetett a vér, alig mert körültekinteni: tán szokatlanok e hangok e szent helyen, lám, a vén koldus mindjárt elhallgatott, sőt mint motozásából hallani, elhagyja a templomot...

Az öreg sekrestyés lelkesen csüngesztette nagy szakállú, kopasz fejét a fűjtatórúdra, és a hangokat hallgatta.

A misének vége lett, a kis parasztfiú a nagy könyvek elől, a fehér ruhás páter utána, elmentek az oltártól. Az asszonyka az ura karjába kapaszkodott, és boldogan rebegette:

– Most már biztosan meghallgatja a Boldogasszony imádságunkat.

A pesti fiatalember elfogódva nézett körül:

– Akár életemben itt orgonáznék e szegény kapucinusoknak. Úgy látszik, nem telik nekik arra, hogy organistát tartsanak.

Elhagyták a templomot – az asszonyka bizalmas fejbólintással, mint egy jó barátnőjétől, búcsúzott a Szűztől –, és a füves mezőn a vén koldust találták.

A vén görbe ember ellenséges szemmel nézte végig a pestieket.

– Boldogasszony áldja meg – kezdte a szokásos alamizsnakérő mondókáját, ám mivel a fiatalember hiába kutatott aprópénz után a zsebében, és így tovább akart menni, a vén koldus így szólt:

– Legalább megjutalmazna, nagyságos úr, hogy engedtem orgonázni. Itt én pótolom az organistát.

A pestiek nevetve haladtak tovább. Vonatjuk nemsokára elindult, és boldogan, megkönnyebbülten, gondtalanul tekintettek a fekete gyárkémények felé, amik a fővárost jelezték. Bizonyos, hogy minden kívánságuk teljesítve lesz, hisz meglátogatták a szent helyet és a Szület.

Téli éjszakák

Egy estén régi barátaimnál jártam, a lumpoknál. E víg és bús emberekkel kezdtem egykor az életet, kis korcsmákban, hosszú hajjal és forró érzésekkel. Lehetetlen nevű újságokba írtunk csodaszép dolgokat, mert mind írók és művészek voltunk.

Közöttük ülven régi indulatok támadtak fel a szívemben, és elfelejtett érzéseket sejtettem, amelyeket csak kora ifjúságban érezhet a szív. Amikor víg és igen boldog még az a szív, és versek zenéjére ébred reggel, dallal aluszik el, hogy holnapra, korán reggelre övé lesz az egész világ.

Tehát ültünk a sötét kis csárdában, és régi ismerőseinkről beszélgettünk. Hogy Mari mit csinál, és hogy Gusztáv is szakított a bohémélettel, és egy gyárban mérnökösködik. Hát Jucira ki emlékszik? S amint így beszélgettünk, lassan a régi lettem. Tán lemúltam rólam a tíz esztendő, és hosszú hajam van, foltos kabátom, egyebem semmim – és mégis gazdag vagyok, szívem teli, és érzelmeimet a Kefések Közlönyében öntöm ki?

Öreg barátom, a kis Tamáskovics közelebb húzódott hozzám, és néhány bevezető akkord után körülbelül a következő történetet mondta el.

Tamáskovics története

Volt idő az életemben, amikor nagyon szegény voltam, szegényebb, mint ma.

Már akkor régen, réges-régen benne voltam az írói életben, talán harmincöt esztendő voltam, talán több, senkim és semmim nem volt. A váci államfogházban ültem valami sajtóvétségért, onnan szabadultam ki.

Már a szabadulásom körülményei is igen bánatosak voltak. Ugyanis közeledvén szabadulásom napja, azt tapasztaltam, hogy nincsen kalapom. A régi kalapomat odaajándékoztam egy szegény rabnak, aki kalap nélkül került a szomorú helyre. Az elvitte magával. Ruhám sem igen volt, csak egy. Egy szürke nyári ruhám volt, amiben a fogházba kerültem, szabadulásom idején pedig már tél volt, január, és kemény hidegek jártak. No, mit csináljak? – gondoltam. Nem volt senkim, akihez fordulhattam volna, habozás nélkül elfogadtam tehát azt a lawn tennis sapkát, amelyet fogházbeli barátomtól kaptam emlékképpen. Megkértem jó ismerősömet, a fogházfelügyelőt, hogy lehetőleg hajnalban bocsásson ki a börtönből, amikor még kevesen járnak az utcákon.

Így is történt. A lawn tennis sapkában, nyári ruhámban, hónom alatt néhány fehérneművel elhagytam egy hajnalon a fogházat. Pénzem természetesen nem volt, és a csikorgó hajnalon elindultam Vácról a főváros felé gyalogosan. Mentem, mentem... Egyszerre elértem a vámvonalat, és egy óra múlva már a főváros utcáin jártam.

Csak olyan egyedül voltam, mint azelőtt. Barátaim – akik kevesen voltak – elutaztak a fővárosból, és egyiket sem találtam otthon. Egyedül egy öreg, vak muzsikus nyitott ajtót előttem, aki régebben híres legény volt. Talán ő sem eresztett volna be, ha látta volna szegényes ruházatomat. No, de az öregre sem akartam ráijeszteni. Nem vallottam be neki, hogy honnan jövök, és hogy milyen helyzetben vagyok, mert akkor tán kidobott volna. Délelőtt volt, és az öregnél égett a tűz a kályhában. Leültem egy székre, és kifújtam magam. Gondolkoztam, mitévő legyek. Senkim, semmim nincs. A nyomorúságtól dolgozni sem tudok. Akárhová fordulok, mindenütt zárt ajtókat találok.

Kissé felmelekedtem, és elhagytam öreg barátomat, megígérve neki, hogy holnap is meglátogatom.

Megint az utcán voltam.

És aztán még sokáig voltam az utcán.

Emlékeztem rá, hogy régiebb időkben az Arany Madár éttermében találkozott esténként egy jókedvű férfitársaság: csupa mérnökök, nekem mind barátom. Estefelé azt gondoltam, hogy felkeresem őket.

A mérnökök ott ültek az Arany Madárban, és éppolyan jó kedvük volt, mint a régi időkben.

Megláttak, megöleltek, leültettek, és öreg költőnek neveztek. Itt aztán megvacsoráztam.

Amikor fizetésre került a sor – éjfél felé –, hát azt vettem észre, hogy a mérnökök nagyon igyekeznek azon, hogy a fizetőpincér engem elkerüljön. Mindenik magára akarta vállalni az én vacsorám költségeit. Gondoltam magamban, milyen derék fiúk, milyen előzékenyek: mert bizony nem volt a zsebemben egy árva krajcár sem.

Éjfél volt, elbúcsúztam barátaimtól, aztán elindultam sétálni. Előbb a Népliget felé, aztán Buda felé; keresztül-kasul bejártam a fővárost. Ha leültem volna, megfagytam volna. Tehát mentem, amíg meg nem virradt. Reggel aztán felmentem muzsikus barátomhoz, és leülvén a kályha mellé egy székre, ott gunnyasztottam. Az öreg csöndes beszédű ember volt, és nehezen fűzte a mondatokat egymás mellé. Elbeszélni azonban nagyon szeretett. Voltak neki mindenféle történetei régi időkből, amelyeket lassan, megfontoltan adott elő. Ám ha az emlékezete cserbenhagyta, akkor hozzám fordult: „Kis Tamáskovics, nem emlékszel, hogy is volt tovább?” Így aztán én nagyon fohászkodtam a mindeneket látó jó istenhez, hogy az öreg muzsikusnak minden eszébe jusson elbeszéléseiből, mert azalatt a széken titkon elszundikáltam. De nála se lehettem sokáig. Délelőtt jöttek a tanítványai, és mivel az öregnek csak egy szobácskája volt, nekem mennem kellett.

Mentem sétálni. A kezem jó mélyen a zsebembe dugtam, és a sapkát a fejembe húztam, és elmentem a Zugliget felé, emberhangtalan tájakra, ahol néha előfogott a bolond sírás. Hiába biztattam magam: öreg, ne búsulj, majd csak jobbra fordul a sorsod... Azért csak sírtam, hogy a könnyeim az orcámra fagytak. Mert valóban igen rosszak voltak az emberek.

Este aztán pontosan megjelentem a jókedvű mérnököknél, buzgón imádkoztam azért, hogy bár a víg fiúk sokáig lumpolnának, hogy minél tovább maradhassak meleg szobában.

Ám nincsen az a mulatság, aminek vége ne lenne, és a derék fiúk, miután az előzékenységben felülmúlták magukat, hazamentek, én pedig elindultam a Népliget felé, hogy reggelre öreg muzsikus barátomnál leülhessek a meleg kályha mellé.

S így egész jól éltem volna. Egyszer napokig nem ettem meleg ételt, a fűtött szoba örömeiben sem volt részem. Senki sem tudta, milyen nyomorban vagyok, és így nem is vettek ki sehonnan. Csak a tél ne lett volna olyan szigorú, amilyen volt.

A napok múltak, az éjek is, már nem is sírtam soha, mert azt gondoltam magamban: öreg, csak nem sírsz ötezer esztendő után azon, hogy az emberiség gonosznak született... És ha tán valakihez segítségért fordultam volna, tán segítettek is volna rajtam, de hát én azt nem tettem, inkább csavarogtam a Népliget felé. És ahogy megállott a szívem verése, amikor éjjel a házak mellett bandukoltam, és a rendőr a sarokról hosszan nézett utánam: „Részeg ez az ember, vagy tolvaj? Elvigyem a börtönbe?” Bizonyára így tépelődött magában a rendőr, amíg én meggyorsítottam a lépteimet.

Két hónapig éltem így. A főváros ember nem lakta környékével is megismerkedtem. A nagy havas mezőkön bolyongtam céltalanul, és ahogy a hideget megszokta testem, nagyon szépeket gondoltam. Csupa színes, meleg álmok ébredtek fel bennem. És az álmok, az akkoriak, mint kis tűztojások ragyogtak lelkemben a hamu alatt, és ha egyszer meleg szobához jutok, kipihenem magam, tán meg is nőttek volna a kis tűztojások – így elrejtetten lassan elaludtak bennem a hamu alatt. Egy nagy költeményt akartam írni a Megváltóról, és a Szentföldre készültem. Máskor a magyar mítoszt akartam megverselni. Harmadszor szerelmes versek tengere borított el, és csodálatos színeket és érzéseket láttam a szívem fenekén, akikre csodálkozva néztem. Hát ti is a szívemben vagytok, ti, kis idegenek, akik a meleg szobában

soha-soha fel nem ébredtek? Hogy a kályhánál ülünk, és odakívül susogva esik a hó az éjben, és a fekete messziségben hontalan csavargók mennek magánosan a hóban, ismeretlen cél felé, ismeretlen törvénytől hajtva? A hó szakad, és ők mennek. Senkijük sincs, semmijük sincs, senki nem gondol rájuk – és ők tán az egész világra gondolnak, mert forró szívük vagy, amit nem fagyaszthat meg a tél dermesztő hidege.

A havas mezőkön, amint mentem, fényeket láttam néha csillogni, amik a messziségből világítottak. A halál lakik tán ott, ahol a fények vannak – vagy pásztorok tüzelnek? Káprázat volt. Egészen egyedül voltam, még a halál is elkerült.

Pedig ahogy elhamvadtak bennem a tűztojáskák, vágytam a titokzatos idegent, és remegő érdeklődéssel gondoltam reá: vajon hol találkozom vele? Az országúton vagy a mezőn? Rozoga szívem a mérnöki vacsorák után, hol néha sok bort ittam, úgy kapálózott, úgy vert, hogy szinte megszakadt. Aztán mégsem tette. A körülményekhez képest jó egészségben voltam, és meg se betegedtem.

Két hónapig kergetőztem a titokzatos idegennel. Egyszer egy este borzasztó zivataros sötétség ereszkedett a városra, azt gondoltam, hogy immár utolért, vagy én őt. Éreztem, hogy ezen az éjjelen találkozni fogunk, és reggelre az ő fagyos karjaiban ébredek föl. Hisz a tojáskák úgyis elaludtak mind.

Nekivágtam az utcáknak. Éjfélre járt, és a havat vágta a szél. Dermesztő hideg volt, és a nagy város aludt a fürgetegben. Ahogy mentem, mendégéltem, szépen leszámoltam magammal. No, öreg, gondoltam, most már vége lesz mindennek. Nem hagysz itt semmit, nem hagysz itt senkit. Megyek előre, amíg jön az a jótékony álmoság, mely a téli halált megelőzi, akkor keresek magamnak egy árnyékos helyet, lekuporodom, és ott csöndesen bevárom a nagy idegent.

Azt hiszem, a külvárosban jártam valahol, amikor egy utcasarkon úgy a szemem közé csapta a szél a havat, hogy kénytelen voltam megfordulni. Megfordultam, akkor éreztem, hogy valaki mellettem szintén megfordult, akit a szél sodort a közelembe. Lámpa küszködött a sarkon a fürgeteggel. Hallok egy hangot:

– Tamáskovics úr, maga az?

Egy nő szólt így hozzám. Ránéztem, megismertem.

– Hol jár erre, Grieszler Anna?

– Egy barátnőm halálos ágya mellett virrasztottam. Megyek haza. Itt lakom a közelben.

Ez a Grieszler Anna elvált asszony volt, nem túlságosan fiatal, nem túlságosan öreg, se nem nagyon szép, se nem nagyon csúnya. Szeretett az irodalommal foglalkozni, verseket is írt, és különösen az én verseimet szerette. Nem sokszor találkoztam vele addig, és nem is sokat törődtem vele. Az volt a véleményem felőle, hogy afféle kékharisnya, aki minden íróféléért rajong, akivel összehozza a sorsa.

– Ugyan, kísérjen el, kérem, ha nincsen terhére – mondta.

És miután nagyon fúj a szél, a karomba kapaszkodott. Akkor azt mondta:

– Magán nincs télikabát. Nem fél, hogy meghűl?

– Nem – feleltem.

Aminthogy nem is igen féltem akkor semmitől. Még tőle sem, pedig tudtam, hogy az irodalommal fog gyötörni hazáig. Mi közöm volt nekem akkor az irodalomhoz?

De nem. Egész úton nem szólt. Csak a kapunál mondta, hogy jöjjen fel hozzám egy csésze teára. A teát nagyon szerettem, és bizony nem tudtam ellenállni. Felmentünk; azt gondoltam, mindegy most már, egy pár órával előbb vagy később találkozom az ismeretlennel.

Anna meggyújtotta a lámpát, és akkor összecsapta a kezét. Bizonyára nem voltam valami nagyon csinos a nyári ruhámban és lawn tennis sapkámban. De hát az ember úgy öltözködik, ahogy tud.

Anna gyorsan a teafőzéshez látott. Kellemes, csinos kis lakása volt. Afféle puha asszonylakás, és meleg is volt benne. Egy igen apró és igen álmos kis cselédlány, akit Anna bizonytalán az én

tiszteletemre költött fel, nagy buzgalommal akarta megteríteni az asztalt, ez azonban sehogy sem sikerült neki. Végre felforrt a víz... Aztán Anna megsimogatta a hajam, és sokáig nézett rám, addig, amíg a szeme lassan megtelt könnyel. Azt a tekintetet sohase fogom elfeledni. Hosszú-hosszú idők után az első meleg, részvevő pillantás volt az, ami a szívemig hatott, amely tekintetre szinte megrázkódtam belsőmben.

– Hát ezért élt maga, Tamáskovics úr? – mondta az asszony halkán.

Nem tudtam neki mit felelni. Csak néztem őt fehér pongyolaruhájában, fekete hajával és hűséges barna szemeivel – és igen szépnek, igen jónak s igen nemesnek láttam őt. Szinte fájt, hogy vele kellett találkoznom ezen az utolsó éjjelen, és nem halhatok meg nyugodtan, könnyel, elfásultan.

Anna sokáig hallgatott, aztán egyszerre csendesen rebegte:

– Én magát mindig nagyra becsültem... Fáj így látnom.

Hosszú csend következett erre is. Valami csodálatos melegség áradt szét a testemben, ahogy ezt az asszonyt néztem. Nagyon szép volt, nagyon nemes és nagyon egyszerű. Talán mint egy anya vagy mint egy jó feleség...

– Mondjon el mindent nekem, Tamáskovics úr! – kért Anna.

Én aztán csendesen elmondtam mindent. Akaratom ellenére, szinte észrevétlenül jöttek a szavak ajkamra, mintha leckét mondanék fel, vagy valami régen elfelejtett eseményekről beszéltem volna, mintha nem is önmagamról lett volna szó.

Anna mozdulatlanul állt előttem, és lehajtotta szép fejét.

– És most el akar menni?

– Igen – feleltem.

Anna megfogta a kezem. Aztán letérdelt előttem, és az arcát a tenyerébe rejté:

– Ne menjen el... Én régen szeretem magát, itt marad... Én régen szeretem magát.

Nagyon szép és nagyon jó volt ebben a percben. Én csak kivert kutya voltam ekkor. Azt hiszem, könnyeztem vagy kacagtam... A szélben a titokteljes idegen csalódott haraggal rémítően üvöltözött az utcán.

A kis Tamáskovics befejezte elbeszélését, és nagyot hallgatott.

Egy öreg fiú és egy kis nő ügye

Egy délután, a múlt héten, kimentem hozzájuk. Már sokszor hívtak: jönnék, nézném meg őket otthonukban, a városvégi kis utcában, ahová a „gonosz világ” elől elmenekültek. Elrejtöztek, és, gondolom, csokolózással és ölelkezéssel töltik napjaikat. Tehát egy aranyos délután...

Az utca, hol laknak, olyan utca, ahol csak az egyik soron vannak házak, a másik soron mezők, a mezőkön bosnyák lányok énekelnek, és nagyszerű veteményeiket nevelik, a vonatok szaladgálnak, és csak a kék levegő van még, amilyen Pesten nincs sehol. Messzi zöld, nagy fák látszanak, és kacér házikók integetnek feléd a lombok közül, ha erre jársz, pajtás. Ám erre nem jár senki. Még csak bolt sincs az utcában, csak egy kiskorcsma, ahol a nyári unalom lakik. Pesten vagyunk-e? Pesten, a legmesszibb külvárosban. A sorompókon túl, ahol minden klasszikus francia regényben az érdekes cselekmény fűződik. Idemenekült az öregfiú a kis nővel a gonosz világ, az irigyek, de főként a kis nő mamája elől, mert ez a mama olyan

rabiátus hölgy, hogy, hitemre, összetörné nagy piros esernyőjét az öregfiú hátán, ha az utcán megtalálná. A mamának tán nincs is piros esernyője, ám az öregfiú, aki azelőtt az utcán lakott, mégsem mer kilépni a házból. A boldog szerelem tenné ezt?... Éppen a házhoz értem, ahol laknak, és vígan mosolyogtam magamban: most a bűnös szerelem fészkébe vetünk egy pillantást! A bűnös szerelem mindig érdekesebb a nem bűnösnél. Polgári fogalmak szerint ez a szerelem nagyon bűnös. Az öregfiú először a piros esernyős mamának udvarolt! Mondatik, hogy több esztendeig igen boldogan éltek, a mama és az öregfiú, miután a mama elvált, és az öregfiú sem élt az igazi feleségével. Ekkor történt, hogy a mama húszéves leánykája egyszerre megjelent, és az öregfiúba belébolondult. Amire elszöktek, eltűntek, nyomtalanul elvesztek, a mama egyedül maradt sebzett szívével. Oh, nagy nőhódító az én barátom!

Csengetek.

A függöny megett egy barna leányfő jelenik meg: ez Marcsa. Nagyon nevet, amikor meglát. Kinyitja az ajtót, és a tenyerembe csap.

– Szervusz! – mondja.

Egy kis szobába lépünk, oldalt egy vékony lábú és szomorúcska vaságy, néhány képecske a falon; a sarokban kályha is van, ám nyáron a kályhára semmi szükség. Tehát még pazarlók is az én barátaim.

Az ablakhoz ülök, a cserép muskátli mellé, és várom a vonatokat, amelyek a mezőn szoktak keresztülvágtatni.

– Mit csinálsz? – kérdem Marcsát, miután tegeződünk, hogy régen ismerjük egymást.

Marcsa mellém áll, és nevet:

– Varrogatok – felel.

– Hát Bandi bácsi hol van?

– Bandi bátyád?

Marcsa megint nevet.

– Bandim a városba ment pénzt gyűjteni.

– A mama nincs Pesten?

– A mama nincs Pesten – szól Marcsa, és úgy nevet, hogy belepirul.

Piros arccal leült a térdemre, és sokáig a földre nézett. Egyszerre felemelte tiszta barna tekintetét.

– Ugye mindig mondtam, hogy anyussal nem tudok együtt élni? Folyton korholt, bántalmazott oktanul. Bandim – akkor még Bandi bácsi – nem hagyott bántani.

Erre megint nagyot hallgattunk. Közben vonatrobogás hallatszott messziről.

– Ez omnibuszvonat – szólt élénken Marcsa. – Két hónapja lakom itt, azóta egyebet sem teszek, mint a vonatokat figyelem.

– Nagyon szereted Béla bácsit?

A kis nő – milyen változás! – egyszerre igen komoly lett, és csendesen mondta:

– Soha, soha nem fogom elhagyni.

– És ha ő elhagy?

– Ha elhagy, akkor sem tehetek egyebet, mint hogy mindig szeressem.

– Tán meg kéne esküdni – indítványoztam.

– Megesküdni? – kiáltott Marcsa. – Minek az? És én nem is kérem arra. Sohasem is kértem.

Én úgy szeretem Bandimat, ahogy van. Ha néha reggelig elidőz a csárdában, ami az utca végén van, türelmesen várom, amíg hazajön. Simogatom, gyógyítgatom; szegénynek senkije sincs más, csak én.

Ezen aztán elgondolkoztunk. Hogy Bandi bácsinak senkije sincs más, csak Marcsa.

– Szokott még költeni Bandi bácsi? – kértem.

– Mostanában nemigen – felelt szomorúan a kis nő. – A szegénységben az ő műzsája hallgat, mélyen hallgat... Mit lehet tenni, ha egyszer szegények vagyunk? Itt ülünk az ablaknál, sokat tervezünk, sokat gondolkozunk, annyi sokat, hogy már annyit nem is szabadna... Különösen, hogy kellene pénzt szerezni. Innen elköltöznénk akkor, mert Bandi nem szereti az ilyen utcákat. Azt szokta mondani, hogy: ha adósságot csinál az ember az utcában, akkor akár ki se mozduljon többé hazulról. Az utcába csak egy felől lehetett bejutni, mert ez zsákutca. Mi pedig a zsák lábánál lakunk éppen. Bandi ismer utcákat a városban, ahol úgy élhet az ember, mintha nem is utcában lakna.

Ezen sokáig eltöprengtünk Marcsával.

Közben leszállt az alkony. Aranypelyhek hulltak a magasból, mintha vadkacsák röpnének a piros felhők alatt, és hullatnák tollaikat a zöld fák felé és a mezőkre. A nyári alkonyatban ültünk Marcsával, és hazavártuk az öregfiút, aki elment a városba pénzt gyűjteni. Ígérte, hogy e komoly foglalkozásból alkonyatra hazaérkezik: tehát vártuk. Ki-kitekingettünk az utcára.

– Nem jön?

– Még nem.

– Most már itthon kellene lennie.

Majd:

– Talán a mamával találkozott...

Én mondtam:

– Vigyázz, Marcsa, az anyuskád furfangos asszony, még visszacsalja Bandit magához.

A kis nő – mert egész kicsi volt – bő piros ruhájában és borzas barna hajával mozdulatlanul ült az ölemben. Egyszerre gyenge árnyék ereszkedett tiszta és lelkes szemére, valamint orrocskájára is. A szája, amely nem nagyon kicsi, ám víg és beszédes, csukva maradt. Tán ezt mondta volna, ha megszólal:

– Anyuska nem érdemli meg Bandit. Nem ápolja, nem gondozza őt, és költeményeit sem érti meg...

Az alkonyatban ekkor mégis megjelent a várva várt. Szürke fejű férfiú látszott vígan félrecsapott kalappal és barna, lecsüngő bajusszal. Egészben véve semmi rendkívüli rajta. Éppen a szeme volt csudálatos. A barna szeműek közül való volt, lelkes, rajongó és hóbortos, barna szemű.

A vén cigány mindig bánatos volt, mindig szomorú, amint a szobába lépett, éppen akkor mosolygott.

A kis nő persze előrerepült térdemről, Bandi bácsi nagyokat kiáltott, és ezüstpénzeket szórt szét a boldog szerelem hajlékában.

– Itt vagyok, itt vagyok – mondta.

Marcsa ezért sokszor megcsókolta, majd összeszedte az ezüstpénzeket, és nyakába gallért dobott. Jelenté, hogy bevásárlás céljából eltávozik. Természetesen vacsorára is ott tartottak. A vadkacsák a piros felhők alól elrepültek, az aranypelyhek elvesztek a mezőn az árnyékos fűvek között. Este lett.

Az ifjúságról és más dolgokról

Egy öreg polgár elbeszélése

Elmentünk ifjúságunkat megkeresni.

Ezen tervünkről már régen beszélgettünk a törzsasztalnál, végre jött elseje: pénz a zsebben és szerelemre való hajlandóság a szívben, és mi, fakók – én és János – este kilenc órakor megszöktünk a törzsasztaltól. Elnökünk, a kapitány úr, hümmögött, és a küszöbről még hallottuk krakogását: vénülnek a fiúk, már csak az ágyacska kell nekik, a borocskát nem bírják!

Jánossal titkon összemosolyogtunk, és az utcára érve mélyen fellélegzettünk, mint a rabok, ha a szabadulás perce elkövetkezett. Valami igen vidám és könnyelmű hangulat környékezett ezen az estén. Szerettem volna megállítani az embereket, megszorítani a kezüket, és azt sügni

a fülükbe, hogy: „pénz a zsebben, szerelem a szívben – ez a legfontosabb”. Mentünk, mendegéltünk; nem szóltunk semmit, hisz úgyis tudtuk, hogy mit gondol a másik: hogy a gázlámpák milyen szépen égnek, hogy a kávéházból milyen bájos zene hallik ki, és az emberek milyen kedvesek, akik elsuhanak mellettünk. Az élet igen szép és nagy dolog. Főként, ha az embernek kedve van megismerkedni vele, és némi szerencséje is kínálkozik a hölgyek körül. Szőke lányok, barna lányok! Mind vidáman járunk utánatok. A gázlámpák igen szépen égtek ezen az estén. Az eget is megnéztem: az borús volt, homályos, de az utcákon néha lágy tavaszi szelet éreztünk a fordulónál. Így mentünk, mendegéltünk.

Tudni kell, hogy János – társam a korhelységben – ötvenkilenc esztendő, ő jövőre penzióba mén, mert már elég régen szolgálja az államot; az is megunta őt, ő is megunta. És éppen azért, mert jönnek a munkátlan, csendes, hosszú évek, János a magánosságtól nagyon fél. Most reggel elmegy otthonról, és akkor megy haza, amikor neki tetszik, mert odahaza senki sem várja, és nem is várta soha. Délután mindig ténfereg az Andrássy úton, és a háztetőket nézi, úgy búsul. Mert: mi lesz jövőre? Egész nap otthon lesz, és nem hall semmi hangot a magáén kívül. Az órák múlnak, a napok telnek, hetek és hónapok lefordulnak az idő rokkáján: és János mindig magányosan lesz, soha kedves hangon nem szól hozzá senki. A szobában ismeretséget köt régi bútordarabjaival, és azokkal fog társalogni. Vagy esik az eső, vagy nem. Mit tegyünk? Mit tegyünk szegény Jánossal?

Eddig a kapitánynak volt igaza, amint hetenkint elmondta kedves felvidéki kiejtésével: az ásszony csak teher, barátim, ákádályozza á férfit a cselekvésben. Kisded asztaltársaságunk előtt aranybetűkkel ragyogtak a kapitány úr mondásai. Ám, kérdem én, mihelyt Jánossal, aki jövőre penzióba megy, és házi bútoraival fog csevegni, legyeket fogdosván a szobasarokban, Jánossal mi leszzen?

Mentünk, mendegéltünk az utcákon.

Talán már egy órája is jártunk, de kedvünk nem támadt, hogy valahová bemenjünk leülni; és az utcákon oly sokan sétáltak és nevetgéltek. Nagy társaságok jöttek, nevető hölgyekkel, akiknek kacagása mint kis harangok csilingelése hangzott a tavaszi esőtől friss aszfalt felett. És ahogy színes ruháikban közeledtek, János az utca másik oldalára ment, én a fal mellé lapultam, mintha nem is tartoznánk egymáshoz, két öreg agglegény, akik elindulának ifjú éveket megtalálni a múltból. A nagy szfinx – az élet – még látható a sivatagon, ám környékét vastag homokréteg takarta be, ahogy a szelek jöttek-mentek: és a szfinx majd egykor lassan eltűnik a homok alatt. Azon keresett évek lenn vannak a homokrétegek mélyén. Vajon hogy fogjuk őket megtalálni?

Mentünk.

Az utcák kiürültek. Tán már éjfél is elmúlt; csupa sejtelem és regény a sötétség. És a sötét ablakok leeresztett függönyeikkel vajon mit takarnak: szomorúságot avagy örömet, ifjúságot vagy vénséget? Minden ablak mögött rejtőzködik egy kis regény, hisz mindenkinek van vagy volt története, egyiké szomorúbb, a másiké vígabb; de mégis, azt hiszem, a legtöbbé inkább szomorú.

*

A Jánosé is szomorú.

Mert egyszerre azon vettük magunkat észre, hogy künn vagyunk az Andrássy út végén, és akkor elmondtunk egymásnak sok mindent, amiről beszélni nem szoktunk, még magunknak sem. Kart karba öltve mentünk a sötétségben. János így kezdte:

– Talán tizenöt esztendővel ezelőtt, tán előbb, az évekre már nem emlékszem, éppen ilyen tavasz volt, langyos éjjelek, amikor aludni nem tudtam, és nagy sétákat tettem mindenfelé. Mert ábrándos voltam. Az ifjúságom nehéz munkálkodásban telt el, mint vicsorgó fogú hód küzdöttem a kenyérért, amit nem akartak nekem adni az emberek, az ábrándozásra tehát nemigen volt időm. Így tehát később jött rám az álmodozás ideje, akkor, amikorról beszélek. Nem voltam szeretőtartó, nem korcsmajáró. Mindig magamban, sivatag magamban voltam, és ezen búsultam. Hogy mindenkinek van párja, mindenkinek van valakije, akinek mosolygása örömet okoz, akivel közli bűját, baját, gyengeségét, ha kifárad az életben való csatákban. Nékem senkim sem volt, a szívem pedig tele volt vágyakkal, gondolatokkal, amiket közölni szerettem volna mással.

Különösen azon az estén, amikor az utcán jártam, a Duna-parton. Sok mindenre gondoltam, régi olvasmányaimra, gyerekkori emlékeimre. És valami orosz regény motozott a fejemben, amit akkoriban olvastam. (A magányosságban sokat olvastam.) Egy orosz emberről gondolkoztam, akinek ködös és bánatos lelkivilága rokon volt az enyémmel; az is egyedül volt, és társat szeretett volna. Bujkált, bujdosott az emberek között, később nihilista lett, és Szibériába vitték.

Amint a Duna-parton sétáltam és a csillagos tavaszi égre nézegettem, a nagy házakra és aluvó hajókra, hirtelen úgy éreztem, hogy valaki utánam jön. Egyenesen utánam, sőt meg is fog szólítani, mert velem akar beszélni. Titkos nagy öröm fogott el. Hát végre jön valaki; rokon lélek, aki, egyformán vélem, szomorú és bánatos, és vigasztalást nálam keres?

A környék elhagyott volt, senki sem járt az utcán e késő órában, csak ő jön, jön utánam. Már hallatszottak is gyors, alig neszelő lépései. Lehajtottam a fejem és félig behunytam szemem. Vajon milyen? Kicsi, nagy, barna, szőke, és ábrándos-e? Mert bizonyos, hogy nő volt. Akkor elsuhant mellettem egy nőalak. Fekete ruha volt rajta, kis kalap a fején, könnyű és gyors lépésekkel ment. Már el is hagyott, és én ijedten néztem utána. Tehát nem értem jött? Sebesen ment a vaskorlát mellett, és ahogy meggyorsítottam a lépéseimet, ő is gyorsabban kezdett menni. Kis termetű volt, de igen bájos. A sötétségben keskeny és formás sziluettalakja álombéli lényhez tette őt hasonlónak. Talán onnan is jött ő, az álmokból... Egyszerre eltűnt előlem. Megdörzsöltem a szemem, és tétovázva álltam meg. Hová lett? Előrenéztem, és akkor láttam, hogy a korzóról a lépcsőkön lement a víz felé, és egyenesen a Duna felé tart. Oh, szegény kis bolond nőcske! Csak nem meghalni akar? Sietve mentem utána. Ő egyenesen haladt a víz felé, sőt, ahogy a siető lépéseimet meghallotta, futni kezdett, s hogy jobban futhasson, barna köpenyékét ledobta vállairól. Futottam én is, és csudálatos, meleg gondolatok jártak a szívemben. Szegény kis nő! Tán a nyomor elől fut a halálba, otthon öreg anyja van, kis testvérei, és ő állását elveszítette; avagy szeretett és csalódott?

Utolértem.

Vadul nézett rám.

– Mit akar? – kérdezte fuldokolva.

Majd egyszerre nehéz zokogás szaladt fel a melléből. Összetette a kezét, alig hallhatólag rebegte:

– Hagyjon, jó uram! Nekem már nincs más választásom. Egyszer már voltam benne – és a vízre mutatott –, de kihúztak. Azóta mindig ide vágyódom.

Szegényke; megfogtam a karját, és szelíden az arcába néztem. Szép, fiatal, barna leányarc nézett rám, a szeme tiszta volt, mint a gyermeké.

– Hogy hívják magát, kis leány? – kérdeztem.

Nem felelt; félrefordította és fejét, szomorú vágyódással a nagy víz felé nézett.

– Mondjon el nekem mindent, bút, bajt, ami a szívét nyomja, szegényke, tán segíthetek, mert én jó ember vagyok.

Halkan rebegte:

– Meghalni akarok, és ha megesett a szíve rajtam, hagyjon meghalni; nekem úgy jobb lesz.

– Meglássá, kis leány, még minden jóra fordul.

Megfordultunk, és elmentünk a köpenyegét megkeresni. Azt felvette, és fázós, remegő hangon kezdett beszélni:

– Az én nevem Heléna. A másik nevem nem mondom.

Itt egyszerre elhallgatott. Olyan bájos, zengő hangja volt, hogy szinte lehunytam a szemem a gyönyörűségtől. Hadd teljék meg szívem ezzel a hanggal, milyent már régen hallottam.

– Beszéljen, Heléna!

– Nevelőnő vagyok. Van két öcsém – folytatta, és csaknem sírva fakadt. – Gonosz, rossz fiúk, az egyik tízesztendős, a másik tizennégy, azokat kell nekem tartani.

(Tehát mégiscsak a nyomorúság elől menekül a halálba szegényke, gondoltam.)

Egymás mellett mentünk.

– Hát még, Heléna? Beszéljen...

– És még szerettem is valakit...

– Hát még mi nyomja a szívét?

Hallgatott. Nem felelt. Csak későre zokogott fel:

– És az anyám, szegény, a börtönben van, lopás miatt. Mert két gyámoltalan gyermeknek lopott. Magának megmondhatom, hisz úgysem ismer, és sohasem fogja megtudni a nevemet. Vigasztaló szavakat mondtam. Igen szép leány volt Heléna, kissé vad, kissé erőszakos, ám mindenképpen nagyon bájos. Ahogy mellette mentem, fél szemmel folyton néztem szabályos orrocskáját, kis fülét és bús tekintetét. Mondtam neki, hogy én is olyan szomorú legény vagyok, hogy gyakran gondolok az öngyilkosságra. Aztán mégsem teszem, mert arra gondolok, hogy hátha talán történik még valami az életben, amin megvigasztalódom, felvidulok, és elfelejtem a szomorúságot; és mennyire remélhetne ő, aki fiatal, csinos, és előtte az egész élet minden szépségével, bájával.

Helén azonban nem vigasztalódott.

Sokáig sétáltunk együtt. Éjfél is elmúlt, a tavaszi éj csöndjében hangokat és sejtéseket éreztem.

Hogy talán szólani kellene ennek a leánykának, hogy kösse hozzám az életét, jöjjön velem.

Oly kicsi volt, oly bájos és oly fiatal... ha hűséges lenne, ha megszeretne?

De nem szóltam, csak a vágy élt bennem megfogni a kezét. Talán megrémülne, és aljasnak látna, hogy az éji magányt akarom kihasználni...

Egyszerre megállt a leány. Fáradtan és szomorúan meredt a földre.

– Most már megyek haza – mondta. – Arra lakom...

Megfogtam a kezét. Remegett a hangom, amint mondtam:

– Helén, már tudja, hogy ki vagyok, elmondtam. Senkim nincsen, és egyedül lenni nem szeretek. Jöjjön velem, és ne akarjon meghalni! Tán majd megszokik, és velem él, nálam...

A leány kerekre nyitotta a szemét. Halkan mondta:

– Milyen különös! Hát elvinne, mikor azt sem tudja, hogy ki vagyok... Öngyilkosjelölt, akinek napjai vannak csak?

Közel hajoltam hozzá:

– Én szeretni fogom...

Búsan rázta a fejét.

– Én mást szeretek – mondta, és sebesen kezdett menni a város felé. Sokáig utána néztem, míg eltűnt alakja a sötétségben.

*

Ezt elmondta János, és bánatos, könnyes mosollyal nézett rám:

– Azóta sokszor vele álmodom. Mintha az ifjúságom lett volna ő, akit egy percre sem láttam viszont többé.

Igen lehangoltak és búsak voltunk. Hazafelé kullogtunk, és a mulatóhelyeket, ahová úgy vágytunk, elkerültük.

Nyár

Szeretnék lefeküdni a porba a gyerekekkel, a forró homokba, és betakarózni, fejem, arcom és szemem porral hinteni be, hogy ne lássak, és ne érezzek. Vagy a keresztek alá szeretnék feküdni, amelyek a mezőkön sárgulnak; a nap égessen, és a forró szél csókjaival elkábítson, hogy mindig csak egy szőke és nagyon szép asszonnyal legyek. Az erdőből kijöttem, és a mezőkön lakom, a napba nézek, és a szélben danolok, mint egy kondás, vagy mint egy szegény ifjú – Pöstről, a Teréz-templom mellől –, aki nyár jöttével elment a porba, hol sovány hátát megégeti, és erősíti a tél bűneire. Io Paeon! Szőke minden, a por az úton, a keresztek a mezőn, a nyárfák álmai szőke nyárban esős tavaszról, és szeretném, ha Jancsinak hívnának, mert a keresztek alól e neveket kiáltják izmos leányok legények után. Ezen a nyáron, midőn szerelmes voltam egy korhadt útszéli fába vagy egy békanyálas tóba, amire pelyheket szórtak az alkonyatkor repülő vadkacsák, egy éjjel nőket lestem meg, akik messziről jöttek, és énekelve haladtak az országúton egy csodatevő templom felé, hol másnap éppen nagy búcsú vala.

Egy bokor alatt háltam akkor, és a csillagsugáros éjben olyan dolgokra gondoltam, amik máskor sosem jutnak az eszembe, mikor az országúton az ének felzendült. Nem ám víg vagy duhaj, mint az aratók nótái, hanem szomorú és keserves, amely néha megszűnt – mikor a sötét csendben, a port felkavarva az országúton, némán haladtak –, majd egy reszelős, öreg paraszti hang kezdeményezésére ismét megindult.

Talán húszan voltak, mind asszonyok, és mind mezítláb; szoknyájukat felkötötték, és szikár lábaikkal, mint a ludak, sebesen lépegettek. Valami lobogókat is vittek egyenes növésű matyó szüzek, közből egy vén paraszt ballagott nagy kapcsos könyvvel, és apró gyertyákkal világítottak neki égő szemű asszonyok.

Rögtön utánuk mentem, és csudáltam hátukat, amely meggörnyedt a butyor terhe alatt, amit cipeltek, de siető járásuk azt bizonyította, hogy bár messziről jönnek, még nem fáradtak. Matyók voltak, és a Szűzhöz siettek, aki a berkes kis völgyben egy kápolnában lakott és meggyógyította a betegeket. Vajon kinek mi a bánata? A sötétben összesimultak, és csak görbe hátuk látszott, előreszögezett fejük; ám egyszerre, egy erdős halom mögül, feljött a hold, és titokzatos, reszkető fénye megvilágította az országutat. A holdfényben negyven térdig meztelen láb taposta az országutat, siettek, siettek, és én tűnődve néztem a lábnyomokra a homokban. Ennek tán gyermeke nincs – az kellene a Szűztől; amannak tán iszákos a férje – hogy megutálna a pálinkát: azért fohászkodik; nagy tragédiák nemigen lehetnek itt, amelyekhez a Szűz segítségére volna szükség.

Hátul – leghátul – egy asszony ment, akin fekete gallér volt, és fekete szoknya. A bokája keskeny volt, és midőn észrevette, hogy nyomában megyek, leeresztette a szoknyáját. Ez tán nem is parasztasszony, gondoltam. A karjain fedeles sárga kosárkát vitt, és lehangosabban énekelt, ha arra került a sor.

– Dicsértessék – így szóltam hozzá, amint melléje kerültem.

– Mindörökké, ámen – felelt ő, és fekete szemével élesen rám nézett. – Ez asszonyok búcsúja – mondta –, a férfiak később jönnek.

Azt gondoltam magamban, hogy a nők annál hazugabbak, minél többen vannak együtt.

– Honnan jönnek?

Hallgatott egy percig.

– Mindenfelől; legtöbben matyók, de én pesti vagyok.

Ezt mondván elfordította a fejét, és büszke lett: hogy pesti, nem ám afféle falusi asszony, akivel beszélgetni lehet az országúton. Pedig nem volt szép, de csúnya sem; tán egy suszterné a Nagymező utcából, vagy kishivatalnokné, aki legszebb ruháját vette fel ez alkalomra. Barna

volt, a szája nem valami kicsi – a lánykori sok sírástól tán –, de érdekes volt itt éjjel, amint énekelt a búcsújáró parasztasszonyok társaságában.

– Nagyon fáradtságos utazás volt ez – szóltam.

– Oh, mi vasúton jöttünk egy darabon – felelt élénken. – Az uram elkísért, de visszament babánkkal: gyermeket nem lehet ilyen helyre vinni, ahol majd agyonnyomják az embert. De hát mégis muszáj elmenni. Nekünk már sokat használt a búcsú; harmadéve betegségéből gyógyult meg uram – mert már öt esztendeje asszony vagyok –, tavaly mindenben szerencsénk volt, még egy sorsjegyünket is kihúzták... Istenem, mért ne szenvedne egy kicsit az ember, amikor az olyan jó.

A vén paraszt a gyertyák között ismét énekbe kapott, és az asszonyok mind énekeltek. Most a völgybe ereszkedtek le, és lenn a homályban világosság látszott: a csudatévő lakik ott, akinek tiszteletére a zarándokok messzi földekről összegyülekeznek. A negyven meztelen láb még jobban sietett, és a szívekből a hangok magasra törtek, hogy meghallhassák a völgyben lévők. A lejtőről leereszkedtünk, és a templomhoz értünk, amelyik mögött kolostor sötétlett.

A pesti asszony így szólt:

– Maga is idejön? Vagy itt lakik talán? Van valakije, akiért búcsúra jött?

– Én is Pesten lakom – feleltem.

– Ez nagyszerű! Akkor legalább együtt leszünk, lesz kivel beszélgetni, mert jobbára csak parasztok vannak itt. Én már ismerem ezt a helyet. Van egy vendéglő, ahol a színben szalmán lehet aludni.

Siettünk.

A templom körül gyertyák égtek, és egy sátorban pecsenyét sütöttek. Emberek feküdtek a fűvön. Asszonyok, gyerekek, férfiak, és a sötétségben nehéz lélegzésük megrezegtette az alvó fák leveleit. A templom kivilágított belseje ragyogott. Odabenn is emberek feküdtek.

A legutolsó zugig tömve volt a templom, a köveken aludtak, és valaki nagyon sírt egy sarokban. De most senki sem ügyelt rá. Az asszonyok a lobogóval keresztüllépegettek az alvókon, és az oltárhoz mentek, ahol sokan térdeplésükben elaludtak, mások izgatott gyorsasággal mormoltak imádságokat. Az asszonyok énekelni kezdtek, teljes szívükből, teljes lelkükből; az alvók közül néhányan felébredtek, és félálomban mormogták a refrént: „Mária, segíts!”

A Szűz az oltár tetejéről ébren és szeretettel mosolygott le a nőkre, a férfiakra, a rongyos csavargókra és tolvajokra és az ölelkező párokra, akik szerelmüket idehozták, és egymás mellett elaludtak a kemény köveken.

A vén paraszt, akinek sárgásszürke hajába görbe fésű volt tűzve, legelöl térdepelt. Nagy fejét mellére hajtotta, és rekedten, kimerülve fújta a zsoltárt. Az asszonyok, akiket e szent helyre vezetett, most sorban melléje járultak és megcsókolták ráncos, fekete arcát. Többen pénzt tettek kalapjába: „Mihály bácsi, a Szűz áldja meg!”

A pesti asszony is megölelgette, és annyira elérzékenyült, hogy sírt. Zokogva, kimondhatatlan boldogsággal verte mellét, és hangosan imádkozott.

A forró templomból a szabadba mentem. A kolostor körül lihegő embertömeget elhagyva a mezőre értem, és a fűbe hevertem. Az ájtatos ének messziről hallatszott, a fénybogárkák a bokrok levelein átragyogtak, úgy éreztem, hogy ezen az éjjelen itt, a kolostor körül meghalt a bánat és a nyomor, és a csendben a szerelem és a nyugalom lakik: jaj, hogy az éjjel együtt ők is elsöknek, és reggelre rongyos csavargók, beteg nők és nyomorékok keseregnek a völgyben.

A füvek fejcskáján fehér árnyékok jelentkeztek; pirkadt, pesti ismerősöm bizonynal nyugodtan aludt már a színben, a szalmán.

Bűvészkedés

Történt, hogy egy sárga bajuszú fiatalember jött a faluba, ami a völgyben feküdt. Az eső csurgott, és az országúti nyárfák sárga leveleit lesodorta a szél. A fiatalember görbe botjával felszurkálta a leveleket, és vígan nézegetett az esős, ólomszínű tájra, a szalmaviskókra, amik az út mellett mutatkoztak. Kék szeme volt, sárga bajusza, kistermetű volt, de vállas, mint azok, akik sokat csavarognak az országutakon; a cipője és ruhája már több kapitulációt kiszolgált, de mindez nem vette el a sárga bajuszú fiatalember jókedvét; az eső sem, ami a nyakába csurgott: látszott, hogy ő az idővel jó barát... ha esik, ha fúj, ha a nap süt.

A korcsmához ért, és a folyosóra lépett, ahol a korcsmárosné álmosan üldögélt. Fekete, erős asszony volt a csárdásné; ahogy a jövevényre pillantott, nyilván tisztában volt azzal, hogy ki ő, és mit akar.

– Én Baradlay Kázmér vagyok, bűvész, és a rejtett tudományok mestere – így szólt a sárga bajuszú, és meghajolt széles gesztussal. – Ha volna itt egy terem, asszonyság, vagy egy szoba akár, ahol a közönséget elhelyezhetném, aki bizonyára nagyszámmal összegyűl.

Szerződteném a helybeli zenekart is.

A korcsmárosné élénken pillantott Baradlayra.

– Maga bűvész? És mit tud, ha szabad kérdenem? Itt jártak már bűvészek, akik nagyszerű dolgokat mutattak. Hogy egy kalapból selyemkendőt, és a selyemkendőből eleven galambot sanszíroztak ki: az már nem is tetszett. Tavaly egy fiút elaltattak, és az álmában olyan bolondokat beszélt, hogy nevetséges volt hallgatni.

A bűvész gúnyosan mosolygott, és a lábát rázogatta:

– Az semmi, asszonyság. Ha majd meglátja az én produkcióimat, akkor azt mondja, hogy nagyobb bűvész még nem tette be lábát ebbe a rongyos faluba. Szabad kérdenem, hogy hívják ezt a falut?

– Popolszk, bűvész úr, Popolszk.

– Remélem, hogy Popolszk nagyérdemű közönsége méltányolni fogja tudományomat.

A csárdásné vállat vont, és álmosan hunyorgatott a szemével.

– Egy szoba volna – mormogta. – Nem éppen nagy, de más úgyse jön ide, mint a szolgabíró úr, a postás és az erdész úr.

– Oh, téved, úrnőm. Popolszk minden épkézláb embere itt lesz. A pórok is, és a pórnök is. Az én színlapjaim csudás dolgokat ígérnek – mondá a bűvész, és zsebébe nyúlt, ahonnan zöld cédulákat vett elő.

– Ezek azok – kiáltá –, amelyek az én bűvészetemet tárgyazzák. Baradlay Kázmér ezermester és bűvész, spiritisza és kardnyelő, a kontinensen a legnagyobb bűvész tisztelettel meghívja a nagyérdemű közönséget. Csak egyetlenegy előadás, senki se mulassza el tehát...

A kövér csárdásné legyintett a tenyerével:

– Hallottam már ilyent, de még csak kártyát vetni sem tudott az illető. Mondhatom, hogy a parasztok különösen a kártyavetést és a kardnyelést szeretik.

– Meglesz minden – felelt a bűvész, majd gúnyosan tette hozzá: – A legöregebb popolszkiak sem látták még az én delejes csillagjaimat.

– Delejes csillagok? – mormogta a csárdásné. – Valóban nem emlékszem, hogy láttam volna valamikor ilyesmit.

A bűvész ezalatt kipakolt. Zsebei feneketleneknek látszottak, annyi mindenféle holmit szedett ki belőlük. Főként pedig a színlapokkal foglalkozott, amelyeken a megfelelő helyet kék ceruzával kitöltötte, hogy az előadás a popolszki fogadó nagytermében tartatik, és pont hét órakor kezdetik, ülőhely húsz krajcár, állóhely tíz krajcár.

Midőn ezzel elkészült, az álmos eső is elállott, és csak a levelek hullottak változatlanul a nyárfákról. A bűvész hóna alá vette a színlapokat, és elindult velük a falu felé. Egy óra múlva visszajött színlapok nélkül, és igen piros arccal. A korcsmárosné még mindig a folyosón ült, és álmosan nézett az országútra. A bűvész sebbel-lobbal jött, és ledobta rongyos kabátját.

– Hát lássuk a termet, asszonyság! Itt lesz az egész falu, még a csecsszopók is. Néhány produkcióm bemutattam a parasztoknak, és eltátották a szájukat.

A korcsmárosné a vállán keresztül hátrafelé bökött.

– Itt van az a szoba – mondta.

A bűvész rögtön benyomult a szobába, és felforgatta a székeket és az asztalt. Semmi sem tetszett neki, ám mindig biztatta a korcsmárosnét, hogy azért nem kell félni, ő mindent rendbe hoz. Felállította a székeket, majd az asztalt; egyszerre kiáltozni kezdett:

– Egy zöld asztalterítő kell nekem! Istenem, hol veszek egy zöld asztalterítőt? – Fel-alá futkosott, és verejtékező homlokát törölgette: – Ha nincs zöld asztalterítő, nem lehet megtartani az előadást! Milyen blamázs: egy terítő miatt!

A kövér korcsmárosné kijelentette, hogy zöld asztalterítő nincs az egész faluban, de a görög pap feleségének tavaly volt egy zöld szoknyája...

– Egy zöld szoknya! – kiáltott a bűvész. – Helyes.

Kalapját rögtön fejére nyomta, és lázas izgatottsággal elrohant a falu felé. Nemsokára visszatért a zöld szoknyával, amit feje fölött lobogtatott. Lihegve beszélt:

– Szerencse, hogy a nagybátyám görög pap Erdélyben. Az asszony hallani sem akart a szoknya idekölsönzéséről. Nagyon buta asszony. Attól félt, hogy valami ördögöt bújtatok el a szoknya ráncai közé – pedig már nem is fiatal nő. De amikor nagybátyámról kezdtem beszélni, megnyugodott, és ideadta a szoknyát.

A bűvész élénken és vígan beszélt, mint aki nagyon meg van elégedve önmagával. A papné zöld szoknyáját a feje felett lóbázta, mint egy zászlót. A szobába sietett vele, hol a szoknyának az a szerep jutott, hogy az asztalra boríttatott.

Közben leszállt az alkony, és a bűvész mindent elrendezett, Popolszk nagyérdemű közönségét várván. Az asztal mögé függönyt akasztott, amit rejtélyesen lengetett. A gyertyákat is meggyújtotta az asztalon, és izgatottan, bajuszát ráncigálva járt-kelt a teremben. Szeplős kezeit tördelte, és jajgatott:

– Maga lesz az oka, virágszál, korcsmárosné, ha a nagyérdemű közönség elmarad előadásomról. Még csak egy lámpát sem gyújt, hogy itt világosabb legyen. Pedig ha eljönnek az urak, akkor lesz ivás. Remélem, Popolszk előkelőségei szoktak inni!

– Vízet, bűvész úr – felelt a korcsmárosné. – Itt tönkremegy az ember. A parasztok vizes spirituszt isznak, az urak pálinkát.

A bűvész kezeit tördelte:

– Istenem, már este van, és a pénztár kong az ürességtől! Ilyen helyre kellett nekem kerülni, hol nagy tudományom mellett éhen halok.

Ekkor lábsúrolás hallatszott a folyosóról, és két paraszt kandikált be az ablakon. A bűvész felnyitotta az ajtót.

– Tessék belépni, mindjárt kezdődik – mondta, és egy kis csengettyűt megrázott.

A parasztok húzódoztak, a bűvész hiába biztatta őket. Végre az öregebbik és görbébb kirukkolt vele, hogy öt krajcárt szívesen fizetnek – ketten. A bűvész nem jött zavarba, vidáman felkiáltott:

– Öt krajcárt?! Ide vele! A többit majd elhozzák holnap. Tessék, nagyérdemű közönség!

A parasztok beléptek, és a falhoz húzódtak. A bűvész az ajtónál maradt, és magában morfondírozott, közben fél szemmel a parasztokat figyelve, akiknek halszagú csizmája egyszerre beszagosította a szobát. A bűvésznak kedve lett volna kidobni a parasztokat, akik elriasztják az előkelőségeket.

Ám nem jött senki. Az eső ismét megeredt, és hullott a fekete éjben a sáros falura. A bűvész fejét ide-oda kapkodta, és szemét addig meresztette a feketeségbe, amíg két forró könnycsepp csurgott ki belőle. Vidámsága eltűnt, és elkeseredetten nézte az olcsó parasztokat.

Mikor – egyszerre –, mintha az ég küldte volna, társaság közeledett. A papné jött, egy nagy csomó gyerekekkel, majd két kövér úr, akik nagyon szuszogtak, és kiabáltak, hogy disznóság és disznóság valami, ami itt közben történt.

A papné természetesen nem fizetett belépődíjat, a gyerekek sem – öten voltak –, és a bűvész elkeseredetten nézte őket, meg a zöld szoknyát, hogy vajon mind a zöld szoknyához tartoznak-e. A gyerekek között volt szőke, barna, sőt egy vörös hajú is. „Az egész rokonság itt van – mormogta a bűvész – egy zöld szoknyáért. Komiszság!” A kövér urak ellenben első helyet kértek, és büszkén fizettek.

– Hát lássuk! – kiáltott a kövérebb, mikor helyet foglalt. Ez a szolgabíró volt, a cimborája a postamester.

A bűvész tehát eltűnt a függöny mögött, majd kijött, s különböző mutatványokkal állott elő, amelyekhez a segédeszközöket a közönség köréből kérte. Így: a szolgabíró kalapjából annyi papírszalagot húzott ki, hogy volt álmélkodás, a polgármester zsebkendőjét pedig egyszerűen lenyelte. Közben szónokolt, izgett-mozgott, és mindenben tetszésére óhajtott lenni a közönségnek. Egyszer azzal fordult a közönséghez, hogy akadna-e valaki, aki egy öt- vagy tízforintos bankjegyet kölcsönözne neki. A bankjegyet ő el fogja égetni.

A szolgabíró természetesen kivette a tárcáját, és átadta a bűvésznak a kért bankjegyet.

Tízforintos volt, mindenki látta, mert a bűvész többször meglobogtatta a levegőben. Majd a függöny mögé vonult, hogy előkészítse a tízest az elégetésre.

A bűvész sokáig nem jött elő, a közönség már türelmetlenkedett. A szolgabíró kiáltozott:

– Hollá, bűvész úr, mi van a tízesemmel?

Miután a bűvész nem felelt, a függönyhöz ment, és botjával félrehárította azt. A függöny mellett az ablak nyitva volt. A bűvész arra elmenekült a tízessel.

Ungi berkek

Zúgnak-e még az ungi berkek? – ha zúgnak is, másként zúgnak, mint régen. A Rákóczi-vitézek a homokban alusznak, és minden elmúlt. Az ungi berkekben az árulkodó szél a takaró gallyakat nem rejtőzködő kurucokról hajtja felre – csak zúg a szél, amúgy bolondjában. Én e tájon jártam, és egy történetet találtam. Tegnap vagy tegnapelőtt – vagy nemrég azelőtt történt; éppen kocsin mentünk arra, ahol az útszélen egy roskadt és igen szomorú régi ház álldogált. Éppen olyan vén, mint az országút, vagy tán még vénebb. A tetejét elhordta a szél, oszlopos tornácán bokrok nőttek, ajtaját, ablakát jó emberek elhurcolták. Ki lakott itt? Miért lakatlan a ház, hol egykor tán víg élet volt?

Itt Mátyás lakott, és szolgája. Mátyás egy zordon kisnemes volt; szolgája Csiga, a rém lusta ember – pajtás, ha régi krónikákban olvassz róluk, jegyezd meg, és gyűrd be a lapot.

*

Itten egykor víg élet volt, a Mátyás idejében. Az udvarház tetején a szélkakas, ha csikorgott, csak vígan csikorgott, és a konyha körül fülét hegyezve üldögélt a házörző kuvasz. Tyúkok kapargáltak a georgínabokrok alatt, és a nyitott kapun úri hintók gördültek be.

Majd jött egy ősz – a nyárfák a ház körül nagyon sárgák lettek, és a patak a kert alatt oly melankóliával folydogált, mint egy öreg élet –, az udvarházba hintók nem tértek be, és a sűrű őszi szélben, suhogó esőben a szélkakas élesen csikorgott. Mátyás úr az avart járta, és görbe botjával piszkálta a leveleket. Akkor már nagyon öreg volt, fehér szakáll a mellét verte, és dolmánya megzöldült a régiségtől, mert szegény is lett. Csiga gondozta őt, amennyire a lusta Csigától ez tellett. A gaz felverte az udvart, az eső befolyt a szobába, és az utolsó macska egy vasárnapi napon elszökött a háztól.

Egy alkonyaton vendég érkezett a házhoz. Az öreg Mátyás az ámbituson üldögélt, és ernyős lámpánál megsárgult újságokat levelezett. A kakukkos óra mélán ketyegett feje felett, a sárga nyárfákról a kemény levelek halk neszszel fordultak le a földre. Világos, langyos őszi este.

A vendég bejött a kapun, és lassú lépésekkel közeledett. Szikár, egyenes öregúr volt – a szomorú arcú öregurak fajtájából, akiket sok bú és bánat ért fehér korukban, ám fekete szemében egy húszéves ifjú szenvedélyessége és ifjúsága lobogott. Az ámbitus lépcsőjén lassan feljött. Mátyás úr felemelte a fejét, és meghökkenve nézett a jövevényre. Tétovázva, kissé ijedten közeledett felé.

– Emlékszik még rám? – kérde az öregúr. – Fiatalkorunkban jó barátok voltunk, sokat együtt voltunk; persze azóta megöregedtünk.

Mátyás magas, ráncos homlokát megsimította, és maga elé meredt.

– Régen?... Olyan ismerős nekem, uram. Hol jár erre? Mit csinált azóta?... Üljön le.

Az öregúr szelíden nézett Mátyás úrra, aki zavartan tekingetett az udvarra. „Ugyan hol mászkál Csiga? Persze mi elszoktunk a vendéglátástól!” – mormogta.

– Régebben víg cimbora volt, Mátyás úr. Jurátus korában a cigány csak mindig muzsikált, és a szép leányok annyi bukétát kaptak, amennyit azóta sem.

Mátyás úr mosolygott:

– A szép leányok és a cigány... Nagyon régi dolgok. – Hirtelen fontoskodva hajolt előre: – De egyszer vége lett, mert kiütött a forradalom, és elmentünk honvédnek. Ön is?...

Az öregúr bólintott:

– Hogyne! Hát nem emlékszik? A vörös sapkásoknál szolgáltunk, és az isaszegi erdőben kötöttünk barátságot, amikor ön megsebesült, és én ápoltam.

Mátyás úr homlokát dörzsölgette, és karikás kék szemeit kutatólag függesztette az esti vendégre.

– Akkor nagyon közel voltam a másvilághoz – mormogta halkan. – Keresztülfűrt egy bolond golyó. Csakugyan mellettem volt ön akkor... Ahogy belépett, mindjárt ráismertem, a szeme a régi tűzben ég, mintha semmi sem múlt volna el azóta.

Az öregúr mozdulatlanul ült helyén.

– Beszéljen valamit, hogy élt azóta? Mi történt? Érdemes volt élni? – Halkan mondta ezt, és az erna lampát az asztal közepére tette, hogy a fény Mátyás úr arcába essen.

Mátyás úr öreg, ráncos kezeit egymásba fonta, és félig lehunyta a szemét:

– Különös, hogy ön kérdez engem, de én mégis felelek. A háború után bujdosam erdőkben, falvakban és pusztaságokon. Sokszor nagy veszedelemben forogtam, és e szomorú években, midőn a börtön és a bitófa fenyegetett, sokszor gondoltam a halálra. De a halál elkerült. Egy pusztaszigetre vettem be magam a Duna közepén. Ott éltem, és onnan nem mozdultam, amíg csöndesebb idők következtek. Akkor kezembe vettem a vándorbotot, és elindultam hazafelé. Nem tudtam, hogy élnek-halnak-e azok a jó öreg emberek, akiket szerettem. Egy ilyen este

érkeztem haza... Éppen ilyen csendes és bús őszi idő volt, csak hogy még világosabb. És ilyen volt minden. A gaz benőtte az udvart, az eső befolyt tán a házba, és kóbor kutyák bitangoltak az udvaron. A szél egy varjúfészket lógatott a nyárfán, amit én kisfiú koromban ültettem. Beléptem az udvarra, sehol sem találtam senkit, mindenütt kopár csend, elhagyottság, por és szüette bútorok. A ház végében ült egy öregasszony. Megismertem, a dajkám volt valamikor, de ő nem ismert meg. Meg se mozdult a gerendáról, amelyen ült, és varrogatott valami férfiruhát. A vénasszony neve se jutott eszembe. Ha tán nevén szólítom, akkor megmozdul, és tán rám ismer. Továbbmentem az elvadult kertbe. A domboldalon óriási sárga tökök ragyogtak az alkonyi napban: ez volt minden növényzet a kertben. És a tökök között, a porban, egy rongyos bekecsű öregember ült: az apám. Talán éppen úgy nézett ki, mint én mostan... (De mégis másképp.) Megszólítottam, akkor mosolygott, és a sárga tökökre mutatott: „Ugye szépen nőnek? Nemsokára akkorák lesznek, hogy meg se lehet őket mozditani!” A sárga tökök valóban óriásiak voltak, és kérkedve ragyogtak zöld leveleik között, mintha hozzám szóltak volna: „Mi, mi vettük el az apád eszét! A tiedet is elvesszük, ha itt maradsz!” Abban az időben sokan voltak olyanok, akik a tök növést lesték, mert egyebet nem csinálhattak. Az anyám után nem is mertem kérdezősködni, úgyse felelt volna senki. Mielőtt elbúcsúztam volna a szülei háztól, próbáltam az apámmal beszélni. De mikor megmondtam neki, hogy ki vagyok, felugrott a porból, és kerekét oldott. Elrejtőzött az erdőben, és nem lehetett onnan kicsalogatni. A vén dajka az apám ruháit varrogatta a gerenda szélén, fel se pillantott, mikor mellette elhaladtam. Elmentem... Erre, felfelé az országúton, és a hegyről sokáig néztem a roskadt udvarházra, és szerencsétlen lakóin gondolkoztam. Erre, felfelé...

Mátyás úr egyszerre elhallgatott, és ijedten nézett körül. Az ős vendég még mindig mozdulatlanul ült: szemben véle, és szenvedélyes barna szemei ragyogtak.

– És aztán, tovább? – kérde az öregúr.

Mátyás e keserű visszaemlékezések alatt lehorgasztotta a fejét, és csapzott fehér haja homlokába hullott. Remegő hangon folytatta:

– Aztán? Évek múltak, és én asszonnyal jöttem ide vissza, amikor mindenki a föld alá költözött, akik addig itten éltek. Sok év után, mert a sárga tökök még sokáig nőttek óriásokká, és vén dajkám a gerenda szélén mindig varrogatott. Mikor az asszonnyal idejöttem, már akkor minden csendes volt... Külföldön kóboroltam, és külföldön nősültem. Egy szőke és német nő volt a választottam. Igen szegény volt, igen szegény voltam én is – kézi munkával kerestük a kenyerünket –, éppen egymáshoz illtünk. Ám csak addig, amíg idejöttünk. Mert ez szép vagyon volt, az én hajam deresedett, nőm pedig szép volt és ifjú. Kapumat kinyitottam, hogy

mindenki idejöjjön, aki csudálni akarja nőmet, és poharat akar üríteni velem. Hahó! A hintók jöttek, és a víg cimborák itt nyüzsögtek. Az udvaron akkor rózsák nyíltak, és a vaddal dús erdő puskaropogástól visszhangzott. Víg élet volt az! Szőke asszonyom a víg cimborák kedvéért magyarul is megtanult; most is hallom hangját, ahogy a poharak összecsendültek, és a cigány tust húzott: Éljen a haza! – ezt kiáltotta, és én voltam a legboldogabb ember. Csak néha, borús éjjeleken kísértett a gondolat, hogy gyermekünk nem volt. Akinek örülni lehetne, aki a víg cimborákat innen elzavarná, és csendessé és boldoggá tenné a vén udvarházat. És tán ez volt az oka, tán a víg cimborák, hogy szőke asszonyomtól, akivel a szegénység kenyerét egykor boldogan ettük, elhidegültem. És ő is. Míg egy napon titkon elhagyta házamat. Hogy kivel ment el, hová repült a szőke nő, sohasem próbáltam megtudni. Kapumat bezártam, és az udvar rózsáit leszaggattam. A víg cimborák ezentúl hiába zörgettek ajtómon: öreg inasommal tüzeltünk a téli estéken, és nyáron sárga tököt ültettünk a homokos domboldalba. Sárga tököt... Az élet így ment simán, események nélkül. Télen tüzeltünk, nyáron óriássá neveltük a sárga tököket. Most már nincs semmi... semmi...

Amíg az öregúr beszélt, fejét mellére csüggesztette, és hangja mindig halkabb lett.

– Most már nagyon öreg is vagyok... – mormogta lassan. – Senkim és semmim nincs. Az életem elmúlt. Utánam nem jön senki. Boldogtalan voltam.

A szék karjára ejtette ősz fejét, és nagyot hallgatott. Az ismeretlen egy pillanatig még várt, hogy tán szólani fog. De az öregúr hallgatott. Az ismeretlen csendesen felemelkedett, és az egyhangúan ketyegő kakukkos órához lépett. Megállította a mutatóját, mielőtt az óra nyolcat ütött volna. Aztán eloltotta az asztalon álló lámpát, és lassú lépésekkel lement az ámbitus lépcsőjén. Majd elhagyta a házat.

Csiga, a rém lusta inas egy fél óra múlva megjelent az ámbituson, hogy vacsorázni hívja urát, de hiába költögette.

*

Kocsink lassan haladt a lejtős országúton, az ungi berkek zúgtak a hegyoldalokban, és a roskadt, vén udvarház elmaradt mögöttünk; a történetét útitársam mesélte el, és hozzátette, hogy az az esti látogató bizonyosan a halál volt.

Néha különös álmai vannak az embernek; álomban titokzatos, régi dolgokat meglát világosan, a múlt elmerült eseményei mint világos álmokképek szállnak fel arra a sejtelmes égboltozatra, ami az álmvilágot betakarja.

Éjjel egy öregemberrel álmodtam, akit egykor jól ismertem, később elfeledtem, ám éjszaka, mondom, eljött: mintha egy ablak mellett ült volna, és ráncos arcát, furcsa kék szemeit a csöndes erdei ösvény felé fordította volna, ami az ablakból látszott. A jegenyék felett magasan és halkkal járt a hold, Szaniszló gróf mozdulatlanul ült a karosszékből, és botjának elefántcsont feje összekulcsolt kezeiben látszott. Reggelre ébredvén, Szaniszló grófra gondoltam. Ugyan mi van vele?...

Meghalt volna, vagy egyéb baleset érte őt? Az ablakhoz léptem, és felnyitottam. Borús és őszi reggel volt a mai; az eső halkán és apró szemekben hullott. Tegnap még világos nyár volt, és most az ős nézeget a komor háztetőkről, és homályos felhőiből vizet szítál a hervadozó fákra. Igen, Szaniszló gróf járt itt, és nyomában ős lett.

Egykor vidám volt... De nem is így kezdődik ez a dolog.

*

Abban az időben a veterán a köpenyegét fél vállára vetette, és sapkáját kackiásan csapta fejére. Hosszú lépésekkel járt-kelt a városban, és ha sikerült neki két pohár rumot meginni a „hon és a nemzet üdvére”, akkor szája be nem állt ura dicséretiben. Ez a vén szolga nagy szájhős volt, mint a legtöbb vén szolga, akinek katonatiszt volt a gazdája. A veterán délelőtt kis fonott kosárral, délután fekete kis pipával járt-kelt a városban. A piac körül ödöngött, és krákogva beszélte meg a dolgokat ismerőseivel, amíg alkonyattal Szaniszló gróf megjelent a platánok alatt. A veterán akkor nyomtalanul eltűnt a környékről; az öreg gróf egyenes és vékony alakja hegyes orrú topánkába bújtatott lábain lassan és mereven haladt előre. Egykor nagyon szép férfi volt a gróf, ám öregségére sem lett csúnya. Kékes, derült arcában különös kék szemei mosolyogtak, és könnyű karmozdulatai ifjúságról beszéltek, ami a szürke redingote alatt rejtőzik. Fehér bajuszát rövidre nyírta, és nyájasan köszöntötte a sétáló hölgyeket. Egy óráig sétált a platánok alatt, és ahogy térült-fordult, egyszerre megjelent a háta mögött a veterán, aki karján a gróf köpenyegével többlelésnyi távolságból szigorú és aggodalmas arccal követte urát. A gróf nem volt gazdag, ám mégis csinos és piros fedelű házban lakott a város végén: kis kertjében rózsákat nevelt, amelyekkel megajándékozta az arra járó csinos leányokat, asszonyokat. Fehér agara a rács mögött, a kavicsos úton

heverészett, és egy fehér fejkötős öregasszony, aki ragyogott a fehérségtől és tisztaságtól, néha halkán elsurrant az udvar végén a baromfiak felé.

Itt élt Szaniszló gróf nagy csendességben és nyugalomban, a házaselet szomorúságait sohasem ismerte, ám a szerelem vidám derűje oda előre besugározta életét az öregnek, aki most magányosan és szelíd mosolygással ajkán járta a szobákat, és hallgatta a szél füttyülését. Miután éppen dombon lakott, és szél járt itt mindig. A veterán otthon hallgatag és komoly volt, fényes gombú köpenyegét is letette válláról, hetyke katonasapkáját is, és csupán egy vén szolga volt.

E csöndes és halk életet hosszú esztendőig nem zavarta semmi. A gróf az esztendő egy napján, Anna napján, elment a barátok templomába, és egy oszlop mögé állván, mozdulatlanul hallgatta meg a reggeli misét. Ugyanezen a napon a veterán friss virágokkal telt kosarat vitt a postára; a virágok egy messzi külső országba mentek, és magányos, öreg férfi emlékezését vitték egy sírdombra. A szoba ajtaját bezárta az öreg gróf, és a fehér főkötő, valamint a hetyke katonasapka a lehető legnagyobb csendben működött a háznál.

Történt, hogy egy őszi nap szürke hajú úrnő érkezett Szaniszló gróf házába. A veterán aggodalmas fejcsóválással szedte le a sárga utazótáskát a kocsiról, ám az öreg gróf végtelenül felderült a szürke hajú úrnő láttára.

– Maga, Klarissz, most is olyan szép, mint azelőtt – rebegette, és régimódi meghajlással emelte ajkához az úrnő kesztyűs kis kezét. – Nagyon boldoggá tett, hogy meglátogatott ma, kuzin. A szürke hajú úrnő gyöngyös fekete ruhájában, derűs kék szemeivel – amelyek éppen olyanok voltak, mint Szaniszló grófé – még halkabbá és ünnepélyesebbé tette a piros fedelű házat. A vad veterán, aki néha szerette a hangosabb szót, a kert végén veszekedett önmagával, és nem győzte csudálni a mozdulatlan arcú északnémet komornát, aki járásban és előkelő nyugalomban utánozta úrnőjét. A szürke hajú úrnő délutánonkint francia újságokat olvasott a szellős verandán, amíg az öreg gróf fehér agara fejét simogatta.

Ez indulat nélküli lágy életet valami borzalmas esemény zavarta meg egy zivataros őszi éjszakán.

A piros fedelű házban korán lefeküdtek, Szaniszló gróf kezét csókolt Klarissznak, és visszavonult az ebédlőből, a veterán körüljárta a házat, és a német komornát csendre intette, mikor éjfél felé vad kiáltások hallatszottak a ház körül az éjszakában. Lábdobogás és küzdők hörgése hallatszott az ablakok alatt, majd egy pisztolylövés dördült el, és megreszkettette a nyugalmas ház ablakait.

A házban mindenki felriadt. Szaniszló gróf felnyitotta az ablakot, és kiáltott:

– Mi történt?

Félelmes villámsugár hasította keresztül a fekete égboltozatot, és a kékes fényben egy fedeles szekér látszott, ami az országúton állt az esőben. A lovak nyugtalanul kapálóztak. A szekér mellett valaki hörgött a földön. Szaniszló gróf hirtelen felöltözködött, megnyomta a csengettyű gombját. A veterán berohant.

– Hamar lámpást – mondta az öreg gróf –, gyilkosság történt a ház előtt. Csendesen járj, fiam, hogy Klarisszom fel ne ébredjen!

Ám már későn volt az óvatosság. A szürke hajú úrnőt is felriasztotta az éjben eldördülő pisztolylövés, és halálsápadtan, minden ízében remegve futott az ebédlőbe.

– Mon dieu – mormogta –, ne hagyja el a házat, Szaniszló, még magát is baj éri!

Az öreg gróf nyugodtságot színlelt:

– Kedves kuzin, ne féltsen engem. Valami szerencsétlenség történt a ház előtt. Nem-e kötelességünk segíteni a szerencsétleneken? Kérem, maradjon szobájában!

A német komorna, nem kevésbé kétségbeesve, mint úrnője, kezét tördelte a verandán, és a fehér főkötős asszony, akinek jelenlétéről alig tudtak a házban, kit a jó ebédek és vacsorák dicsértek, hangosan zokogott a komornára borulva. A veterán e zűrzavarban elemében érezte magát, és a lámpát magasra emelve harsogott:

– Senki se féljen! Csak a gyávákat keresi fel a golyó és a halál.

Erre a nőcselédek még jobban megrémültek, ami a veterán meglelédezésére történt.

Az öreg gróf és szolgája az országútra siettek. A szekér mellett egy hörgő férfi feküdt.

A szekér hátulján meg a vaspántos láda volt, mint a vásárra utazó iparosok szekerén.

– Meglőttek, gróf úr, és kiraboltak – nyöszörögte egy hang.

A veterán világított, és a földön fekvőben csakhamar felismerte Ugrai szűcsmestert, aki a városka lakosa volt. A szűcs melléből patakzott a vér.

– Ki lőtte meg? – kérde Szaniszló gróf.

– Nem tudom, nem tudom – nyögte Ugrai –, segítsen gróf úr, az isten áldja meg!

– Fogd meg a lábát, fiam – szólt a gróf a veteránhoz, és a veterán jó kedvvel ragadta meg a szűcs lábát; a gróf a fejét emelte a megsebesültnek, és bevitték a házba, hol a verandára fektették. A nehéz test nagyot zökkent a deszkákon, és Ugrai felkiáltott.

– Csendesen – szólt Szaniszló gróf. – Úgy látszik, nincs valami nagy baj.

A veterán időközben szélvészfényként elnyargalt, a kaput kitárta, és a szűcs szekerét az ijedt lovakkal az udvarra vezette. Erre előjött az árokban rejtőzködő kocsis is. A görbe kis tót ember az ijedelemtől szólni nem tudott, és a veterán, aki süketnek vélte őt, hiába harsogott a fülébe kérdéseket. A kis tót csuklott, de emberi hangot nem adott.

Szaniszló gróf ezalatt megvizsgálta a szűcs sebét. A komorna tartotta a lámpát, és a fehér főkötős asszonyság sírva ölelte át a német leányt.

– Szaladj orvosért, fiam, és értesítsd a rendőrséget Ugrai úr esetéről – szólt Szaniszló gróf a veteránhoz, akinek ez a megbízatás kedvére volt, mert a kopott katonasapkát még soha oly hetykén nem vágta a fejére, és fél vállra vetett köpenyegét kedvére libegtette a zivataros szél. Ő a zajgást, bajokat és csatákat szerette, és a mostani csendes életben meg kellett elégedni egy gyilkossággal is.

Előbb egy álmos és fázékony orvos jelent meg. A sebesültet ekkor már az ebédlőbe szállították, és Klarissz grófnő semmi kérésre sem volt hajlandó szobájába vonulni. Ott járt-kelt Ugrai körül, és idegesen borzongott a sebesült minden mozdulatára. Az izgalom szinte megfiatalította, és fejbólintással fogadta a fázékony ifjú doktor bókjait, aki nem annyira a sebesülttel, mint inkább a grófi házzal foglalkozott. Valószínű, hogy klientúráját gyarapítani szerette volna a ház lakóival.

A rendőrkapitány a veterán kíséretében érkezett, és folyton azt hajtogatta, hogy az ember alig hihet a szemének.

– Ezen a vidéken gyilkosság még alig történt, legfeljebb szerelemből – mondta, és a grófnő felé fordult.

– És szerelemből gyakran ölnek itt? – kérde megborzongva Klarissz.

– Elég gyakran, fájdalom – felelt a rendőr fontosán.

Ezenközben kitűnt, hogy a szűcsmester sebe nem olyan veszedelmes: „mindenesetre jót tenne neki a nyugalom”, említé az orvos.

A grófnő szólt:

– Oh, itt maradhat. Minket az emberszeretet vezet tisztán. Itt lehet.

A szemüveges doktor meghajolt.

– Betegem nevében megköszönöm jóságát, méltóságos asszony.

A veteránnak eszébe jutott, hogy egy bozontos szakállú embert látott a környéken csavarogni a napokban. A rendőrkapitány megígérte, hogy másnap, tekintve a veterán vallomásának fontosságát, írnokjával megjelenik, és jegyzőkönyvet vesz fel.

Már hajnalodott, mikor végre elcsendesült a ház.

Ám másnap korán reggel már jött az orvos, majd a szűcs ismerősei, és a veterán, mintha valami ünnepély volna a háznál, díszruhájában álldogált a kapuban, és harsány szóval igazította a szűcshöz a látogatókat. Így az egész házirend felbomlott; a szőnyegetek letaposták, és hangos beszédű emberek jártak-keltek a csendes folyosón. Szaniszló gróf fehér agarát egész nap nem látta, és a szűcs bánkódásait hallgatta; végre igen dühös lett, és

kimenvén az udvarra, a díszruha miatt oly éktelen káromkodással illette a veteránt, amilyent az a tábori élet óta nem hallott.

A szücsöt végre elvitték a piros fedelű házból, ám emléke megmaradt. Sőt ő maga is megjelent néha-néha, és szemügyre vette a házban található prémes bundákat és sapkákat. Klarissz csakhamar elutazott, és az öreg gróf a veteránt még sokszor összeszidta, amúgy táboriasan, amióta a szücsöt az országúton megtámadták.

Emlékek

Az erdőt jártam, ahol tavaszi vizek locsognak, és a tavalyi őszből itt feledett levéltenger felett nedves párák szövődnek-fonódnak, mint álmok az alkonyattal. Az ösvény felett régi tölgyek borulnak össze tar fekete gallyaikkal; általában minden szomorú, a bokrok az út mentén, a törpe fák, amik között kanyarogva vész el az erdei ösvény. Ez a nagy, mély szomorúság fog körül mindent a korai tavaszi délutánon. Névtelen búbánat leng a magas, komoly fák között. Hangtalan madarak repülnek a fák felett, és ember nincsen a tájon. Csak én magam megyek a gyalogösvényen előre, és a gyenge szél bujdosik előttem, sóhajtozván a szomorú, nedves bokrok között. Tán a csősz is alszik valamerre, elbújva. Csend van, csak a szél beszélget, zörögven, a fák felett szürke égboltozat borul az erdőre.

Szomorú minden; pedig maholnap kibújik a napocska bundájából, és fényes köntöst öltvén, mosolygó orcájával vidámságot és derűt sugároz ide. Felébrednek a törpék is az odvas füzek korhadt derekaiban, és hosszú szakállukat simogatva, sok minden jókat cselekszenek, amint az a mesékben meg van írva. És az erdő ezer illatát is szárnyára veszi a fuvalom; tavaszi sejtések fakadnak fel a komor földből, amelyik most némán, vizesen, szomorúan alszik. Zúgott messze valahol egy malom; amint az ösvényen előrementem, a zúgás közeledett hozzám, végre szétnyíltak a szomorú bokrok, és tágas mezőségen látszott a folyócska, amelyik a síkságot körösztülszelte, és a malomkerekek között zuhogva szaladt le, a kerekek ellenben nem forogtak. Csendesség ült a malom felett, amely hegyes zsendelyes fedelével, elhagyott, roskadt kerítésű udvarával igen hasonlított egy régi és szép skót balladához. Vajon itt van-e a hercegleány a malomban?...

Zörgettem a kapun, és a zörgetésre egy vidrasapkás, szürke szakállas kis ember búj ki valamelyik ajtón. Dohogva jött az udvaron keresztül, és a két lompos komondort zavarta, amelyek mint két vad erdei farkas rohantak elő.

A vidrasapkás kinyitotta a kaput, és régi barátom, Hoffmann tanár úr magához ölelgetett. Igen örült, hogy meglátogattam, bár az öröm nem szokása. Hoffmann tanár úrról már feljegyeztem egyszer valahol, hogy emberkerülő, szomorú férfiú volt, aki annyira félt mindentől, ami a világról való, hogy a legfurfangosabb várkapukkal és bástyákkal sáncolta el magát az emberektől. Tavaly még a városon lakott, vagyis nem az erdőben. A Csimek ház ugyan kívül esett az emberlakta tájon, a tanár urat mégis meg lehetett közelíteni, ha a Bujtos útjai járhatók voltak. Ekkoriban sokat alkalmatlankodott neki egy ember, aki rokonságot formált hozzá, és havonként meglátogatta. Hoffmann tanár úr nem győzött eleget bujdosni ez elől az ember elől, az unokaöcs azonban kitartó volt, és hosszú történeteivel halálra kínoztá nagybátyját. Végre Hoffmann elszökött ide az erdőre, ahol megvette a régi malmot, amelyik már évek óta üresen állott és lassan omladozott. Némely része – így az emelet – eléggé alkalmas volt arra, hogy egy emberkerülő, szomorú, öregeskedő ember csendes búbanattal töltse ott napjait.

(Hoffmann-nak egykor sok baja volt a világgal, mondják, felesége is volt, és egyéb ilyeneket; mondták, hogy a felesége kínoztá volna nagyon.)

Oh, az öreg Hoffi milyen örömmel fogott karon, és gyermekes örömmel tapogatott végig:

– Valóban te vagy-e? Te vagy-e?

Gonddal bezárta a kaput, majd félrehajtotta a fejét, és elmerengett, folyton rám szögezve a tekintetét. Fáradt és halk hangon beszélt:

– Megöregedtem? Meg-e? Így van, jól tudom. De legalább senkinek se vagyok alkalmatlan, és senki sem alkalmatlan nekem.

Kitárta a két karját:

– Senkinek – folytatta remegő hangon. – Ahogy itt állok ennek a vén romladéknak a kopasz udvarán, magányosan, elhagyottan, öregem: így voltam egész életemben, mikor még benne is éltem a világban. – Kiegyenesedett egyszerre: – No, de semmi érzékenykedés, volt és elmúlt. Most jobb, mint bármikor valaha volt.

*

Nagy, üres és poros szobák voltak a malom emeletén. Régi, görbe lábú bútorok a sarokban, megfeketedett képek a falakon, és nagy por mindenütt, ami vastagon belepte a régi szobákat. A szivárványszínű ablakok alatt a folyó szaladt el, messzebb az erdő zúgott kopasz, magas fáival, és innen most az alkonyati köd lopódkodott ki. A fák közül kisurranó ködalakok, a mezőségre érve, lassan húzódtak a ház felé. Mint megannyi leskelődő, nesztelen lépésű

gonosz ember, akik jönnek-jönnek messziről, a nagyvilágból, és keresik itt Hoffmant az elhagyott, magányos erdei lakban.

Hoffmann mellettem állt az ablaknál. Elboruló arccal nézte a ködök járását, amint a lila színű alkony leereszkedett a magas erdei fákra. A táj még szomorúbb, még elhagyottabb lett. A hold is feltűnt az égen, és károgó varjak nagy csapatokban röptek a mezőség felett éji szállásra. Két magányos csóka soká kerengett a ház körül, amelynek romba dőlt része alkalmas kvartálnak kínálozék. De több fekete madár jött az erdő felől, és lekiabáltak a magasból a két csókára. Nyilván azt kiáltották, hogy ne telepedjenek itt meg, mert e házban Hoffmann lakik... az a bizonyos Hoffmann. A csókák tehát továbbrepültek.

– Mindjárt feltámad a szél, és kijön az erdőből, hogy itten sóhajtozzék egész éjjel az ablakaim alatt – mondta Hoffmann az ő merengő, halk hangján. Zavaros tekintete kigyulladt és lobogott. – Valóban, már megszokhattam volna magányos életem során a reggel és az este jövését. A reggel nem hoz örömet, de az éjjel elkedvetlenít. A szél zúgását hallani nem szeretem, és néha gondolkodom ilyenkor még arra is, hogy mily jó volna, ha a zongoránál ülne valaki, aki halkán énekelne, és az ablakon a csillagos éjjel tekintene be; míg a távoli halmok és erdők felett a szél sóhajtozna lágyan, mint visszhangja a zongora lágy akkordjainak. Ostobaság különben az egész. Elmúlt; jobb, hogy elmúlt.

Az ajtó nyílt. Puszpáng gazda lépett be. Ez a vén, siket molnárlegény Hoffmann-nak azóta szolgálja, mióta a malmot ő megvette. Puszpáng gazda még abban a jó időben került ide, mikor a kerekek vidáman kattogtak odalent. Idekerült, és a helyet elhagyni nem tudta. Az évek peregettek lassan. Az ember megvénült lassan, megsiketült a kerekek zúgásában, majd egyszer a folyócska is megapadt, vagy mi történt, elég az hozzá, hogy a kerekek vidám kattogása elmúlt. Puszpáng gazda itten megvénült, és hűséges szerelmesétől, a malomtól válni kellett volna, de jött Hoffmann, mondom...

A vén legény tűnődve állott meg a szoba közepén. Hajtogatta fejét, de nem ejtett egy hangos szót sem. Nyilván Hoffmann parancsára várt. Hoffmann intett neki, és a fülébe kiáltotta, hogy egy terítéssel többet tegyen az asztalra. A vén legény tűnődéséből csak nehezen tudott észbe kapni. Mormogott valamit értelmetlenül, aztán egyszerre vihogni kezdett:

– Hihi. Vendégség. Hihi, hihi... Nagyon jó; sok bor, danolás, vendégség, hihi...

Megfordult, és görbe lábaival elkacsázott, folyton vihogva. Hoffmann utána nézett:

– Gyenge az elméje szegény Puszpángnak – mondta. Majd elkomorodott: – Azt hiszem, én is ilyen leszek. A nagy magányosságban, csendességben meghibbant az elméje. Talán már most is hasonlítok Puszpánghoz?

Rám meresztette a tekintetét, és ravaszkodva nézett. Én úgy láttam, hogy a vén, süket Puszpáng az árnyék, amit Hoffmann el fog érni; aminthogy mindenki eléri az árnyékát, amikor lefekszik és meghal.

Az alkonyatból pedig este lett. A szél csakugyan kijött az erdőből, egyszerre hangok hallatszottak kívülről. A malom körül a kopasz jegenyék megmozdultak, és beszélgettek síri hangokon. Egy ajtó csapódott a folyosón, mintha lépések közeledtek volna, amelyek alatt a padló nyikorgott. A lépések közeledtek, távolodtak és elmaradtak, hogy újra visszajöjjenek. Mintha valaki az ajtóig lopózkodott volna, aztán meggondolta magát a rejtélyes látogató, és visszafutott, végig a folyosón, kiszaladt a házból, és elbújt az erdőben.

Hoffmann csendes, nesztelen lépésekkel járkált a szobában. A kezét hátrafonta, és kimeresztett szemmel nézett a földre. Mintha hallgatóznék; ama távoli hangokra, az elvesző lépésekre figyelne, mintha az ajtóhoz akart volna ugrani, hogy felnyissa azt, és kikiáltana a titokzatos vendégre: lépjen be... Az éji szél sírt a ház körül. Az égen fekete felhők futottak, és egyszerre megeredt az eső; a hangok megsokasodtak. A fedélen, az ablakon, mindenütt kopogott valaki: csup, csup, csup... az eső. Közben a szél nagyokat sóhajtott.

A lépések a folyosón ismét közeledtek, most az ajtó is megnyílt. A vén Puszpáng dugta be a fejét, és tétovázva végignézett rajtunk. Egyszerre elnevette magát:

– Hihi. A vacsora készen van.

Tárva hagyta az ajtót, és nehézkesen döcögött előre a folyosón, kezében gyertyát emelve.

*

Az eső elmúlt, és az ég kiderült; a hold mint egy szomorú kísértet kóborolt a fekete erdő felett, ahonnan mint megannyi átkozódó, esdő fekete kar, nyúltak ki a kopasz gallyak az ég felé.

Éjszakára maradni nem akartam. Hoffmann ajánlkozott, hogy elkísér egy darabon. Puszpáng is jött utánunk messziről, és a kutyáknak füttyentgetett.

Csendesen mentünk az erdei úton. Hoffmann sokáig nem szólt, aztán egyszerre végigvágott a botjával egy útszéli bokron.

– Az ördög vigye el, meg fogok bolondulni, bizonyosan. Kísérteteket látok mindig, és sokszor minden ok nélkül lekapom a puskám a szegről, és kilövök az éjbe, hogy elzavarjam azokat, akik a ház körül ólálkodnak. Kik? Bizony, nem tudom. De egy hete is egy bozontos fekete csavargó járt erre, a kutyák majd lehúzták, mire ő káromkodva menekült az erdőbe. Azóta még egyszer megjelent. Puszpáng is látta, amennyire megértettem vele, azóta nagyobb

gonddal zárja az ajtókat. Az ebek éjjelenként oly keservesen vonítanak, hogy majd megőrülök. Mintha nem is földi ember leskelődnék a ház körül, hanem valaki más... Hoffmann hozzám hajolt, és borzalmasan suttogta: Mintha annak a megölt asszonynak a véres árnyéka kísértene...

– Melyiknek?

– A feleségemé – dadogta Hoffmann. – Hat esztendő alatt a fegyházban sohasem jutott eszembe semmi. Nappal asztalos voltam, éjjel jól aludtam, különben pedig fegyenc valék, akire szuronyos őrkök vigyáztak, elriasztván a kísérteteket. Bár most is ott lehetnék! Hanem elküldtek; élek, mint egy vén farkas, és kínomban néha éppen úgy üvöltözök, mint a vén ordas a hideg erdőn.

Hoffmann fejét lehajtotta, és mély hallgatásba merült. A nyurga, magas fák között a hold nézegetett rejtelmesen, és halovány-ezüst fényeket szórt az erdei útra. Távolról hallatszott a vén Puszpáng fütyölgetése, amint a komondorokat hívogatta, akik a bokrok között futottak csaholva. Különben is az éjszakai erdő tele volt hangokkal. Rejtelmes sóhajtások hallatszottak valamerről, és a magas fák mintha beszélgettek volna egymás között. Egy öreg tölgy körül a fiatal nyírfák zizegve hajtották össze fejüket. A szél a száraz gallyakat tördelte, és futott előttünk, a bokrok alatt.

Hoffmann egyszerre megállott; kezét nyújtotta:

– Isten veled – mormolta. – Köszönöm, hogy meglátogattál...

Hirtelen megfordult, sietni kezdett, majd el is tűnt az árnyékban. A kutyák ugatása messziről hallatszott, és csak a kóborló éji szél volt az, aki továbbkísért utamon.

*

Nemsokára hallottam, hogy Hoffmant egy reggel halva találták. Igen rejtélyes volt az eset; többet nem lehetett megtudni.

Egy vadász iratai

Hahó! Vágtat az őszi paripáival a mezőn, és a homályos nap, mint rövidlátó öreg, közel ereszkedvén a földhöz, bötüzi a halmokon és a völgyekben található írásjeleket. Hahó! Kődökbe takaróznak a rózsafelhők, az erdőn, a szélben kopók csaholnak, és az országúton

hangos vadászok vágatnak vidáman. Hahó! Hervadásban, fakó színű völgyön gurul a nagy szekér, és esténként borongós álmokból ébredve búvik ki a hold a hegyhátak mögül, ahol lakik. Siessünk, siessünk! Szekeresem ostorhoz nyúl, és gebéit nógatja; ahogy hátratekintek: az elhagyott mezőn magányos csóka röpül a szürkületben. A csóka a szekér csapásán röpül, és fényes szemei kutatják a néma tájat. És mögötte, véle a szürkület, ami jön, hogy ködpáraival betakarjon mindent. Siessünk! A rövidlátó nap már alig betűzi a mező írásjeleit: az aranyfejű ember elejti a könyvet, és akkor utolér a szürkület csókája. A szekér vágat – ahogy a csóka a tanyaház első jegenyefáját elérte, és arra nagy lendüléssel letelepedett, szekeresem az udvarra ért. A lámpafényes verandáról öreg szolgám bicegve közeledik, és míg a nyulakat csillogó szemmel nézi a szekérderékban, mogorván mondja:

– Egy öregúr jött az estve. Mondta, hogy jó barát, és a kályha mellett leült a karosszékre. Ott vár.

Egy pillanatig azon gondolkozom, hogy ki lehet tanyám vendége – öreg barátaim nemigen járnak a hervadásos mezőt, ők inkább a fényes és csudás városban az énekeslányoknak tapsolnak francia bor mellett – Pösten! Pöst nagyon messze van ide. A konyhaajtó előtt, a téglás küszöbön hegyező füllel ül a tanyám őrizője, a vörös komondor. Odabévről a rőzse lángja világít és pecsenyeillat száll a levegőben... Ugyan, ki lehet az öregúr, aki a kályha mellett ül a karosszékre?

Belépek a szobába, a kályha mellől felemelkedik Iván úr. Kezét nyújtja, és szokott monoton hangján dörög:

– Erre jártam, gondoltam, megnézem. Reggel továbbutazom.

Ez az Iván olyan öreg férfi volt, aki valamikor jobb napokat látott. Egész vidám és szép napokat, a zseb telve pénzzel, a szív pedig szerelemmel... Ám előregedvén minden elveszett, s mondják, hogy gazdag rokonai – akik a vidám napokkal takarékoskodtak – segítik Ivánt. Iván fekete kesztyűs kézzel és gyászruhában látogatta az énekeslányokat, és a kártyázószobákat. Különböztetett volt, és a titokzatosságban fájdalmat és méltóságot rejtegetett. Több évek óta láttam őt sűrűn, és sokszor csevegtünk, ám nem tudtam, hogy hol lakik. Az estére megjelent, virradatra eltűnt. Most a kályha mellett ült, és lábait elnyújtván a tanyaszoba padlóján, fekete kesztyűs kezeit zsebébe mélyesztette.

– Szép hely ez – mondta. – Nem is tudtam, hogy ilyen szép helyek vannak a világon. Én Budapestről harminc esztendő óta nem mozdultam el. Egyszer voltam Vácon, éjjel, hajón... Gyerekkoromban pedig szőrén lovagoltam a csikót apám pusztáin.

Szürke, mély karikájú szemével meredten nézett maga elé, és vékony, szőke bajuszát simogatta. Valahogy igen búsnak és elkeseredettnak láttam egy percig Ivánt. Arcán tuskék

látszottak, és máskor gondosan takargatott kopaszsága is kitünedezett. Barkója megnőtt, és sűrűn feküdt beesett arcán. Az öreg gavallér reggel elkerülte a gondos borbélyt, és a borbélyal a könnyű illatokat, ami ruhájából máskor kiért: s így roncs lett a vén gavallér; lábait szétterpesztve mozdulatlanul, szinte csalódottan ült.

Öreg szolgám vacsorához hívott. Iván lassan felemelkedett, és monokliját szemére ültette. Vékony ujjával nyakkendőjéhez kapott.

Az ebédlőben Anna Mária néném várt. Iván szertartásosan meghajtotta magát, és fesztelenül telepedett le néném jobbára. Itt a fehér abroszú, tágas ebédlőben, amely, hogy ragyogjon a tisztaságtól, Anna Mária legfőbb gondját képezte, Iván felélénkült, és miután néném német tudású asszony, németül csevegett, és ritka műveltségről tett tanúbizonyságot, mint Mária Anna másnap megjegyezte. A tányérok halkán csörögtek, öreg szolgám lábujjhegyen bicegett, mint mindig, ha vendég került szerény asztalunkhoz, és a butéliás borokat oly hirtelen nyitotta ki, hogy bizonyára nagy szívfájdalmakat érzett emiatt. Az ilyen öreglegények szeretnek pattantani dugaszhúzásnál, hogy ezen is lássék a bor finomsága.

Tíz óra volt. Mária Anna visszavonult, miután kezét csókra nyújtotta. Ruháját úgy emelte maga után, mint 1855-ben az udvarnál egy mulatságon, ahová ő több társnőjével hivatalos volt.

Pedig Mária Anna máskor nem szokott túlságosan barátságos lenni. A rektort ki nem állhatja, és a tisztelettel borzasztó veszekedéseket szokott kezdeni vallási kérdések felett. Az evőeszközök ilyenkor nyugtalanságukban nem tudnak hová lenni, míg ma alig tudunk létezésükről Iván miatt.

Bort ittunk.

Ivánnak játékot ajánlottam, ám legnagyobb csodálkozásomra Iván ellenezte. Mintha kissé elsápadt volna ebben a percben, és szivarját keményen szorította fogai közé.

Öreg szolgám letette az üres poharakat.

– Mi újság Pesten? Vannak-e szép lányok? Iván úr, maga mindent tud.

A vén gavallér csóválta a fejét, és halkán mondta:

– Semmit sem tudok. Már az este eljöttem Pestről. Kóborlok mindenfelé, valami szép és alkalmas helyet keresek, ahol észrevétlenül agyonlőhetném magam. Mert ez a célom.

Iván igen komolyan beszélt, és sűrű szemeit a függőlámpa fényébe meresztette. Olyan ember benyomását keltette, mint aki igen leszámolt már magával.

Nagyot hallgattunk. Öreg szolgálmat aludni küldtem, és a borospalackokat az asztalra állítottam.

– Tehát már megunt mindent, kedves Iván. Semmi sem szórakoztatja, semmi sem ingerli.

Iván hirtelen rám pillantott:

– Úgy gondolja, uram? Korántsem. Az életben még vannak dolgok, amelyekbe belekóstolni szerettem volna, ám most már nem lehet. – Ingatta a fejét, és ismételte: – Nem lehet, nem lehet.

Hosszas szünet után így szólt:

– Történt egy éjjel, hogy minden pénzemet elveszítettem, és rosszkedvűen mentem lakásomra. A lakásom Budán, egy félreeső utcában volt: itt nem háborgatott senki. Magános ház volt, és öreg gazdasszonyom vitte az ügyeket. Ezen a téli reggelen egy nőt találtam kapum előtt. Sűrű fátyol takarta arcát, és a falnak támaszkodott. Mikor közeledni látott, elém jött, és felemelte fátyolát. Én megismertem. Ez a hölgy volt az, akit egykor nőmnek mondtam, és a nevemet viselte. Bizony megöregedett ő is. Mondta, hogy éppen most jött vidékről, és egyenesen hozzám. Csengetett, nem eresztették be, várt tehát. Kinyitottam a kaput: „Lépjen be, asszonyom” – mondtam, és egykori feleségem belépett. Mindent szemügyre vett, és minden igen tetszett neki, még öreg gazdasszonyom is. Leült, és fáradtan dörzsölgette a kezeit, mialatt mondta: „Szuhai Iván, tudja, hogy magának unokája van? Elhoztam az arcképét” – mondta, és egy pólyás baba fotográfiáját nyújtotta át. Bizony nevettem a dolgon, habár egy cseppet sem volt jó kedvem. Fanyar és szomorú voltam, legjobban lefeküdni szerettem volna. Ám a volt nőm folytatta: „Ez a kislány a maga lányának a lánya, érti, Iván?” Mondtam, hogy értem, de hát én nem tehetek róla. Nőm rám nézett, könnyezett, és sírva elment, de az arcképet ott felejtette. Lefeküdtem, és persze hogy nem tudtam aludni ezen ostoba dolog miatt.

Magamhoz vettem az ágyban a fotográfiát, és sokáig néztem. Barna gyermek volt, igen szép szája és igen szép orra volt. Álmomban vele voltam, és ő nagyapának szólított. A dolog ezután gyorsan ment. Néha ugyan szidtam magamban volt nőmet, azért az utcán mégis meglestem unokámat, és cukrot dobtam kocsijába, aminek ő hasznát nemigen vette. Pesten laktak – hozzá Budán – a lányomé, és én mennyi ideig nem tudtam ezt! Végre egyszer felbátorodtam, és felkerestem őket.

Vőm hivatalnok a minisztériumnál. Sápadt, sárga és kecskeszakállat visel.

– Rossz híred van, papa! – mondta lányom. Örülni látszott eleinte, de amint a kislányuk- – az unokámhoz – közeledtem, ijedten felemelkedett, és karját kinyújtotta.

Otthon, estve, megfeddtem magam: látod, vén számár, minek ostobáskodsz! A családapai erények nem neked valók. És míg fehér nyakkendőmet a tükör előtt felkötöttem, undok vén farkasnak láttam magam.

Aztán így tovább. A kislányt nagyon szerettem a távolból, de hozzá nem közeledhettem. Vöm úgynevezett tisztességes életet követelt tőlem, lányom pedig folyton badarságokat álmodott. Például, hogy unokámat elraboltam.

Iván elhallgatott, és élesen nézett a lámpába.

– Aztán! Semmi sem történt... A családi érzelmek behatása alatt szerettem volna egykori nőmmel kibékülni, hivatalba jutni, és hasonló dolgok jártak az eszemben, ha a kislányt láttam. Ostobaság! Ostobaság! Már késő volt minden, és nekem tovább is az éjben és szajhák között kellett maradnom, hiába akartam szabadulni tőlük. Igen öreg vagyok, igen tehetetlen. Ígyunk, kedves uram!

Iván lelkesen feltette a monokliját.

*

Korán hajnalban Iván útra kelt. Hahó, hahó! Szekere nyugat felé vágatott, ahol a szürkület és a csókák vannak. Hallottuk, hogy egy kis vendégfogadóban agyonlőtte magát.

Az ősz szekerei továbbvágattak felette.

Folyóparton

Bujdosásaimban volt egy idő, amikor Harissal a folyóparton laktunk egy kis fekete házban, amelyiknek éppen semmi udvara se volt. Ez a ház a Harisé volt, kívül a nagyvároson, a vámvonalon túl. Őszre hajlott, s a füzesek, a satnya bokrok megfeketedtek. Sokkéményű nagyvárosok alatt a fáknek s leveleknek színe őszi időben valami barnássárga lesz; itt más a föld, más a levegő, és az arany-sárga ősz csak a kis falukban és messze erdőkben lakik. Jobbra gyárkémények okádták a füstöt, a töltésen hosszú tehervonatok és gyors járású gőzösök rohantak a nagyváros felé, előttük a szőke víz, a túlsó partokról egy piszkos kis falu tekintett által, amelyiknek se tornya, se temploma nem volt. A házikók, amelyekben halászok és hajósok laktak, barnán lapultak a földhöz, és a kopár táj felett lebegő némaságban asszonyok jártak a vízre edényeikkel. A hajósok női szeretik a gyöngyöket és színes szalagokat, ingeiket is virágos vászonból varrják – a túlsó parti falu asszonyai barna ruhát és fejkendőt viseltek, miután igen szegények voltak. Harissal egy korhadt gerenda végén üldögtünk a víz felett, és reggeltől estig a folyót és a rajta levő életet szemléltek. Folyóparton nyugalmas élet nagyon, a hullámok lassan csúsznak lefelé, és a habok nyugalma legfeljebb egy-egy vízbe vetett deszkadarab zavarja, néha emberi kart láttunk kimeredni a víz közepéről, máskor egy fekete ruhás nő úszott el a gerenda alatt. Az úszó ruhákat szemünkkel kísértük, míg a hullámok egy észrevétlen lebbenésére nesztelenül merültek a mélybe. Vajon ki volt? Miért jutott a folyóba? Bánata volt, avagy szeretett? Az ebeket és macskákat, ha a gerenda alá jutottak és a parton, a házunk előtt kiszállni akartak, Haris hosszú pálcájával a folyó sodrába kormányozta. „Nincs szükségem háziállatokra – mormogta. – Menj utadra, barátom.” Néha hátunk megett, a

töltésen eszeveszetten rohant el a gyorsvonat. Megfordultunk, és tekintetünkkel kísértük a fekete vaskocsikat, amíg eltűntek a látóhatáron. Majd a vízen jöttek gőzhajók, és amint közeledtek, mindig sebesebben úsztak tovább. A fekete vonatok tiszteletünkre ugyancsak ontották a füstöt, és bőgve kanyarodtak a város felé. A tutajoknak gyermekes örömmel integettünk, mert a tutajosok vidám emberek. Haris a póznára fehér kendőt kötött, és lassan azt mozgatta feje fölött. A tutajról viszonozták az üdvözlést, néha csak egy darab babos kendővel, máskor zsákdarabbal, mert a szegény tótok fehérnemű dolgában nem gazdagok. A tutajnak még az a sajátsága van, hogy bármikor látod őt, hajnalban avagy késő éjszaka, farán a bogrács alatt tűz lobog, és folytonosan hallevest főznek. A tutajosok nagy halrablók, a tutaj alatt kiakasztva úszik a háló, és bármikor felemeled azt, zsákmányt mindig találsz. Ezért lobog a tűz állandóan a bogrács alatt.

Mondom, öszre hajlott, és esténként köd lebegett a víz felett; hajók, ha este találkoztak, a legények ugyancsak hahóztak a félhomályban.

*

Haris mogorva, harmincas férfi volt, akinek egyelőre sok baja volt az étellel. Két év előtt egy vidám szőke leánnyal járkált, aki, mint mondják, a kedvese volt. Ez a lány egyszer elmaradt mellőle, és Haris a folyópartra költözött. A múltból ő semmit se beszélt, a jövőről se. Halat fogdosott, és művészi tüzeket gyújtott a parton. Hetenkint lovas kordé nyikorgott el a ház mellett. A vámosné – tagbaszakadt, barna asszony – járta be kordéján a tájat, és dohánnyal, élelemmel látta el a folyóparton bujdosókat. Mondják, hogy sokan bujdosnak a városon kívül, ám, azt hiszem, hogy többek közülünk kevésbé voltak oly becsületesek, mint Haris. Néha csendőrök portyáztak a környéken, a fegyveres emberek mindig üdvözlötték barátomat. Eleinte nemigen tudtam aludni a gyékényágyon, és egész éjszaka hallgattam a víz mormogását. Haris szólt hozzám:

– Alszol, pajtás?

Lustaságomban nem feleltem, és Haris csendességben hányódott ágyán. Néha felnyögött, és a nőket szidta összefüggéstelen szavakban. Ha ilyenkor szóltam hozzá, elcsendesedett, és megkopogtatta a falat.

– Egy rossz szellem jár itt éjjel – mondta –, és nem hágy nyugodni. Beszélj valamit, pajtás. Majd máskor, éjjel, így szólt:

– Én elmentem, és mégis utánam jönnek. Az ördög vigye el ezt a dolgot.

Felült az ágyban, és kiterjesztette a karjait.

–Az ember elmehet akárhova – kiáltotta –, de a gondolatai vele maradnak. Elbújsz az erdőbe, vagy mély völgybe rejtőzködöl, és egyszerre úgy érzed, hogy valaki melletted van, akire muszáj rágondolni: hogy a haja milyen, hogy a szeme milyen, hogy mit mondott egyszer valamikor. Ki törődne azzal, hogy egy asszonyi állat szája mit fecseg? Csak a bolond. A bolond te vagy, pajtás.

Szokás szerint megkopogtatta a falat, és elhallgatott.

Máskor, éjjel, ha felébredtem, nem hallottam Haris lélegzését a szobában. Kiment valamerre, órák múltak el, míg a parton a csónak zökkenése hallatszott és a kikötőlánc csörgött. Haris izzadtan és kimerülten belépett, és sírva az ágyra dőlt. Hogy bolond volt Haris, mindig tudtam. Ha felébredt, megállt a szoba közepén, lábait szétvetette és haját felborzolta.

– Bocsánatot kérek, pajtás, az éjjel ismét nevetlenkedtem. Szídj össze, kérlek, nem baj, jólesik.

Kerek barna szeme bágyadtan nézett a reggeli folyóra, és a túlsó kis falut fürkészte.

Megszámolta a házakat, aztán, mint aki mindent rendben talált, megkezdte napi foglalkozását: a gerendavégre ülve lestük a folyó áldozatait.

E tétlen és események nélküli életben a folyóparti csöndben sejt és különös dolgokat megérez az ember. Én tudtam bizonyosan, hogy Harisnak valami titka van, ami a túlsó parti kis faluhoz fűződik, pedig csak néhányszor láttam őt a túlpartra pillantani, pillantásában benne volt az egész lelke.

Az ősz sebesen vágatott a tájon, a szél napokig füttyült a kis fekete ház körül, és a folyó hevesen futott medrében. Már készültem vissza a városba... Az őszi zivatarok is megérkeztek, éjjel úgy suhogott az eső, mint még soha nem hallottam.

Éppen egy zivataros éjjelen történt, hogy bezörgettek az ablakon. Felébredtünk, Haris kiáltott: – Ki az?

Egy dörmögő hang hallatszott kívülről. Haris az ablakhoz sietett, felnyitotta, és halkán pár szót váltott az éjszakai jövevénnel. Majd felöltözött, és sebesen kiment a házból. Hallottam, hogy a csónakot eltaszítják a parttól, és evezőkkel dolgoznak.

Nyugtalan voltam és szomorú. Az eső zuhogott odakívül, és ezer kérdést adtam fel magamnak Harisról, amelyekre felelni nem tudtam. Gyertyát gyújtottam, és vártam. Éjjel, a folyóparton, egy kis fekete házban. Amikor az eső és az őszi szél egymásnak sóhajtának a setétségben, és a folyó mormog, halkal, és a jó barát elhagyja a házat. Nyugtalan és nehéz órák múlnak el. A felizgatott képzelet rémeket lát, amelyektől nappal nem fél, ám éjjelében óriásiak ezek a rémek. Felkeltem, és valami olvasmány után néztem. Haris ágya mellett az asztalon Biblia feküdt. Ahogy felnyitottam a bőrfedeles könyvet, az első lapon, ritka írással, ezt találtam: „Gyermezem, aki a keresztségben Mária nevet nyer a Szűz tiszteletére 18... október 21-ről 20-ra virradó hajnalon jött a világra anyja kinszenvedésére. Az én jó Istenem örködjön felette.”

Majd lejjebb ez volt írva:

„December 22. Hideg tél van. Egyedül vagyok a gyermekkel. Mari ma elhagyta a házat, hogy soha többé vissza ne jöjjön. Gyermekeimet a halászok gondozására bízom.”

Sokáig néztem szegény barátom kusza sorait, aztán visszatettem a Bibliát a helyére. Tán egy óra múlt el, mikor a csónak újra kikötött a parton. Haris belépett. A köpenye alatt hozott valamit. Mozdulatlan és viaszsárga volt az arca. Egy szót sem szólt, csak megállt a szoba közepén, és a köpenye alatt hozott csomagot az asztalra tette. Majd a gyertyát a csomag fejéhez tette, és leült a székre.

– No, ez is meghalt! – mondta egyszerre nagyot sóhajtva. – Most már egészen magamra maradtam.

Megnéztem a csomagot, egy kis hulla volt.

– A leányom – mondta Haris. – Meghalt. Nagyszerű: egyszerűen meghalt. Óriási, amik velem történnek!

Felállt, és sétált a szobában. Egyszerre a falhoz lépett, és megkopogtatta begömbített ujjával.

– Meghalt. Hallod? Meghalt. Most már minden jól van. Eltemetjük a vízbe.

Majd kért, hogy öltözzem fel. A hullácskához vezetett, és felnyitotta annak szemét:

– Meghalt? – kérdé.

Majd a kezem fogta meg, a kislány szívére helyezte. A szívecske mozdulatlan és hideg volt.

– Meghalt?

Bólintottam.

Haris felvette a hullácskát, és kiment a házból. A csónak felé tartott.

– Szállj be – mondta.

Beszállt ő is. A kislányt nagy gyöngédséggel fektette a csónak fenekére. Evezni kezdett, mire a folyó közepére értünk, letette az evezőt, és a hullát felemelte, megcsókolta, és a vízbe eresztette. A fehér csomag villámgyorsan szállt a vizek mélyére.

– Csak egy kis gyermek volt – mondta Haris. – De én nagyon szerettem. Senki se tudott a létezéséről, senki se törődött vele. Meghalt tehát. Jó éjszakát, kis Mariska.

Így szólt Haris, és evezett a part felé.

Magda násza

A Nagymező utcában, Boldog Szent Terézia templomával szemben lakott két boldog nő. A városrészben nappal a kufárok és árusok lármáztak, és százezer szekér zörgött végig a házak előtt reggeltől késő estig. Az élénk tekintetű és nagyszájú kiskereskedők laknak itt az alacsony boltokban, akik a vevőt el nem engedik, ha egyszer a küszöböt átlépte; a piszkos színű kirakatok mellett fekete szemű és sárga arcú nők ülnek, és a kalapokat árulják. Egy-egy boglyas hajú fiatal leányt látni néha az utcán sietni rongyos szoknyában és olyan orcával, mint az őszibarack színe; még a legszebbek is rongyosak és szegények itt napközben, míg a fekete este a sötét és omladékos házakba gyűjti őket, szűk udvari lakásokba, ahol a lámpa szomorúan ég, és sápadt arcokra világít.

A Király utca elején évtizedek óta nem építettek új házat; a nagy Pest itt lármázik és itt mozog legjobban, a szegénység és zsugoriság elrejtje az ezüst evőeszközöket, és a női ékszerek jó, ha szombaton megcsillannak az utcán lehetetlen színű és szabású ruhákon. Amíg az éj jön árnyaival, és az alvó szegénységet bűnös selyemszoknyák söprik végig. Az éjnek zajosak és hosszan tartók. Teréz temploma tornyáról az óralapok mint megannyi fényes kísértetszemek bámulnak a tájra, és meglesik a szerelmet a sötét kis lakásokban. Itt élt egyszer két boldog nő: egy öreg és egy fiatal nő.

Hogy nagyon szerették egymást, azt tán mondani sem kellene. A fiatal nő már harmincéves volt, és addig mindig várt. Szívében a vágyak és ereiben a tüzes vércseppek aludtak, mert okos és fekete lány volt, aki éppen olyannak látta a világot, mint amilyen. Várt, várt, néha álmodott valami bolondságot éjjel, akkor felébredt, és az anyjával kezdett veszekedni, aki mellette aludt. Ez az öregasszony veszekedésre született: igen érzékeny volt, igen éles hangú, duzzogó, de nem haragtartó. Az ilyen nőkkel lehet pompásan veszekedni. Tehát Magda felköltötte az anyját, és szemére lobbantotta, hogy becsukta az ablakot. Az öregasszony sohasem volt álmos, sohasem fáradt. Fuldoklási roham előzte meg feleletét, mert a vér egyszerre fejébe szállt, és kapkodott kemény szavak után. Amíg végre megtalálta azokat, és egy óra hosszáig beszélt az ablakról, Bograsiczné és leánya közötti viszonyról, akik a második emeleten laktak, Magda gyermekkoráról. A leány ezalatt felülvén, kondor fekete haját befonta, de a szemét fel nem nyitotta, majd a párnákat maga alá gyűrte, és kényelmes fészket csinált a szűk, nyikorgó ágyban, és elaludt. Reggel korán és frissen ébredt, de nem úgy

Rozina. Az öregasszony az éjjeli csendháborítást úgy torolta meg, hogy főfájás ürügye alatt délig az ágyban maradt, regényeket olvasott, végtelen hosszú, sírásos német regényeket, és egy törpe, hosszú karú cselédkével veszekedett, aki egész életében nem tett egyebet, mint paprikást főzött. Így múltak az évek, siettek az évek, semmi sem történt, de mi is történhetett volna két magányos nő életében? A gondok a házbérrel, és egy öreg férfi levelei, aki egyszer, mint férj, szintén a házhoz tartozott, de vidékre ment üzleti dolgokban, és jó, ha fél esztendőben egyszer hazakerült, hogy ismét sietve vidékre menjen, mert utazó volt – ezek voltak az események. Az öreg férfi pénzt hozott, ruhákat, és Rozina, aki hónapokon keresztül készült egy féltékenységi jelenet rögtönzésére, szóhoz nem jutott. Az öreg férfi körülsietett a kétszobás lakásban, mindent megnézett, majd sebesen elment: „várnak a kávéházban”, mondta.

A fiatalembert a harmincadik ősz hozta el. Már a harmincadik. Senki sem várta. Vagy tán csak Rozina nem, mert ne felejtsük, és Magda is ezt sokszor hallhatta, ő még nem volt tizenhat éves, midőn a mostani öregember, ifjan és barátságosan, a rohonci kis boltba belépett, és Rozina éppen terpentint öntött egy üvegbe. De Magda várta, már várta, mert soha olyan szép nem volt, mint most. Reggelenként lerúgta a dunnát – mindig dunna alatt aludt –, és egy kis tükröt kezében tartva, apróra megnézte magát. Igen fehér volt – a térde, mint egy hólabda, ránc nélküli –, és gyengén kövérkés. Mondom, csak gyengén feküdt vékony csontjain a fehér hús, de éppen a legjobb helyeken. Mint az igen fehér testű nőknél, hajzata kékes volt, és csillogott a leeresztett függönyökön beszűrődő félhomályban.

– Szemérmertlenség – dörögte Rozina a szomszéd ágyból.

Magda karjait felemelte, és ásított.

– Fé-é-é-érjhez mék, anyó! Mégpedig egy szép fiatalemberhez.

Erre éppen megérett Magda, és rongyos szoknyáit – bévül a bélés mindegyikben foulard-satin – már unta. Egy szép selyemruhára vágyott, feketére, suhogósra és uszályosra, az uszály éppen divat, csak egy ruhára, de abban esküdni vágyott.

Mintegy végszóra nagy sebbel-lobbal kinyílt az ajtó, és az öreg férfi lépett be.

– Most érkezem Csabrendekről – mondta természetes hangon –, hoztam egy fiatalembert.

Rokonunk, tehát bánjatok jól vele. Most pedig megyek a kávéházba.

Magdának alig volt ideje nyakáig húzni a dunnát, a szoba közepén már ott állt egy igen magas fiatalember. Magda az első pillanatra látta, hogy barna, és elég jó ruhái vannak. Rozina, aki imádta a fiatalembereket, kicsibe múlt, hogy ki nem ugrott az ágyból. A fiatalember zavarodottan nézett körül. Vidéki volt, és csak az ottani szokásokat ismerte. Megcsókolta

tehát Rozinát, majd Magdát, de a lánynak csak a kisujját, mert az fejére húzta a takarót.

Onnan kiáltotta:

– Menjen a másik szobába, és zárja be az ajtót!

A fiatalember szó nélkül engedelmeskedett. Mikor az ajtó becsukódott, egy percre oly mély csönd volt a szobában, hogy a szű percegése hallatszott az ágydeszkában. A szű percegett, és Magda alig mert lélegzeni. Rozina egyszerre boldogan felsóhajtott:

– Milyen bolond az én uram! Alig van még nyolc óra.

Magda az öreg férfi védelmére kelt, ami nem volt szokása:

– Hallotta, hogy Csabrendekről érkezett.

– Igaz – vélte Rozina. – Vajon mi a foglalkozása ennek a mi rokonunknak? Előre is kijelentem, hogy olyan férfihoz, aki mindig utazik és a vidéki kávéházakban a lányoknak udvarol, nem adlak – tette hozzá Rozina igen fontosán, és kész lett volna életre-halálra küzdeni elhatározása mellett.

De végre felkelt, és gyorsan felöltözött. Magda egy szál ingben az ablakhoz ült, és kinézett az utcára. A harmadik emeleten az eső suhogott, és fekete háztetők bámultak a barna és ködös magasságba. Éppen ős volt, a bánatos és ólmos esővel teli október vonult be a Teréz-templom környékére. Az utcán mint fekete hátú bogarak mászkáltak az esernyős emberek, és az omnibusz lovai igen leeresztették fejüket, és hosszú szőrükről csepegett a víz. Ősz...

Magda tudta, hogy a padláson, éppen a feje felett, lyukas a tető, és már sok őszel hallgatta a leereszkedő cseppeket, mint lépések koppanásait az éjben, egy láthatatlan járdán. Kinyújtotta meztelen lábait, és mosolyogva nézte őket, mert igen kicsinyek voltak. „Szép fiú” – gondolta, és nevetett, maga sem tudta, miért. Felhúzta a fél harisnyáját, és térde felett sokáig igazgatta a harisnyakötőjét. Az ablakszárnyat úgy igazította, hogy fejét megláthatta benne. Hajához kapott, ismét harisnyakötőjéhez, mint egy leány, akit az esküvőre visznek, és onnan egyenesen a vonatra, nászútra. Például délre... A családból senki sem járt még délen, de egy pizze nevelőnő, aki valamikor a házban lakott, délre szökött egy szobrással. Persze, csúfosan egyedül jött haza, de mégis délen járt.

Rozina rákvörösre pirulva ugrott be a szobába:

– Sándornak hívják, hallod-e – rebegte. Majd komoly és ünnepélyes hangon tette hozzá: – Soha életemben nem láttam még ilyen művelt embert.

Rozina ezt elmondván kisietett.

Magda ekkor az asztalról egy kis skatulyából elővette gyűrűjét, amiben egy darabka gyémánt fénylett, és gyorsan az ablakra írta: Sándor. Felöltözött, és félig lehunyt szemmel, mintha

esküvőre menne, belépett a szobába, ahol a fiatalember volt. Leült egy székbe, sokáig nem mert felnézni, hátha ismét megcsókolni akarja őt ez a Sándor.

De Sándor nem akarta. Szótlanul ült, néha lakkcipőjére nézett, amely új és fényes volt.

A törpe cselédke is annyira elmerült a lakkcipő bámulásában, hogy elejtette a kávéscsészét.

Kétségbeesetten kezdett bögni, de most hiába. Rozina csak titkon rugdosott felé, és az asztal alatt tisztogatta a körmeit, szája ezt mondta:

– Ugyan, édes leányom, nem tud vigyázni?

A törpe cseléd erre még inkább kétségbeesett, és öt perc múlva egy poharat eltört.

De az esküvő mégsem volt meg mindjárt.

Sándor máskor lakkcipő nélkül és délután jelent meg. Ekkor az öreg férfi is otthon volt egy egész hosszú délután, és csak estefelé jutott eszébe, hogy a kávéházban várják. Nem volt sok megbeszélő. Ami megbeszélő volt, azt már Csabrendeken elvégezték Sándor és az öreg férfi. Egyszer azt mondta Rozina:

– Magda, készülj, férjhez kell menned! A jövő héten!

Magda sírva fakadt, zokogott kétségbeesetten, és olyan szavakat mondott, hogy Rozina majd meghalt.

– Hát azért vártam én? Hát azért tartogattam magam, hogy a papa egyszer – a többi üzleti ügyek között – engem is elintézzon? Szerelem nélkül, remények nélkül?

Ilyeneket beszélt, de csak öt percig. Kiment a konyhára, behozott egy darab fát, és betörte azt az ablaktáblát, ahová egyszer egy nevet felírt.

Miután éppen estve volt, nyugodtan lefeküdt, és mélyen elaludt.

Régi évekből

Ma hirtelen azok az évek jutottak eszembe, amikor egy ép székünk nem volt. De az ablakunkban muskátlis cserép vala, és azt öntözgettük. A nagyvárostól messzire laktunk, csaknem a mezőkön, ahová a legmérgesebb hitelezők is meggondolva jöttek utánunk.

Szegények voltunk, de igen vidámak; csupa jókedv az egész ház...

Hahó! Ki meri mondani, hogy az ifjúság nem boldog?

Érzem: tíz esztendő múlva lennék százszorta szegényebb, százszorta elhagyatottabb, mint akkor – ha ugyan általában lehet szegényebb lenni –, de nem lehet. Bizonyosan gazdag leszek, és szakállamba fehér színű jelek húzódnak meg a barnaságban, és visszaóhajtom a kalandos,

de ifjú éveket. Mikor csaknem a háztetőn laktunk, egy ép székünk nem volt, a földön ültünk, és a falak mellé könyveket és képecskéket raktunk díszül, amíg Imogén a konyhán foglalatoskodott. Éppen róla akarok valamit elmondani.

Ez a lány egész véletlenül került a Vidám Végórához címzett tanyára. Úgy rémlik, hogy valami rokonság fűzte őt az öreg férfiúhoz, aki a bandának vezére volt. Fekete és csúnya volt Imogén – különösen a szája nagy, ami mindig járt –, a szeme élénk, mint az egéré. Lompos, régi szoknyákban mászkált, a köténye a nyakáig ért, és bámulatos volt, ahogy a füstölgő sparherttel küszködött. Titkon naplót vezetett, amibe romantikus frázisok kíséretében jegyezte fel a napi eseményeket. Például így: „Este kugliztunk, s úgy mulattunk, mint az angyalok. Gyönyörű éjjel volt, a hold sose ragyogott olyan szépen, mint az éjszaka. A konyhaajtón át egész reggelig elgyönyörködtem a varázslatos éjben. De eszembe jutott, hogy holnap is van nap, és Akácsnak korán reggel el kell vinni a nadrágját egy jóindulatú szabóhoz. Szegény Akács, már több napja nem tudott a szobából kimenni.”

Egyébként Imogénnel senki sem törődött. Ha délutánonkint nagy dolgokról csevegtünk vastag könyveken üldögélve, a lány a sarokban ült. *Mulier taceat in ecclesia.* Ám ezt nem cselekedte Imogén.

*

Történt, hogy az öreg férfi – aki a banda vezére volt – egy reggel nem tudott felkelni. Egyszerűen meghalt, anélkül, hogy bejelentette volna távozását. Fakoporsót hoztak a házba, és néhány szalonkabátos idegen is megjelent, akiket eddig sohasem láttunk. A gyászszertartás folyamán kitűnt, hogy az idegenek költők, akiket a legforróbb barátság fűzött a megboldogulthoz, és azért jöttek, hogy a temetés költségeit fedezzék. A festő kijelentette, hogy nagyon helyesen cselekedtek, amire a megboldogultat kivitték a sötét temetőbe. Langyos őszi nap volt, és a gyülekezet nagyon szomorú volt, mindenki a halálra és egyebekre gondolt. A költők hazamentek a városba, a festővel sorsot húztunk, hogy melyikünk öröklí Imogént, ki neveli és dirigálja őt, mert, elfeledtem tán mondani, ez a lány nagyon nyelves volt, és az öreg férfi, aki addig a felügyeletet végezte, nem bírta vele. A sors nekem juttatta Imogént. Imogén kopogtatta a sparhertet, hosszú szoknyaiban lomposan járt fel-alá, és annyit fecsegett, hogy az hihetetlen volt. Eleinte néhányszor figyelmeztettem, hogy a nőnek a hallgatás és engedelmisség a legszebb erénye, Imogén azonban nem fogadott szót, mérges lett, és a kis sparhertet a konyhán úgy zörgette, hogy a legtanácsosabb volt elmenekülni otthonról.

Lassan felforgatta ez a lány az egész házat. Óriási rend költözött a szobákba, és légycsapójával a szivar- és a pipahamut mérgesen csapkodta.

Szokásaim sehogy sem voltak inyére. Különösen az éjjelezést rosszállotta, és ha későn vetődtem haza, reggel Imogén óriási veszekedést kezdett, látszólag minden ok nélkül, tulajdonképpen pedig azért, mert éjfél utánig a kávéházban maradtam. Ilyenkor sokat ismételtette:

– Én áldás akarok lenni magukra, és remélem, hogy jó szívvel fognak rám gondolni, ha már nem leszek. Nem hagyom elzúlleni; hiába, nem hagyom.

Ezt oly szigorú határozottsággal mondta, hogy el kellett hinni, ám a kávéházból mégsem maradtam el, barátaitól. Imogén szemrehányásai hevesebbek lettek, és igen kemény szavakkal füstötte le könnyelműségemet. Majd sírt, fenyegetőzött a meghalással, végre meg kellett neki ígérni, hogy ezentúl mindig otthon maradok.

– És dolgozni, ugye, dolgozni fog?! Hisz munkából áll az élet! – mondta Imogén.

Festő barátom bezárkózott a műtermébe, és így Imogén sehogy sem mondhatta el neki azt, amit akart, ám annál inkább hallottam én tőle – a festő osztályrészét is.

Igen kemény tél volt, nagy havak estek, és nagyon unalmas volt odahaza ülni.

– Imogén, mi elhatároztuk, hogy férjhez adjuk magát. Hadd nevelje más, mi nem bírunk magával – jelentettük ki egy vasárnapi napon.

Imogén nevetett, majd kikérte magának az ilyen tréfákat. Ő férjhez nem akar menni, mert vajon ki vigyázna akkor ránk? Ki? A Jóisten? Az nem szeret bennünket, mert vallástalanok vagyunk. Hagyjuk őt füstölgő sparhertjénél, és főleg ne avatkozzunk a konyhai dolgokba, akkor minden jól lesz.

Sokat dohányoztam és véghetetlenül untam magam. Bekopogtattam festő barátomhoz, és a szögletben helyet foglalva sokáig hallgattam.

– Imogén nagyon derék, jóra való leány, valóban szeretnünk kell őt – mondtam végre.

A festő gyanakodva nézett rám, és ijedten kérde:

– Meg akarsz szökni?

Nem feleltem semmit, ám estére elhagytam a Víg Végórához címzett tanyát.

Hallottam, hogy a festőt még sokáig nevelte Imogén, amíg sikerült szegénynek megszöknie.

Éjfél után a pesti vonattal két csinos asszony érkezett az állomásra. Tovább akartak utazni, de más irányba, és várniok kellett a vonatra, amelyik továbbviszi őket.

Langyos, augusztus végi éjjel volt. Az állomások megszokott lakosai, a boglyas gömbakácok mozdulatlanul szenderegtek a sínek mentén; messze egy zöld lámpás pislogott a kanyarodónál, a kivilágított irodahelyiségben egyhangúan kopogott a morzegép, és egy bágyadt arcú fiatalember hajolt az asztal fölé. Egyebekben csend volt a kis állomáson, ami setét dombok és árnyékos földhajlások között pislogó lámpásaival mint a virrasztó civilizáció őrkdött az elhagyott táj felett. Máskor talán barátságatlan és szomorú lett volna ez a hely, de most, a csillagfényes augusztusi éjben, mikor a dombok között kanyarodó sínek felett mintha világos árnyak bolyongtak volna, szelíd és nyugalmas volt az állomás. Az életet lehete érezni – hogy most még csend van, de az árnyas völgyekből már közeledik a világos vonat: továbbrohan, és a kis állomás, mint egy sziget, mely menedéket nyújtott az éjszakában, elmarad a sötétségben, hogy tovább virrasztva őrkdjön a dombok felett.

A két asszony, aki a pesti vonattal érkezett, karonfogózva sétálgatott az állomás előtt.

Körülbelül egyformák voltak termetre, mozdulatokra és ruházatra, mint a testvérek, vagy a nagyon jó barátnők. A harmincéves molettséget sejtteni lehetett hosszú köpenyegeik alatt, hangjuk vidám volt, és derűsen nézegettek egymásra, mint akik gondtalanul és nyugalomban keltek útra és utaznak állomásaik felé, és legfeljebb mulatságnak tekintik az egész dolgot. Sétálgattak és halkán beszélgettek. A szökét „ájtatos Mártának” szólította barátnője, a szöke a barnát „kacér Jutkának” nevezte. Barátnők között vannak ilyen megszólítások, amelyeknek tulajdonképpen semmi értelmük nincs.

A szöke ájtatos Márta egyszerre így kezdett beszélni:

– Most jutott eszembe, hogy voltam már ezen az állomáson, éppen ilyenkor, éjjel, de nem az urammal, hanem egy másik férfival. Éppen így sétálgattunk, és vártuk a vonatot.

Kacér Jutka szorosabban kapaszkodott a barátnője karjába.

– Látod! Sose mondtad ezt nekem. Gyorsan beszéld el, hogy történt!

Ájtatos Márta nevetve felelt:

– Nagyon ártatlan dolog. Esküszöm, semmi jelentősége nincs, de mégse lehet sohasem elfelejteni. Még lány koromban történt.

Ájtatos Márta hirtelen elhallgatott, és töprengve nézett a dombok felé. Egyszerre könnyek buggyantak ki a szeméből, és halkán mormogta:

– Valóban, itt voltunk.

A kacér Jutka részvétellel simogatta barátnője karját.

Márta így kezdte elbeszélését:

– Leány koromban valakibe nagyon szerelmes voltam. De nem úgy, mint a lányok, hanem halálosan. Most már mosolygok, néha sírok is a dolog felett, és nagyon szeretem az uram, de akibe lányéveimben szerelmes voltam, az nem az uram volt, hanem egy egész fiatal fiú. Péternek nevezem, de nem ez az igazi neve. Húszéves volt, én is húszéves voltam, semmi kilátás arra, hogy valamikor feleségül vesz. Nem is ígérte ezt nekem soha, hisz kinevettem volna, és nem szerettem volna többé. Igen komolyan és vigasztalan szomorúsággal tudtuk, hogy sohasem leszünk egymásé. Melankolikus és képzelődő volt Péter. Diák volt, de igen okos és komoly, mint egy férfi: sohasem láttam, azóta sem olyan komoly fiatalembert. Néha a házunkhoz is eljött. Anyuska nem nézte jó szemmel Pétert, és ha elment, mindig sírva a nyakamba borult. Sohasem mondott semmit, és én még ma sem tudom, hogy Péter miatt sírt-e, avagy más miatt, ami a nagyleányos mamák szívét szomorítani szokta. Egyszerre az történt, hogy Péter más városba került. Nem messzire, de mégis elég messzire ahhoz, hogy sohase lássuk egymást. Tél volt, hideg volt, én a kályha előtt ültem, és mindig róla gondolkoztam. Annácska, öreg dajkám, a lábamhoz ült, és vizes szemeivel folyton arcomba nézett. Annácska tudta minden gondolatomat, Péternek leveleit vele közöltem, mert Annácska titoktartó volt; azt hiszem, inkább meghalt volna, mint eláruljon valamit. Én mindennap írtam levelet, Pétertől mindennap kaptam levelet. Annácska reggelenként szobámba jött, és köténye alól párnám alá csúsztatta Péter levelét. Aztán a kályha elé guggolt, és folyton arcomba nézett, mialatt szerelmesem sorait mohón átfutottam. Ha sírtam, ő is búsult, ha vidám voltam, Annácska dalolt, és jókedvével majd felvette a házat: bolond, jó öregasszony volt Annácska, isten nyugosztalja. Egyszer azt írta Péter, hogy tovább ő nem bírja ezt az életet. Menjek el hozzá, és haljunk meg együtt. Nagyon komoly és szenvedélyes hangú levél volt ez. Emlékszem, sírni kezdtem, és szédülést éreztem a halál gondolatára. Váratlan volt a szenvedélyes hang Pétertől, hisz eddig még a kezemet sem érintette soha; csak szerettük egymást messziről, mint a fenyőfa és a pálma. Nem feleltem erre a levélre, hisz nem is tudtam volna mit írni. Mintha megbabonáztak volna, lehajtott fejjel, tépelődve és sírva ültem a kályha előtt, és a hóesésbe néztem. Annácska meztelen lábamat csókolgatta, és Hófehérkéjének nevezett. – El fogsz menni, szentem, és többet nem látom aranyhajadat, fehér nyakad és liliomszár karjaid. Ki fog megfésülni, ki fog vigasztalni, ha szomorú leszel, lelkecském? Öreg dajkád is

meghal, ha te meghaltál. A föld alá elmegyek, Hófehérke, hogy a másvilágon megfésülhessem szép hajad, és lábacsád rózsavízzel megfürösszem.

Annácska mint egy vén macska duruzsolt. A tűz is duruzsolt, és a hóesés is; valami szél bujkált a kürtőben, mint egy kis manó, és azt duruzsolta: „El fogsz menni, Hófehérke”.

Éjjel is különösöket álmodtam. Ezüstkoporsóban feküdtem, és virágos selyem szemfedéllel voltam betakarva. A koporsó egy havas mezőn feküdt, senki sem volt mellettem, a hópelyhek, mint kis lepkék, szálltak arcomra, megcsókoltak, mintha kísértet csókolt volna meg.

Felriadtam: öreg dajkám az ágyam szélén ült, és vizes szemeivel arcomba nézett. „El fogsz menni, Hófehérke” – mormogta, és sírt.

Valóban elmentem.

Úgy volt, hogy egy beteg barátnőmhöz megyek éjszakára, és öreg dajkám elkísér. Valójában csak a vasúti állomásig mentünk együtt. Megcsókoltuk egymást, és elváltunk, mint akik örökre elválnak. Már nem is gondolkoztam akkor. Egyedül utaztam, és nagyon fekete téli este volt. Semmit sem láttam a vidékből. A szívem verése is megállott, amikor egyszerre süvölteni kezdett a szél. Sokára egy világos és nagy állomásra értünk. Leszálltam, és Péter sietett elém. Egy szót sem szoltunk egymáshoz, nem tudtunk beszélni. Péter megfogta a kezem, és vitt magával. Az állomás előtt zárt kocsiba ültünk, aztán megindult a kocsi, és havas országúton, havas fák között mentünk előre. Azt hittem, a halálba... Pedig nem.

A kocsi megállt egyszerre.

Egy fekete és sötét ház előtt voltunk. Péter leszállt és csengetett. Még most is elszorul a szívem, ha arra a percre gondolok. Fekete téli éjjel volt, tán éjfél is elmúlt már, és a hó szakadt. Percek múltak el, és Péter nem jött vissza. A kocsi mozdulatlanul állt a hóesésben. Házakat láttam jobbról is, balról is, de olyan kietlen volt ez az utca, mintha sivatag lett volna, hol emberek nem laknak: egyedül vagyok, és Péter is elhagyott. Istenem, mit tettem?

Végre jött Péter. Lesegített a kocsiból, és bevezetett a fekete házba. Grádicson mentünk fel, sötét folyosón, végre egy világos szobába értünk. Én halálosan kimerülve roskadtam egy székre. Péter leült mellém, és mind a ketten hallgattunk. Péter arcába néztem: mozdulatlan és sápadt volt az, mintha viaszos lett volna.

Végre megszólalt:

– Azt hittem, nem fog eljönni – mondta tompa hangon.

Nem tudtam mit felelni.

– Hol vagyunk? – kérdeztem egyszer, későn.

– Én itt lakom – szólt sebesen Péter. – Ez a szobám. Csak hónapos szoba, a szomszédban lakik egy öregasszony, azért halkan beszéljünk. Ugye elég jó szoba?

Bólintottam, habár igazán nem volt szép szoba. Kopott bútorok voltak benne, és egy rongyos függöny lógott az ablakon.

Akárhogy gondolkozom, nem emlékszem, hogy többet beszélgettünk volna. Hallgatva ültünk egymás mellett, a könnyeim végigperegtek arcomon, és sohasem fájt úgy a szívem, mint akkor. Hazagondoltam, kis szobámra, öreg dajkámra és pattogó tűzű fehér kályhákra. Itt nem is volt befűtve. Egyszerre fázni kezdtem. Megnéztem az órám. Mondtam Péternek, hogy vigyen a vasúthoz. Nemsokára indul egy vonat, és én még hajnalban otthon lehetek.

Péter mereven nézett rám. Gyorsan felállt.

– Menjünk! – mondta.

Ismét jött a setét grádics, majd a fekete kapu, a kocsi még mindig a ház előtt állt. Beültünk, és a szívem megkönnyebbült. A vasúton álmos emberekkel utaztunk együtt, és hajnalban ideértünk, ahol most vagyunk. Itt sétálgattunk és dideregtünk, mert a váróterembe bemenni nem mertünk, nehogy ismerősséggel találkozunk.

– Tovább? – szólt közbe a kacér Jutka.

– Tovább nincs. Péter hazáig kísért. Kapunk előtt egy öregasszony állt a téli szürkületben, és dermedt karjait felém nyújtotta. Annácska várt rám. Köténye alól a kapukulcsot vette elő, besurrantunk a házba. Péterről nem tudok többet.

A kacér Jutka csiklandósan nevetett.

– Csak ennyi...

Ájtatos Márta sírva emelte fel a kezét:

– Esküszöm, csak ennyi. Az a csudálatos, hogy Pétert, amikor nála voltam, többé nem szerettem. Hisz olyan hideg és barátságtalan otthona volt szegénynek.

A dombok közül egy vörös szemű, fekete kísértet közeledett. A vonat, mely a két asszonyt hazafelé viendi, berobogott az állomásra.

Örzse férjhez megy

Vörös derekú fák között és sárguló lombok alatt a nesztelen fűben feküdni és a törpe bokrok között kilesni a tágas mezőre, ahol az esti ködben varjak repülnek és hol az őszi szél lakik: nagy boldogság. A szíved csöndes és üres; magányos vagy, mint lángsugarú nyár után a mezei négy lábúak – egészen egyedül, szerelem nélkül, és nő nélkül: őszi mélabúnak élsz

ködös, esős alkonyatban. Vörös derekú fák között a nesztelen fűben heverve meglesed az őszt, amint halkkal és lassú lépésekkel végigmegy az erdei tisztáson.

Tavaly ilyenkor egy kis faluban voltam, és festőművész barátomnak segédkeztem az őszi színek megtalálásában.

Rongyos és szomorú falu volt ez, csupán az erdők voltak szépek körülötte: csupa őserdők, ahol a százéves fák laktak, és mint méltóságteljes öregek zúgtak a szélben. A faaggastyánok között volt egy titokzatos kis vadászház: itt laktunk, és az emeleti ablakokból láttuk halkkal végigsurranni az őszt a közeli vágáson. Néha óvatos őznek láttuk a közeledőt, máskor puha röpülésű bagolynak, majd rőzsét szedő, görnyedt hátú öregnek, és egyszer eprésző leánykának is. Az erdőben vadmacskák laktak – éppen házunk megett, egy odvas fában –, és holdas éjeken, midőn az őszi eső reszketve hullott a holdfényes erdőre, túlvilági mozdulatlanságú fákra és lombokra, a macskák nyávogtak odvas lakásukban. A vadászlak – szarvasagancsokkal az ajtók felett és nehéz tölgyfa bútorokkal a famennyezetű szobákban – titkosan és elrejtőzőfélben állott a fák alatt. A nagy csöndességben, ami általában a szeptemberi erdő felett lakott, a favágók kopácsolása nagy messziségből hallatszott. A lombok még ragaszkodtak leveleikhez, de a vízmosás szélén a gyenge életű fűzek hervadóban hajtották le szomorú fejeiket.

Mondom: magánosan és szomorúan éltünk, de megelégedetten. Esténként pipáztunk az ablaknál, és a ködöt néztük, amint csöndesen az erdőre ráborul. E magányos estéken elmondtunk történeteket, amelyek talán igazak sem voltak, csak álmunkban éltük át őket. A magányosságban az idegek elszunnyadnak, csak a lélek vigyáz éberén, és mindent meglát és feljegyez.

Egy este – a piktoron volt a mesélgetés sora – barátom így beszélt:

Tíz év előtt nevetlen, durva paraszt voltam, és tömérdek ostobaságot követtem el. A festők között általában sokan nevetlen emberek, mert korán, ifjúságukban elszakadnak a világi társaságoktól, egymás között élnek, és egymástól semmit sem tanulnak, amit a világ jó modernak nevez. Én különösen mindjárt haragra lobbantam, és ilyenkor goromba voltam. Egy leánnyal éltem akkoriban: úgy volt, hogy később feleségül veszem, de egyelőre nem lehetett megesküdni, mert nagyon szegények voltunk. Gondolom, a papbért sem tudtuk volna kifizetni. Zalogházból éltünk, és esténként azon mulattunk, hogy utánoztuk a nagy szakállú Skrokot, aki ruhaneműinket és ékszereinket megbecsülte. Nagyon mulatságos ember volt ez a Skrok: az ezüstórámot mindig vidáman üdvözölte:

– Hahó, jön a kis duplafedelű Ketyegősi...

Mikor nagyapai örökömet, egy antik ezüstvázát nyújtottam át neki, Skrok nem tudott hová lenni az örömtől:

– Fiatalúr, ez velencei. Mondom, hogy ez velencei! És maga nem becsüli meg?

Röstelkedve vallottam be, hogy pénzre van szükségem, azért hoztam el a vázát. Skroknak mintha csak most jutott volna eszébe foglalkozása, csudálkozva mormogta:

– Valóban? Akkor megmérjük!

Mondom, esténkint Skrokról beszélgettünk csupán, mert Örzse kissé műveletlen volt, semmi fogékonysággal nem bírt a magasabb eszmék iránt. Ezt megbocsátottam neki, mert hű volt, kitartó, és egyszerűen fogadta a sorscsapásokat. Különben falusi volt. Szülőföldemről hoztam magammal, midőn egyszer a nyarat otthon töltöttem. Bolondozgattam vele a nyár folyamán; és ősszel, midőn búcsúztam tőle, Örzse kijelentette, hogy nem marad odahaza, velem jön, akár akarom, akár nem. Könnyűvérű és vidám fickó voltam, nemigen törődtem az étellel meg az erkölcsökkel. Örsének atyja, Morvay, egy zordon és verekedő bocskoros nemes, többször megkergetett, amikor leányának esténkint a kerítésen át udvarolgattam. Örzse dolgozott rá, a teheneket fejte, és a réten a füvet lekasálta. Egy szép hajnalon elszöktünk... Ej, nem is ezt akartam elmondani, hanem hogy Örzse egyszerre megváltozott. Ezen ősszel.

Szomorkás és szentimentális lett. Több képemet eladtam, és estéimet vidám barátaim körében töltöttem. Ha éjjel hazamentem, Örzse mindig ébren volt. Megdicsértem és megsimogattam őt: a jó asszonynak virrasztani kell, ha ura és parancsolója nincs odahaza. Örzse gyengén mosolygott, és lenszőke hajába vájva ujjait sírni kezdett. Sírt zokogva és hosszan, és akármit tettem, a sírása nem szűnt meg, amíg el nem aludt.

Egy öreg barátomtól kértem tanácsot, aki gyenge szemei miatt csupán a korcsmákat kereste fel, és az atelier-kben aludt egyéb lakás hiányában. Az öreg gondolkozott, majd vállamra csapott:

– Megverted már valamikor azt a nőt? – kérdé.

– Nem – feleltem –, még soha.

Az öreg lapos homlokára húzta a szemöldökét:

– Meg kell verni, pajtás, az itt a hiba.

Aznap estve elgondolkozva néztem Örsét. Megint sírt, és hiába volt minden kérésem, rimánkodásom: sírt, hogy fáj a szívem, sírt, hogy dühbe hozott. Felugrottam, és éktelenül összeszidtam, végül figyelmeztettem, hogy meg fogom verni. Erre kezdett csak istenigazában sírni Örsém.

Lefeküdtem, és szomorúan elgondoltam, hogy vége vidám életemnek; itthon sírva várnak, és zokogással. Tulajdonképpen miért hoztam el ezt a leányt falujából? Nyűg lesz egész életemen

át, és sírásával megkeseríti minden percemet. Ilyeneket gondoltam magamban, mialatt Örzse mindig sírt. Elfogott a düh, felkeltem és megütöttem. Először az arcát, aztán a kezét.

Megijedtem magam is, de most már nem volt szabad engedni.

– Mindennap kikapsz, ha sírsz, galambom – mondtam határozott hangon.

Örzse nyomban elhallgatott. Sápadt ijedtséggel nézett rám, aztán szó nélkül lefeküdt.

Sohasem fogom elfelejteni ijedt szemeit és megdöbbent, sápadt arcvonásait. Most már nem sírt többé.

Múltak a napok, semmi sem történt. Örzse többé nem sírt soha, bár igen könnyelműen éltem; korcsmázó, korhely éveimet ezen időben éltem, és öreg, gyenge szemű barátom társaságában a lebujszókát látogattam. Sőt nőkre is rá-rápillantottam. Örzse nyugodtan aludt, amikor éjjelenként megjöttem, és álmosan nyitotta fel szemeit.

– No, megjött, jól mulatott? – kérde ácsorogva, és mielőtt bevárta volna feleletemet, másik oldalára fordult, és máris aludt.

Kissé meghökkentem, mert éreztem, hogy a leány többé nem szeret úgy, mint a sírásos időben, sőt hogy tán egyáltalában nem szeret.

Az öreg Skrokról sohasem beszéltünk, bár továbbra is üzleti összeköttetésben maradtunk vele. A vidámság lassan eltűnődezett az atelier-ből; ha olykor keservesen füttyölgettem, Örzse kisurrant a benyílóba.

Mit csinál ez a leány? – kérdeztem magamtól, de felelni nem tudtam rá.

De egyszer meglestem: varrogatott. Kis ingecskéket és apró szalagos holmikat dugdosott az ágyterítő alá, és fejkötőcskéket horgolt, igen apró holmicskák voltak, szinte légiesek. Fehér pihécskék, amelyek zordon otthonunkba szálltak. Örzse gyengén mosolygott, amikor a batisztrongyocskákat felfedeztem, és fejét elfordította. Csudálkozva néztem rá, de ő nem szólt semmit.

– Így vagyunk? – kérdeztem halkán.

Örzse bólintott, és ujjai szorgosan dolgoztak a fényes tűvel. Lenhaja mintha megbarnult volna, és kék szeme mélyebb és szomorúbb lett.

Egy este valakit az utcasarkon találtam: a vén Morvay ácsorgott az őszi szélben, és hosszú szárú pipáját fogai között tartotta. Zömök lépéseivel óvatosan járkált a környéken, de mikor engem meglátott, megfordult, és sebesen elment. Futva értem haza. Örzse a kályhánál ült, és merengve nézett a tűzbe.

– Az apádat láttam, Örzse.

– Itt volt – felelt a leány. – Haza akar vinni.

– Elmész?

– El.

Ezen az estén csend volt nálunk. Lefekvéskor gyöngéd hangon szóltam Örzséhez:

– Többet nem verlek meg.

Rám nézett, nevetett, és sírni kezdett.

– Többet nem? – mormogta. – Én csak parasztlány vagyok, azokat verni kell, hogy jók legyenek. Pofon ütni őket jobbról-balról, beléjük rúgni, és akkor minden jól van.

Meg akartam ölelni.

– Hát el akartál szökni tőlem?

Kibontakozott a karjaimból:

– Hagyjon békét, juj! – kiáltotta. – Most már nem szabad, mert férjhez fogok menni.

Csudálkozva néztem rá. Örzsé a tűzbe bámult, és halk, elmerengő hangon beszélt:

– Egy falubelimhez, ha tudni akarja. Atyám ránk írta a házát és a földjét. Jó uram lesz. Tán az is megver, de az uram lesz. Bizony. Kaszálni is fogok, csirkéket etetni, bizony.

Sírt és nevetett. Egy parasztnótát kezdett zokogásában dúdolgatni, és midőn könnyei elfogytak, a dal vígan és szélesen jött ki melléből, ahogy otthon, a réten danolnak a lányok.

Bizony másnap elment Örzsé az apjával, és elvitte az ingecskéket és ruháskákat.

Néha eszembe jut Örzsé, búsulok és mosolygok felette. Vajon boldog-e? Ha azon a vidéken járok, a fekete arcú parasztasszonyokat nézem. Hátha Örzsére ismerek valamelyikben.

*

Hallgattunk, és a vörös fákat néztük, ahol éppen egy öreg paraszt mozgott előre csendesen, rőzseköteggel a hátán.

Malac az emberrel

Élt egy ember a hegytetőn, akinek semmije sem volt a világon, csak egy fekete, göndör szőrű malaca. Az embert Szusznak hívták, a malacot pedig Pistának.

Szusz korábban néptanító volt a völgyi faluban, akkor polgári hangzású neve volt. Történt, hogy valami zavar támadt a fejében, és állomását odahagyva a hegytetőre költözött. Sárga

hajú, ragyás arcú férfi volt Szusz; többnyire mezítláb járt, és Pistát, a vidám malacot, rózsaszín szalagon vezette a búcsúkra, vásárookra és mindazokra a helyekre, ahol az emberek

összegyülekeztek. Szusz és Pista szerették a sokadalmat; a gyülekezetben alkalmas helyet kiválasztottak, és Szusz vékony hangú klarinéton nótákat játszott, amire Pista hátsó lábaira emelkedve vígan táncolt. Az emberek majd megalomdultak, amikor a göndör szőrű malacot lejteni látták, és a rézgaras ugyancsak hullott Szusz rongyos kalapjába.

A malac az emberrel a legjobb barátságban élt, mondhatni, megértették egymás gondolatait. Amint az országutakon vándoroltak, gyakran összeütközéseik támadtak a fegyveres emberekkel, akik a tájon portyáztak, és Szuszban mindenáron tolvajt avagy rablógyilkost akartak felfedezni. Szusz ilyenkor tömeg papirosokat szedett elő kabátja zsebéből, és nagyon izgatott lett. Pista pedig méltatlankodva rőfögött háta mögött. A fegyveres emberektől nagyon félt Szusz, és néha hosszú monológokban adta elő nézeteit Pistának. Sosem lehetett megtudni, hogy értett-e valamit Pista Szusz oktatásaiból, de valószínű, hogy értett, mert Pista nagyon okos volt. Évek múltak, és ők mindig a hegytetőn laktak. Messzi vidéken ismerték őket, és Szusznak goromba természete miatt bizonyos tekintélye volt a vásári árusok és csepűrágók között.

Történt egy nyáron, hogy úrhölgyek mentek a hegyre, ahol Szusz lakott. Csupa dámák, csupa finom urak, akik után libériás inasok vitték a fehér kosarakat. Szusz nem szerette az előkelőségeket; mikor a hegyre jövőket megpillantotta, Pistát megragadva elrejtőzött házában. Ez a ház kukoricakóróból készült, és fedelén befolyt a víz, ajtaját pedig csak zsinaggal zárta be Szusz, de bezárta, és a konyha sarkában leült, Pistát maga mellé parancsolva. Közben így beszélt:

– Mi csak a szegény embereket szeretjük, Pista, mert mi is szegények vagyunk. Tökmagon élünk, és száraz kenyéren, amíg a grófok és bárók és tanfelügyelők majd megpukkadnak a finom pástétomtól. Különösen a tanfelügyelőkre haragszunk, Pista. Ezek az emberek mind kövérek, és pocakot hordoznak kabátjuk alatt; homlokuk redőkbe vonva, és jaj a tanító kisasszonynak, aki keblükre nem borul. Emlékszel Békatekintetűre, Pista? Honnan emlékeznél? Te még akkor egy jobb házában rőfögtél. Békatekintetű különösen előkelő volt, és egy kisasszonyra pályázott, aki a hegyen túl lakott. Nekem semmi közöm se volt e hölgyhöz. Azt mondtam, semmi közöm? Tévedek, Pista. Valami közöm mégis volt, mert napjában átmentem a hegyen, és e hölgynek szépeket mondtam, mint egy bolond, Pista. Igen nagyokat sóhajtottam... Uhu, uhu! Fejem lehajtottam, és a hölgy is lehajtotta a fejét. Kék Pillangónak nevezték őt, engem Pistának, amíg Békatekintetű jött. Éppen estve, amikor a hegyen átkeltem, Kék Pillangót hiába kerestem, ő a Békatekintetű karjaiba borult. Tehát egy husángot törtem az erdőn, és Békatekintetűt azzal vártam másnap, amidőn falunkba jött. Ebből nagy baj lett, és én a hegyre menekültem. Uhi, uhi. Ne légy lázadó, Pista, tiszteld az

előkelőket, kalapod levedd, és derekad meghajlítsad. Ők pástétommal hizlalják gyomraikat, te az országúton csavarogsz. Ez így van rendjén. Ha szólni mersz, a csendőrök papirosaidat elkérik, és megvernek. Hallgass, Pista! Tiszteld a hatalmat, és ne marasztald azokat, akik a hatalommal nem jó barátságban élnek.

Ebben a percben kopogtattak a kunyhó ajtaján.

Szuszt ijedten elhallgatott, és Pistára nézett. A vidám malac a kunyhó sarkában a homokba vájta magát, a füle sem mozdult.

Ismét kopogtattak.

– Itt lakik a bölcs malac és gazdája, a szegény ember? – kiáltotta valaki kívülről, de cseppet sem ellenségesen, inkább kíváncsi vidámsággal.

Szuszt meggörnyedve lépett ki az ajtón; jól sejtette, a kiránduló előkelőségek keresték fel őt, és most egy csomó vidám hölgy és nevető férfi állta körül a kunyhót. A háttérben az inasok is nevettek, amint Szuszt kilépett. Szuszt így beszélt:

– Mivel szolgálhatok, uraim és hölgyeim? Minek köszönhetem megtisztelő látogatásukat? Gúnyolódni akarnak tán velem, avagy bántalmazni? Erre nem vagyok alkalmas. Inasaik és tányérnyalóik boldogok a rúgásokra, de én szabad ember vagyok – így szólt a nevetlen Szuszt, és kunyhójába hátrált.

Ekkor egy magas termetű úr lépett elő. Szuszt nyomban megismerte.

– Bocsánat, gróf úr – mormogta –, ha megsértettem, de hisz én bolond vagyok.

– Helyes – szólt a gróf. – Produkáld malacodat, aztán húzódj odvadba, jó ember.

Vendégeimmel azért jöttünk ide, hogy téged és malacodat lássunk.

A gróf a völgyben, kastélyban lakott, és igen nagy úr volt. Szuszt látta őt néha fogatán elrobogni az országúton: néha földig hajolt, máskor dacosan elfordult, ahogy milyen hangulatban volt.

Szuszt belépett a kunyhóba:

– Dologra, Pista! – szólt malacához. – Olyan előkelő uraknak fogsz táncolni, amelyeneket álmodban se láttál. Ha ugyan szoktál álmodni, te árva bölcs.

Pista a felhívásra felemelkedett a homokból, Szuszt gyorsan felöltöztette őt. Piros nadrágot húzott rá, és keménykalapot kötött fejére. Derekára övet csatolt, majd a klarinét hangjainál kivezette őt a társaság elé, amelyik leterített plédre elhelyezkedett a kunyhó körül a fűvön.

Tudta-e Pista méltányolni az előkelő társaságot, kondor fejében élt-e egyáltalán fogalma a grófi rangnak, avagy a szép és finom nők iránt érzett-e rokonszenvet: nem tudjuk. Ha Szuszt megkérdeznék ez irányban, ő bizonyítanival a legjobbakat mondaná malaca felől. Való, hogy Pista klarinét hangjainál virtuozitással mutatta be tudományát. Piros nadrágjában csinos és érdekes

volt, mint egy jó nevelésű fiatalember. Pofája nevetett, és egyetlenegyszer sem rőfögött, amivel fajtáját elárulta volna. A társaság nagyon jól mulatott. Szusz folyton beszélt, és dicsérte állatkáját, amint a vásárokon és búcsúkon szokta. A vásári komédiást nem nyomta el benne az előkelő társaság.

A gróf leánya, karcsú és szőke hölgy, így szólt apjához:

– Kérlek, apám, vedd meg nekem ezt a mulatságos állatot!

Szuszt ijedten nézett a grófra.

– No, eladod malacodat, jó ember? Az állatnak nálunk jó dolga lesz, meglátogathatod, amikor akarod – így szólt a gróf, és egy nagy bankjegyet vett ki tárcájából. Szusz felé nyújtotta a pénzt, és Szusz elfogadta azt. – Téged is megvennék – folytatta a gróf –, de te néha kellemetlen vagy. Hallottam rossz híredet. Olyan dolgokat hirdetsz a népnek, amely beszédek az államhatalom ellen irányulnak. Vigyázz, hogy baj ne érjen!

Szuszt minden ízében remegett, mint a nyárfalevél. Pista szalagját eközben megfogta egy libériás inas, és elvezette őt. A társaság továbbvonult, és megjegyzéseket tettek Szuszra és malacára. Pista ellenkezés nélkül követte az inast. Ám egyszerre rőfögni kezdett, és visszanézett. Szusz berohant kunyhójába, és a sarokba ült. Itt ült sokáig mozdulatlanul, és meg sem mert moccanni. Az ajtón kívül az államhatalom leskelődik rá, és bajba dönti. Pistára egyelőre nem is gondolt. Pista felnőtt, és piros nadrágjából kihízik, mint az ifjú zsenik, elfelejtik álmaikat az élet hálósipkájában, gondolta Szusz, mert szerette a hasonlatokat, amelyek a műveltség jelei. A kunyhó sarkában sokáig ült, már besötétedett, és a hegyre esti ködök kapaszkodtak fel a mélyekből. Az esti árnyak ingerelték Szuszt, magánbeszélgetéseit ilyenkor tartotta, Pistához intézve a szót. De Pista nem volt itt, sőt messze volt. Kiment a kunyhó elé, és szétnézett. Az előkelőségek már elmentek a hegytetőről, valahol harangoztak a völgyben, máshol is harangoztak, mintha a tornyocskák esti tereferéjüket tartanák, nyugodalmas jó éjszakát mondva egymásnak. Szusz a nagy bankót tenyerére fektette, és úgy nézte. Száz forint volt, és csudálatában betelni nem tudott.

– Csak egy darab rongyos papiros, de mégis boldogságot jelent. Az előkelőségeknek ilyen sok van, hogy pusztuljanak el. Még malacomat is elvették tőlem... Isten éltesse az államot! –

Szuszt ezért tette hozzá, hogy ha valaki szavait hallgatná, az állam dicséretét hallja tőle. Majd kalapját fejére nyomta, és gyorsan elindult a hegyről lefelé. Hátra sem nézett, csak ment egyenesen, gondolkozás nélkül. A fekete este árnyaival ellepte a völgyet és az erdőt.

A völgyben, az erdőszélen áll a kastély, magas kőkerítésével. A fényes ablakok mellett vigalom vala, és a zene hangjai a bokrok közé szűrődtek. Szusz a kastélynak vette útját, és leguggolva lopózkodott körül a kerítés mellett. Közben halkan kiáltott:

– Pista, menekülj! Szökj meg!

Ezt a kiáltást sokszor ismételte, de feleletet nem kapott. Hallotta-e Pista Szusz szólítását, nem tudhatni. Szusz azt gondolta, hogy hallja, de jönni nem akar; pástétommal megterhelte gyomrát, selyemszőnyegen alszik, elárulván őt, a szegényt.

Szusz tehát továbbment. Az országútra tért, és lehorgasztott fejjel bandukolt. Csend volt körülötte, tehát szidta a hatalmat és a gazdagokat.

*

Történt, hogy Szusz a nagy bankót felváltani akarta, ekkor a csendőrök kezébe került. Senki sem hitte el neki, hogy a nagy bankót Pistáért szerezte, inkább tolvajlással gyanúsították őt. A gróf elutazott, tanúságot Szusz mellett nem tehetett, tehát börtönre vetették őt. A világ és az államhatalom, miután mindent elvett Szusztól, most őt magát is elvette.

Regényhősök

A Három virágbokor pusztáig látott el a nagy óra a kastély homlokzatáról, és mikor e vén embergyűlölő már végleg lemondott arról, hogy valami érdekes esemény fogja felvillanyozni korhadt idegeit, László vadászpuskával vállán kilépett a kastélyból, és elindult a dűlőúton. A vén óra szinte álnokul mosolygott utána a magasból, mert László csak annyiból hasonlított vadászemberhez, hogy puska volt a vállán. Fejét elmélázva hajtotta le, és tán inkább a tavaszi szélre figyelt, ami titokzatosan susogott a bokrok között, mint akármire másra kerek e világon.

A Három virágbokor pusztán lakik az öreg Horkai. Horkai nevezetes ember, és a híre igen nagy. Ám háza a legjobb akarattal sem mondható nagyszerűnek. Valamikor hajdanában udvarház volt, mikor még vendégszerető népek lakták. Bezzeg azóta változtak az idők, és a pusztákról eltűntek a betyárok, akik inkább felgyújtották a házat, semhogy bemásztak volna a bezárt kapun, és az apró tolvajok elszaporodtak, amelyik csak a bezárt kapun keresztül tud bejönni. Horkai biztosította magát mindenféle veszedelem ellen. Olyan tüskebozótot húzott az udvara körül, mint egyszer Robinson Crusoe a pusztaszigeten; azon a kerítésen anyaszült keresztül nem mehetett. A belülről épített magas palánkon keresztül látszott az egykori udvarház roskadozó zsindelyes fedele, és gyenge füst szivárgott kifelé a töredezett kéményen.

Minek tataroztatta volna Horkai uram a házát? Tán hogy azt higgyék a szomszédok, hogy pénze van, és éjszaka rátörjenek? A mai gonosz világban minden megeshetik. A szeges kapu valósággal remeke volt az ácsmunkának; erre nem sajnálta Horkai uram a pénzt, mert a kapunak nagy hasznát lehetett venni, ha be volt zárva. Úgy állott a túskevár a puszta közepén, mint egy bevehetetlen erődítmény. László mégis bevette a várat, mert pénzt kért kamatra a vén Horkaitól, és ez bármikor megnyitotta előtte a rettenetes kapukat.

Zörgetett a puskája agyával, semmi emberi hang nem válaszolt: csak a kutyák ordítottak odabenn rettenetesen. László ismét megdöngötte a kaput, és mondta is:

– Én vagyok, Szentvinczey; pénzért jöttem!

Erre hallatszott odabelülről valami dörmögő hang:

– Eredj, Bella fiam, nyisd ki a kaput! De ha nem egyedül van, be ne ereszd.

Nem bízott az öreg senkiben. Nem is nagyon bízhatott, mert nem szerette senki. Hírhedt uzsorása volt ő a vármegyének, és kíméletlensége nem ismert határt. Egy embernél egyszerre többet nem eresztett be a túskevárba, mert úgy számított, hogy egy ember ellen itt vannak öksokan, egész hadsereg; egy farka farkasfajta komondor (ezekre szintén nem lehet sajnálni a pénzt, mert hasznos tolvajriasztók), ő maga, a pisztolyai, és tán Bella is felkapná a seprűt, ha az apját bántanák, a vén süket gazdasszonyt nem számítva.

Pedig dehogy kapta volna fel a seprűt az a kis leány, tán el sem bírta volna; húszéves korára oly kicsi és erényes volt, mint egy tündérkirálynő. Fekete a haja, a szeme okos és csillogó, pici kezű, pici lábú, csak formás cipői mutatták, hogy itt nem ábéabozó iskolásleánnyal állunk szemközt, hanem nagy kisasszonnyal, aki nemcsak elvárja, de meg is követeli a mély tiszteletet, és jaj volt annak, aki az ellen vétett: a finom metszésű orrocskán gúnyolódó ráncok támadtak egyszerre, és a virágkehely nagyságú ajkáról hamar elröpült valami csípős megjegyzés, amit az ember élete végéig nem felejtett el.

Hát ő nyitotta ki a kaput Lászlónak.

– Seftelni jöttem az öreghez – mondta László, és mintha csak véletlenül tenné, megfogta a kapu kilincsét, hogy bezárja az ajtót, pedig a kilincset már akkor fogta egy kis kéz. Annak a kis kéznek a rándulásából látszott, hogy valaki nagyon jól tudja, miért jár annyit seftelni László az öreghez, amit László nem is nagyon titkolt. Annyira nem, hogy nem ment beljebb a kapunál, hanem megállott odalenn, és nagy beszélgetésbe fogott, mintha elfelejtette volna, hogy miért jött. Ilyenformán beszélgettek:

– Elolvasta már, Bella kisasszony, a Brandes György tanulmányait? – kérdezte a férfi. – Mit szól hozzá?

Az orrocska megmozdult:

– Nagyon okos könyv. Miveltebb író könyve rég volt a kezemben. Azóta a Goncourt testvérek naplóját is átolvastam. A múlt héten jelent meg a párizsi közönség nagy szenzációjára.

Érdekes intimitások vannak benne.

– Hát Flammarion legújabb csillagászati munkájára nem kíváncsi? – kérdezte a férfi, és oly mélyen belenézett azokba a csillogó, okos, barna szemekbe, mintha azt mondta volna a tekintetével, hogy ő a csillagos eget abban a szempárban keresi, pedig az ajka így beszélt: – Fantasztikus, de érdekes, mint mindig.

– Valami jó magyar könyveket szeretnék olvasni – felelt a leány, a tekintete pedig azt mondta, hogy nincs kifogása az ellen, ha a csillagos eget megtalálja László ott, ahol keresi. –

A könyvkereskedőnk azonban azt írja, hogy most jön a nyár, és a publikum nem olvas könyvet, hát nem adnak ki új könyvet. Azt hiszem, hogy a publikum télen sem olvas.

Az öreg Horkai, úgy látszik, megelégtelte már a diskurzust a tornácról, mert remegő basszushangján megszólalt:

– Istenem, háborgatják az embert folyton, és hiábavalóságokkal töltik az időt. Sose láttam ilyent.

László még azt kérdezte:

– És még mindig azt állítja, Bella kisasszony, hogy Racine klasszikusabb Molière-nél?

– Nem. Úgy gondolkozom, ahogy maga.

Ez a beszélgetés, amit a vén Horkai azzal akasztott meg, hogy belekapaszkodott a László karjába, és vitte befelé a házba, azt jelentette: beszélhetek magával ma este, Bellám? A lány azt felelte rá, hogy: igen. Törődött is most már László a vén Horkai jajgatásával.

Az öreg füléig érő vidrabőr süvegét levette a szobában, és akkor látszott, egy szál haj nincs a koponyáján. Olyan volt ez a koponya, mint egy kerek, nagy csontgolyó, csupa barázda és ránc, alul pedig egy deres bozótban végződött, amint az elhanyagolt bajusz összenőtt a szakállal. Pislogó szürke szemével, kemény tatárorrával alkalmas volt az öreg arra, hogy gyengébb idegzetű adósainak megrontsa az éjjeli nyugodalmát. Hanem László már nem nagyon ijedt meg az öregtől, megszokta és szinte szerette a vén gazember alakoskodásait. Az öreg vidrasüvegét tépegetve, kétségbeesetten járkált a szobában, mialatt állig begombolt daróckabátjában zörögtek a kulcsok, panaszkodott, mielőtt László egy szót szólt volna:

– Megcsalják, meglopják az embert – dörmögte kongó, basszus hangján. – Sohasem értem olyan világot, mint a mai. Nincs pénzem, édes, kedves fiam, semmi pénz nincs. A bankok és a gazdag zsidók ráülnek a pénzre, és nem hagyják forgalomba jönni. Pedig hát nem a forgalom, hanem a pénz sorsa: adok, veszek, ezt mindenki tudja... Hej, a zsidók, a zsidók, azok

tönkretesznek engem... Aztán az a gazember Márty Sándor is oly rémítően megcsalt, száradjon el...

László közbevágtott:

– Ugyan, hagyja már békében azt a szegény embert, öreg! Harminc esztendeje emlegeti mindennap, pedig szegény egyebet nem tett, mint olyan tintával írta fel a jó barátja nevét a papirosra, ami reggelre eltűnt, elpárolgott, mint a kámfor.

– Hát nem elég rablás ez? – kiabált az öreg. – Azóta nem is csap be engem senki! Ismerem én az ilyen rablólovag fogások csínját-bínját, nem vagyok én Pók Miska, akit az adósai tettek tönkre... – Itt megállott az öreg, és burnótos szelencéjéből jókorát szippantott: – Hehe.

Szegény Pók Miska koma! Én is adósa vagyok neki valami tízezer forinttal. Hajtsa be, ha tudja! Minek fog az olyan ember pénzüzetbe, aki nem ismeri a törvényt. Ez a gazdag paraszt is addig adogatta kamatra a pénzét, amíg nagy nehezen törvénytudó ember lett. Akkor aztán annyira megtanulta a törvényt, hogy egyszerre akarta visszaszerezni mindazt, amit elvesztett addig, és a kis gróf százforintos kötelezvényét kikorrigálta százezerre, amiért aztán az öreg excellenciás asszony lecsukatta. Most is ül, ha még él. Hehe.

Ezen egészen felvidámult a vén Horkai, és újból szippantott a burnótból; kínálta vele Lászlót is, de az nem fogadta el.

– Hát azért vigyázok én. És a mai világban, mikor még a legelegánsabb gavallérok is törbe csalnák a szegény embert, ha az engedné magát, nem lehetek elég óvatos – beszélt az öreg, és óvatosan körülnézve bezárta az ablaktáblákat, fonnyadt, sárga kezével gyertyát gyújtott, és aztán lehető halk hangon kérdezte:

– Hát mennyi köll, nagyságos Szentvincey uram?

László gondolkozott egy percig:

– Száz forint tán elég lesz hirtelen.

Az öreg vállat vont. Aztán suttogva tette hozzá:

– Ötös kamat?

László bólintott.

Az öreg váltóblankettát csúsztatott az asztalra, tollat és tintát, és vigyorgó arccal nézte a László háta mögött görnyedve, hogyan tölti ki az a blankettát. Aztán valami rejtélyes zsebből előrántotta a százas bankjegyet, és László elé nyomta, hangosan kiáltva:

– Tehát: én átadok önnek ötszáz, azaz ötszáz forintot Szentvincey László úr, amiről ön nekem váltót állított ki saját kezű névalíráásával. Elismeri?

László alig tudta végtelen undorát elfojtani. Biccentett a fejével.

– Elismeri? – kiáltotta az öreg.

– Elismerem! – felelt László.

Az öreg erre sebesen eltette a váltót, a gyertyát elfújta, és az ablaktáblákat kinyitotta. Akkor mondta:

– Mert sohasem tudja az ember, nem hallgatózik-e valaki. A parasztok ravaszok, és a legelegánsabb gavallérokkal sem lehetünk tisztában... Most pedig, ha úgy tetszik?!... Sok dolgom van még ma.

László tudta már, mi az a sok dolog, felállt, és sietett kifelé a dohos levegőjű szobából. Az öreg utána bicegett, dohogott:

– Majd én magam zárom be a kaput. Minek az a sok hiábavaló beszéd, időpocsékolás, minek? Igazán nem tudom, minek?

A vén Horkai ezzel becsapta a kaput László után, és gyorsan ráfordította a kulcsot. Annak a puskának nagyon közel járt az agya az oldalához, és úgy látta, hogy László nem bánta volna, ha még közelebbi érintkezésbe jut vele.

László elindult a dűlőúton, hanem nem messzire ment. Leheveredett a bokrok alá a fűbe, és fűszálakat tépdesve dudorászgatott, mintha egyéb gondja sem volna a világon, mint az, hogyan lehetne két fűszálat úgy összekötni, hogy az sohasem szakadna el ott, ahol megkötik, hanem máshol. Mire leszállt az est, ez is sikerült neki: koszorúba fonta a két fűszálat. Akkor megnézte az óráját, és csendes lépésekkel visszaballagott a túskevár felé. Körülsétálta a házat, aztán halkán füttyentett. Mire a kapuhoz ért, akkorra nyitva volt az, a farkaskölyök komondorok hízelkedő mormogással dörzsölték az orrukát a vadász csizmájához. Valaki pedig a karjába akasztotta a karját, és halk, szerelmes hangon kérdezte:

– Hát most már elhiszi, hogy Racine klasszikusabb író Molière-nél?

– Mindent elhiszek.

Erre azt felelte az a valaki, aki a karjába kapaszkodott:

– Az pedig nem jó, mert akkor meddővé válik a mi vitatkozásunk. Mi pedig nem jöttünk egyébéért össze.

– Igaz biz’ a – mondta László –, mert a szerelmes ember mindent elhisz, még ha azt mondják is neki, hogy a Göncöl szekere nyolc csillagból van, pedig azt már a gyermek is tudja, hogy csak hét kereke van.

Mikor leültek a tornácra, tisztességes távolságban egymástól, hol vitatkoztak irodalmi és művészeti kérdéseken, hol meg az öreg Horkai nagy elfoglaltságát nézték az ablakon át.

A vén fukar ember, aki egyébként magától is annyira sajnálta a betevő falatot, hogy ha a vén süket gazdasszony csirkét ölt le, hát két napig lármázott miatta, mert gyenge fogaival csak a puha húsrészeket tudta megenni, nagy munkában volt. Az asztalfőn üldögélt, és a fehér

abroszon négy pohár állott, minden pohárnak egy üres szék felelt meg. Csak három szék volt üres, a negyediket ő maga foglalta el.

Az öreg napközben – ezt minden héten kétszer megtette – bekocsikázott a városba, és finom butéliás borokkal megrakodva jött haza. Az üvegeket sorra bontogatta, és megtöltötte az üres poharakat. Gondja volt rá, hogy mind a négy pohárban egyforma magasságban legyen a bor. Akkor felemelkedett az öreg, és vidrabőr sapkáját hóna alá szorítva poharát magasra emelte, és dörgő hangon kezdett beszélni:

– Uram, uram, tekintetes főbíró uram, szállok az úrhoz! Baráti társaságban, jó bor mellett, a zene vidám hangjainál miről beszélhetne egyébről az ember, mint az élet szépségeiről. Szép az élet; szebb, mint a datolyapálma, ami karcsún emelkedik a homokos Afrika síkjain; szebb, mint az erdő királyszarvasa, ami délcegen jár ruganyos lábaival a rengeteg pázsitjain; szebb, mint Nagy János uramnak a kertje; szebb mint kedves barátomnak, Pók Mihály uramnak a szőlője; szebb, mint a derék, kedves embernek, Mártý Sándor uramnak a birkája; szebb, mint drága komámnak, a jövődöbeli vömnek, Szentvincey László úrnak, akit az isten sokáig éltesse, puskája; szebb mindennél, de nem szebb annál a barátságánál, ami az igaz, becsületes embereket egymáshoz fűzi. Azért tehát éltetem főbíró uramat. Éljen!

Erre a poharakat összekoccintotta az öreg, és sorban kiitta mind a négyet.

Majd leült, a burnótos szelencéjét sűrűn használva, mosolygó orcával nézett az üres székekre. Aztán ismét megtöltötte a poharakat, és a magáét magasra emelve kezdte:

– Uram, uram, tekintetes alispán uram, szállok az úrhoz! Baráti társaságban, jó bor mellett, a zene vidám hangjainál...

És az öreg elmondta ugyanazt a felköszöntőt. A poharakat összeütötte, ivott, és mindig mosolygósabb lett az arca.

Később már a neveket kezdte összecserélni, de a poharakat mindig kiitta egy cseppig. Az öreg nem szerette a társaságot, vendégeitől sajnálta a bort, de mert mulatni kellett, mulatott a maga módja szerint.

Azalatt odakünn László Bellával az enciklopédiásokról beszélt, és László egész tüzzel emlékezett meg Rousseau-ról...

– Akit az isten sokáig éltesse! Él... Él... – hangzott odabévuőről az üvöltésnek beillő kiáltás. De az öreg nem bírta befejezni. Koppanás hallatszott, a gyertya kialudt, az öreg hortyogott az asztalra borulva.

– Most már jó éjszakát! – mondta Bella, és a kezét nyújtotta a férfinak.

László megcsókolta ezt a kicsi kezét, és dúdolgatva vágott neki a harmatos mezőknek. Éjfélre járt.

Volt egyszer egy leány

Sárga kikerics.

Az ősz virága te vagy, és a szomorú vidámság virága te vagy: aki ifjúságát gyászolja, téged tűzzön a mellére. Könnyeivel téged öntözzön a hajadon, akinek évei elmúltak, és szerelmes szíve üres, mint közvetlen szüret előtt a boroshordó. Reád tekintve elmereng az aggastyán, és unokáinak hihetetlen bohóságokat mesél, amelyeknek egykori hőse ő vala. Fehér hajú matrónák miattad mosolyognak kevés fogú szájaikkal, mert első kedvesük jut eszükbe, ki egykor az ablak alatt a gitárt pengette, és a húséges pilát bebocsátásért ostromolta. Sárga kikerics. Az én virágom vagy: mert illatod nincs, szép sem vagy, és domboldal magányosságodban a nyár csapodár lepkéi elkerülnek. Egyedül élsz, és vigasz nélkül látod a völgyből a ködöket a hegytetőre emelkedni, hol a felhők gyülekeznek, amelyből holnapra megered a hosszú-hosszú őszi eső. Ekkor meghalsz a hűvös vizekben, míg a domb alatt, az országúton vígan gurul a szamaras taliga, amelyen Mátyás tisztelendő ül, a barát, és szürke csacsiját rövid husánggal ügetésre ösztökéli.

A völgyben állt egy sárga ház, abban élt egy leány.

Magányosan és ismeretlenül élt itt az a leány, mint a boszorkányok. Egykor az öreg mérnök is erre járt, és szeges botjára felszurkálta a faleveleket. Az öreg mérnöknek egyszerre sürgős dolgai támadtak egy messze fekvő országban, és egy éjjel elutazott; a csontlovag paripájára kapta őt is, és tovaryargalt véle az ismeretlen tartomány felé. A leány tehát itt maradt egyedül, mint a boszorkányok. Éjjel egy kis szű percegését hallgatta, amely a bútorokban lakott, reggel hosszú, hamvasbarna haját megfésülte aranyfésűvel, és tükörnek az ablak pillangónyi szárnyát használta.

Csudálatos ház volt ez a sárga ház. A teteje a levegőben állt, mintha emeletnek épült volna, és hórihorgas ablakai, mint megannyi kakasnyakú paripák, mereven néztek a dombok felé. Az udvaron a szökőkút körül szemétdombok és baromfiólak voltak, míg a szobákban drága és selyemszövetű bútorok mellett szégyenkezve álldogáltak elaggott konyhai székek, és egy piszkos színű, széles hátú almárium uralta a házat, amelyen a cifra papirosok megfeketedtek. Hajnalban az ablakra ugrott egy vörös, kopaszodó kakas, amelynek csak fél lába volt, és olyant kukorékolt, hogy zengett bele a ház.

Itt élt a boszorkány. Soha sehová sem ment, rőzsessedő asszonyok látták az erdőből néha, amint a patakparton áll, és haját lebontva a vízbe néz. Egyenes volt, mint a nádszál, és égő szemeiben megfejtésre váró álmok laktak.

Történt, hogy egyszer hajnalban a vén kakas izgatottan csapkodta rövid szárnyaival az ablakot, mert az udvarra benyargalt egy lovas ember. Judit – mert így hívták a boszorkányt – kinyitotta az ablakot, és elvette a lovastól a levelet, amit ez kalapjából kotort elő. A levélben azt írták, hogy a Judit vőlegénye a messzi városban két napig holtan feküdt, és tegnap eltemették. Nem tudni, ki írta a levelet, az írás sem volt ismerős; üzenet volt ez a sírból.

A lovas elnyargalt, és mivel a vén kakas még mindig kukorékolt az udvaron, Judit megkereste a baltát, és levágta a kakas nyakát. A levelet keblébe dugta, és sokáig sírt.

– Most már meghalhatsz, Gábor Jutka, mehetsz a vén apád után a temetőbe. Szerelmesed elhagyott, kakasod megölted, mi marad itt? A bolond ház, a bolond bútorokkal, a féleszű menyasszonnyal! – így siránkozott Judit, és a földre vetette magát. Haja kibomlott, és remegő zokogásában vonaglott körülötte, mint egy nagy kígyó.

Majd felállt, és tükrébe nézett. Az ablakszárnyból egy elgyötört, szomorú vénleány mosolygott rá gyengén. Ijedten fordult meg, mintha az öreg mérnök szeges botja kopogott volna a háta mögött; a szeges bot és az öreg, akik Juditot a sárga házba hozták, bezárták és őrizték, mert a szeges bot és az öreg egyformán bolondok voltak.

Nagy gallért kerített nyakába, és kiment a házból. Az ajtókat bezárta, és a rozsdás kulcsokat a patakba dobta. Ködös és hűvös őszi hajnal volt, a letarolt mezőkön gyenge fehér fátyolok alatt aludtak az ős virágai, korán kelő varjak utaztak a szürke levegőben, és megszólították Juditot a magasból.

Judit ment előre egyenesen az országúton. A föld nedves volt, és lábnyomai ott maradtak. Az úton járó, ha később erre ment, csodálkozva állt meg a nyomoknál, amelyek egy nagyon kicsi és finom meztelen női lábat mutattak.

A domboldalon egy kis kápolna állt, és Judit arrafelé tartott. Itt egy szomorú Jézus, talpig viaszban, üldögélt vasrács mögött, szegény utasok megvigasztalására és a szegény utasok rézkrajcárkái a rács mögött heverték, hogy ha még szegényebb jön erre, hosszú gallyal kikaparhassa e krajcárkákat. Judit letérdepelt a szomorú Jézus előtt, és imádkozott. Nagy szemei égő tűzzel tapadtak az istenemberre, és hogy fohászkodását meghallgatták odafent, az bizonyos. Majd kis ollót vett elő ruharáncai közül, és hosszú haját tövéből lenyírta. Ujjaira csavarta a hajkígyókat, összecsókolta, és könnyeivel áztatta. Felállt, és futva indult el az országúton; megette egy szekér nyikorgott, piacra igyekvő asszonyok ültek rajta. Judit egy pillanatnyi habozás után felkérérdzkedett a szekérre, és a kofák közé leült.

A városban, egy házban, két nap óta muzsikáltak. Lagzi volt ott, és az udvaron, a gömbakácok alatt, hosszú sátorban ültek a nászvendégek, és ettek, ittak, mulatoztak. A gazdag mészáros lánya férjhez ment, annak az öröme mulatnak. A friss menyecskét megcsókolják, az ifjú férjet megölelik. Csupa vidámság az élet, még az őszi ég is kiderült, és a havas mögül előbújt a nap.

Valaki jött a hosszú földkerítés mellett, aki bekukucskált a mulatókhoz, és nevetve nézte őket. A cigányok a sátor végén muzsikáltak, egy boros hangú polgár áldomást ivott a násznépre – ki tudja, hányadszor. Az ifjú férj éppen az udvaron ment keresztül, mikor a bámészkodók során egy lány tolakodott előre.

– Megállj, vőlegényem! – kiáltotta, és a férfi elé toppant.

A szikár, sápadt férfi, aki bírósági ember volt a városban, a szeme elé kapta a kezét.

A leány pedig folytatta a szót, és mosolygott szelíden. A két szeme égett, és gömbölyű kebele hullámozott.

– Eljöttem, mert azt üzenték, hogy meghaltál. Pedig dehogy haltál meg. Ép erőben, szépségedben itt állsz, csak az arcod lett fakóbb, mióta utoljára megcsókoltál. Lám, te lagziban mulatsz, amíg én otthon, sárga házamban a búnak ereszttem fejem. Nagyon vártalak, és nem jöttél soha. Tán megváltozott szíved irányomban? Tán elfelejtetted, hogy az enyém vagy, és esküvésed hozzám köt? Nem félnél apámtól és szeges botjától, hogy elhagytál?... Lásd, meggyászoztalak: hajam levágtam és koszorúba fontam, hogy a sírkeresztedre tegyem. De most a fejedre teszem...

A sápadt férfi, mintha villám sújtotta volna, mozdulatlanul állt, és a földre szegezte szemét. Valaki húzta hátulról a kabátját, de nem mozdult. Rokonok állták körül a leányt, és szidalmazták. Egy kar felemelkedett, hogy megragadja. Judit felsikított, mint a nőstény madár.

– Ne bántsatok! A vőlegényemért jöttem! Elviszem magammal, mert ő az enyém. Ki vehetné el tőlem? Van-e valakinek annyi aranya, annyi marhája, amennyi az én szívemben a szerelem?

Megragadta a férfi kezét, és húzni kezdte maga után. A leány vasmarokkal fogta a férfit, és az, mintha megbüvölték volna, ment utána. A rokonok szitkozódva követték a sápadt embert. Valaki szekérrúdért szaladt, de mások visszatartották. „Csak menjen a gyáva” – mondták. De valaki sikoltott is hátul. A férfi mintha megállt volna:

– Gyere, édes, velem – szólt Judit.

De a férfi megállt. Nevetni kezdett, és megfordult:

– Hagyj békét, Jutka!

Majd szépen kivette a kezét a leányéból, és elment. Judit utána nézett, egy percre mintha sírt volna, mintha nevetett volna. A hajából font koszorút a fejére tette, és lehajolt a földre. Valami vessző feküdt ott. Felvette és suhogtatta. Kiment a kapun, és vissza sem fordult.

Völgyi ház

Az öreg vadász a régi házban feleségével, egy szürke hajú úrnővel, név szerint Amáliával lakott. És a régi bútorokkal: régi almáriummal, düledező ebédlőasztallal és nyikorgó székekkel.

Különös és messziről nagyon mulatságos élet folyt az udvarházban. Immár harminc éve élt együtt a házaspár, amely harminc év alatt mind a ketten megfehéredtek, felejtettek és gyengültek, de természetük nem változott. Ma is éppúgy pörlekedtek egymással, mint régen, és Amália hangja nem lett gyengébb, legfeljebb érdekesebb. Szép ifjúságában csengő alt hangon dirigálta az őszi vadászt, most kemény és ropogós basszusban közölte mondanivalóit.

Gyermeük nem volt; teljesen egymásnak élhettek tehát, szeszélyeiknek, furcsaságaiknak; és hogy öregedtek, mindig furcsábbak és szeszélyesebbek lettek. A vadász korábban a tanári pályán működött, de egy szerencsés örökség folytán kis vagyontárhoz jutott, és erre rögtön otthagyta az iskolát, amit fegyháznak nevezett, az apró ördögöket, akik mindig bosszantották, és boszorkányával, ahogy Amelie-t titkon nevezte, falura költözött. „Te majd libát nevelsz, kácsát ültetsz, és kövér tyúkokat teszel a levesestálba; én pipázom és bűvárokodom!” Ez volt az őszi vadász programja, és ha Amália olyan kedvében volt, hogy férjúrát felbosszantsa, röviden „tanár úr”-nak nevezte. A vadász ezért haragudott és dúlt-fúlt mérgében.

Itt vénültek meg a völgyben. Télen nagy hasábfákat rakott a tűzre az öreg szolgálégény, nyáron a nyárfák kies árnyékában gyékényen hevert a vadász. Ám ősszel eljött az ő ideje, és puskáját vállára vette, a határt megkerülte, a halmokon, hol a nedves szél lakik, megpihent, és csörtetve járt a völgyben, ahol apró sás között rejtőzködve és hallgatag terült el a mocsaras folyó. A titkosan zizegő nádasban kövér pecsenyájú vadrucák tanyáztak, mogorva ludak úsztak erre nedves éjjelek sötétjében; a lankáson nyulak laktak, amelyek ijedten menekültek a fekete ugarnak, ha fegyverzörgés hallatszott a tájon.

Itt élt a vadász öreg feleségével, szüette bútoraival az ódon házban. Tavasz hullámai – a folyó megdagadt a völgyben, és friss zivatar söpörte végig a halmokat – nyomtalanul surrantak tova a régi lak felett, amelynek öreg lakói a világról, világ folyásáról mit sem tudtak. A vadász a

fogait elhullajtotta, és a csirkecombot szerette, Amália a tésztákat imádta; hetenként kis kordéjával a malomba gurult, és gonddal vigyázta a molnárt az áldás megörölésénél. Az öreg szolgalegény mindig nehezebben emelte vállára a lisztes zsákot, és lábai ingadoztak a teher alatt. A két szürke öszvér vidáman csilingelve vágatott a kordéval a lejtős úton, és Amália büszkén pattogtatta ostorát. Hej-hó! A kordé gurult, és a fehér kemencében reggelre kenyérsütéshez gyújtják fel a tüzet, amíg a vaskos szolgálóleány kövér karjain ruháját fölgyűri.

Az öreg házaspár e csendes és események nélküli életét egy levél zavarta meg.

A levél nagy kerülővel jött az udvarházig. Ezen a vidéken igen lassú a posta; a levél sok napokig utazott, amíg rendeltetési helyére ért, az öreg vadászhoz.

Éppen ebédnél ültek, fehér asztalnál, a ketyegő falióra alatt, amikor a levéllel erre járt a cigány. A vadász gyanakodva forgatta a semmitmondó szürke borítékot. Vajon mit akarnak vele? Ki mozdította meg a kezét, hogy az ő nyugalma megzavarja? Mi hír lehet a boríték alatt? Aki semmit-semmit nem vár a világtól, az nem örül a kívülről jött üzeneteknek.

A vadász mellényzsebéből elővette a penicilust, és felhasította a borítékot, amelyből sűrű írásos levél esett ki. Az öreg megrökönyödve nézte az írást. Forgatta jobbra-balra, de nem tudott belőle kiokosodni.

– A pápaszemem, fiam! – mondta végre.

Amália, aki eddig kezében villával-késsel figyelt az öregre, felállott, és a könyvespolchoz ment, a bibliát felnyitotta, és a lapok közül kivette a szemüveget. Az öreg feltette, és a levelet messze eltartva kezével, olvasni kezdett. Egyszerre felkiáltott:

– Róza! Amelie! Róza írt!

Egyszerre elhallgatott, és mereven nézett az asszonyra. Az asszony szeme könnybe borult egy pillantás alatt, és felugrott.

– Róza! – mormogta.

Hanem egy pillanatig egyikük sem tudta, hogy ki az a Róza.

Az asszony az ujjával az asztalra bökött:

– Az a Róza... az a Róza-e, aki nálunk lakott, a húgom talán?

– Persze, a húga, Amelie! – kiáltott fel az öreg vadász epésen. – Most ide akar jönni.

– Ide? – mormogta az asszony, és körülnézett. Szeme végigkalandozott az almáriumon, a hangtalan, zordan a sarokba húzódó klavíron, a mereven álló székeken. – Ide? – ismételte.

Minden étel elhűlt, egyikük sem evett többet. Csendesen, szinte ijedten ültek, és megmozdulni sem mertek.

A vadász végre felállott.

– Hisz még nincs itt, de mit is csinálna itt! Gyerekei vannak, az ura meghalt, most hozzánk akar jönni.

Amelie sírni kezdett:

– Oh, maga vén farkas! – kiáltott hevesen. – Tán nem tetszik, hogy idejön a húgom? Úgyszívesen senkim a világon. Egészen elzárt mindenkitől vad féltékenységében. Mindent csak maga enne meg, senkinek sem juttatna semmit! Maga vén farkas volt világéletében. Akkor is öreg volt már, amikor magához férjhez mentem...

– Ej, régi nóta – dohogott a vadász. – Bánom is én! Hozza ide minden pereputtyát! Rakja velük tele a házat, én pedig az istállóban fogok lakni.

Amelie így felelt:

– El is hozom őket, szegényeket! Az ura meghalt!... Jaj, ha maga meghalna, én nem búsulnék. Remélem, neki is van annyi esze, hogy nem nagyon búsul!

A vadász erre nagyon megharagudott, és kiment a szobából. Körüljárta a házat, és dörmögött az őszi délutánban, míg elfelejtett mindent. Estére az asszony sem emlékezett a dologra.

Midőn leültek vacsorázni, éppen úgy hallgattak, mint harminc év óta mindig. A vadász penicilusával szeletelte a húst, és kevés fogaival hatalmasan dolgozott.

Egyszerre kocsizörgés hallatszott kívül, az estében.

A vadász felfigyelt.

– Idegen szekér – mormogta.

Az udvaron ugatni kezdtek a kutyák. Az ajtó megnyílt, és a vén szolga belépett.

– Itt vannak? – kiáltott Amelie. Felugrott, és kiszaladt az ajtón.

Mikor visszatért, egy öreg, könnyező szemű asszonyt hozott magával, és két sovány, elkeseredett arcú leányt.

– Ti vagytok? – kérde mogorván a vadász. – No, üljetek le!

A két leány mindenáron kezet akart csókolni a vadásznak, de ő ezt nem hagyta. Az öregasszony pedig sírva nézegetett ide-oda.

– Alig tudtunk idetalálni – rebegte. – Bocsássatok meg, hogy nem vártunk meghívásra, hanem a lakásunkból kidobtak, mert nem tudtunk fizetni.

– Szép társaság! – dörmögte a vadász.

– Ne mérgeledj! – pattant fel Amelie. – Kidobták őket, és punktum.

– Aztán eljöttünk – folytatta az öregasszony, letelepedve az asztalhoz. Éppen olyan volt, mint Amelie, csak hogy soványabb és öregebb. „Hja, valami korhely volt az ura” – gondolta félhangon a vadász.

– Lányok – kiáltott Róza –, gyertek csak ide!

A két lánynak nem nagyon kellett sietni, mert ott álltak az anyjuk háta mögött.

– Nézzétek, lányok, nyúlpecsenye! Mondjátok meg igaz lelketekre a bácsinak és a néninek, hogy mikor ettetek utoljára nyúlpecsenyét!

– Soha – felelték egyszerre a lányok.

A vadász szúrós pillantást vetett a két leányra. Soványak, kopottak és csúnyák voltak: mintha ikrek lettek volna.

– Tehát – folytatta Róza, kibontogatva ruháit, hozzákészülődve az evéshez –, ha nincs ellenére a bácsinak és a néninek, mi megkóstoljuk most ezt a finom pecsenyét. Csak egy picinykét eszünk belőle. Egész picinykét, hogy a bácsi és a néni meg ne haragudjanak.

– Igenis – felelt a két leány.

– Lássunk hozzá – folytatta az anyjuk, és gyorsan szeletelni kezdte a pecsenyét.

A vadász hunyorgatott a szemével, és a penicilusát kezében tartva egy pillanatra sem vette le a szemét a Róza szájáról. A nyúlpecsenye úgy eltűnt, mintha sohasem lett volna a tálban.

Egyszerre ismét felkiáltott Róza:

– Istenem, hát ez mi? Jaj, be különös! Kóstoljátok csak, lányok!

A vadász közbeszólt:

– Sajt, Kedves, sajt!

Róza csudálkozó arcot vágott:

– Milyen furcsa sajt! Lányok, mondjátok meg a bácsinak, mikor ettetek sajtot?

– Soha – felelt a két leány.

A sajt csakhamar a nyúlpecsenye után tűnt el.

A vadász ekkor becsukta penicilusát, és sarkát a padlónak feszítve, komor hallgatásba merült.

Róza folyton csevegett, Amelie az asztal túlsó végéről mégis farkasszemet nézett a vadással.

– Ne mérgeledj, te farkas! – kiáltott egyszerre. – Egy kis befőttet nem ennének?

– De igen, aranyos néni – feleltek a leányok.

Amelie erre nagy dérrel-dúrral elsietett, és befőttes üvegekkel jött vissza. Míg egyenkint felbontotta őket, úgy nézett a vadászra, mintha keresztül akarná szűrni. De a vadász nem szólt.

*

Ellenben, mikor elcsendesült a ház – Amelie legszebb párnáit és dunnáit adta a rokonoknak, hogy a vadász mérgeskedjen –, a vadász így szólt a sötétben:

– Jó volna, ha holnapra pulykát ölnél, Kedves!

- Pulykát? – kiáltott az asszony. – Tán bizony ezeknek?
- Nono – folytatta szelíden a vadász –, hát persze. Csak nem fognak itt koplalni? Szegények messze földről jöttek, tán sosem ettek pulykát.
- Amelie halkán kérde:
- Tréfálsz, Demeter?
- Dehogy – felelt a vadász.
- Csend volt egy pillanatig, Amelie fojtott hangon megszólalt:
- Azt hiszem, ki fogom dobni őket holnap. Nagyon utálatosak.

Nyíri csend

Délelőtt deres és mogorva sivatagon utaztunk.

Messze, a szemhatáron, lápok és nádak síksági vizet jelentettek, néhol csenevész nyírfa, mely ábrándos ezüstleveleit már elhullajtotta, füttyült a szélben. A hangtalan tájon fekete madarak kiáltva röptek keresztül, az urasági hintó négy zömök lovával egyhangú tempóban gurult a kanyargós, sáros országúton. Valami mély, névtelen bánat lakik ez őszi tájon, amit megtalálni sehol sem lehet máshol, csak itt a néptelen ősvidéken, ahol egymástól nagy távolságokban alusznak a falvak. Késő október van, az ég szürke szemfedője komor bánattal utazó esőfelhőivel fekete, nyirkos földre borul. Ez időben a halmos, kopasz földből kijönnek a nedvek. Ám a kora ősszel hangos vad vizek most magányosan és lomhán rezdülnek meg barna hullámaikkal a nyargaló szélben. Késő ősz van, erdők-mezők madarai a falvakba költöztek, rőtbarba mezőn hallgatag varjak gondolkozva sétálgatnak. Nyár gólyái szívringató kelepelésükkel, föld leányai színes szoknyaikkal és nótáikkal hova lettek? Az ősz lakik itt – itt lakik, itt lakik; nyulászó vadász csaholó kopóival sietve megy a tájon keresztül.

Az országút mellett jegenyekirályok jelentek meg. Négyen voltak, és szabályos négyszögben állták körül a sárga falú kúriát, amely düledező kapubálványaival, tágas nagy udvarával az országútra nézett. Éppen olyan volt ez a régi ház, mint valamennyi ezen a tájon.

Konyhakertjében szomorú tehénke rágt a dudvát, a zsindelytetőre vén diófa száraz ága ráborult az udvar felől. Zsalugáteres ablakai lehunytt szemek, eresze alatt fázékony tyúkok tollászkodnak. Ha behunyod a szemed, elképzelheted, hogy egyszer a zsindelyes tető zömök kéményei füstölögtek, és a kőbálványok között vidám vendégek jöttek messze járó hintókon

vendégségre. Ma Birta Mária lakik itt, utolsó hajtása egy régi, nagy családnak. Menjünk be hozzá.

Egy lompos vén komondor rekedten ugatott a kapu mögött. Az ugatásra ráncos képű szolgáló jött elő valahonnan. Ferde volt rajta minden: válla, arca fél oldalra meredt, még kék szoknyája is hosszabb volt az egyik oldalon, mint a másikon.

Útitársam, a mérnök, járatos volt a háznál. Rákiáltott a csudálkozó néemberre:

– Lidi, itthon van a kisasszony?

Lidi nehezen tért magához csudálkozásából. (Hogy vendégek jöttek a házhoz!) Aztán rákiáltott a vén komondorra:

– Hallgass, számár, nem ismered a tekintetes urakat?

Az eb beesett szemeivel figyelmesen nézett Lidire, aztán sántikálva elkullogott a szín felé, de menés közben néhányszor visszánézett: igazán nem ismerte meg a tekintetes urakat?

Lidi ekkor a tornácra ment, és folyton reánk függesztve apró szurok színű szemét, kiáltozott:

– Kisasszony! Kisasszony! Tessék csak kijönni!

A házból kis termetű, fehér hajú nő gyors lépésekkel kijött.

– Mi az? – kérdezte élénken.

– Mi vagyunk itt, kedves húgom, Mariska – szólt a mérnök.

A mérnök, Müller János, lehetett jó negyvenes, pirospozsgás arcú férfi, vidám és egészséges, mint egy falusi borz. Mariska húgomnak fehér-piros arca volt ugyan, de haja ősz volt, mint a most leesett hó. Csak fekete szemei ragyogtak az élénkségtől, mert kissé süket volt Mariska.

– Isten hozott – szólt Mariska kisasszony. – Jertek be. Erre jártatok, ugye? És azt gondoltátok: ej, nézzük meg a szegény Mariskát, mit csinál! Hát nagyon jó időben jöttetek, mert most éppen nincs semmi különösebb dolgom. A befőzéseken már túl vagyok... Tudjátok, hogy három évről is van paradicsomom?

Bementünk a házba.

Ah, különös ház ez asszonyi ház! Ezekben a szobákban már egy emberöltő óta nem hált meg férfi teste. Leány lakott itt mindig, asszonyi illatok, asszonyi sajátságokkal volt teli minden.

Keresnél ódon és kényelmes bőrszékeket, amelyek régi kúriákban a cserépkályha mellett vagy az ablakmélyedésben állnak, keresnél pipatóriumot, amely átható dohos szagával

karakterizálja az egész házat, keresnél barna szilvóriumos üveget a pohárszéken, vagy pohos cserépkancsót az újbórral – de nem találsz. Hórihorgas lábú varróasztalka áll az ablakközben,

diófából faragták tán száz év előtt; sok asszonyi szemek, temetőben immár elporladt szép

fejek hajoltak egykor gondolkozva az asztalka lapja fölé; szerelmes ábrándokat nem érzel-e,

ha apró fiókjaira tekintesz? Ki ne húzd valahogy a bezárt fiókot! Nagyatyád pecsétes

levélkéjét, ha olvasnád, amit egykor e ház szép leányához küldött, nem sírnál-e, nem nevetnél-e a múlt idővel elveszett forró érzelmeken? Az almáriumon ragyognak a zöld gyümölcsöstálak és az óezüstből való cukortartó, aminek nádmézes gyomrát egykor kulccsal zárták el a pákosztos cseléd elől, tompa fénnel néz le az almárium tetejéről. A széles hátú szekrényekből valami gyengén lágy illat szivárog ki: levendula ez, vagy chypre? Minden illat, ami régi asszonyi lakásokban található.

Mariska húgom bevezetett a szobába. Nagyon szíves volt, és sokat beszélt:

– Be jól tettétek! Már majd meghalok a magányosságtól, pedig tudjátok, azelőtt, míg fiatalabb voltam, úgy bolondult utánam a férfinépség, mint a legyek a mézre. Farsang napjait egyhuzamban keresztültáncoltam. Szép világ volt, szép világ volt... Ha megöregedtél, ülj a sutba, és hallgass. De ebédre itt maradtok?

Mariska húgom sebesen járt fel-alá a szobában. Egy lomha, nagy cica ébredt fel a dívány sarkában, és felnyitotta a szemét:

– Barátném, ne alkalmatlankodj! – kiáltott rá Mariska, és elhessegette a dörgölődő cicát.

– Lássátok, ez a barátném! Mást nem ismerek a lányok közül. Akik voltak, azok férjhez mentek, a mostaniaknak pedig férfiakon jár folyton az eszük. Ugyan ki törődne az ilyen elsavanyodott kisasszonnyal?

Mariska, miután dél felé járt az idő, komplementet csinált, és eltűnt a szobából.

– Az ebéd végett megyek. Mulassatok addig!

Míg Mariska odakünn járt, megkérdeztem a mérnököt, hogy miért maradt leány Mariska.

Müller János nyújtózkodott, és felpödörte barna bajuszát:

– Az ördög tudja! Bolond volt egész életében: fantaszta, barátom, fantaszta! Azt mondják, szép lány volt, de nem tetszett neki senki. Abban az időben, mikor ő hajadonsorba jutott, Schwarzenberg-dragonyosok feküdtek ezen a vidéken. Igen vidám, mulató katonák voltak, csupa főrangú ember volt a tisztikarban. Egy kapitány, valami gróf tette a szépet Mariskának. Mondják, hogy volt köztük valami, mert mikor a dragonyosok továbbmentek, Mariska bánatba merült. Apja, anyja meghalt, egyedül maradt a gazdaságban, ami azóta asszonykézen züllik, fogy, mint a holdvilág... Mariska nem törődik semmivel, senkivel, él, mert nem tehet egyebet. Távoli rokonai annyi ezüstkésztséget örökölnek utána, amennyit még álmukban sem láttak.

A mérnök a keskeny hátú széken kényelmetlenül érezte magát. Nyújtózott jobbra-balra, aztán egyszerre elaludt.

Mariska egyszerre bejött a szobába.

– Elaludtál, fiam? – rebegette megilletődve Mariska a mérnökre tekintve, aztán óvatosan rázogatni kezdte a vállát. János felébredt, és körülnézett.

– Kész az ebéd, gyertek! – mondá Mariska.

Vékonyra szeletelt vadpecsenye után cukros süteményt hozott a vén szolgáló. Sovány ebéd volt, szinte szomorú. A befőttesüvegek tucatszámra vonultak fel. Müller János szomorkásan nézett a nénire.

– Borod nincs, húgom?

– Nincs, fiam, nálam nem dorbézolnak. Lábán eladok mindent. Minek nekem? Tudod, kétszáz forint kiadásom sincs egy esztendőben. Ha ruha nem kellene, olcsóbban is megélnék.

Ebéd után a klavírhoz ült Mariska. Elmerengve lapozgatott a kották között, közben halk hangon beszélt:

– Régen nem zongoráztam, de a ti kedvetekért mindent megteszek. Húsz esztendőben alig jön vendég a portámra.

Megnyomta a sárga billentyűket, és hosszú melódiába kezdett. A ferde Lidi feketekávéát hordott fel, Müller búsan lehorgasztotta a fejét.

– Húgom, a Schwarzenbergekké indulóját tudod még? – kérde.

Mariska nevetni kezdett.

– Hogyne! Akarod?

A billentyűkbe csapott, és amint játszott, egyszerre könnyek szivárogtak végig az arcán.

A billentyűket verte, és mindig jobban sírt.

Az ajtón halk kopogtatás hallatszott. Egy molyette vén zöld dolmány és egy hófehér férfiő nyomult be az ajtón.

Mariska felugrott:

– Isten hozta, Pál úr! Be jól tette, hogy eljött. Éppen magán gondolkoztam.

A hófehér Pál úr – szomszéd komposzesszor, aki nemrég özvegyi sorsba jutott, és unalmában délutánonkint meglátogatta Mariskát – szertartásosan meghajtotta magát. Sapkáját hóna alatt tartotta, és hódolattal járult közelebb a klavírhoz.

– Az indulót tetszik? – kérde szomorúan.

– Igen, Pál úr – felelt élénken Mariska. – Üljön közelebb. Mit csinált azóta, hogy nem láttam? Pál úr köhintett.

– Szomorkodom, kisasszony. Mit csinálhatnék? Szomorkodom.

Müller János titokban intett. A hófehér Pál urat néztem kopott zöld dolmányában és sárga szakállával, amint odaadással hajolt előre a klavír fölé, és amint halkan mondá:

– Nagyon szép, nagyon szép. Hát hogy van, Mariska?

És a fehér hajú leányt is néztem, amint fehér orcáját Pál úr felé fordítá, és felelt:

– Szeretném, ha maga is játszana valami zenét, legalább együtt játszanánk!

*

Alkonyodott, és továbbutaztunk.

Köd járt a tájon, és a lápban, amit megközelítettünk, lidércfények táncoltak. Csend volt, nyírségi csönd. A faluk alusznak körül, az úriházakban körös-körül a Schwarzenberg-indulót játsszák klavíron.

Az élet változásai

Tudjátok-e, hogy volt egy időszak az életemben, amikor minden este arra gondoltam, hogy meghalok? Fiatal és a körülményekhez képest eléggé egészséges voltam, semmi látható bajom nem volt; ma álomnak látom a múltat, és rajta fájdalmasan mosolygok. Tudjátok-e, hogy lehet szenvedni anélkül, hogy tudná az ember, miért szenved? Szenvedéseimben boldog és néha megelégedett is voltam. Kis szobámban a dívány sarkába, ha leültem, kiszíneztem halálomat: a fekete Dunába vetem magam éjnek éjszakáján, és eltűnök nyomtalanul, mint ahogy éltem. Senkim sem volt, senkit sem ismertem. Magamban éltem, és estefelé nagy sétákat tettem a városban, amely oly ismeretlen volt előttem, mint két év előtt, amikor egy esős és bús tavaszi hajnalon a vonattal megérkeztem. Nagybátyám, aki életében mindent oly pontosan és ridegen végzett, mint egy óra, a hónap első napján kisebb pénzösszeget tett postára. Sohasem írt levelet, sohasem tudakozódott utánam. Magamban voltam; egy nesztelen öregasszonyt láttam néha szobámba besurranni, akit madame Pletti név alatt ismertem. Oly halkal tett-vett a házban, hogy álmaimban nem zavart. Húszéves voltam, és addig nem zavartak az évszakok változásai. Vidékünkön, hol felnőttem, az őszi gyümölccsel gazdagon köszöntött be, a tél sok hóval és friss hideggel. Tavasszal sár volt, nyáron meleg. Többet nem tudtam az évszakokról. De amint húszéves lettem, észrevettem őket. Elmondom, hogyan. Egyszer reggel, amint felébredtem, ablakomon besütött a nap. Miután semmi foglalkozásom nem volt, sokáig heverésztem reggel, és ilyenkor szóttem legszebb álmaimat. Nem említettem, hogy éjjel csodaszépet álmodtam mindig? Az éji pihenéstől és álmoktól mámorosan, félig ébren, félig szenderegve elgondoltam múltat és jövőt, és mindent szépnek

és hihetetlennek láttam. Egy ismeretlen lény felé repültek a gondolataim, akitől féltem, és akit megismerni vágytam, aki ezer alakban jött elém: a nő.

Reggelenként nagyúri dáma szállt le kocsijából, és felém közeledett őzikelépésekkel; én a sétányon álltam, és lélegzet nélkül támaszkodtam egy faderéknak. Az aransárga levelekre, amelyek beárnyékoztak, világosan emlékszem. Rendesen fekete ruhában voltam, és bánatos fekete szeme megigézett. Megfogta a kezem, és kocsijához vezetett. A merev hátú kocsi leemelte kalapját, mi egymás mellé ültünk, kéz a kézben, vállam vállához ért, s a vasderesek lihegve száguldottak az aransárga tájon... Máskor egy szőke és meztelen nyakú vasalónőt láttam az ablakon kitekinteni, amerre egyszer sétáimban elhaladtam. Hol és merre? Asszony volt-e, avagy leány? Mindegy. Az ablakon hosszan utánam nézett...

Azon a reggelen a napsugarak bejöttek és takarómon táncoltak. Egyszerre felugrottam, és vad kiáltásokkal szaladgáltam a szobában, mintha eszemet vesztettem volna. Erőfeszítést tettem, és megállottam: „bolond, bolond” – mondtam sokszor, s azon vettem magam észre, hogy teli torokból üvöltöm: „bolond!” Máskor is voltak ilyen rohamaim, amelyek alatt egy percre sem vesztettem el öntudatom, de fiatal idegeimen uralkodni nem tudtam. A vad tánc és torokhangok után rendesen mély és keserves kimerültség vett rajtam erőt, amikor halálsápadtan és minden legkisebb neszre összerendezve töltöttem a napot a besötétített szobában. Ekkor érthetetlen jókedvem nem múlt el. Felhúztam a függönyt az ablakon, és kinéztem az utcára. Langyos és nedves április végi reggel volt. A nap a nedves háztetőkön ragyogott, én kidugtam a fejem a szélbe, és könnyes szemmel néztem a néptelen és csendes utcára. „Tavas van, tavas van” – mormogtam, és éreztem, hogy az arcom megtelik könnyel. Lenn vékony akácok terjesztették szét karjaikat, amelyeket rózsaszínűnek láttam. Sohasem éreztem még a tavas langyosságát – azóta sem. Végigfutottam a szobán, és egy verset szavaltam, ami eszembe jutott. Ruháimat felkapkodtam, és elsiettem. Hova? Sokáig mentem; lehorgasztottam a fejem, és nem mertem felpillantani, mert oly bizonyosan éreztem, mint ahogy éltem, hogy ma találkozni fogok valakivel. Jönni fog valaki, és megszólít... Zegzug utcákon barangoltam, a mezőkre értem, de a fekete földeken úgy fűjt a szél, hogy sebesen megfordultam. Ezalatt folyton önalkotta alakjaimmal foglalkoztam. Sorban felmerültek előttem: a bánatos dáma, a meztelen nyakú vasalónő, a szegény ifjú, akit névtelenül és ismeretlenül visznek a habok a fekete végtelenségbe... Mindegyiknek volt egy barátságos szava hozzám. Mintha biztattak volna: ma megtalálod, de vigyázz... Olykor örültem képzeltem magam, és öklömmel homlokomra ütöttem: gondolj atyád házára és a kis ungi falura, ahol felnőttél, és hosszú hajú parasztok énekeltek a cifra fatemplomban, mialatt atyád melléig érő fehér szakállával az oltárnál egy nagy könyvből imádkozott. Ő a sírban tán azt

véli, hogy a kegyes püspök jóságából papi tudományt mívelsz, és megszakállasodván, a cifra fatemplomból, a nagy könyvből folytatva az olvasást ott, ahol atyád elhagyta! Hogy szent életű vagy, és az ördög incselkedéseinek ellentmondasz...

Oh, szent életű voltam, hisz senkit sem ismertem, aki tán elcsábított volna. Csatangolással múlt el a nap. Az ég alján rózsás felhők jelentkeztek, és én halálosan elfáradva mentem hazafelé. Még csak az a reményem sem volt, hogy olykor vár valaki: az, akit szeretek. Benyitottam az ajtót, és a ládikó nagyságú konyhán keresztülmentem. Madame Pletti játékszereivel foglalkozott, amelyeket ő konyhaedényeknek nevezett. Mikor meglátott, titokzatos arccal mutatott szobám ajtajára. Elállott a szívverésem, és minden vérem a fejembe tódult. „Most már vége mindennek – gondoltam –, a magányos álmoknak; egyedülvalóságom boldog szenvedései és a ködalakok, amelyekkel életem benépesítettem, elmennek: ő utánam jött.” Behunyt szemmel léptem szobámba. Már alkonyi színek játszottak a nagyon fényes deszkájú komódon, és egy vérvörös sugár lámpám tejüveg ernyőjén szikrázott.

Nagybátyám ült az ablaknál, és nagy kalapját kezében tartotta. Szürke szakálla mellét verte, és töprengve hunyta le szempilláit bozontos üstöke alatt, ahogy őt mindig láttam. De még valaki volt itt: egy vidám és barna kisleány. Sokkal kisebb volt – mindjárt láttam –, semhogy beilleszthettem volna álomvilágomba. Szalagok voltak a ruháján, és mint egy kisegér, turkált épp a szekrényemben. Nagybátyám mély hangon mondta: „Hogy vagy?” Ezt ismételte többször, fejére tette kalapját, és kinézett az ablakon. Nyilván tetszett neki a magos emeleten, ahol laktam. Eszébe sem jutott, hogy a kisleánnyal megismertessen. Erre én nem is vágytam, mellé álltam az ablakhoz, és mind a ketten kinéztünk az utcára. A leányka mit művelt a hátunk megett, azzal nem sokat törődtünk. Nemsokára megfordult nagybátyám, és azt mondta: „Menjünk”. Megindultunk, a kisleány megint leghátulra jutott: elől nagybátyám, utána én, végül a leányka, így mentünk az utcákon. Nagybátyám nehezen tájékozta magát, végre mérges lett, és így kiáltott fel: „Ejnye, hát hol van az a lány, akivel a lakásodon voltam?! Pepita, hol vagy?” A fekete leányka erre megjelent, és a menet élére állt. Csakhamar egy komor és hórihorgas fekete bérház kapuján befordultunk. A kapu alja tele volt forgáccsal és mindenféle szeméttel. Nyilván számos szekér görög be a kapun naponként. Sötét és keskeny lépcsőkön mentünk fel, nagybátyám folyton a falba fogódzott, és dörögött. Végre kinyílt egy ajtó a lépcsők felett, és a világosságban egy mosolygó, kövér asszony állt: „Pepita!” – kiáltotta olyan furcsa hangon, amit sohasem felejték el. A hangja hasonlított a pulyka rikoltásához, de mégis barátságos volt. Pepita futni kezdett felfelé a lépcsőkön, és majd feldöntötte a kövér asszonyt, amint nyakába ugrott. Világosan hallottam, ahogy mondta: – Megtaláltuk a fiút!

Felnéztem, hogy jól szemügyre vegyem a hölgyecskét, de már eltűnt, és csak sokára mutatkozott, amikor igen illedelmesen leült a kályha mellé, és fázós kezeit melengette. Hogy mi dolga volt nagybátyámnak Pesten, és hogy tulajdonképpen ki volt a két nő, akik a szobában voltak, nem tudom. Mogorva és szomorú voltam, és legjobban szerettem volna kis szobámban a dívány sarkában ülni és gondolkozni, gondolkozni, nem tudom, miről. Vacsorát hoztak, csupa olyan ételeket, amelyeket odahaza ettem valamikor. A falon szentképek voltak, és mécses. Vallásos családnál voltunk. Vacsora után gitározni kezdett Pepita, és a kövér asszony halkán énekelt. Nagybátyám lehunyta szemmel ült az asztalnál, és egy ólomfedelű kancsóból sört ivott. A gitár halkán zengett, és csudálatosan szelíd dallamok töltötték meg a kis szobát. Egyszerre gyermekkorom jutott eszembe, és Kakusz Mátyás, a részeges kántor, midőn az orgonát nyomkodta. Akaratlanul a leánykára néztem: lelkes, nagy barna szemei reám tapadtak, és kis mellét előrefeszítette, mint egy fecske. Ő rám nézett, és szelíden mosolygott, mintha a gitárhangok körülöpködnék az arcát, és gyenge árnyék lebegne szabványos, egyenes orrán és magas, fehér homlokán, amelyről hullámosan hullott hátra barna haja. Egyszerre énekelni kezdett, igen halk és finom hangon. Lehunytam a szemem, és akkor is láttam őt. Senki mást alakjaim közül, csak őt. A nagyúri dámára gondoltam, és éppen olyan arccal láttam hősnőmet, mint amilyen arca Pepitának volt. Majd, csodálatosképpen, úgy éreztem, hogy a fekete vízen úszik testem, és a messzi partok setéségben úsznak, csak a Pepita barna fejét láttam utánam fordulni a messziségből.

Nagybátyám felállt. Búcsúztunk. A kövér kisasszony mondta:

– Máskor is eljőjj, Péter, mert mi rokonaid vagyunk! Atyádat jól ismertük.

Pepita a kezét nyújtotta, és elfutott. Megzavarodva és igen szomorúan kullogtam haza. Kis szobám nyomorúságos zug volt, és semmi sem tetszett benne. Napok múltak el, amíg a szentképeket és a falon égő olajmécsest el tudtam feledni. Vallásos nevelésem volt, és a szentképek mély hatást gyakoroltak rám.

Ismét úgy éltem, mint azelőtt, csak hogy rendes álomalakjaim közé egy új alak lépett: Pepita. Eleinte haragosan és gúnyosan kacagtam, ha eszembe jutott: „csak egy ostoba lány” – gondoltam, és megráztam fejem. Később megsajnáltam, és szívesen foglalkoztam vele. Mennyi idő múlt el a látogatás óta, nem tudom. Egy alkonyaton, amint mozdulatlanul, szinte leskelődve foglalkoztam ábrándjaimmal, egyszerre csendesen megnyílt az ajtó, és Pepita lépett be. Ugyanaz a sokszalagos fekete ruha volt rajta, mint először. Egy pillanatra megijedt, ahogy meglátott. Bátortalanul és tétovázó lépésekkel közeledett felém. Én meg sem tudtam mozdulni a rémülettől.

– Miért nem jöttél hozzánk? – kérde Pepita halkán. – Mindig vártunk; ma eljöttem érted. Nagybátyád megkért, hogy vigyázzunk rád.

Egy pillanat alatt ijesztő fekete rémek támadtak fel a lelkemben. Hátha valaki jön, pedig sohasem jött senki, és itt találja Pepitát? Mit gondolnak rólunk? Tán madame Pletti is gyanakszik már, és nem tartja erkölcsösnek e leánykát? Erőfeszítést tettem, és felugrottam:

– Menj, Pepita! – kiáltottam rémulten. – Nem illik, amit teszel. Menj, és sohase jöjj többé! Pepita ijedten hátrált:

– És te eljössz? – kérde remegő hangon.

– Elmegyek. Csak most siess, hogy senki meg ne lásson!

Azt gondoltam magamban, hogy: soha. Hogy elköltözőm a vidékről, elbujdosom, és tovább is csak álmaimnak élek. Éreztem, hogy Pepita elfelejtet velem mindent, és a szentképek gyermekkoromat hozzák eszembe. Mit csinál a nagyúri dáma, a meztelen nyakú vasalónő és a vízen úszó ifjú, ha vallásos gyermekkoromra gondolok.

Pepita eltűnt, egyedül voltam. Szörnyű izgatottságot éreztem, és sírni szerettem volna leginkább. Éreztem, hogy lassan vége lesz mindennek. A tétlen, csöndes, magányos és szenvedéses egyedülvalóságnak, és belekerülök lassan az élet forgatagába, amitől úgy féltem, hogy még a zajosabb utcákat is elkerültem. Ki visz el a madame-tól és a barátságos sarokból, ahonnan színes üvegeken át szemléltem az életet? Pepita és a szentképek.

Kalapomat vettem, és nagy lelki felindulással siettem az utcára. Sietve mentem a hűvös tavaszi estében, és önkéntelenül a megszokott zegzug utcákat kerestem fel, amelyek mint ismerőst üdvözöltek, ha feléjük tévedtem: „Jó estét!” – mondták. Siettem keresztül rajtuk, és búcsúztam tőlük. Leszállt az este, és én verejtékes homlokkal álltam meg egy fekete, hórihorgas bérház előtt, melynek kapualja tele volt forgáccsal. Megtörültem gyöngyöző homlokom, és felnéztem a házra; a ház sötét volt, csupán két ablak világított: ott ők laknak. Elfulladva botorkáltam fel a fekete lépcsőkön; egyszerre egy ajtó nyílt ki, mint egykor, és a belülről kiszűrődő lámpafényben ott állott Pepita. Nem tudtam, mit csinállok, csak azt éreztem, hogy könnyezem. A kezem előrenyújtottam: Pepita, amilyen kicsi volt, felágaskodott, és megcsókolta a szájam.

– Isten hozott – mondta, és kézen fogva bevezetett a szobába, ahol a mécses égett.

Kalandosok

A régi Pest című készülő regényből

Az Úrnak 1833-iki esztendőjében, nagyszombat napján két szomorú férfiú üldögélt a pesti Fehér Hajó vendégfogadó ivójában. Szeles, zivataros áprilisi nap volt. A poros, hosszú utcán a Duna felől jövő böjti szelek végigszántottak, és a parti homokkal szürkére szórták az alacsony fekete emeletes házakat, amelyek a hajdani Pesten a legimpozánsabb és legszebb házak voltak. A Fehér Hajó a belvárosban állott, és kapuit kinyitotta, hogy oda begördüljenek mindenfelől a szekerek és hintók. Pest leghíresebb vendégfogadója volt a Fehér Hajó. Délelőtt volt-e, avagy délután, hiába kérdeznénk az ivóban üldögélő két férfiútól. Nekik inkább délelőtt volt, mint délután, habár polgári számítás szerint már alkonyodott, és a templomok tornyaiban mihamar megszólalnak a harangok, hirdetvén a feltámadást. Mivel nagyszombat napja volt, és a két férfiú böjtölt. Korántsem vallásosságból, korántsem gyógyulásért, mert az esti lakomán gyomrukat elrontották talán – a két férfi böjtölt, miután egyebet nem tehetett. Egy hosszú deszkapadon ültek, fejüket lehorgasztották, de a legcsekélyebb neszre figyelni kezdtek.

Egyedül, ketten voltak az ivóban. A korcsmáros, miután vendégei nem fogyasztottak sem ételt, sem italt, bezárta a sötét léces ajtaját, és elment valamerre; a fölére feküdt és szunyókált; nagyszombat napján a vallásos pestiek elkerülik a korcsmákat, hogy estvére antul inkább megtöltsék azokat.

A két férfi idegen volt.

A magos és sovány termetű valami zsinóros ruhát viselt, amit kopottságánál és rongyosságánál fogva nem lehetett megítélni: díszruha-e, avagy uraság szolgálatában lévő inas libériája. Mi inkább díszruhának nézzük a bársonynadrágban és rövid szárú csizmában végződő öltönyt, amely kezdődött egy borzas és keskeny fejjel. A sovány és fakó arcon egyetlen szőrszál sem termett, de annál hatalmasabb szemöldök ívelődött a vidám tekintetű szürke szemek felett. E vidám, félig mosolygós, félig szomorkás szemek egy egész élet örömet és bűjét fejezték ki. E szempár egyformán tud nevetni, mint szomorkodni, csak közönyös nem tud lenni az élet változásaival szemben. A tolnai széles karimájú kalap most a homlok közepére van húzva, de volt idő, amikor legényesen és dévajkodva félrecsapták őt a borzas fejen.

A hosszú, sovány ember bő barna köpenyegébe burkolózva mozdulatlanul ült és maga elé nézett.

Tarsa ugyancsak mozdulatlanul üldögélt, és tartása hasonlított a soványéhoz, de mennyire más volt a zömök, köpcös férfi, akinek nagy gömbölyű hasa és lelógó szőrös tokája ellentmondott külsejének. Mert a külseje szerint még soványabbnak kellett volna lenni a

sovány férfinál. Bő, divatos arab köpenyegén kívül minden rongyos és foltos volt rajta. Nehéz, faggyús csizmába húzott nadrágja fényes és barna volt, mint a sertéskereskedőké. Dolmánya rövid volt, alig ért csípőjéig, és emiatt nem titkolhatta, hogy semmi alsóruhát nem visel. Bozontos fekete szakállával és apró, szurokszínű szemeivel leginkább elszegényedett kupechez hasonlított, akinek foglalkozásából csupán elhasznált ruhája maradt meg, de pénztárcája nem. A fejébe kerek báránybőr sipkát húzott, ami fülét is elfödte félig. Fogai között egy kis fekete pipát tartott. A pipa azonban nem füstölt.

Úgy ültek sokáig, zsebre dugott kézzel, anélkül, hogy egy árva szót szóltak volna.

Barátok voltak ezek az emberek? Ismerősök, akik együtt jöttek e helyre, avagy idegenek, akiket a vaksors vezetett a Fehér Hajó ivójába az 1833-iki esztendő nagyszombat délutánján? Ezekre a kérdésekre nyomban megfelelhetünk, ha bevárjuk, míg a sovány és hosszú férfi nagyot nyújtózott, és felkiáltott a legnagyobb csalódás hangján:

– Nem jössz, Napóleon. Ha zsebóráim volna, most kivenném zsebemből, és rápillantanék, megnézném, hányat mutat, és akkor se mondhatnék egyebet: nem jössz, Napóleon.

A sovány férfi ezeket a szavakat oly hangon mondta el, amiben a legnagyobb csalódás, harag, kétségbeesés volt. Világos, hogy nagy baj van, mert nem jön, akit vár.

De a köpcös és szakállas férfi, akit Napóleonnak nevezett barátja, mormogó hangon megszólalt:

– Ki az, akinek jönni kellene, lovag Lovicskay?

Lovag Lovicskay, akinek rövid csizmáján sarkantyúk voltak, felkiáltott:

– Valaki, Napóleon, aki bennünket megvendégelne.

– Olyan ember nincs már a világon – mormogta Napóleon.

– De tegyük fel, barátocskám – folytatta izgatottan Lovicskay –, hogy mi itt ülünk, két nemes és egészséges fiatalember. Nem, fiatalok már éppen nem vagyunk, ha megengeded, Napóleon, de nemesi szavamra: olyan éhesek vagyunk, mint két farkas.

Napóleon nyugodtan bólintott:

– Most az egyszer igazat mondtál, Lovicskay.

– Szeretném tudni, mikor nem mondtam igazat! – kiáltott a lovag, és öklével a fenyőfa asztalra ütött. – Gyalázat, hogy mi, kiváló emberek, itt koplalunk, fázunk és nyomorgunk. Itt vagyok én: lovag Lovicskay Kázmér, akinek ősei uralkodó hercegek voltak a lengyel tartományokban. Szent Szaniszló címerünkbe tűzokádó sárkányt festetett, és néhai Lovicskay Gusztávnak tizennégy falut, ezer jobbágyot, száz ökröt és megszámlálhatatlan baromfit ajándékozott, amelyből ha itt volna egy, istenemre, paprikásnak elkészíteném. Igaz, hogy te,

Zsupp Napóleon, csak egy vágvölgyi bocskoros tót vagy, akinek a nemesi kutyabőrével sehogy sem vagyok tisztában, de azért megengedhetné a végzet, hogy mellettem te se koplalj. Napóleon megrendíthetetlen nyugalommal, amely nyugalmat talán tunyaságnak vagy ostobaságnak neveznék a rosszakaratú emberek, felelt:

– Egy tál paprikás csirkéért odaadnám valamennyi ösömet és minden nemesi jószágomat.

A lengyel, aki uralkodó hercegeket számolt elődei közé, Napóleon ezen kijelentésén annyira fölháborodott, hogy csak későre tért magához.

A vitatkozást hirtelen befejezte valami, ami mind a két férfiú érdeklődését felkeltette:

Kocsirobogás hallatszott az utcán, trombitaharsogás és ostorpattogatás.

A fogadó előtt a postakocsi állt meg.

1833-ban még postakocsin utaztak az emberek, vagy a saját alkalmatosságukon; vasútnak híre-hamva sem volt szép hazánkban.

A postakocsit öt ló húzta, a szükséghez képest nyolc is, ha beálltak az őszi vagy tavaszi esőzések az Alföldön.

Tehát a delizsánsz láncos kerekeivel, nagy kasornya rugóival és bőrfüggönyeivel megállott a fogadó előtt.

Lovicskay és Zsupp Napóleon a fogadóssal egyszerre rohantak az udvarra.

A kis termetű, ravasz arcú fogadós bojtos házi sapkáját levette, és úgy várta a vendégeit.

Előbb egy szikár, piros arcú, hófehér hajú aggastyán lépett ki a kocsiból. Magas termetét a kor divatja szerint szűk, virágos selyemből készült öltöny fedte. Kék pantallója, nyakig érő brokátmellénye és rózsaszínű selyemből varrott hosszú szárnyú frakkja jelezték, hogy az aggastyán előkelő ember. Fehér arab köpenyegét vállára vetette, és kezével aranygombos pálcára támaszkodott.

Nyomában két fiatal hölgy szállt le, akik mindjárt az öregnek karjaiba kapaszkodtak. Nyilván a leányai voltak, az egyik, az idősebb, szőke és komoly, a kisebbik, barna és vidám, mint egy kis fecske tipegett az öreg mellett. Bő ruháikban, magas frizuráikkal, amelybe virágfüzérék voltak fonva, úgy néztek ki, mintha bálból jöttek volna, nem pedig delizsánszútról.

– Fogadós – szólt az öregúr búsan szóló hangon –, mi itt fogunk lakni egypár napig.

– Addig, míg kellemesebb lakást találunk – szólt közbe vidáman a barna leányka, amely közbeszólásért feddő tekintetet kapott szőke nénjétől.

– Igen, addig – folytatta helybenhagyólag az öregúr, és merev nyakát kiegyenesítette. Merev volt rajta minden, mintha kivasalták volna, nemcsak ruháját, hanem lábszárait és karjait is.

A fogadós azt felelte, hogy ítéletnapjáig szívesen látja vendégeit, parancsoljanak a nagy uraságok az emeletre fáradni, majd kiabálni kezdett valami nőtiszte után, aki hogy nem jött mindjárt, nagyon bosszankodott.

Lovicskay és Napóleon ezalatt tisztes távolban állottak és barátságosan köszöngettek az öregúr felé.

Az öregúr észrevette őket. Gömbölyű üveget vett elő mellénye zsebéből, és szemére illesztette.

– Kik azok az urak? – kérde a fogadóstól.

A fogadós megvető pillantást vetett Lovicskay és Zsupp felé:

– Valami kóborló komédiások, könyörgők.

– Ah, úgy, pártfogást akarnak! – mondá megnyugtatta az öregúr, s ezzel továbbment.

Az ifjú barna hölgy megnyugtató pillantást vetett a kóborló komédiások felé. Vajon itt fognak-e játszani? És mit játszanak? – kérde magában. De miután erre feleletet senkitől sem kapott volna, hallgatott, és szótlanul ment az öregúr karjain az emelet felé.

A fogadós később visszajött a postakocsihoz, és intézkedett a magas uraságok málhái felől.

Lovicskay ezalatt kikérdezte a postakocsist, és már tudta, hogy az öregúr leányaival Győrben szállt fel a delizsánszra, és grófnak hívják. Gazdag borralalót adott, és az egész úton nem mozdította nyakát feszes gallérjából.

– Nagyon előkelő ember lehet – szolt Lovicskay Napóleonhoz; és egy negyedóra múlva a két férfiú kopogtatott a szoba ajtaján, ahová a jövevények szálltak.

Bévuőről ugyan nem hallatszott semmi biztató szó, de Lovicskay, Napóleont előretuszkolva, benyomult az ajtón.

– Ha nem csalódom – kezdé a lovag emelt hangon –, gróf Hardenau Miksa úrhoz van szerencsém?

A gróf mereven ült székén, és tétovázva nézte a két férfiút. Majd kimért hangon megszólalt:

– Gróf Hardenau Miksa vagyok.

A két ifjú hölgy az ablaknál állott és érdeklődve figyelte a jelenetet.

– Ha nem csalódom, kedves leányai? – folytató Lovicskay, és hosszú ujjával a hölgyek felé mutatott.

A gróf felelet helyett bólintott és összeráncolta a homlokát.

– Tehát – mondá a lengyel egy fokkal magasabb hangon – van szerencsém bemutatni önöknek, monsieur et mesdames, az évtized legkiválóbb férfinak, Zsupp Napóleont. Egy lángelme ez, akinek barátságával dicsekedhetem.

Lovicskay akkor a bozontos Napóleont előretolta, hogy jobban megismerhessék őt.

– Hogy alázatos személyemről is beszéljek: én e lángelme bámulója és imádója vagyok, nevem Lovicskay... Már Széchenyi István megmondta Zsupp Napóleonnól, hogy e férfiban egy kiváló színész, egy felülmúlhatatlan író, egy lánglelkű államférfiú rejtőzik. Hogy alázatos személyemről is szóljak: Napóleon a legjobb barát.

Az öregúr összehúzta a szemöldökeit, és epés hangon szólt:

– Ha az én véleményemre ad valamit jeles barátja, akkor külsejére némi gondot fordíthatna, ha ily kitűnő és tiszteletre méltó tulajdonságokkal rendelkezik.

Ebben a pillanatban Napóleon lefelé fordította szemeit, és csudálkozva nézte végig faggyús csizmáját, zsíros nadrágját és rövid dolmányát; sőt süvegének is jutott egy tekintete, amelynek fekete prémjében itt-ott a bélés fehérsége látszott, mint megannyi nyomai hegyes szögeknek és az időnek.

A lengyel nem jött zavarba:

– Hisz éppen ez, nagyra becsült uram és gyönyörű szépeim, ez az, ami a lángelméket jellemzi: a külsőségekre mit sem adnak, és fittyet hánynak a világnak, amelyik ruha után ítéli meg az embereket.

A piros arcú aggastyán végigsimította brokátmellényét, és franciául szólt valamit a hölgyekhez.

A lengyel értett franciául. Felkapta a szót:

– Azt mondja, gróf úr, hogy kellemetlen emberek vagyunk... Jól van. Most kijelentek valamit, amire gróf ezt a megvetett lángelmét a keblére fogja ölelni és szájon csókolni, hogy alázatos személyemről ne is szóljak.

Ebben a pillanatban Napóleon megfogta két ujjával lelógó bajuszát, és kihúzta szájából.

Az öreg gróf elhárítólag emelte fel kezét.

A lengyel lovag pergő nyelvvel szólt:

– Mert a férfiú itt a gróf úr rokona. Hiába csóváltgatja fejét, nagyra becsült uram, én be fogom bizonyítani állításomat. Zsupp Napóleon úr anyai nagybátyja, a kitűnő és feledhetetlen Klebus Márton 1674-ben Bécsben a kapucinusok templomában egy bájos hajadont vezetett oltár elé. E gyönyörű szép hölgy neve...

A gróf mereven felállt a beszéd alatt, és rideg hangon kijelentette:

– Sohasem volt családomban semmiféle Klebus, még kevésbé Zsupp Napóleon. Kérem, uraim, én ajánlom magam – mondá a gróf, és szertartásosan meghajolt.

– Mit sem tesz, gróf úr. A kitűnő lángelmét nem kisebbsítheti az, hogy ön megtagadja őt.

Ellenben felkérem gróf urat, hogy addig, míg kitűnő barátom jövedelmét, amit ispánja hozand

Pestre, megkapja, kölcsönözzön neki néhány olyan aranyat, amelyet nevééről kereszteltek el, egyszerűbben pár rongyos Napoléon d'orra volna a lánghelmének szüksége.

A gróf megrázta fejét.

– Sohasem adok kölcsön ismeretleneknek.

– Értse meg, gróf úr – kiáltott Lovicskay –, a lánghelme visszafizeti önnek a kölcsönt, sőt meg is köszöni önnek.

A barna hölgyecske ekkor mosolyogva megszólalt:

– Apuska, adj neki!

A gróf szigorúan nézett leányára:

– Nem dobálom ki az aranyakat az ablakon.

– Értsük meg a dolgot, gróf úr – beszélt a lengyel –, ha aranyai nem volnának, mi ezüstpénzt is elfogadunk. A lánghelme nem törődik a pénz mineműségével. A fődolog, hogy pénz legyen.

A gróf az ajtó felé mutatott.

Napoleon megértette az utasítást, de a lengyel nem:

– Adjon tehát nekem kölcsön, gróf úr! Nemesei szavamra, visszafizetem! – kiáltotta elszántan.

A gróf erre nevetett, zsebébe nyúlt, és horgolt erszényből aranypénzt vett elő. A lengyel villámgyorsan elkapta.

– Köszönöm, uram – mondá meghatottan. – Nem felejttem el önnek. Ha a lánghelme el is felejtene, én majd figyelmeztetni fogom nagylelkű rokonaira és barátjára!

A lovag kezét nyújtotta, de a gróf nem fogadta el.

A két férfi gyorsan lement a lépcsőn.

A lengyel kedélyesen hátba vágta Napóleont:

– Látod, te, tót, neked nem kölcsönöznek még egy nyomorult aranyat sem. Hanem most siessünk, és étessük meg a farkasokat, amelyek gyomrainkban üvöltenek.

Névtelen jegyző

A magyar mítoszban él egy nagy író, aki költőnek és államférfiúnak született, aki mindenben érdekesebb volt nekem a Hedda vagy a skót legenda ködös alakjainál, akik a középkori mítoszirodalomban élnek vala, és Közép-Európa századokba boruló múltjában az ismeretlenséget és regényt képviselik; a legromantikusabb költő itt élt, távol, keleten; tán vándorló barát volt, vagy kóborló lovag: itt élt a Duna–Tisza közén, de a Mátraalján éppoly

ismerős volt, mint a Bakony vidékén. Régi Magyarhon Névtelenje, ki immáron felismerhetetlenül eltűnt múlt időkre boruló felhők között, esztendők rögei, századok sűrű erdőségei elfedvén előlünk ez érdekes magyart: ma, most megemlékezünk róla, mert jeles képfaragó, Ligeti, művészskezével szobornak megmintázta őt, akit senki-senki nem látott, nem ismert, de emlékünkből és lelkünkben mindig élt.

Tudós és fantáziával megáldott tudósok szerint a legendák hőse és a legendák költője IV. Béla király idejében élt volna. IV. Béla! Alig ismerjük itt a magyar történelmet. Felleg borul e nagy király korára, amely fellegből a tatár nyilakat halljuk süvölteni. Ez időben élt volna a Névtelen – és hogy maga a nagy király lett volna az idők ismeretlen feljegyzője, sokszor hallottam társaságban, fehérasztalnál és lelkes percekben, ha az ismeretlen nótárius alakja kísértett. A király a tudatlan századokban bizonyos korának legtudósabb embere volt. Nála már csak a barátok tudtak többet, mert ők írni is tudtak, és gyönyörűséges iniciálékat pingálni pergamenlapokra. (Ez idő tájt a nürnbergi Supplicistának csöndességében már a kártyát is kitalálta egy élelmes páter, és a kemény lapokra állatok, szentek és pápák képeit füstötte.

Tudósok szerint Nagy Károly frank császár volt a zöld disznó.)

Tehát, hogy maga a nagy király lett volna a Névtelen – hallottam. Ha ő volt, áldassék jobban emléke, és ha nem ő volt, hanem csak egy részeges és kóborló, ha egy sehonnai és verekedő lovag, akit jó szülői az írás mesterségére is megtanítottak a kardforgatás mellett, legyen boldog atomja a szélben, vagy a tölgyfában, ami hamvaiból nőtt. De mégis inkább szakállas, barna és kámzsás barát volt – Heine Henrik würzburgi szegény konfráterének éneklése nem cseng-e füledben, olvasó? Kámzsás és titokteljes Paulus avagy Gregorius (amely nevek éppen divatosak voltak a szerzetesek között ez idő tájt), aki nagyon sok éveket töltött a pulpitusra görnyedve, és az írónáddal jobbában, baljában a municumos vesszővel éveken keresztül írt egy gyönyörű regényt, a magyar honfoglalás történetét.

Gondolnád, könyvek és régi feljegyzések heverték a pulpitus körül, melyekbe félrevonulva olykor belepillantott a cselszövő? Gondolnád, csupán csak hazugságokat írt, és végig szépen hazudott, álmodott, regélt? Mindent igazat írt – és ha nem volna igaz, amit írt, akkor is igaz volna. A klostrom tán országút szélén feküdt – egyikén annak a négy-öt országútnak, amely azon időben hazánkban volt –, és a vendégek, utazó lovagok, öreg lovagok, énekes emberek nem kerülték el a vendégszerető házakat. Ha a kapun csörgött a felvonóhíd lánc, névtelen letette az írónádat, és övéből kihúzta a pincekulcsokat. A vendéget – nagyszájúakat és hallgatókat – borral traktálta, és mesemondásaikat meghallgatta. Utasember ma is szeret beszélni. Hát még akkortájt! És a múltról nem szívesen beszélünk-e? Árpád Szent István

annyira volt Névtelenhez, mint hozzánk Rákóczi. Akadt öreg magyar, aki még azt is tudta, hogy milyen színe volt Árpád szakállának. Névtelen is tudta.

Ha ábrándoknak és álmoknak adnánk át magunk, a Névtelenről sokat lehetne kigondolni.

Magyar legendáink ezen alakja, aki feljegyzései hátrahagyásával eltűnt a színről, ismeretlenségében és magányosságában, hogy tartózkodva legkisebb célzást sem ejti önmagáról, fejedelmi közönyt és nyugalmat jelent az írott betű iránt; és jelenti a halkkal, homállyal élő középkori ember egyéni tulajdonságait: hogy bűn nem volt, hogy öntudatlan és zseniális volt a munkája. Míg írónadjával a pulpituson szegletes betűket rajzolt, szakállas, ferde, szomorú arcán aludtak az indulatok. Sajátos és bús a nótárius alakja az én képzeletemben. Egy szegénynek, egy öregnek, egy bús tekintetű férfinak látom Anonymust: ki lakott e rejtély megett? Király-e, kápsáló barát-e? Vagy tréfacsináló udvari bolond? Ligeti szobrász szakállas, bajuszos barátnak mintázta a jegyzőt. Ám most visszatért régi tervéhez, amelynél költőiebbet még nem gondolt ki magyar szobrász. A jegyzőt ülő alakban, kódexszel kezében faragta, ónarcából, a rejtélyesből, mi sem látszik. A kámzsa eltakarja a földre néző arcot és szemet. Úgy ül a nótárius talpig bronzban az idők végezetéig, mint ahogy élt sok szép esztendőkön keresztül: ismeretlenül, de nem idegenül; rejtélyesen és titokzatosan, de nem félelmesen; névtelenül, de elfelejthetetlenül. E messzi vén barát mindnyájunk művészi képzeletében így élt, ahogy a jeles szobrász mintázta. Ha kipödrött bajusza volna, ha sarkantyús csizmája és feszes dolmánya volna, nem volna annyira magyaros sajátságú, mint úgy, a rejtélyes csuhába burkolózottan. Költői és érdekes ötlet a tíz szobor között Anonymus, a jegyző. Az egész alak – a régi, nekünk ismeretlen és csudálatos Magyarország.

Egy régi magyarról A régi Pest történetéből

Az Ómagyarország kártyás ország volt.

Sok domínium, nagyúri vagyon úszott el a színes lapokon. Cigánymuzsika, kártya és asszony – be sok vidám arcot tett szomorúvá, be sok pisztolyt durrantott el, be sok családot tett koldussá! A magyar középosztály úri mulatságai mindig nagy pénzbe kerültek, és hogy a dzsentrí jórészben tönkrement, okozta a dáma, amelyik néha kemény papirosra van füstve, néha pedig az arcán van kifüstve. Szatmár vármegyében ma is emlegetik a két legendás táblabíró, akik oly szenvedélyes kártyások voltak, hogy éjjel-nappal egyebet se tettek, mint folyton-folyvást kártyáztak. Csomay és Ecsedy legendás alakok lettek. Különösen azért, mert úgy esett, hogy egyszer Debrecenbe utaztak, régi módi szerint, hintón, forsponttal. Alighogy megindulnak, Csomay benyúlt a zsebébe: „Tyű, a rézangyalát, elfelejtettem kártyát hozni!” – kiáltott fel. Ecsedy nemkülönben kikutatta a zsebeit, de bizony ő is elfelejtette a kártyát. Már

mit csináljanak? Megöli őket az unalom Debrecenig. Hogy mulassanak? Késő, augusztusi délután volt, legyenek röpködtek a levegőben, és a poros országúton embernek, állatnak nyoma se volt. Egyhangúan gurult az urasági hintó. Csomay – ő volt a szenvedélyesebb játékos – végre kitalálta a kártya nélküli játékot.

Hátradugták a kezüket, és mozdulatlanul tartott fejjel várták azt a legyet, amelyik először száll az orrukra. Akinek előbb szállt az orrára légy, az nyert. A kocsis mellett ülő hajdú volt a bíró. A bakon hátrafordulva szólt olykor: „Most tekintetes Csomay úr nyer! Most meg tekintetes Ecsedy uram!” A legenda szerint negyvenezer pengőforintot nyert Csomay táblabíró uram Ecsedytől, amíg Debrecenbe értek. Mivel ezer forintban ment a játék.

Csomay és Ecsedy képviselik a régi Magyarország kártyásait.

*

A régi Pesten, a harmincas, negyvenes évek Pestjén nagyon vidám élet volt. Az ország ifjúsága, a jurátusok, nagy bálokat csináltak. A vidéki urak hetekig, hónapokig mulattak, kártyáztak Pesten.

A harmincas évek leghíresebb alakjáról, Józsa Gyuriról mesélünk. Ki ne hallotta volna hírét e gavallér, verekedő, mulató, de talpig magyar úrnak?

Józsa Gyuri begördült hintóján a Hétválasztóba. Az volt akkor a leghíresebb vendégfogadója Pestnek. Ismerték már itt a tekintetes urat. Fogadja is nagy hajlongásokkal a vendéglős. Józsa Gyuri zömök, piros képű ember volt, amolyan negyvenes, de testben, lélekben erős és egészséges. Ott volt vele elmaradhatatlan tajtékipipája, és fehér agara, amit Kártyásnak hívtak. Kártyás és Józsa Gyuri úgy megértették egymást, mintha tejttestvérek lettek volna. Az agár tán még okosabb volt a gazdájánál, de ezt csak Keglevics, örökké vetélkedő pajkos barátja Józsának, mondta.

Hideg téli nap volt, ugyancsak elkelt az utasra a farkasbőr bunda és a lábzsák. A süvegből pedig csak az orra látszott ki.

Felment a szobájába Józsa, elhelyezkedett, aztán hívatta a fogadóst.

– Mi újság Pest-Budán, amice? – kérdezte.

A fogadós elsorolta az összes látnivalókat, a komédia-házat és a Tivoli kávéházat se feledvén ki, amely utóbbi a Gránátos utcában Pest legérdekesebb látványossága volt azon időben.

– Kár, hogy állatheccek nincsenek – szólt közbe Józsa Gyuri. – Azt szeretném látni, mikor a kutya meg a bika viaskodik.

Hanem ezt csak a fogadós áltatására mondta Józsa Gyuri. Nem azért jött ő Pestre. Agglegény ember volt, korhely, gavallér és pénzszerző, de a szerelem legfeljebb annyiban érintette ez idáig szívét, hogy szerette a kövér parasztleányokat. Hanem most úgy érezte, hogy igazán szerelmes.

A róka is mindig a legkedvesebb tyúkját lopja el az embernek. Józsa Gyurinak a jókedvét vette el a szerelem.

Még az őszi pesti vásárkor megismerkedett egy budai polgárcsaláddal, a család egyetlen szép virágszálával, Bellával. Olyan volt ez a leány, mint az erdei őzike. Félénk és óvatos, tartózkodásában nagyon kíváncsi ennek a dúsgazdag gavallérnak, aki megszokta, hogy a nők mosolyogjanak rá.

A tél valahogy csak eltelt a füredi kastélyban. A cigánybanda elnyűtt egy kocsiderék vonót meg hegedűhúrt, de Józsa Gyurinak a kedve sehogy se jött meg. Hát Pestre jött az után, akinek a képét mindig szívében forgatta.

Alighogy átöltözött, el is indult nyomban a budai oldalra. A tajtékipipát vitte a kezében, a fejét pedig lehorgasztotta. A polgár házán kopogtatott. Aki az ajtót nyitotta, senki más nem volt, mint szívének szerelme, Bella.

– Az isten áldja meg a kezét! – így kiált fel Józsa Gyuri. – Itt vagyok, Bella, akar-e a feleségem lenni?

Erre elámult a leányka. Nemigen szokta meg gyenge lelkülete, hogy így bolondjában rontsanak be a házba a kérők. De nem sokáig tartott a zavara.

– Nem lehet, Gyuri bácsi – felelt. – Van már nekem vőlegényem.

– Megölöm – harsogta Józsa György.

– Bár megölné, Gyuri bácsi – mormogta halkan a leány.

Csak ekkor vette szemügyre Józsa Gyuri Bellát. Hej, ősz óta hogy letört ez a virágszál. Az őszi fecskék elvitték orcájának pirosságát, szemeinek mosolygását. Tél fagyában meghaloványodott, beesett a nemrégiben vidor tekintet. Mellének gömbölyűsége, karjának formássága elmúlt az utolsó ősszel. A halál szele járt itt.

– Mellbeteg vagyok én, Gyuri bátyám – mondta a leány, és két szomorú szemével úgy ránézett Józsára, hogy csakugyan sírva fakadt ez a kemény ember.

– Hát legalább szeretett-e? – kérdezte Józsa remegő hangon. – Azt mondja meg, szeretett-e, mert engem még soha nem szeretett senki.

Bella a kezét nyújtotta.

– Szerettem – mondta egyszerűen.

*

Hej, a Hétválasztóban ezen az éjszakán úgy bömbölt Józsa Gyuri, mint aki esztétét veszített. Hanem a régi kedve, régi vidámsága sohase tért többet vissza. Azt elvitték az őszi fecskék.

Ötvenéves férfiú

Az asszony így beszélt:

– Szerettem magát, és ifjúságomat, szívemet és mindenemet, gondolataimat és időmet magának adtam. Most már megöregedtem. Tán azért akar elhagyni?

A férfi így felelt:

– Nem. Hisz öreg vagyok én is. Deres hajam, lisztes szakállam, és vidámságom egészségemmel együtt elhagyott. A maga élete mellettem apácaélet: éjjel jeges kendőkkel enyhíti főfájásom, nappal hallgatja bús beszédemet. Az állatok is elvonulnak végórájukban, szeretnék én is egyedül maradni, hogy senki se lásson, senki se hallgasson.

– A szívem vérzik magáért, barátom. Tudja, hogy egész életemben engedelmes és hűséges társa voltam. Engedek akaratának. Jó: váljunk el.

Az asszony vonatra ült, és egy messzi falucskába utazott, ahol egy öregasszony sírva megölelte és leányának szólította. A férfi egyedül maradt a pesti lakásban.

Az elutazás után valami fájdalmas elégtételt érzett: „úgysem szeretett; unt és utált már” – gondolta. „Kedvetlen volt, ha mellettem volt, s meglestem, hogy a gondolatai másfelé kalandoznak. Bevárjam tán, hogy megcsaljon egy fiatal suhanc?” Egyedül maradt, és

diadalmasan járkált az üres szobákban. Még betegnek sem érezte magát, mivel most már nem is szabad betegnek lennie, hisz nincs senki, aki ápolja. Mondom tehát, beteg sem volt. Mikor a tükör előtt elsétált, ravaszul és kémkedően az üveglapra pillantott. „Valóban olyan öreg volnék?! Sikereim többé nem volnának? Egész életemet annak szántam, hogy mindig fiatal és vidám maradjak, s most egyszerre a sápadt betegség leüt a lábamról, és nyöszörgő, kiállhatatlan vén majommá tesz.”

Este lett; búsan jöttek be az árnyékok a csöndesülő utcákról, a Dunán füttyültek a gőzhajók, mert hősünk éppen a Duna körül lakott. Szeptemberi este volt. Az est vörös fényeiben fecskék hintázták karcsú testüket a telefondróton.

A férfi a pohárszéknél valami hideg húst vacsorázott. Ritka fogai meggondoltan és lassan dolgoztak, s mielőtt evett, folyton a szőnyegre nézett, a szőnyeg egy bizonyos pontjára. S így bontakozott ki lelkében az eddig homályosan élő gondolat, hogy szeretni fog ismét, de fiatal nőt, akinek most már mindenét odaadja, s ki hálából szép testével, üde lelkével s hímporos ifjúságtól sugárzó gondolataival az övé lesz, ha örökre nem is, csak addig, amíg ismét visszaálmodja a letűnt napokat, és csendes, néma lelkén ismét keresztülsurrannak a tavasz hullámai.

Ismeritek az öregedő és ványadt férfiú olthatatlan vágyát, amellyel rajong a szép, ifjú nőért, vagy ha nem is nőért, a szerelemért csupán.

*

Hallgassátok: hogy meg ne öregedjete és elmétekből el ne veszítséte az okosságot. A hajók esténként-reggel tutultak a Dunán, s a fecskék is elpályáztak. Az öregedő férfiú házába pedig a virágkoszorús, szerelmes ifjúság – regényesen, mint az ősz királyok történetében, s titkosan és rejtőzködve, mint a modern mesékben – beköltözött.

Ki volt a lány, aki az ötvenéves férfiú szívét fölmelegítette? Húszéves, húszéves... Barna; de szőke is lehetett volna. Az orra kicsi volt, a szeme kerek, és füle kicsi, és szája kicsi, mint a húszéves lányoké, akik virágkoszorús szerelemre fogadkoznak. Leginkább a kanapén szeretett feküdni, s az aszalt szilván kívül töltött cukrot is evett. Egész nap evett s a díványon feküdt. A magas ablakokból a nagy folyóra nézett, az ősz felhőit, esőit, hervadó leveleit nézte, majd a divatlapokat, s a szabónővel egész délután fecsegett semmiségekről. Tudjátok, hogy ki volt ő? Most már tudhatjátok.

Az öregedő férfi boldogságát leírni könnyen nem lehet. Hogy sohasem volt beteg, az bizonyos, de mintha újjászülettek volna kiszáradt csontjai. Kiegett elméje és kongó szíve a

vidámság rózsafelhőit tartalmazta. Haj, a szerelem... No, beteg gyomrával aszalt szilvát evett ő is. És diadalmasan, boldogan járkált. Ha régi kedvese, Mari eszébe jutott, csupán mormogott, de végül megnyugtatta magát:

– Ej, ha Mari látná, nem is haragudna. Ő is ilyen volt régen, avval a különbséggel, hogy ő a húsféléket is szerette, különösen a szarvasgombás pástétomokat.

*

Ahogy tél lett, a hajók elhallgattak a nagy Dunán, és a húszéves leányka valahogy elment. Elröpült. Persze búcsú nélkül, gondtalanul, legszebbik ruhájába felöltözve, összes ékszereivel, mint az ilyen leánykák már szoktak.

Az ötvenéves férfi egyedül maradt, és nagyon beteg, nagyon főfájósan, és a köszvény minden ördögével ült, sírt és szomorkodott. Este volt most is, és az ajtón kopogtak.

– Ki az? Tán te vagy, Édes? – kiáltott az öregember.

Az édes volt, de nem a fiatal édes. A régi jött vissza: az asszony.

A férfi csúnyán nézett rá.

– Te vagy?

Az asszony lassú lépésekkel körüljárta a szobát, és fürkészve nézett körül. Vajon úgy van-e minden, ahogy ő itt hagyott mindent? Nyomokat talált, és különös jeleket: egy hajtűt a függönybe szúrva, a tükrön egy fésűt, idegen fésűt.

– Járt itt tán valaki? – kérdezte remegő hangon.

Az ötvenéves férfi felkiáltott:

– Persze! A kedvesem járt itt, de már elment.

Az asszony a falhoz támaszkodott. Hallgattak mind a ketten. A férfi csúnyán nézte a régi, öreg kedvest. Tán azért ment el a másik, mert megérezte, hogy ez visszajön.

– Miért jöttél? Hisz elváltunk örökre. Az életemet akarod keseríteni? Hisz szeretni már úgysem foglak.

Az asszony arcán forró könnyek peregtek végig.

– Nem szeretsz? – kiáltotta. – Akkor igazán vége mindennek... De ha szeretnél egy kicsit, sokat nem kívánok, csak kicsit szeretnél, ha néha rám néznél, ha néha megsimogatnád az arcom, akkor nagyon boldog volnék.

A férfi – nagyon beteg volt, és elkeseredett – intett a kezével.

– Itt maradhatsz, de figyelmeztetlek, hogy ne veszekedj velem!

A hidakon túl

Tudjátok, hogy Buda nagyon messzire van Pesttől? Messzebb, mint Vác, mint Érsekújvár, pedig csak a Duna folyam választja el a testvérvárosokat egymástól. Ha a budai girbegörbe, kanyargós utcákon járok a régi kis házak között, megérezem múlt idők melankóliáját. Minden más, sajátos és különös, a csend, a hegyek, és az emberek, akik melletted elsietnek.

Kiskorcsmákban harmonikáznak, és a toronyórák mélabúsan ütnek a régi háztetők felett. Az utcai köveken Mátyás király sarkantyúja pengett, völgyi kis utcákban törökök paráználkodtak régen.

Ismertem egy öreg budai polgárt, aki húsz esztendő óta nem volt Pesten. Knor Mátyásnak hívták, régen hivatalnok volt, és buzgó lövész, de megöregedett, s régi házikójából, a Koronaőr utcából csak akkor mozdult ki, ha kedves kiskorcsmájába ment. Az öreg polgár az idők folyamán egészen egyedül maradt. A rokonai meghaltak vagy másfelé költöztek, régi ismerősei eltűntek, miután nagyon megöregedtek. Tudott egy ismerőséről, ki a Rácvárosban lakott. Évek óta készült a meglátogatására, de sohasem jutott hozzá. Nem éppen a dolgai miatt, mert Knor Mátyásnak semmi dolga sem volt a világon, inkább azért, mert a Rácváros messzire esik a Koronaőr utcától. S így csak az a megnyugtató, boldog érzése volt meg, hogy él egy ismerőse – a régiek közül –, akit mindig felkereshetne. Hívták a régi ismerőst Primóknak, és nyugalmazott őrnagy volt. De hinni nem merném, hogy az öreg Knor az utcán felismerte volna az őrnagyot, habár gondolataiban sokat foglalkozott vele.

Mondtam, hogy a rokonok meghaltak, az ismerősök eltűntek, és az öreg polgár egyedül maradt. A kiskorcsmába is új csapláros került, a régi vendégek helyett újak jöttek. Hej, a világ hogy megváltozott!

Az öreg Knornak tán a nevét sem tudta senki. Régies szabású ruhájában, elefántcsont gombos pálcájával és kék szemüvegével félénken lapított a házak fala mellett. Hisz a házak is megváltoztak. Alig volt olyan, amelyikre barátságosan nézhetett volna. De mégis volt néhány. Ezeket üdvözölte is az öreg, ha mellettük elhaladt, mint régi jó barátait. A kövezeten kopogott botjával, és vékony ajkai barátságos szavakat mormogtak. Betegség, bánat és hetekre való szomorúság volt, ha a régi, korabeli házak közül egyet-egyet lebontottak, hogy újat, szépet és idegent emeljenek helyébe. Csak a megrakott kályha duruzsol úgy, mint az öreg; a bor sem ízlett, és a bal lába, mely esés következtében hibás volt, mindig fájt. „Inkább egy fogamat!” – mormogta fogatlan szájával. Halljátok: Knor mérges volt, és szobájából ki nem mozdult.

Történt, hogy hivatalos írással keresték meg egy nap az öreget. Knor igen csodálkozott, hogy a polgármester és a többiek még tudják a nevét. A régi polgármesterek és a többiek bezzeg nemcsak a nevét tudták, de jó ismerősei voltak, és mindnyájan tudták az öreg Knor Mátyásról, hogy a legbecsületesebb polgárok egyike. No lám, a nevét mégsem feledték el!...

A kék szemüvegen át nehezen ment az olvasás. A betűk is mások; a városi urak szeretik a cifra, kacskaringós betűket. Az ördög tudná, hogy a K nem Z. Az ördög tudná, hogy mit akarnak. Tán csak nem azt, hogy menjen el a városházára egy bizonyos numerus alatt levő szobába, ahol házának kisajátítása felől óhajtják megkérdezni? Tán csak nem? De bizony éppen azt akarták. Az írás mondta, tehát való.

Az öreg Knor ekkor nagyon mérges, szomorú és elkeseredett lett. Ha a Rácváros nem lett volna olyan messzire, bizony felkereste volna régi barátját, de hát a Rácváros nagyon messzire volt.

*

Knor Mátyással így történt tovább:

Egy reggel a Krisztina téren megállt, és az omnibuszokat szemügyre vette. Az omnibusz nem barátságos alkotmány, de legalább lassan megy, és nem dől fel. A sapkás ember sem ismerte Knort – mert már senki sem ismeri őt –, de mégis felsegítette a kocsiba. Szemben egy öreg és kövér asszonyság telepedett le. Jobbról és balról szintén öreg és kövér asszonyok. Knor, ha ismerte volna a világ rendjét, tudta volna, hogy a Krisztina térről indulnak el az öregasszonyok a nagyváros felé. De Knor nem ismerte a világ rendjét, tehát arról mormogott magában, hogy mindenki megöregedett már.

Az alagút éppen olyan volt, mint akkor, midőn utoljára ment rajta keresztül. Az alagútról eszébe jutott néki régi szomszédnője, Furner Mária asszony, aki azért nem ment az alagúton keresztül, mert mindig attól félt, hogy bedől. De most nem dőlt be az alagút, az omnibusz átgurult rajta. A Lánchídon gurult, és a Dunán hajók úszkáltak. A hajók füstöltek, fűtöltek, éppen úgy, mint azelőtt. Eddig semmi baj sem volt, de a Lánchíd után jött a város. Nagy paloták között gurult a kocsi, a boltok fényes ablakaikkal csodálkozva néztek le Knorra. Egy ablakban úri hölgy állt, és Knorra nézett szintén: „Nini, milyen furcsa öregember!” – mondta. Az emberek siettek a házak mellett, és a friss hó – télen volt ez – lassan szálldogált.

Az öregasszonyok egyenkint leszálltak, a kocsi ilyenkor sokáig állt, és a sapkás ember gyanakodva nézett Knorra, hogy még mindig nem akar leszállni. Tán egész hátralevő életét a kocsiban akarja tölteni?

Knor már az ablakon sem mert kinézni. Lehunyta a szemét, és úgy gondolkozott az idegen, nagy és zajgó városról, ahová jutott. Pest volna ez? Be kár, hogy a szomszéd pék kisfiát nem hozta magával! Az utcában híre volt, hogy ez a fiú, Károly nevű, úgy ismeri Pestet, mint egy fiákeres. Sok verést is kapott emiatt az apjától, de bár itt volna most! Az alagúton át – amelyen néha átnézegetett Knor Mátyás – felényinek sem látszott ez a város. Bizonyos, hogy itt senki sem ismeri őt. Mindenütt kinevetik és kicsúfolják, mint az a Károly szokta néha tenni, ha botjával a házak mellett kopog.

A sapkás ember rászólt:

– Tessék leszállni!

Knor engedelmesen felállt, és lement a kocsiról. A kocsi továbbdöcögött. Az öreg polgár az utcasarokról úgy nézett a kocsi után, mintha otthona, boldogsága és élete döcögne tovább a sárga nagy kocsival. A szürke ló kapkodta a fejét, és a kocsis magos bakján keményen ült. Knor megfordult és körülnézett.

A sarkon öreg kofaasszony gesztenyét sütött, de mintha aludt volna, csak a szemhéjai mozogtak gyengén; keze, lába, feje mozdulatlan. A kocsik iszonyú sebességgel nyargaltak. Az utca olyan széles volt, mint a Duna. Hol van itt? Az ördög tudott eligazodni. Az emberek mind siettek mellette; jött egy perecesfiú, és a fülébe énekelt. Majd egy cilinderes úr meglökte, egy úri dáma pedig mérgesen végigmérte. „Knor – mormogta az öreg –, te vagy az, Knor?”

Előrement. A házakat nézegette, kivette zsebéből az írást, és próbálta újra elolvasni a kacskaringós betűket. A villamoskocsi mindig csengetett, és folyton oly közel rohant el Knor mellett, hogy csaknem elgázolta. Egy lámpaszlopnak dőlt, és esernyőjét a földre ejtette. Milyen könnyelműség volt elindulni! Idegen, ismeretlen és gonosz városban van, ahol senki sem törődik vele, senki sem néz rá. Bánják is azt, hogy ő Knor Mátyás, híres polgárcsalád sarjadéka, és egykor bíró is volt. Régen.

Visszament a gesztenyéskofához. A szegletes arcú öregasszony még mindig mozdulatlanul ült, és szemhéjait gépiesen mozgatta. Mikor Knor közeledett, felemelte a kezét, és a gesztenyére mutatott. Knor megrázta a fejét. A kofa leeresztette a kezét, és tovább szunyókált. A friss hó csendesen hullott a nagy város felett, Knor mereven és dideregve bámult a levegőbe. Észre sem vette, hogy esernyőjét elvesztette – sohasem vesztette el –, észre sem vette, hogy hátulról megtaszítják, oldalba ütik és rákiáltanak.

A kofa kinyújtotta a kezét, és megérintette Knor karját.

– Hallja, beteg maga? – kérdezte.

Knor megrázta a fejét, és elszégyellte magát. Lassú lépésekkel továbbment, keresztül az utcán, de nem tudta, hogy a kocsik csaknem elgázolták. Sokáig ment egyenesen előre. Ha jobbra-balra tekingetett volna, ha merete volna megnézni a nagy házakat, szép boltokat, asszonyokat és férfiakat, bizonyosan eltévedt volna. De így a Lánchídhöz ért.

Keresztülment a hídon, majd az alagúton. A Krisztina téren megfordult, és az alagúton át, fejcsóválva visszanézett. Kivette az írást a zsebéből, és négyfelé repesztette.

– Az ördög vinné el az egész Pestet! – mormogta. – Mindig tudtam, hogy cudar város.

Téli ének

E fekete városból, hol gyászosan temet vígságot és mosolyt a szomorú délutánokat hozó őszi eső, ahol kopogtatnak az ablakon az esőcseppekben lakó bús ábrándok és fázékony sejtelmek, innen egy reggelre – éji út után – más vidékre ment hősnőnk, ahol nagy pelyhekben, frissen, vígan esett a hó.

Révész Anna vékony cipőjében fázva és nevetve ment a bokáig érő hóban. Mindig nevetett, mert gyönyörű foga volt, és arcán gödröcskék támadtak. Nagy, tollas kalapja alól mosolyogva nézett az állomás felé, amíg szobaleánya tömérdék ládára és skatulyára vigyázott.

A színésznők, bár sokat utaznak, nem tudják leszokni a fő asszonyi sajátságokat, a kényelmetlenséget és bajt okozó úti skatulyákat, hogy a kalaptokról ne is beszéljünk.

Fekete ruhás urak és bundás dámák álltak a peronon. Az állomási főnök szűk blúzt és világos szőke bajuszt viselt; udvariasságát bizonyította, hogy szalmát hintetett a peron kövezetére.

A csoport vezetője egy borotvált, piros arcú kövér ember volt. Midőn Annát meglátta, előrelépett:

– Isten hozott, művésznő! – kiáltotta.

Anna pár szökést tett előre, és boldogan szorított kezét a várakozókkal.

– Van publikum?

– Ki ez énekesnő?

– Maga, édes? Jaj, istenem, be szép maga! Nem csodálom, hogy annyira szeretik!

– Mikor próbálunk, direktor úr?

Anna cseppet sem volt közönséges lány, de ilyenkor ő sem mondhatott mást. Inkább a különösséget és eredetiséget szerette öltözetben, játékban és a magánéletben is. Egy pesti kisebb színházban zajos estéket rendeztek miatta rajongói és udvarlói. Néha botrány is volt,

előadás alatt megverték néhány urat az ellentáborból. Anna az újságokban nyilatkozott, és az első primadonnáról azt írta, hogy hiába intrikál, mégis le fogja győzni őt (Anna), mert sokkal fiatalabb.

Az állomás előtt hintó állt, de csak egy hintó. Az egylovas kordék és szalmás parasztszekerek fázékonyan húzódtak az állomás sárga falához. Anna egyenesen a hintónak tartott, és nyugodtan felült rá.

Az igazgató megigazította a lábszönyeget, és miután többször visszanézett a feleségére, egy sovány, fekete asszonyra, elgondolkodva ült Anna mellé. Nagy havas mező következett az állomás után, amin fehér fák látszottak, és a fekete szalag, ami az országutat jelezte, egy széles torony felé vitt.

– Jaj, itt már tél van! – mondta Anna, és hátranézett. Az énekesnő és az igazgatóné éppen akkor kapaszkodtak fel az egylovas kordéra. Az énekesnő igen mérges volt, és sárga alsószoknyája látszott, amint a kordéra fellépett. „Sárga alsószoknya! – gondolta Anna. Szegény asszony!” A hintó sem volt ugyan nagyon kényelmes, de legalább kétlovas volt, és a kocsis festett dolmánya mutatta, hogy valamikor jobb napokat látott.

A direktor elgondolkozva nézte Annát.

– Délután próbálunk, kisasszony. Minden igen rendben fog menni. A fogadóban meleg szoba vár, és az ifjúság nagy tüntetésre készül. Lelkes közönség ez, csak szegény. De, hogy maga jött, fellármáztuk a szomszéd falvakat, és postán küldtük szét a színlapokat.

Anna mosolygott, de alig hallotta, hogy mit beszél az igazgató. Folyton a sárga alsószoknya járt az eszében, és szinte látta, hogyan gyalognak a hintó után a szintársulat többi tagjai.

– Már Jászai Mari is vendégszerepelt itt két éve, nálunk. Felejthetetlen esték voltak!

Anna mosolygott.

A tragikumnak most rosszul megy, operett kell a közönségnek.

– Fájdalom – bólintott a direktor –, Shakespeare-estéink üres ház előtt mentek. Mikor Hamletet játszottam, tizenhat fizető volt a színházban. Két tanár, nyolc asztaloslegény...

A hintó ezalatt gurult. Utána zörögve, nyikorogva száguldottak a kordék és a szekerek.

„Búsul-e a szegény sárga szoknya? – gondolta Anna. – Ilyen szép nő, mint én, tán még nem is volt a városban?”

Szűk, girbegörbe utcákon haladtak keresztül. Anna hiába nézelődött jobbra-balra, közönséget nemigen látott. Néhány siető cselédleány szürke kendője lapított az alacsony házak mellett, a nagy fahídnál két bundás úriember ment a hóban.

– A szolgabíró – mondta a direktor.

Felföldi városok álmos és szürke reggele volt ez, a hegyes tetejű házakon kémények füstöltek, és a széles tornyon, az óramutatón is, fekete varjak ültek.

Anna felsóhajtott: „Tán még virágot sem kapok!”

*

Délután a próbán valakivel találkozott, akinek nagyon megörült. Kalongyai volt ez, egy nagyon öreg színész, akit apjának nevezett az ország legtöbb színésze és színésznője. Az öreg Kalongyai elsőbbsen is megcsókolta Anna arcát:

– Be szép lettél, virágszál! A hajad gyönyörű, az arcod piros, meg is híztál, kis Klein Pepi! A cipőd is valami finom! Ej, hová lettek a rossz ruháid?

– Haladok, apám; mindig tudtam, hogy tehetséges lány vagyok – felelt Anna.

– Az bizony! – kiáltott az öreg. – Úgy bizony! Az isten áldjon meg, hogy szegény direktort kihúzod a bajból! Tele lesz a színház.

Anna ennek nagyon örült. És alkonyattal, midőn a korzón sétált az öreggel, talált néhány kirakatot, amelyben meglátta magát. Prémis, hosszú bundája, csudás kalapja és gyenge fátyola elkápráztatta a városka asszonyait. Térült-fordult, és észrevette, hogy egy-két asszony már éppen olyan hosszúakat lép, mint ő, egy nevendék leányka, sárga harakendővel a fején, és a karján nagy skatulyával, folyton a nyomában járt.

Egyszer valaki nagyot köszönt. Anna arrafelé nézett. Egy körszakállas férfi volt. A leánynak úgy rémlett, hogy ismeri. A férfi közeledett, és kezét nyújtotta:

– Ismer? Nem ismer? – kérdezte. – Halász János vagyok. Az újságíró a Nefelejcs utcából. Emlékszik?

Anna felkiáltott:

– Halász, kis Halász, hogy került ide, hisz egész megváltozott!

A férfi így felelt:

– Különös, el sem hiszi tán, hogy megnősültem; ebből a városból nősültem, és a feleségem szülei idehoztak levéltárosnak, mert az újságírással nem jár nyugdíj.

Anna a férfi arcába nézett. A kerek szakáll és a felcsavart bajusz alatt egy vidám, kedves és jó, kék szemű és mosolygó arcot keresett. A múltból és a rongyos cipők, stoppolt ruhaderekak korából. A kis színészlányok első álma, első vágyódása, sikere, dicsősége és reménye: az újságíró; ez Halász volt Annánál. A Nefelejcs utcában laktak, miután Anna szüleivel, mérges anyjával és becsületes öreg apjával összeveszett. Hová ment volna a leány? Éppen tél volt, és nagy hó feküdt az utcákon. A gázlámpások olyan különösen égtek... Anna elment, és a

sarkon megtalálta azt az öreg hordárt, aki leveleiket szokta kézbesíteni. Elküldte Halászáért a szerkesztőségbe. Egy kapu aljába húzódott, és ott türelmetlenül várt. De végre jött a férfi.

Azután a Nefelejcs utcában laktak.

Kalongyai köhécsett, és észrevétlenül elmaradt. Halász ellenben utána szólt:

– Jöjjön, színész úr, mi régi ismerősök vagyunk!

Anna halkán, kedvetlenül nevetett.

– Megnősült, most fél, hogy velem egyedül látják. Milyen a felesége? – kérdezte egyszerre kihívóan.

A férfi szelíden mosolygott, és széles vállai között ringatta a fejét:

– Szép.

– Szebb, mint én? Jobb, mint én? Hűségesebb?

A férfi Annára nézett fél szemmel, és Kalongyai felé kacsintott.

– Apám is tudja, hogy mi szerettük egymást valamikor. Nem szégyellem – felelt a színésznő, és lángba borult az arca. – Milyen szegények voltunk! – folytatta. – Azt hiszem, hogy most a monokliján kívül van egyéb ingósága is.

A férfi nyugodtan mosolyogva bólingatott:

– Polgár vagyok, Annácska. Ebben a kis városban élek, itt fogok meghalni gyerekeim, rokonaim között, amíg maga a dicsőségben mindig előbbre megy.

A hó esett, és lassan besötétedett. A hóesésen át szomorúan pislogott néhány petróleumlámpás.

– Nem is udvarol nekem, János? – mormogta halkán Anna. – Vagy én változtam meg, vagy maga? Inkább én. De a színházba azért eljöhetne tapsolni! Meglássa, mennyit haladtam.

A férfi gondolkozott egy percig.

– Hol lakik? – kérdezte halkán.

– A fogadóban. Azt hiszem, csak egy fogadó van...

– Inkább oda mennék – mormogta Halász, és égő szemmel pillantott Annára.

A színésznő félrefordította a fejét. A kesztyűjét lassan felhúzta, és úgy szorította meg a férfi forró kezét.

– Jöjjön akármikor – szólt a leány. – Különös, hogy magával kellett találkoznom itt, akire sohasem gondoltam, aki sosem jutott az eszembe. No, szépen vagyunk, ha újra szerelmes leszek magába.

A férfi cinikusan kacagott:

– Ne féljen, ne féljen – s mialatt beszélt, a leány kezét forró kezében tartotta. – Vén majom vagyok, mit szeretne rajtam?

A leány körülnézett:

– Kalongyai hol van?

Az öreg színész észrevétlenül elmaradt.

A színház mellett voltak, egy nagy és még sötét faépület volt ez. A homályban alakok mozogtak a fal mellett. Anna megállt a sötétben:

– No, csókolja meg a kezem, hamar.

A férfi megcsókolta.

– Csókolja meg az arcom.

A férfi a száját csókolta meg.

Anna egy pillanatig mereven állt. Halkan felsóhajtott. Pihegett, mint egy madár.

– Most menjünk! Kísérjen a szállásomra.

Hosszú lépésekkel menni kezdett. A fogadó kapujában megállt. A hó szakadt a magasból, s mintha aludt volna az egész város. Mintha senki sem tudná, hogy itt ma nagyszerű előadás leend a színházban – egy fél óra múlva.

Anna felkiáltott:

– Ostoba kisváros ez! Itt vagyok benne reggel óta, és nem történik semmi. Tán a színház is üres lesz. Menjen legalább maga, és nézzon körül! Ha nincs közönség, csináljon közönséget! Ezt csak megteheti nekem.

Halász nevetett:

– Én hazamegyek. Jó éjszakát!

A primadonna összeszorított ajakkal és mérges könnyekkel a szemében nézett a távozó férfi után.

– Ostoba ripők! – mormogta. – A sárga szoknya csak nem győzedelmeskedik felettem!

Izgatottan, kétségbeesetten, búsulva töltötte az időt addig a percig, amíg a színpadra lépett.

A függönyön volt egy lyuk, ezen kilesett a nézőtérre. A színház csaknem zsúfolásig megtelt.

– Látod, csirke – szólt nevetve az öreg Kalongyai –, ez többet ér minden szerelemnél.

Az idegen leány

Mondják világot járt emberek, hogy Indiában még mindig élnek varázslók, akik tudományukat még titokban tartják. Ezen bűbájosak csudával határos bűvészetükkel bámulatba ejtik a katonai gyarmatok tudós kisasszonyait, akik hosszú levelekben számolnak

be a bűvös dolgokról. Ős-India csöndjéből jött egy doktor, akivel kedves, hajnalba nyúló vacsorákon elbeszélgettünk az idegen, messzi világról. Keleti nőkről, keleti szerelmekről folyt a szó. Japán leányok bájáról, hindu nők szenvedélyességéről és európai férfiak szerelméről folyt a szó.

– Két év előtt – beszélte a doktor – került hozzám egy japán leány. Szép nagy házam volt, aggleény voltam, miért ne éltem volna a világomat?

Livillinek hívták, és én nagyon szerettem. Mikor hozzám került, elbocsátottam azt a három hindu lányt, akik addig hárememet alkották. Mondtam, ugye, hogy a nőtlen európai férfiak a messzi keleten háremet tartanak?

Livillinek három szép fehér macskája volt, azokkal szeretett játszani. Bámulatos volt, ahogy a macskáival bánni tudott, s ahogy a cicák udvaroltak neki. Valahány, mint szerelmes gavallér... Mindegyiknek volt neve, s a papirospillangókat versenyt kergették Livillivel.

A macskák tudtak nevetni, szomorkodni, amilyen kedve volt Livillinek.

A kis japán leány egészen elfoglalta a szívemet. Gondolataimban is sokat foglalkoztam vele és nem tudtam betelni bájosságával, szépségével. Livilli is szeretett forrón és szenvedélyesen.

Nem azért, mert ura és parancsolója voltam, hanem mert férfi voltam.

Két esztendő múlt el, csendben, békességben. A cicák boldogan éltek, Livilli is, és selyempillangók röpködtek a házban.

*

Egy vén hindu nő lakott az udvarunkban. Tán százesztendőös volt, tán több. Semmire sem lehetett használni; és ha kidobtam volna az utcára, tehetetlenségében a kóbor kutyák felfalták volna. Ez a vénasszony volt Livillinek a bizalmasa. Vágyait – amelyek rendesen valami szép selyemszövet vagy hajtű iránt támadtak – neki mondta el, s apró titkait (a macskák között észlelt szerelmi történeteket) a hindu nő útján közölte velem. Ebben az időben történt, hogy Sir James Hawod kávékereskedő szőke leányába beleszerettem, és feleségül kértem. A szőke hölgy csak oly feltétellel volt hajlandó hozzám feleségül jönni, ha Livillit eltávolítom házamból.

Langyos este volt ezen a napon, és mikor öszvéreim a csengős fogattal berobogtak udvarunkba, Livilli cicáitól kísérve, nevetve jött felém a házból. Mintha szebb, mintha mosolygósabb lett volna, mint bármikor. Sir James szőke leányát nyomban elfeledtem, és karjaimban vittem fel őt a lépcsőkön.

Ám estve felkerestem az öreg hindu asszonyt az udvarbeli csűrben, és megparancsoltam neki, hogy éjjel közölje Livillivel, miszerint el kell hagynia házamat, mert megnősülök.

A vénasszony összefonta fonnyadt karjait, és alig hallhatólag rebegte:

– Nem szereti már az én uram a kis idegen lányt?

Természetesen hiába magyaráztam volna a vén hindu nőnek, hogy európai fogalmak szerint, ha az ember megnősül, szakít legénykori szerelmeivel; s így csak azt mondtam neki, hogy teljesítse parancsomat: Livilli napfölkelte előtt útra kel, vissza Japánba, ahonnan jött... Az öreg nő hunyorgatott sárga szemével.

Felmentem a szobámba, és lefeküdtem. Nem akartam még egyszer Livillivel találkozni.

Hálóval borított ágyamban nyugtalanul hánykolódtam; láttam a holdat az ablakon át, amint előttem száll fel a tengerből, és megvilágítja a hullámok fehér taraját; egy gőzös bűgött kürtjével a kikötőben, és a város felett a halmokon mintha éhes sakálok üvöltöznének.

A nedves hajnalban alig hallható, csoszogó lépések közeledtek. A vén hindu asszony jött.

Felültem ágyamban. A vénasszony halkan sipogta:

– A kis idegen leány már elment, mint az én uram parancsolta.

Valami vészjósló volt a vénasszony hangjában. Felugrottam, és lesiettem a lépcsőkön, hogy személyesen győződjek meg Livilli távozásáról. A szívem vert, mert már sajnáltam, hogy elküldtem.

Livilli kis szobájában ült és mozdulatlan volt. Mindjárt láttam, hogy meg van halva. A fehér macskák körülötte ültek, nyivákoktak, és szemük villogott, mint a rubin. Már minden élet kiszállt kis testéből. Hosszú vastűje volt a szíve közepébe szúrva.

Még sokáig álmodtam a fehér angóramacskákkal, amelyeket a vénasszony sorban megmérgezett, mert éjjelenként pokoli zenebonát csináltak.

Esti gondolatok

Azok a legendás alakok, akik mint nagy művészei és művésznői a szerelemnek, a köztudatban és költők lantjain élnek, oly messzire vannak tőlünk, hogy alig láthatjuk őket. A sevillai Don Juant pokolba vitték az ördögök, és a titokzatos doktor sem kerülte ki sorsát Margit bűnbeejtése mián. A pajkos Boccaccióról is él egy velencei legenda, amely szerint a költő elevenen jutott volna az örök tüzekbe. És nem mindnyájunk meggyőződése-e, hogy Pompadour asszony mai napság az ördög szolgálóleánya?

Az almát, amely Éva óta terem, mindnyájan ösmerjük, és tanulgatván a szerelmet, vágyó borzongással nézzük a legendák hőseit, akik elégték és idvezültek a szerelemben. Velünk születik a vágy, sokat szeretni; és ha a körülmények meg nem akadályoznának, bizonynyal többet szeretnénk, mint amennyi egy emberi élet alatt lehetséges. Az ifjú vulkánok kiégnek hamarosan, míg vannak öregek, akik hetvenéves korukban is vágyakat hordanak a szívük fenekén. Öreg Ovidiusból tanultam, hogy tanácsos, ha az ifjúság azon korban, amíg szegényes tógáját nem viselheti, kerüli a szolgálóleányokat, boldog és szerelmes öregséget csak úgy érend. A bíboros költő, amidőn könyvét a szerelem művészetéről, okulására a római ifjaknak és leányoknak, megírta, maga már nem élvezhette a jó tanácsok gyümölcsét. Ófalernumi borocskát iszogató Trevi forrásánál, és búskomoran hallgatta városi barátai pletykáit támadó és elmúló szerelmekről. Io Paeon! Caesar Augustus korában a római hölgyek sokkal hajlandóbbak voltak a szerelemre, mint bármikor, és nagy kereslet vala daliás Konstantinápolyban.

Lapozgatván régi könyvekben, sok nagy és szenzációs szerelemre találunk. A szerelem mindig élt és megbecsültetett a földi tereken, és a híres Henrik, számos feleségeivel, kedves és jóakarató jelenség volt előttünk, habár ezen vén kéjenc némileg erőszakosan változtatta a feleségeit. Régi legendában él alakja egy királyleánynak, aki sohasem ment férjhez, mert sokat szeretett. Az ősz szakállú király végtére valamelyik hideg és mély fjordba vettette leánya szerelmes liliumtestét, és tavaszi hajnalonként azóta ezüstpárak lepik el a tájat, a szél zúgásában szomorú, panaszkodó, lágy hangok hallatszanak; és a lovagok, akik a hang után elindulának, soha többé vissza nem tértek. Mert a sötétzöld tenger elnyelte a királyleány liliumtestét, ám vágyakozó szívét a hullámok ringatják, és örökké él e szív.

*

Ezeket a dolgokat, amiket itt összeírtam, egy víg, kis termetű és fehér hajú nőcskétől tanultam, aki éppen olyan volt, mint pasztellje valami régi francia mesternek. Egy bonyolult, de édes és szenvedésekkel teli szerelmi ügyet terjesztettem elő, és tanácsát kértem. Az ifjú szép legény volt, de a hölgy nem szerette őt... Ez volt a tétel. A kis nő komolyan hallgatott. Fehér volt és kicsi, de ránc nem volt az arcán, és fekete szeme gyermekes naivsággal csillogott, ahogy magas székében üldögélt, és rejtelmes hangokon kezdte:

– A bukétjaim mind megvannak... Elszáradtak ugyan, de mindet megőriztem, mert valamennyi emlékeztet szép dolgokra. Küldött maga bukétot a bepanaszolt hölgynek?...

A virág nagy dolog, fiam, és a szívem máma is megdobogna, ha akadna egy elkeseredett gavallér, és engem bukétta felkeresne. Mi, asszonyok, fiam, már ilyen bolondok vagyunk. Ott kezdhethném, hogy csupán csak azt sajnálom, hogy eleget nem szerettem. Mondják, hogy kellemes voltam, szépen énekeltem és jól táncoltam. Némi pénzecském is volt... Ha jól emlékszem – hogyan emlékezném jól? – egy veszedelmes ember volt az első „ismeretségem”. Ez a veszedelmes ember – nyúlánk, karsú, önhitt, víg katonatiszt – sokat járt a házunkhoz, és Mili néni mindig intett: Vigyázz, vigyázz! Ez a katonatiszt szoknyakergető, hogy el ne csavarja a fejed! Így beszélt a jó néni. Én szentül meg vagyok győződve, hogy titkon, szíve fenekén szerette Boltazit. Én tizenhét éves voltam, okos, tanult kis hölgy, ám a világról nem sokat tudtam. A zárdában, ahol felnőttem, megtanultam, hogy szememet hogyan süssém le, tudtam elsápadni, tudtam elpirulni, no és ilyeneket, amilyenekre már a zárdában oktatják a kisleányokat. Boltazi persze kinevetett, és nem nagyon hitt tudományomnak. Főként pedig lenézett engem ez az önhitt fráter. Mili néninek szépeket mondott, dicsérte haját, szemét és termetét – ahogy már a negyvenéves nőkkel szokás beszélni –, engem figyelemre sem méltatott. Mikor ezt észrevettem, akkor már szerelmes voltam belé.

Két hétig tartott az egész. Boltazi soha rám nem nézett, soha nem volt hozzám kedves szava; mintha nem is lettem volna; ám egy estve – kertben sétálgattunk, és a fák között nagy csillagok ragyogtak, sose felejttem el – minden bevezetés nélkül megragadta a kezem.

Megszorította, és gyorsan mondta:

– Akarja, hogy szeressem magát? Ha akarja: szeretni fogom.

Én sírni kezdtem, a nagy csillagokra néztem, és arra gondoltam, hogy íme, mégis legyőztem ezt a férfit. Ő szorította a kezem, és halkán beszélt, minden felindulás nélkül, nyugodtan, mintha igen természetes dologról volna szó:

– Én tudom, hogy maga szeret engem: tudom, hogy minden gondolata én vagyok, minek komédiáznánk tovább? Akarja?

A kis öreg hölgy itt kacagni kezdett, ápolt fehér kezeit összecsapta, előrehajolt, és susogva mondta:

– És én természetesen azt feleltem, hogy akarom! Képzelje... Tehát – folytatta komoly hangon – az adott körülmények között a bepanaszolt hölgynek meghódítása csak úgy érhető el, ha lehető hidegséggel közeledik hozzá, fiam, és leküzdve érzelmeit, vár, vár a kedvező alkalomra.

Ezt a kis öreg hölgyet látom, amikor a szerelem művészetére gondolok. Őtőle én sokat tanultam, és főként megtanultam azt, hogy a legtöbb női lélek alapszövése egy. Mindnyájan a szerelemre születtek, és csak az évek folyamán felhalmozódott körülmények térítették el őket az ösvényről, ami a szerelem kertjébe vezet. Mert találtam nőkre, akik sohasem szerettek, valamint férfiakat is találtam, akik leélvén a rájuk szabott éveket, nem tudták soha megismerni a csók varázsát, szívük kialudott, mint a némaság: dolgoztak, mint a vicsorgó hód, a méh szorgalmával gyűjtöttek, és a nagy munkában elfelejtettek megismerkedni a nőkkel. Amíg más férfi – a legtöbb férfi – csak a nőknek él, és gyönyörűségét abban leli, ha akad egy kis papucsos lábacská, ami nyakára illeszkedik. Szép hazánkban jóformán egy cigarettára nem lehet rágyújtani asszony nélkül.

De szívemben kimondhatatlanul sajnálom a nőket, akik sohasem szerettek. Gondolnád, a zárdák magányában remetéskednek e szegények, pedig itt járnak közöttünk: az utcára mész, és már találod őket. Észrevétlenül surrannak tovább, fátyolba burkolva arcukat, alighogy utánuk néztél, már eltűnnek a tömeg homályában. Így járnak az élet útjain, amely nekik egyenes és kiszámított; soha félre nem lépnek, soha különös és szenvedélyes gondolatok nem jutnak eszükbe: értem az elfonnyadt, vén lányokat.

Akikre sok rosszat mondanak, és mindenki szánakozva mosolyog cselekedeteiken.

Hogy vénülnek meg a lányok?

Aligha tudni. Húsz évvel mind szépek és mind fiatalok. Az élet ígéretekkel van teli, színes üzenetekkel, amelyeket a messziségből mindenkinek elküld a jóságos remény. Elmondani és kérni nem lehet ezeket az ígéreteket; férfifejjel csak sejteni lehet, hogy nagyon gyönyörűek és nagyon szépek. A tizenöt éves leányka már gyermekek után vágyik, és a zárdai növendék férj után imádkozik. Nem tudják, hogy mi az egyik vagy a másik, de szívecskéik dobognak a csudás ismeretlen gondolatára.

Mari nyolcéves volt, és parasztleány volt, én négyéves fiúcska voltam. Mari fiának fogadott, és babuskált, dajkált, sőt megbüntetett, ha rosszul viseltem magam.

Lompos szoknyájával eltűnt a múltban ez a Mari, de ő volt az első nő, akit ismerni kezdtem. Gyengédségét, dalolását és tisztaságát láttam később a szalonban az úri dámáknál, most mindnyájan Marik vagytok, nők.

Ez a Mari is fényről gondolkozott. Nekem elmondta, hisz nem engem választott. Egy verekedő és szilaj kondás fiú lakott a faluban. Mari epedve szerette a kondást, habár sohasem beszélt vele egy szót sem. „Ha nagy leszek, a kondás lesz az uram” – mondta Mari, és a paraszti lelke elringatózott a szép jövőn. Hányszor kell még aludni addig?

– Te is eljöhetsz hozzánk. Én majd puliszkát főzök! – szólt hozzám Mari a jövőre gondolva.

Mi lett vele – nem tudom. Csak annyit tudok, hogy sok Mari van, aki mindig aludni fog, és sosem éri meg a várva várt napot.

A hajadonnak megmaradt szegény nők talán már születésük percében megjelöltetnek. És – igaz ám – nekik érzőbb, szentimentálisabb szívet ad az élet, mint a többinek. A gyengédséget és odaadó kézszorítást jobban óhajtják, mint a többiek, akiknek valami reményeit beváltotta az élet. Hisz nekik semmi sem jutott. Semmi a gyermekből, a férjből, és semmi a szerelemből. Szépek is voltak, fiatalok is voltak, és erényesek is voltak – mégis megöregedtek, egyedül, a szerelem megismerése nélkül. Hogy munkálkodnak – többnyire tanítanak, és a postán felveszik az ajánlott leveleket –, pótolja-e nekik az elmulasztott javakat? A szerelemre a nők születtek, és szerelem nélkül nem élhetnek. Férfi, mogorvaságában és dologban, megfélemezhetik a földi szépségekről, ám a magányos nők, ha észrevétlenül és titkosan surrannak is tova a tömeg homályában, szíveikben mindig él a vágy megismerésére egy ismeretlennek.

*

Talán mást akartam volna írni: a szerelem művészetéről, vagy a szerelem dicséretét zengeni. Mi ismerjük, és gyönyörködünk illatában, boldog férfiak. De most épp beesteledett, Teréz tornyán hatot üt az óra: az őszi estében odakívül sokan mennek magányosan – özvegyen vagy elhagyottan –, akik a pattogó tűző kályha mellé vágynak, és vágynak, hogy valaki gyengéden és halkán megszólítaná őket.

Vadvizek mentén

I.

A lankás és álmos Nyíren vadvizek felett repül a kacska, a mérnökök még nem ölték meg teljesen az ősmocsarakat és titkos nádasokat. E táj őszielőben, az első havak megérkezése előtt a legregényesebb. A Nyíren ekkor ködvilág van, a lankáson hosszú és hideg eső hull, a vadvizek pedig őszi némaságukban, mozdulatlanságukban és csöndességükben holt világot juttatnak eszedbe. Tavaszi és nyári hangos élet – elmúlt. A kényes darvak messze vándoroltak, a piros lábú gólyák, menyecskek öröme-bánatára, déli vidékre utaztak, a

vadvizeken néhány magányos kacs lakik csupán, s a csizmás vadász búsan kullog puskájával a nedves ösvényen. A kis erdőben magányosan lakik a harkály, megkopogtatja a fákat, és a törpéknek, kik odabenn laknak, elmondja: itt a tél, itt a tél!

A vadvizek mellett egy fekete házban, fekete ugarok között lakott a sokgyerekű Márta. Márta kemény özvegyasszony volt. Azon asszonyok fajtájából, akik nem félnek az ördögtől sem, nemhogy a férfiútól. A férfiak pedig ugyancsak kerülgették Mártát; ő nemcsak természetben és arcban volt csinos – fekete nagy diószeme volt, sima barna haja, azonkívül egyenes és karcsú, mint a birtokosasszonyok jobbára –, tehát nemcsak testben, de holdakban is csinos volt. Tudjátok, ez nagy dolog, mert a Nyíren szegények vagyunk – különösen fekete földben, de homokban is. Az öregurak már csak pipáznak és a méhes körül ögyelegnek, de a fiatalabbja az amerikai szőlővel próbálkozik. Rigolírozzátok a szőlőt! – ez járja. Szeszgyárok füstölnek sokfelé. De ne felejtsük a sokgyerekű Mártát. Az ő ura egy soványkás és vörhenyes úr volt. Őszi agarászatnál meghűlt a melle, egész télen köhögött, sem bálba, sem kártyázóasztalnál nem látták őt. Különösen ezen sopánkodott, midőn öreg ispánjával pikettírozott és huszonegyezett téli estéken. Kora tavasszal a padra tették csizmáit, és Márta, sok gyerekével, özvegyen maradt.

Öten voltak a gyerekek, mind az öt leány, és mind kicsiny. Látnátok a kotlós tyúkot csibéi között – ez volt a szép fiatal Márta. Barna haját szigorú öregasszonyok módjára hátrasimította, és mindig fekete ruhát hordott. Csak fekete ruhát, mert barna asszonyoknál ebben van a lemondás, a gyász, az erkölcs és minden: a megközelíthetetlenség. De Márta – bár özvegy volt, és öt kis csirkéi voltak – fonnyadni nem tudott. Harminckét éves volt, olyan fajtából, hol a nagyanyók még táncra perdülnek az unoka lagziján. Inkább szebb lett, nyugodtabb lett, és formásabb lett az özvegységben. Az öreg ispán, Mártonfalvi, aki régi szokás szerint sarkantyús csizmát viselt, és agarászostort – bár ló és agár az asszonyi gazdaságban nem volt –, csóválta is eleget a fejét. De csak titkon. Vén bajusza alatt dörmögött: „Ha fiatalabb volnék, hej, ha fiatalabb volnék!” Mert az ispánok – öregek és fiatalok – mind egyformák.

Az öt kis csirke ezalatt nőtt. Kettő már a városba került nevelőbe, mivel Márta asszony megunta az ásózó gouvernante-okat, akik a férfi nélküli pusztai házban borzasztóan unatkoztak. Ahogy a csirkék nőttek, azon arányban fogyott a teher a holdakról, rétekről és rozsföldekről, amelyeket a boldogult vörhenyes férfiú és apja raktak az ősiségre. Tizedik esztendejét töltötte özvegységének az asszony: férfi tán eszébe sem jutott ezen idő alatt, de ha eszébe jutott volna is, mit csinált volna? A nagy bajuszú mérnök járt erre csupán, kit kacsintgatásaiért utált; a jegyző, ha eljött, előbb felöntött a garatra, tán bátorságért vagy

csupán szokásból; az öreg alispán pedig, midőn esztendőnkint erre kocsizott, mindig homlokon csókolta: „aztán légy eszeden, lányom, férfiből elég, ha egy volt, valamint asszonyból is”. Mártonfalvi, az ispán – már olyan öreg volt, hogy néha, szégyenszemre, elbotlott a sarkantyújában –, ha Mártához jött, mindig lekefélt a dolmányát, bajusza hegyét is megnyálazta, de az évek múltak, repültek, semmi sem történt; biz’ isten az asszony el van magában is, ha nem bántják.

II.

De a tizedik esztendőben, késő ősszel, megjelent a férfi a látóhatáron.

Ne higgyétek, hogy valami közönséges ember: egy fiatal és özvegy gróf. A gróf mindig Bécsben lakott, de mikor fiatal, szép felesége meghalt, bécsi palotájában többé nem tudott aludni. Két évig utazott mindenfelé. Márta néha olvasott róla, hol és merre jár, egyszer éppen azt írták a pesti újságok, hogy a fiatal gróf Afrikában lövi az oroszlánokat, és aznap a gróf kis kocsija egy óriási muszka ügetővel begurult a vízparti ház tágas udvarára.

A gróf a szomszédban lakott, fél mérföldnyire állott magányos vadászkastélya, és Mártával gyermekkoruk óta ismerték egymást, midőn bizonyos krencheneken együtt táncoltak.

Öreg ispán, Mártonfalvi, az ámbituson álldogált, és a komondort apportírozta, mikor a gróf jött. Az öreg nyomban megbotlott a sarkantyújában.

– Kutya, kutyánszki! – így szólt, és eltűnt a konyha felé, hol egy kis asztalnál szeretett üldögélni, és a zsebéből előszedett zsíros iratokat tanulmányozta.

A gróf tehát eljött. Márta bemutatta neki a csirkéit. Hárman voltak otthon: mind barna, mind karcsú.

– Az oroszlánok tehát nyugodtan alhatnak öntől, gróf úr – szólt Márta, és jól szemügyre vette a gróft. (Birtokos, gazdálkodó asszonyok úgy nézik meg a férfiút is, mint a lábas jószágot a vásáron: alaposan.) A gróf harmincéves ember volt, napégetett arccal és ábrándos kék szemmel. Homlokán kardvágás forradása látszott.

A gróf leült és körülnézett. Gyerekkori bizalmassággal fordult az asszony felé, és telt vállait, még mindig karcsú derekát mosolyogva nézte:

– Mért nem ment férjhez, Márta? Kár volna magáért, kár volna magáért!

Márta ezen nevetett, de nem felelt a kérdésre.

– Beszéljen arról, hol járt, mit csinált! Szép, hogy még a keresztnévemet tudja. Tán tizenöt éve nem láttuk egymást – szólt az asszony.

– Felújítottam emlékezetemben régi ismerőseimet, mert ezentúl itt akarok élni –
remeteségben. Valószínű, itt is fogok meghalni.

– Szép elhatározás. De, remélem, tudja, hogy nálunk a tél hosszú és unalmas. A házból se
mozdulunk ki, és az asszonycselédekkel lent fonunk, mint nagyanyáink.

– Ha nagyon magamban leszek, eljövök magához, Márta.

Márta bólintott:

– Ide úgysem jár férfi. Maga lesz az egyetlen, de csakis a régi ismeretség révén. Én már nem
megyek férjhez, a lányaim sem eladók még... Pedig a részeges jegyző téiben, sárban minden
éjszaka a nyakamra hozta a városból a cigánybandát, amíg a komondorok megették az utolsó
nagybögőst is. Azóta nyugtom van.

– És a szerelmes jegyző örökké agglegény marad?

– Kigyógyult. Valakit elvett, egy szöske és fonnyadt leánykát, s ha házam előtt elkocsikázik,
mindig figyelmezteti a feleségét: Anna, szépen ülj, a kezéd tedd a takaróra, s ne görbítsd meg
úgy a hátadat!

Ezen aztán mind a ketten nevettek.

A nagy muszka trapper a gróf kiskocsijával ezentúl sokszor megtette az utat a
vadászkastélytól a vízparti házig. Antal gróf hűségesen eljárta Mártához. Néha puskával és
vadásztarisznyával állított be. Márta igen jól tudta, hogy a lancasterből, amióta megvan,
egyetlen patront sem lőttek ki. Mosolygott, és éjjel nagyokat gondolkozott. Egyszerre annyira
gondolkozott, hogy felkelt ágyából, és miután megnézte az ajtót és az ablaktáblákat, a
nagytükröt leakasztotta a falról, a földre állította, és tetőtől talpig megnézte magát. „Szép
volnék?” – kérdezte halkán. „Hisz már nem vagyok fiatal. És a csirkéim, szegénykék, mit
csinálnának, ha nem volna többé józan és okos anyjuk?” Így beszélgetett Márta, néha sírt is
egy jó sort, a párnába túrva arcát, miután nyugodtan és mélyen elaludt. De többnyire inkább
nyugtalan és szomorú volt. Karácsonykor, midőn a lányai haza akartak jönni a nevelőből,
hosszú levelet írt nekik. A sorok között bizony elfolyt egy-két könnycsepp, de hát a könnyek
is akkor jönnek, amikor nem volna rájuk szükség.

III.

Ezt írta Márta:

„Ne gyertek haza, két gyenge galambjaim, mert a ti édesanyátok nagy bajban van. Beteg az
anyátok, drága kis csibéim, de ha a jó isten is azt akarja, nemsokára meggyógyul. Ne lássam,
hogy szép szemetek sír miattam, és piros orcátok halovány a bánkódástól, inkább küldök

nektek kék szalagos, finom csipkés kék ruhát, amit a nagy ünnepre, Megváltónk születése napjára felvehessetek. Pipőnek küldöm a gyöngy karperecet, Julcsának az aranymedalions a képpemmel. Az a képem a legutolsó, olyan vagyok most, mint ahogy azt látjátok. Ugye nem nagyon szép, hanem egy csúf öregasszony inkább. Lefotografíroztattam magam, mert valaki nagyon kért erre. Nesztek hát, nektek is az új képből. Ne gyertek hát, csak maradjatok ott. Nagy hó van itt, olyan nagy hó, hogy Mártonfalvi bácsinak csak tájékpipája látszik ki a hóból. Három itthon maradt testvérekétek sokszor csókol, boldog ünneplést kíván, és jó mulatságot, én pedig öllelek, csókollak benneteket százszor, ezerszer, és vagyok a ti szerető édesanyátok, Márta.”

A két leány erre nem írt semmit. Hanem azt tette, hogy útra kelt. Pipő már tizenöt éves volt, Julcsa tizenhárom. Két okos kislány a világ végére is elmegy együtt, nemcsak hazáig. Antal gróf éppen mind a két kezét megfogta Mártának. Az asszony védekezett, mint egy megriadt galamb. Félhomály volt a szobában, kora téli délután, és a kandallóból nagy fénykévék jöttek ki, szeszélyes cirádákat szórva a szőnyegre. Antal gróf nagyon forrón megfogta az asszony kezét, mert az sehogy sem tudott szabadulni. Ekkor az ajtón kopogtattak, és a két kisleány, két kis téli vándor, beállított. Gyalog jöttek a messzi vasútállomásról. Havasak voltak a kalapjukon, a vállukon, csupán az orrocskájuk látszott, és fényes szemük. Márta elejbük toppant:

– Hát ti hogy kerültök ide, semmirevalók?! – kiáltotta.

Pipő, a nagyobb, aki igen hasonlított az anyjához, erre sírva fakadt, és sírva az anyja mellére borult. Julcsa a kezét fogta meg Mártának, és azt csókolgatta.

– Bocsáss meg, nagyon féltettünk – dadogta Pipő, és fél szemmel az idegen úrra lesett.

Márta egy darabig hallgatta a kisleány zokogását, aztán, mivel maga is majdnem sírva fakadt, meghúzta a Pipő haját. Könnyes, mosolygó szemmel megfordult:

– A csirkéim – mondta a gróf felé fordulva.

De erre már leült a földre. Sírt, nevetett és kiabált:

– Hogy megnőttetek! Nagyok vagytok, csirkék, maholnap férjhez mentek!

A két leány az anyja mellé telepedett. Antal gróf észrevétlenül elhagyta a szobát.

Fagyos fák között

Tudjátok, mi a magányosság?

Ha téli erdőben egyedül, kopasz fák között megállsz, és a szél süvöltését hallgatod; lombtalan bokrokon át látni a dércsípte mezőt, rajta, mint halvány árnyak, téli délutánok párázatai szállnak.

A téli erdőnél nincs megindítóbb. A hó még nem esett le, a vadvizek is mozdulatlanul, feketén, sáros partok között feküsznek, némán, mint a gyászoló szívek – fagy sincs. De az út mentén találsz egy meggyfát, amin kis cinke táncol és halkan füttyörész. Senki sem tudja, honnan jön a cinke; nyáron nagyon elrejtőzik, erdők mélyében hallani csak halk sípját, de téli időben a faházba költözik, meggyfákra és eperfákra, sokat füttyül, és gyorsan elröpül. A téli erdőben is láttam a cinkét.

A nagy némaságban lomb se, haraszt se, gally se rezzen, a fű nem suhog, csupán az avert hallani, amint rálépek. Midőn előrementem, beljebb a fák között a kanyargó erdei ösvényen, tudtam, hogy senkivel sem fogok találkozni. Ki járna itt? A varjak is a mezőn laknak, az óvatos róka szénakazalban szundít, a nyúl pedig hol fut, senki sem tudja. A meggyfák felett szürke felhők utaznak. Nyári rózsza-felhők felmelegítik a szíved, de késő november zord magányában ki örülne a felhőnek?

Régebben tudtam, hogy melyik felhőben van eső, hó, szél vagy jég, és örültem, ha baj nélkül elvonultak házunk felett. Ma csak azt tudom, hogy minden felhő nagyon szomorú. Árnyéka itt jár az avaron, és ha megeredne most a hóesés, csak szomorúbb, magányosabb és csendesebb volna az erdő.

Az égre néztem: ugyan hány óra lehet? A nap most nem ad tanácsot, hisz nem látom, a lomb színe sem, madár éneke sem, csak az árnyék, mire nem vágy senki, se ember, se madár, mert olyan hideg, mint a halál.

Öt óra volt. Éppen megfordulni akartam, hogy kimegyek az erdőből a szabad mezőre, midőn csörtetést hallottam mögöttem. Bokrok ropogtak, s gallyak összetörtek. Mi járhat itt?

Megfordultam és figyeltem.

A csörtetés elmúlt, mintha nem is lett volna. Újra mély csend volt körülöttem. A letaposott avarból földi víz szivárgott át a rongyos sárga leveleken. Hallgatóztam, de csak a csendet hallottam, az ezerhangú csendet, hogy egy fa megroppan, de nem is roppan, csak én hallom; hogy valaki megy az erdőn keresztül, messzire tőlem; hogy valahol dudálnak, de én tudom, hogy az örökös téli szél az a vágásokban – csak a csörtetést nem hallottam többé.

Továbbmentem az erdőn.

Olyan magamban voltam ismét, mint mindig, ha az erdőn járok. Egy kinyúló gally sapkámba akadt. Megigazítottam sapkámat, s erre eszembe jutott, hogy milyen régi már ez a sapka. Még az apámtól örököltem. Ő is vadász volt, gyermekkoromban semmi más örömem nem volt,

mint a vadrucák, amelyek táskáján csüngtek, midőn este a tűzhöz hazajött, vagy a nyúl a zsákban. A varjakat egy kis rozsdás mordállyal lődöztem a jegenyefáról, mikor kicsi voltam, és az apám mindig megdicsért.

Tovább nincs... Házunk a falu végén van.

Egyszer egy bolond öreg néni jött hozzám, aki arról beszélt, hogy másképp kellene élni.

A városra menni. Szép lányokkal, urakkal barátkozni, és hivatalt keresni. A néni beszélt ugyancsak, hogy a nagyapám kiváló úr volt. Szépasszonyok bomlottak utána, és fenéig ürítette az élet kelyhét. A néninek azt feleltem, hogy én már csak itt maradok. Kövér tulkokat hizlalok, meglövöm a vadat, és este a tűz mellett semmiségeken gondolkozom.

Mintha a hold volna ott a fák között? – Tél van, és az éji ember, akinek szőke feje után őszi éjjeleken annyit jártam a lápokat, korán megkezdni munkáját.

A ritka fák közé úgy hullott az esti sötétség, mintha finom szitán eregetnék a magasból. Előbb az avar sötétedett el. A törpe bokrok jöttek aztán. Gyenge gallyacskáik mintha küzdöttek volna, és megmozdultak, felfelé kapaszkodván, de a sötétség beborította őket.

Az én életem is ilyen, és tán mindenki élete. Előbb a gyenge és finom érzések vesznek el (egykor búsultam a madarak halálán, és ha az erdőbe mentem, mindig azt vártam, hogy halvány arcú királykisasszonnyal találkozom), később már semmit és senkit nem sajnálunk, csak élünk – senkit nem szeretünk, de mégis szeretünk. Általában a szerelemmel soha semmi bajom sem volt. Csupán egy legényt vertem meg egyszer, azt is megbántam, mert már nem is szerettem akkor azt a lányt, akiért megvertem a legényt. Rájöttem, hogy hiúságért verekedtem. Azóta sem tettem. Egy lányom él egy kunyhóban. Parasztlány persze, a pásztor lánya, de nagyon szépen danol pusztai nótákat, amiket az anyjától és a bojtárlegényektől tanul a tűzrakás mellett. Máriának hívnák, de én csak Marinak szólítom. Hogyan szólíthatnám másképp. Nem ismer, én sem ismerem őt. Csak annyit tud, hogy ha szomorú vagyok, szeretem a duhaj és keserves betyárnótákat. Ez elég nekünk. Vágyaim, ábrándjaim előtte ismeretlenek, igaz, én sem ismerem az ő gondolatait.

Az erdőből kimentem, a mezőre mentem. Már leszállt az esti köd. Este van, este van, ki-ki nyugalomban... A lápok felett sűrű éjszaka reszket már, messziről pásztortűzet is látni: arról mint nagy madár jött süvöltve a szél, és az erdő a hátam mögött egyszerre fölzendült.

Hallanátok, hogy süvölt az erdő, midőn a vadász elhagyta, és a síkra tért. A fák magukban maradtak, élő lény nincs ott. Vajon hol vannak a madarak, a rókák, a gyors járású menyét merre jár?

A pásztortűz felé megyek.

A mezőn még fű van, de milyen ez a fű? Mint az öregember kemény haja, amit vízzel megöntöztek. A hold már magasan jár az égen. A pásztortűz mindig közelebb látszik. Nagy fekete árnyékok mozognak a tűz körül, mintha csak lebegnének az égtől a földre. De hangot még nem hallok. Vajon ott van-e Mari is? Ha énekelne, mindjárt meghallanám. Leteszem a puskát, és hosszában a földre fekszem. A fületem a fűhöz szorítom, hallgatózom. Igen, hallom most a Mari hangját. Gyorsan felugrom, a két ujjamat a számba dugom, és élesen, hosszan füttyentek.

Megfordulok, és megyek vissza az erdő felé. Most már megindult Mari is a tűzhelyről, mindjárt itt lesz. Az erdőbe rejtőzünk, és dalolunk betyárnótákat.

Lám, elfelejtettem mondani, hogy én gróf vagyok, nagyon gazdag vagyok, és alig harmincéves múltam. De itt élek az erdőn, magamban élek.

Őszi magány

Kezdjük ott, hogy volt egy szépséges, langyos őszi délután.

Mindenkinek az életében volt egyszer egy szépséges délután, amelyre az élet sötét és zivataros útjain visszaemlékezik, mintha mécsvilág pislogna múlt idők sötétségében – a völgyben, ahol az elmúlt esztendőik ködben borongva alusznak. A mécsvilágot, ha látod, ifjúságod vagy első kedvesed jut eszedbe, vagy jó anyád fehér haja és halk hangja, amint az ablak mellett a karosszékekben ült, puha, meleg kezét a fejedre tette, és mesélt, mialatt egy öreg óra tiktakolt a barna almárium mellett. Egy kis embert látsz, aki az ebédlőasztalt föl sem éri, gömbölyű feje van, kerek szeme és piros szája – míg gondolataidban felismered a kis emberben tenmagadat.

És a virágnak illata, mit első kedvesednek küldtél, nem kísért-e, ha magányosan, ősszel – a nap mint rövidlátó öreg jár közel a földhöz – bolyongsz elhagyott tájon, és az esőszemek, mint vénasszony sűrű könnyei, fénylenek az avaron? Jöjj a régi, oszlopos falusi házhoz, hol gyermekéveidben öreg dajkád kézen fogott, és az országútra vezetett, hol a kocsit vártad, a sárga és könnyű homokfutót, melyen szigorú atyád megérkezett a tanyáról, és a vidám és élces Miska – kinek az életében nincs egy víg Miska? – hajtotta a zömök lovakat. A sötétes ebédlő sarkában egy széles és nagy cserépkályha állt, amely nagyanyádra emlékeztetett, és a konyhában esténként egy kis tücsök hegedült a tűzhelybe rejtőzve. Fehér kutyákra is emlékszel, amelyek alázatosan csóválták farkukat, és barna szemükkel hűségesen néztek rád – egykor.

Ősszel, ha elhagyott tájon egyedül jársz, eszedbe jut egy szépséges régi délután.

A kályha mellett mindig egy öreges és vidám herceg ült, aki Lengyelországból menekült hozzánk. Tulajdonképpen semmi veszedelem nem kísértette a herceget, de ő gyakran óvatosan hajolt előre, és tenyerét füléhez emelte, mintha közeledő hangokra figyelne. Fekete bajuszát vékonyra nyírta és hegyesen pödörte, franciás szakállát gondosan ápolta, és magas sarkú lakktopánkáiban, zsinóros bársony zekéjében szertartásosan járt-kelt a házban. Csupa ünnepélyesség és leereszkedő kedvesség volt a herceg, az oszlopos tornácú házat nyári kastélynak nevezte, a neveletlen és lucskos komondorokat idegen hangzású neveken

szólította, amire a durva ebek illetlenül vonítottak. Délután a klavírhoz ült, és magas kéztartással végtelen melódiákat játszott, amely melódiák mintegy kiegészítették a herceg egyéniségét. Anyai nagynéném, Karolinka liebchen, aki a házi ügyeket vezérelte, és nemegyszer eldobott egy cserépedényt, ha a szolgálóleányok hibáztak, mindig szelíden és anyai jóakarattal nézett a hercegre. A herceg szeszélyeit istápolta, sőt a kedvéért kártyázni is megtanult, amikor dolgos, erős kezeire horgolt kesztyűt húzott, de azt már mégsem állhatta meg, hogy a vékony lábú zöld asztalt jól meg ne döngesse, ha rosszul járt a kártya, mialatt a herceg kedvesen szabadkozott.

Még valaki volt a házban, akiről mintha elfeledtem volna beszélni: Elza, Liebchen kishúga. Elza sápadt és szőke volt, igen szentimentális és rajongó természetű. Sohase láttad őt másképpen, mint regénnyel a kezében. Lenge és csodálatos ruháira mindig emlékszem, és sápadt kankalinokkal teleszórt pongyolájánál szebbet sohase láttam. A szeme nagyon kék volt, nagyon mély és tiszta, mintha völgyekbe rejtőző kék tó mélyébe néznél, ha e szemekbe pillantottál. Elza is a házban nőtt fel, a törpe akácok és a fehér komondorok között, de mindig idegen maradt. Még kiskorában kezdett unatkozni, és ajkát biggyesztette, ha szigorú atyám vadásztáskájáról leoldotta a vadkacsákat, és felcsillanó szemmel a verandán lévő fonott asztalra vetette a zsákmányt. Én és Vanda – barna vizslánk – majd meghaltunk az örömtől, Liebchen hosszú ujjával megtapogatta a madarakat, és rendesen jó véleménnyel volt róluk. Csak Elza nem szólt, és hallgatagon lapozott tovább a képeskönyveiben. Sápadt arca sohase pirosodott ki, és atyám a szürke seprőt, amit állán viselt, gyakran haragosan rázta meg: „Mi a mennydörgős mennykőt csináltatok ezzel a leánnyal?” – kiáltotta, és a herceget hóna alá kapva a borházba mentek, ahol késő estig muzsikáltak a vályogvetők.

Az évek a múltban gyorsabban repültek, mint a jelenben: sok esztendő egynek látszik, és sok ős meg tél, amely időszakokban boldog voltam, egy álmos és csendes délutánnak tetszik, amikor gyenge szél jár a ház körül, és az eső apró cseppekben hullott. A magas verandáról messzire el lehetett látni, és a ködbe borult mezőket, a folyót, ami sebesen futott a kert alatt, és árnyékos párák lebegtek felette, mintha csak álmomban láttam volna. Ősz volt, a ködös mezőkön hűvöses szelek megrázták a magányos katángkórót, és bolondos ördögszekerek kergetőztek a lejtőn. Vidékünkön esők jelezték a közeledő és mogorva telet, amelyből karácsony ünnepe mint egy nagy családi kandalló melegített ki, amelybe hasábfákat rak a figyelmes szolgalegény. Kezdtém, hogy ős volt...

A klavíron a lengyel menekült hosszú-hosszú melódiákat játszott, és néha késő éjjelig dőngette Karolinka liebchen a vékony lábú asztalt. Szigorú atyám lehajtott fővel, hátrafont karokkal járkált a szobában, és az a kerek fejű kis ember, akire ábrándjaimban magamra ismerek, széles vállú kályha mellett ült egy kis széken, és álmodozva, szenderegve hallgatta, hogyan csiripel valahol egy kis tücsök; egy kis tücsök, akivel megismerkedni szerelem volna. Sápadt Elza az asztalra ráborult, és kezére hajtva fejét, félig lehunytt szemmel nézte Liebchent vagy a kipödrött herceget, atyámat kémelve, a sarokban szendergő kis férfit közönyösen. Az óra tiktakolt a falon, néha egy piros fejű madár ugrott ki egy kis házból, és az órákat kikiáltotta; továbbá egy aranyrámás kép, ami egy szelíd tekintetű és barna hajú nőt ábrázol, nyugalmasan szemlélte az eseményeket, míg a herceg összekeverte a kártyákat, és szertartásosan megköszönte Liebchennek a mulatságot. Nagynéném pedig aludt, atyám szobájába visszavonult, csupán a sápadt arcú és égő, kék szemű Elza volt ébren. A herceg halkan mellé telepedett, és kifőstött arca mosolygott. Csevegett, és madárfejjével bókolt, mialatt kipödrött bajusza úgy mozgott, mint egy hőscincéré. Elza a bajuszra meresztette a szemét, és hallgatott, míg Liebchen hirtelen felébredt, mert a piros fejű madár kiabálva jött ki a házikójából.

Történt, hogy egy napon eltűnt Elza az oszlopos házból, és a herceg is eltűnt. Este volt, és az eső zuhogott a sötétségben, a cselédek, ahányan voltak, annyifelé szaladtak Elzát megkeresni. A tücsök is hallgatott ezen az estén, és a szendergő kisfiú hiába várta a zenélését a kályha

mellett. Szigorú atyám mozdulatlanul állt az ablak mellett, és az éjbe bámult. Néma volt, csak szürke seprőszakállá reszketett néha. Karolinka liebchen előbb a kártyákat tépte össze, aztán nekiesett a klavírnak, és azt kezdte döngetni két erős öklével; ezenközben kiabált, sírt és rimánkodott a falaknak, a láthatatlan Elzának, hogy jönné vissza, mindent megbocsát. Csodálatos volt, hogy a herceg urat senki se kereste, pedig ő is eltűnt. Még csak egy szót sem ejtettek róla.

Egyszerre lódobogás hallatszott az éjben.

Valaki lóháton bejött az udvarra. Az ajtó feltárult, és a küszöbön a vidám Miska csuromvizesen megjelent. Atyám elébe ment, amire Miska lihegve beszélt valamit. Atyám intett Karolinkának, öltözködni kezdtek, és hogy engem észrevettek, annak oka az volt, hogy Karolinka liebchen megbotlott bennem sietségében.

– Ezt a gyereket egyedül nem hagyhatjuk itthon – mondta atyám.

Karolinka liebchen szó nélkül a viklerje alá kapott, és kifutott velem a szobából. A veranda előtt a zömök lovacsák álltak a sárga kocsival. Miska – se öreg, se élces nem volt – mereven ült a bakon, és a kalapjáról csurgott a víz. Sietve ültünk fel a kocsira, Miska a lovak közé csapott – máskor sohase tette –, és a kocsi gyorsan gurult ki a kapun. Gurultunk, nem tudom, merre, nem tudom, hová, mert nagyon sötét volt, és tán senki sem látott a sötétben, csupán atyám, aki egyenesen ült, és előrenézett. „Vigyázz az árokra, Miska, ne menj neki a fészületnek” – így beszélt folyton, míg én semmit nem láttam, csupán az eső suhogását hallottam mély és nagy mezők felett, amerre elhajtottunk.

Egyszerre valami világosság kezdett derengeni a sötétben. Egy ablakból jött a fény, ami négyszögletesen világosan vált ki a feketeségből, mintha kapu volna, amerre az alvilágba lehet jutni.

A kocsi megállt. Atyám leugrott a kocsiról, de Karolinka is, mint egy tigris, utánuk én és Miska, aki a lovakat otthagya. Atyám izgatottan sietett előre, a fogadó felé, ami széles kapujával, lapos fedelével az út szélén terpeszkedett. Karolinka az ablakot megkopogtatta. Egyszerre elaludt odabévíl a világosság. A komor csendben, ami a tájra ült, a herceg hangja hallatszott:

– Ki az? Mit háborgatnak?

De tán nem is mondta végig ezt a herceg, mert egy pisztolydurranás berekesztette a szavát. Aztán újra csend lett.

Karolina futva közeledett a kocsi felé, atyám utána. Felültünk gyorsan, és Miska hajtani kezdett.

Atyám megfogta Karolinka kezét:

– Mit tettél, te asszony?

– Megöltem. Remélem, megöltem – felelt a néni, és méltatlankodva csóválta a fejét. – Azt hiszem, jól tettem.

Atyám nem szólt semmit.

Az eső suhogott a táj felett, és a szívem dobogott.

Másnap a tücsök hegedült a szendergő kisfiúnak, mert – hogy, hogy nem – Elza hazakerült, és regényeit tovább olvasta, ám nem szólt hozzá senki, még nekem sem volt szabad megszólítani őt. De ezen a télen Karolinka liebchen ágynak dőlt, és miután hetekig feküdt, egy este meghalt. Elza nagyon sírt, mindenki sírt. Később – mint egy meleg és derűs kandalló hasábfalángjaival – karácsony jött, és Karolinka nénit elfeledtük.

Lehajtom a fejem; a múltra gondolok, és mindent, mindent egy szépséges régi délutánnak látok, ami nagyon messzire van a mához. Mint egy elmerült álomvilág a múlt, amelyből csak a vizes avar maradott meg.

Vörös férfi, szőke leány

Tudjátok is ti, milyen a téli éjjel! Nagy városban és kis falukban, ha leszállt az est, világosságot gyűjtanak, az ajtókat bezárják, s az aranyszemű éji madarat, amely szárny Suhintásával leveri a gyenge havat a merev fák gallyairól, csak mi, bolyongók halljuk kiáltani. Ha felülsz a vonatra, s elmegy éjt, szilaj feketeséget és cserfaerdőket keresni, és süvöltő szelet, ami az ukrániai pusztákról jön tán a Kárpátok valami szakadékán, akkor egy vörös, magányos házhoz érsz a fennsíkon. A kocsisok erre oroszosan hajtanak, három lovackával és imádsággal. Így tél elején – a csudás és vad havak felhői még csak gyülekeznek a hegyek között – dércsípte sárga völgyeken, sárga és komor fák között nyargalnak a lovackák. Fejed álmodozva hajtod hátra a szalmán. A mély úton lovagok nyargalnak keresztül ködből, s mélázva hallod a farkas üvöltését az erdő mélyéből, míg jobb kezedet fegyvereden nyugtatod.

Tél van, de a hó még nem esett le. A fennsíkon egyszerre megpillantod a vörös házat, hol barátod lakik, egy vén, kutya kedvű doktor. Az erdő elmaradt, farkasok, favágók, rókák a mélyben kergetik egymást a bozontos cserjék között. Tél van, nagy téli csend van, senki sem lakik a mezőn; a bocskoros rutén kunyhójában feleségét ölelgeti, így múlik el tele. Késő tavasszal, ha névtelen sárga virágok ellepik a fekete sovány mezőt, a faházakból – megannyi földre rakott fecskefészekből – a kis bornyúkat a vásárra vezeti a rutén, míg egyenes derekú, kék szemű, szőke felesége keresztelő végett papjához megy. Ahogy a névtelen sárga virágok ellepik a kopár mezőt, a sárga virágok közé úgy kerülnek játékos gyerekek. A temetőben is sárga virág nyílik ilyenkor. Amíg a lovackák nyargaltak, folyton-folyvást azon gondolkodtam, hogy milyen nagy a teremtő ereje. Lám, itt a girbegurba, szomorkás, keserves és inaroggyant férfiak közé egyenes derekú, gömbölyű térdű asszonyokat küldött.

A fennsíkon magányosan állott a doktor háza; vörös volt, mint lakója, amolyan dércsípte, fakó és szőkésbe hajló. Vörös kuvasz ugatott a tornácon. Öreg gazdaasszony tipegett ki, kötényébe törülgetve kezét, míg a doktor, falusi szokás szerint, nagyot kurjantva jött ki a házból. A görbe hátú kocsis felállt az ülésben, és levette rongyos sapkáját.

A doktor, Dömjén Ottó, lehetett harmincéves, lehetett negyven: ezeknél a szőke-vörhenyeges férfiaknál könnyen csalódnai az években. Szikár, csontos, nyurga ember volt, csak a nyaka volt vastag. Göndörkés haját ábrándos módra fésülte fél oldalra, és kis bajuszát gyengén megcsavarintotta. Mért nem házasodik meg az ilyen ember?

Este pálinkáztunk, teáztunk, megint pálinkáztunk, megint teáztunk.

– Tudod, itt az orosz szokások járnak, közel vagyunk Oroszországhoz – mondta mentegetőzve Dömjén. A cigarettái vastagok voltak és aranyosak, amilyeneket az államtanácsosok szívnak Moszkvában. A doktor sokáig ült egy mély karosszékből, majd felkelt, és a díványra feküdt. Hirtelen rám nézett, és fojtott hangon megszólalt:

– Ugye, csendesen élünk?

– Nagyon csendesen.

Dömjén a cigarettáját szívta, és olyan halkán beszélt, mint azok az emberek, akik elszoktak attól, hogy a saját hangjukat hallják:

– Így jó: csendesen. Így legalább soká tart. Egyszer egy oláh asszonyt gyógyítottam meg egy messzi városban. Erre a környékre való szolgálója volt, az dicsért neki, s így magához hívott. A betegeskedő vénasszonyok, ha módjukban volna, a pokolból is elhívnák az ördögöt, hogy egészségüket visszaadja. Tehát azt kérdezte tőlem, hogy igazán itt lakom-e ezen az istenverte vidéken. Feleltem, hogy igen. Erre azt ajánlotta, vegyem el feleségül, van tíz juhnyája, ménese, földje, háza...

Dömjén a levegőbe bámult, és úgy mondta:

– De nem is volt olyan vén... Az ördög vigye el a dolgát; ezeket az asszonyokat, ha az ember nem szereti, mindjárt vénnek látja. Csakhogy szemölcs volt a nyakán. Húsz év előtt imádtam volna ezt a szemölcsöt – talán, de mikorra én megismertem, szakálla nőtt.

Dömjén nevetett s újra nagyot hallgatott.

Éjfél felé járt.

– Nem fekszünk le? – kérdeztem.

Dömjén intett a kezével. Figyelt valami külső zajra, amit csak ő hallott. Felugrott a díványról:

– Itt vannak – mondta.

Kocsizörgés hallatszott a ház előtt.

– Elfelejtettem tán mondani, hogy vendégeim lesznek. Két lány...

– Két lány? – így kiáltottam, és nevettem.

– Csitt – szólt a doktor, és elpirult. – Az unokanővéreim a nénjükkal.

Kiment a házból.

*

Két leány jött be, meg egy öregasszony. A doktor velük, és még mindig elpirulva rám nézett. Húzogatta a vállát, a fejét mozgatta, s még pirosabb lett.

Két parasztlányt és egy öreg, kányaképű parasztasszonyt hozott a kocsis a cserfaerdőn keresztül. Kendőkbe voltak burkolva, és az volt a feltűnő, hogy a lányok keresztet vetettek, mikor a szobába beléptek. Egyformák voltak, szőkék, karcsúk, nem túlságosan szépek, de piros szájúak és kék szeműek. Térdig érő tarka szoknyáik alatt kopogós csizmácskákat viseltek.

A lányok előrejöttek, s tanácstalanul néztek maguk elé. Az öregasszony hátul maradt az ajtónál, és összekulcsolt kezeit leeresztette. A doktor folyton rám nézett, elpirult és nevetett.

– No, üljetek le, kisasszonyok, maga, néni, pedig menjen a konyhába melegedni.

A néni sebesen bólingatott a fejével, és előresuhant, mint egy madár. Előbb az egyik lánynak súgott valamit a fülébe, aztán a másiknak, közben sebesen mozgatta a fejét, a lányok mozdulatlan szemmel néztek előre, a levegőbe.

Dömjén összefonta a karjait mellén, és bűnbánólag állott ott az ajtónál.

– Néni! – mondta csendesen.

A néni sebesen megfordult, kezét akart csókolni Dömjénnek, és kiment a szobából.

– Hát mért nem ültök le, kisasszonykák? – szólt mosolygósan a doktor előrelépve. –

Nézzétek, itt van egy szép fiatalember, messze földről jött, csak azért, hogy titeket lásson.

Hogy hívnak, te virágocska?

– Katrina – felelt a magasabbik.

– És téged?

– Rozál.

– No, üljetek le, ha már mondom. Akármelyik székre leülhettek; ne félj, nem harap egyik sem, Katrina. Vagy inkább Katusának foglak nevezni, így szebb, oroszabb. Ugye oroszok vagytok? Még mindig álltok?

Dömjén sebesen és sokat beszélt. Ha a leányokra nézett: mosolygott, ha rám nézett: elpirult.

Furcsa ember! A lányok lassan és óvatosan leültek, szorosan egymás mellé a díványra.

A katrincájukat a térdükre húzták, összekulcsolt kezüket combjaik közé szorították, és hosszú szempilláik alól hogy hová néztek, azt csak a jó isten tudná megmondani.

Miután a lányok így leültek, Dömjén hozzám lépett (az ablak mellett ültem, és arra vigyáztam, mikor kezd forni a szamovárbán a víz), és gyors hangon kezdett szólni:

– Hát látod őket? Szebbek ezek mindenféle kifestett arcú komédiásnőnél. Csak azt utálok a nőben, amikor mosolyogni kezd ismeretlenekre. A legnagyobb aljasság a mosoly, ami félrehúzza az ajkszegleteket, és látni engedi a fehér bestiális fogacskákat. De ezek itt a pópánk templomából jöttek, épp ilyen Máriák vannak ott is. Azaz a cserfaerdőből jöttek ezek az

aranyszemű éjjeli madarak, a legmagasabb cserfáról, ahol a leveleket nem érinti más, csak napfény vagy szűz hó.

A szamovár duruzsolt, majd egyszerre forni kezdett benne a víz, s megbillentette a fedőt.

– Teáztok? – kérde a doktor a lányokra nézve.

Katusa ebben a percben felemelte hosszú szempilláit. Aranyszemű volt – vagy csak kék szemű? Mint egy hullámfodor a víz tükrén, úgy szaladt át kék szemén egy röpke mosolygó csillanás. A fejével pedig bólintott. Rozál ezt észrevette, pedig mozdulatlanul a földre nézett, s a térdével gyengén meglökte Katusát.

A doktor arra a szemcsillanásra idegesen Katusához fordult. Fojtott hangon kérdezte:

– Hogy is hívnak? Igen, Katusa! No, Katusa, nézz még egyszer rám, de ne neved! Mondom, ne neved, mert kikapsz. Úgy is szép a te szemed. Csak bátran, ne félj... Emlékszel, mikor még kisebb voltál, és a torkod fájt, hogy féltél! Ha megláttál, már ríttál, mert a keserű orvosság jutott az eszedbe. Az apád még mindig a fűrészmalomban dolgozik? Hát kisgyereket nem hozott hozzátok a gólya azóta? Ismerem az anyád is. Nagyon derék asszony, szép is... No, ne félj, lelkem, Katusa, nézz rám!

De ahelyett, hogy Katusa felbátorodott volna, mindig lejjebb hajtotta a fejét, s egyszerre hangtalanul sírni kezdett.

– Ostoba liba! – kiáltott a doktor. – No, látod, ilyenek ezek a lányok. Ilyen a szerelem. Százszor megmondtam már, hogy nekem ne sírjatok! Lám, Rozál jobban viseli magát. Ő nem sír. Nem is kellesz te nekem, te síró majom, nekem Rozál kell, mert én őtet szeretem. Rozál, aki eddig alig észrevehetőleg nyomkodta Katusa térdét, most felhagyott vele, sőt elhúzódott barátnője mellől.

A doktor folyvást beszélt, és Katusa mindig jobban sírt.

– Tudom, hogy szamarak vagytok egytől egyig, de hogy ennyire azok vagytok, azt nem hittem. Hát a néni nem mondta, hogy nem szabad sírni?

Rozál most halk hangon megszólalt:

– Igenis, nagyságos úr.

A doktor elmosolyodott, és kezével megsimogatta a Rozál arcát. Katusa felemelte a fejét, és könnyfátyolos szemével Rozálra nézett. De hogy nézett! Mélységes mély megvetéssel, gúnnyal és dühvel. Aztán elfordult, és újra sírt.

Rozál pedig halkán beszélt, ahogy a doktor simogatta az arcát:

– Igenis, a néni mindent megmondott... Én nem is tudom, miért sír ez a bolond Katusa.

– Ne fecsegj annyit, Rozál! – szólt közbe a doktor. – Mondtam már, hogy téged szeretlek.

Néhány vastag cigarettát a zsebembe dugtam, és kimentem a szobából. Untatott és bosszantott a doktor mókázása.

Künn pedig tél volt, de milyen nagyszerű tél!

A hóesés az éjben észrevétlenül megeredt, és marékkal hullott a hó. Ahogy Ukrániában esik a bölénylakta erdőkben, s ahogy itt szokott esni a cserfák között. A szél elült a hóesésben, elbújt ő is a hegyek közé. Ahogy az udvarra értem, már hallottam azt a különös, szilaj és titokzatos zizegést, ami az egész levegőget megtölti nagy hóesésekkor. Kimentem a házból, s az eresz alá húzódva, cigarettázva figyeltem a havak hullását. Vaksötét, fekete éjjel volt, amit nem fehérített meg a hó. Káprázó szememmel csak sejtettem, hogy az a hó, ami most megtölti a hegyeket s völgyeket, fehér, mert fehér szokott lenni. Lehetett volna szurokszínű is. Zizegett, zizegett a hó, mint az asszonyok, sok asszonyok pendelyei: szőkéké, barnáké, vöröseké; zizegett a levegőég, mint nagy csókok között az ajkak, midőn érintkeznek... Itt a fekete éjben mehetnének el sorban a föld legszebb asszonyai, s én egyet sem látnék közülük, de a földre rakott fecskefészkekben, a pirosuló faggyúmécse világánál a bocskoros rutén látva csókolja meg asszonya keblét. S vajon mi egyéb a szerelem? A néma éjben csak a cigarettám világított. Vajon ha közeledne valaki a hómezőkön át, látná-e a fénylő kis tűztojást, s ha közeledne, ha jönne, ha köszöntene, nem azt kérdezné-e: miért állsz itt, árva lélek, odabenn Katusa sír, mért nem vigasztalod meg Katusát?

De ezt nem ember mondta, hanem egy borzasztó üvöltés, ami az erdők felől hangzott fel. A farkas jár az erdőn ez éjben; jó rutén, becsukta-e ajtód, hogy a farkas el ne vihesse drága feleséged, drágább gödölyédet? A farkas pedig üvöltött még néhányat, s elment valamerre a néma, havas erdőn, ahol most senki sem jár, csak ő. Eldobtam a cigarettám, s megvigasztaltam magam, hogy a farkasról is gondoskodik a jó teremtmény, de Katusáról senki. Az ott sír, szegényke, a bolond vörös pedig mókázik vele.

Bementem a házba. Az első pillantásom a lámpára esett, amely bolondul füstölt, korommal töltve meg a szobát. Katusa a díványon feküdt, a doktor Rozállal eltűnt.

A leány a fal felé fordította az arcát. Közeledtem hozzá, s megfogtam a kezét. Az a kéz erre megrázkódott, s tompán hörgött Katusa. Előrehajoltam. Ugyan mi bajod van, te szegény? Sírsz-e még? Fehér ruhácska feszült a Katusa derekán, az pedig véres volt. A hegyes kenyérszelő kés hevert mellette.

Kopogtattam a szomszéd szoba ajtaján:

– Doktor! Katusa megölte magát!

Elmúlt egy perc, két perc...

A doktor viaszfehér arccal jött ki. Hebegett, és a kezét tördelte:

– Igazán? Bolonddá tartasz?

Meglátta a lányt a díványon. Odament hozzá, és tapogatni kezdte. Megfordította.

– No, te ostoba, hát megszúrtad magad? Tán szerelmes voltál belém? No megállj... Vízet hozzatok! Hej, Rozál!

Rozál a szomszéd szobából vérvörös arccal jött elő. A pruszkja gombjaival babrált, és a díványhoz ment. Elfintorította az orrát:

– Mindig mondtam, hogy bolond ez a Katusa – szólt, és mosolygott.

Ebben a percben Katusa felemelte a fejét, és síró elkeseredéssel kiáltott rá Rozálra:

– Azt parancsolta a nagyságos úr, hogy vizet hozzál. Indulj, te utálatos!

Majd visszatette a fejét, lehunyta a szemét, és az ajka körül mosoly játszott, ahogy a doktor a véres ruhát bontogatta róla.

Régi világból

Szép októberi dél!

A rózsafelhős nyarat nem szeretem, a tavaszt sem álmaival, de a ködös őszi dél és bánatos alkonyat megigéz; mogorva, havas télben, míg a kályhánál ülök, és az ablakon Budapest magas háztetői betekintenek, képzeletben segédkezem a disznóölésnél egy messzi faluban, tágas udvaron a didergő eperfa alatt. Ma délből, az első ködös délből, amit az idén ablakomból láttam, puskát vettem vállamra, és a határt megkerültem. Kutyáim csaholása felverte a tágas mezők csendjét, a fiatal szálerdőből komor varjak emelkedtek fel... Ha behunyom a szemem, eszembe jut, hogy e tájon halmok vannak, amelyeken nemsokára csörgedezve folynak lefelé novemberi hosszú esők – és a halmok között tágas régi udvarház állott, időverte barna kerítése és mohos zsindelyfedele múlt időkről beszélt. Az udvarházban lakott Ferenczy Klára Cecília, anyai nagynéném, akinél gyermekéveimet töltöttem. Klára Cecília amolyan régimódi nem nő volt, akinek párját ma nem találjuk. Ha találnök, kinevetnök. Mindig leány maradt, soha pártába nem hajtotta fejét, amikor pedig szép is volt, barna is volt, és fehérre akkor váltott, amidőn az élet kalendáriumának utolsó lapjait levelezte. Miért maradtak a lányok hajadonok a régi világban? A legény akkor sem volt kevesebb, és a házasodás könnyebb volt, mint ma. Csak pap kellett hozzá – ha vén csavargó barát is, akit számára kordéjával az országúton fogtak el, ha végzett kálomista diák, ki nyáj híján a falusi úriházakat lakta. A szerelmes legények többen voltak, mint a pénzéhesek. Az élet is könnyebb volt.

Klára Cecília szép is volt, elég gazdag is volt, mégis pártában maradt.

Vőlegénye volt tán, aki messze külföldre, háborúba ment, és ott halálát lelte? Szívtelen volt tán? Házsártos vagy erkölcstelen hírű?

Klára Cecíliát soha férfi szeme bizalmassággal nem érintette, a környék mindenkitől elhagyott szegényeit ő táplálta, hangos haraggal ki nem jött a száján, és híre tiszta volt, mint a hó: az egri érsek apostoli útjában az ő nemes házában tartott pihenőt, amidőn lelki ajándékkal látta el Klára Cecíliát és háza népét.

A háznál élt öccse, János bácsi. Azért nem ment férjhez, hogy rá vigyázhasson: ápolgassa és nevelje, minden jóval ellássa.

Soha jobban nem szerettek még senkit, mint János bácsit szerette a néni. Egész nap csak: szívem, János, lelkem, János járta. Ha pipája kialudt János bácsinak, a néni már észrevette és fidibuszt gyújtott neki. „Hozok egy kis bort a pincéből. Jó disznótepertőm és pogácsám van: egyél, szívem” – mondotta a néni. „Szívem, menj a méhesbe szundikálni. Menj, menj.” Majd: „Nem feküdnél le, lelkem, már későre jár. Éjfél előtt aluszik az ember igazán.” Így beszélt a néni mindig, és kezét összefogva mellén, kerek pápaszeme alól aggodalmasan nézte János bácsit.

János bácsi szürke szakállú, kék szemű gyermek volt. Pipázni szeretett, és szunyókálni. Szundikálás közben egyszer a pipa megfordult szájában, és tüze dolmányát kiégette. A néni azóta nagyon féltette, kérte is untalan, mondana le a pipázásról, ha érzi, hogy pillái elnehezednek. János bácsi szemrehányólag fordult a nénihez: „Hát már ne is pipázzak?” S így tovább pipázott, szundikált, a néni szürke kandúráját tisztelte, néha sétált az udvaron, és a lábas jószágot szemlélte. Igen jó ember volt, éppen olyan jó, mint a néni. Soha senkinek nem vétett, soha nem unatkozott, élt, éltek csendesen a ködös halmok között. Puskája és vadásztarisznyája volt, de az mindig a falon függött. Az istállóban egy széles hátú, megtörött szemű hátszló ropogtatta a zabot, régen volt, amikor János bácsinak kedve támadt nyeregbe zökkenni és poroszkálva bejárni a határt korcs agaraival...

A néninek nagy pöre volt.

Tudjuk is azt mi, milyenek voltak a régi világbeli pörök! Alig volt család, amelyiknek ne lett volna pöre; nagy pörök, amelyek két-háromszáz évig tartottak. Egyik fiskális kidőlt belőle, beleszületett a másik. Némelyik pör olyan volt, hogy holta napjáig megélt belőle a prókátora, a fiának örökségül hagyta. A néninek a pöre valamikor száz esztendő előtt kezdődött, amikor valamelyik Ferenczy leány jussát igaztalanul elragadták fivérei. A család sokfelé szakadt azóta, és tán már kétszázan is voltak azok, akiket a néni pörölt, de tudta mind a kétszázat, ismerte, megfigyelte őket, mintha közeli ismerősei lettek volna, pedig egyiket se látta soha. A „vörös Klobusiczky” a pejlovakat szerette Nógrádban, a „sánta Píper Gyuri” a felesége fülönfüggőit is elkártyázta Kikindában; a pör főhőse, Ferenczy Kázmér, a méltóságos már régen örök álmát alussza a családi kriptá éjféli sötétjében, ivadéka, Margaréta özvegy, zajos élet után egy nyírségi udvarház csendjében éledegél; „mert fogait, amelyekkel mindent és mindenkit megevett, elhullajtotta, vörös haja, amit tokaji aszúban mosott, elhervadt”, mondta a néni, ha Margaréta eszébe jutott. Később híre jött, hogy Margaréta zárdába készül, de ez nem volt igaz – hanem inkább az őszön, amelyikről mesélek, agarászni jött a síkra.

A néni házatól két puska lövésnyire kackiás piros fedelű kastélyban egy mogorva kapitány lakott zord feleségével. Idegen országból jöttek ide, és nem barátkoztak a környék uraival. Hórihorgas lovakon nyargaltak – az asszony éppen úgy, mint a férfi –, muszka trapperjeik gyors járásukról voltak híresek, és dühös angol ebeik lehúzták a parasztokat. Margaréta ide jött. Nemsokára egy borotvált arcú, nyurga lovasz nyargalt a néni udvarházában, és meghívást hozott János bácsinak a másnapi agarászathoz.

A néni összeráncolta a szemöldökét, és ezüstpénzt ajándékozott a lovásznak. De János bácsi örömét alig lehet elmondani. Nyomban az istállóhoz ment, és öreg hátszlóvát megszemlélte. Megveregette a ló nyakát, és kedveskedve szólt hozzá: „Panni, holnap agarászunk!”

Izgatottan járt-kelt a házban, és tisztára nem tudta, hogy vajon elegendő lesz-e kopottas ruhája és deres szakálla az ünnepséghez. Pipájáról is megfélemedezett, és mindenféle zsírokért, kenőcsökért zavarta a szolgálót, amelyekkel csizmáját, nyergét és Panni szíjait fényesre, puhára dörzsölje. Néha ijedten állt meg járás-keelésében, és elgondolkozva nézett maga elé, majd a nénit kérdezte:

– Margaréta is otthon lesz?

– Ott, szívem, ott... Hisz azért csinálják az egész murit, hogy Margarétát megismertessék veled, lelkem. Vigyázz, János.

Késő délután, midőn kimerülve dőlt le János bácsi a bőrkanapéra, folyton Margarétáról gondolkozott. „Margaréta is ott lesz?” Vajon vannak-e még fogai, és különben milyen? A néni az ablaknál ült, és kötögetett. Öreg kandúrja ölében dorombolt, és sárga szemével hunyorgatott János bácsi felé. „Margaréta is ott lesz?”

A nap még aludt a ködbe borult halmok mögött, amidőn János bácsi Pannira felült. A néni széket hozott a szobából, de János bácsi a kengyelbe tette a lábát, és egy szempillantás alatt nyeregbe szökkent. A néni még mondani akart valamit, de János bácsi kinyargalt az udvarból. Korcs agarai nagyokat szökellve követték, és a nedves mezőn előrerohantak.

A piros fedelű kastélyban már ébren voltak, és a pecér az agarakat szíjra fűzte az udvaron. Gyönyörű állatok voltak. A hegyes fejű skót agártól a lompos és törpe amerikai menyétfogóig mindenféle fajtája volt itt az agaroknak. Szűköltek, vonyítottak, és türelmetlenül várták, hogy kiszáguldhassanak a szabad mezőre. A hórihorgas lovakat lovászok vezetgették az udvaron, és az üveges verandáról a kapitány közeledett János bácsi felé. Csontos, nyurga ember volt, szó nélkül szorította meg János bácsi kezét, aztán vitte magával a házba. A zordon asszony fejét biccentette, és hosszú kesztyűs kezét csókra nyújtotta. De ott volt Margaréta is, aki nagyon örvendett János bácsinak.

János bácsi kíváncsian nézte az asszonyt. Cseppet sem látszott rajta, hogy öreg. Tűzvörös lovaglóruhája ugyan foszlott és molyette volt, fogai tündöklő fehérségűek voltak, de tapasztaltabb szem kellett ahhoz, mint a János bácsié, hogy mindezt észrevegye. Hervatag vörösségű haja és mandulametszésű nagy kék szemei János bácsinak tetszettek. Igen vidám nő volt Margaréta, és magas, telt termetével úgy állott János bácsi mellett, mint egy királynő. Az ebédlőasztalnál falusi honoráciorok – pap, tanító, doktor és kisbirtokos – szilvóriumoztak. Mindnyájan örültek János bácsinak, mert nagyon régen nem látták.

Egyszerre kürtöltek az udvaron, és a lovakat a veranda elé vezették.

A pap felemelkedett – kövér, piros képű plébános volt –, és áldást mondott. Aztán visszaereszkedett a székébe. A vendégek egy része a fehér asztalnál maradt, és csupán néhány nemes úr követte a házigazdát a verandára. Margaréta János bácsi karjába kapaszkodott, és megengedte neki, hogy lovára segítse.

A köd felszállt a mezőről, és a fényes, hideg nap ragyogott a halmok felett. Vidám és nagyszerű volt minden. János bácsi Margaréta mellett lovagolva egyszerre elfelejtette a nénit, a halmok között esőben és szélben megbarnult vén udvarházat. A parasztok leemelték kalapjukat az út mentén, és János bácsi leereszkedve fogadta köszönésüket. Eszébe se jutott, hogy neki máskor nem köszönnek a parasztok. Kövér hátslova is vidáman lépegetett. A zordon kapitány vasderes ménje nagyot nyerített a friss levegőben... Egyszerre ügetni kezdtek.

– Mindig mellettem tartózkodjék, János – mondta Margaréta, és arrafelé dőlt egyenes derekával, ahol János bácsi lovagolt.

János bácsi mosolygott, és nevetve mondta:

– Mindig.

Hátranézett. Lovasok jöttek utánuk, öten-hatan. Megismerte a verekedő hírű Kókán Mihályt, a tahi komposszesszort, amint egy sárga kis lovon ügetett. Kókán máskor észre sem vette János bácsit, ha az országúton találta, de most szívesen mosolygott feléje. János bácsi foghegyről odaszólt:

– Jó reggelt, Kókán!

Ügettek. Margaréta orrcimpái remegtek a lovaglásban. János bácsi csodálkozva nézte az asszonyt. Minden igen különös, főként nagyszerű volt rajta. Rövid szárú csizmácskáitól barna cilinderkalapjáig és vörös fátyoláig nagyszerű és megigéző volt. Ügetés közben beszélgetett halkán, és néha János bácsira pillantott.

– Maga pörben van velem? De nem is maga, hanem a mamája... vagy a nénje. János? Szeretném magukat ismerni, a házukhoz elmenni. Aztán eljöhetne hozzám is, János. Én a Nyírben lakom, sokat unatkozom. Oh, de maguk pörölnek, haragusznak, és rólam tudni sem akarnak. Csodálom, hogy elengedte a nénije.

– A néni senkire sem haragszik – mondta a szürke szakállú János bácsi. – Olyan jó szíve van, mint a vaj...

– Akkor tán maga haragszik, tekintetes úr.

János bácsi felkiáltott:

– Dehogy, dehogy... Ha el akar jönni hozzánk, szívesen látjuk. Meglássa, hogy a néni milyen különös. Mindig aludni küld engem. Bort hoz a pincéből, és pogácsa mindig van a pohárszékben, kis fehér kosárban, mert én a pogácsát szeretem.

– Pogácsa nálam is van – mondá Margaréta nevetve. – Ígérje meg, hogy eljön hozzám, ha én nem is mennék el magukhoz. Mert én hallottam a néniről... Ígérje meg, hogy eljön már a jövő héten. Akkor ketten fogunk agarászni. És, mondom, pogácsa is van.

Gyorsabban ügettek. Már a szabad mezőre ért a társaság. Egy percre megálltak, és az agarakat elbocsátották.

– Lássá, én nem vagyok rossz – beszélt az asszony –, de sokan nem szeretnek. Jó vagyok, és mindenkit szeretek. Magát is, pedig maga a fejem alól a párnát el akarja venni. Pöröl – nem célja? Egy szegény, magányos asszonyt pöröl? Jöjjön el, majd elmondok mindent. Belátja, hogy nincs igaza.

Hahó! Nyargaltál már ősszel a sík mezőn, a friss, hűvös levegőben száguldó agarak után? Hahó! Láttad a szürke nyulat felugrani a bozót szélén, és hallottad a lovasok kiáltásait? Hahó! A lovak patkói döngnek a kemény földön, és az arcok kipirulnak. A tapsifüles eszeveszetten menekül a kinyúlt derekú agarak előtt, de nem menekülhet semerre. Hahó! És midőn a szürke agár elfogja a nyulat, és nyakánál fogva megrázza, tudod-e, hogy a láz elmúlik egyszerre a lóból és lovasból, amíg a bokrok közül új vadat riaszt fel a kutyák csaholása? Hahó!

János bácsi is sarkantyúba kapta a lovát, és nyargalt. Hová? Merre? Egy piros asszonyi derék után, amely néha megfordult a nyeregben, és két világos női szem szeszélyes nevetéssel hátranézett reá.

„Eljön?” – kérdezte a két szem.

Minek azt kérdezni János bácsitól, a szürke szakállútól? Ha hívnák most a világ végére, nem elmenne-e? A pokolba? Oda is.

*

Alkonyattal a néni ház előtt, és János bácsit várta. Tenyerét szeme elé emelte, és öreg ajkai érthetetlen szavakat babogtak. „Tán baj érte? A lóról leesett, és a lábát kifecamította? Tán elvették tőlem a mulatók, és János a poharakat ürítgeti?” De nem. János bácsi poroszkálva jött a halmok felől. Lehajtott a szürke fejét, a földre nézett, és magában beszélgetett.

– Szívem! – kiáltott a néni.

János felrezzent.

– Mi bajod, szívem?

– Semmi – mondta János, és elvörösödött.

– Láttad azt az asszonyt?

– Láttam – felelt János bácsi.

– Azt a kigyót, azt a csalfát, azt a rosszat – beszélt a néni, és élesen nézett János bácsira.

János bácsi leszállt a lóról, és a szobába ment. Lefeküdt a bőrknapéra, és sóhajtott.

– Beteg vagy, szívem? Megterhelte a gyomrod, lelkem? Hívjátok a kenőasszonyt, lányok! – kiabált a néni, és fel-alá szaladgált.

János bácsi sápadt volt, és nehezen lélegzett. A néni kigombolta a dolmányát, és a szíve táját dörzsölgette. Egyszerre felkiáltott János bácsi:

– Nem tudom, mi a bajom, de nagyon szeretek valakit, néni.

– Azt? – rebegte a néni, kezét fölemelve.

– Margarétát, néni – szólt János, és bús kék szemeit szomorúan hordozta körül a sötét, mogorva szobán.

A néni ekkor megfogta Jánost két kezével, és megrázta.

– Ember! Megbolondultál?

János bácsi sóhajtozott, de végre elaludt. Este a néni hosszú levelet írt a fiskálisnak a pör végett. A pör folyjon tovább. Az a család pöre, nem a Jánosé.

De másrészt János bácsi reggel felébredve a pipáját kérte, és egészséges volt, mint a makk. Délután szundikált, és estefelé pogácsát evett.

A regény vége

Régen, midőn a legszebb olvasmányaimnál tartottam – persze fiatalabb is voltam –, sokszor késő éjfélig nyitott szemmel feküdtem ágyamban, és a sötétségbe néztem: ha a szép regényeket és elbeszéléseket olvastam, s az utolsó fejezeten túl tovább gondoltam a meséket, és a megszeretett hősöket kalandos, derűs és különös helyzetben láttam. Alig volt regény, amelyik megnyugtatót és kielégítet volna. Mi lett azután, már a házasság is megtörtént, és gyermek is született. És mért nem történt így vagy amúgy, ahogy fiatal lelkemnek kedvesebb lett volna? Az írói sorba jutván, ma mosolygok a régi tépelődéseken, főként azon, hogy az én gyenge és szomorkás egyéniséggemmel a csudálatos írók fantáziáját mérlegelni és félrevezetni akartam. Honnan tudtam volna én azt, hogy Raszkolnyikov egy keserves és bús őszön született meg, midőn Dosztojevszkij F. Iván lakásában otthonosan járt-kelt a kerületi végrehajtó, és az árverési hiénák sáros lábukat az íróasztalra nyújtották? Ő maga pedig az adósok börtönében is ült, és a felesége fülönfüggőit Dünowhoz, a sarki zsidóhoz zálogba vitte, mert egy földalatti csapszékben rulett-bankot nyitott két élelmes francia ember? Csak azon búsulok, hogy a szép regényeket – a nekem szép regényeket – mind elolvastam. Micsoda boldogság és mámor volna újra előről kezdeni az öreg Turgenyev Szergejevics Ivánon, a „földbirtokosok költőjén”, és *Tavaszi hullámain* a szomorú Szaninnak hallgatni! Ha lefeküdtél, álmodban azokat a szavakat mormogtad, amelyeket Szanin mondott a szép cukrászleánykának. Az orosz írók nagyon szomorú és megható hősei egykor átalakították egész kedélyvilágomat. Éppen olyan szomorú, tépelődő és gondolkozó voltam, mint ők. Este a kályha mellé ültem – késő ősszel –, amíg hátunk körül a mocsaras lapályon leereszkedett az esti köd. A regényes képzeteket a legszebben mesélő Jókai oltotta belém, Dickens regényeit

sírva és nevetve olvastam. Hugó Viktor is elfogyott, és a zordon Walter Scott is. Lassan rájöttem, hogy már nem csinálnak olyan regényes, vastag könyveket, amelyeket hajnalpirkadásig lehet olvasni – sírni, szomorkodni, felvidulni és hangosan kacagni csak a régibb írók írásain lehet.

Most egyszerre kezembe került egy könyv, nem is egy, de kettő, mert kétkötetes, és két éjszaka olvastam el. Először egy szál cigaretta mellett, mert rágyújtani elfelejtettem; s másodszor, midőn a végéhez közeledtem, mindig lassabban – mint az életet húzzuk –, hogy minél később tudjam meg a végét. A regény címe *Föltámadás*, szerzője orosz, a moszkvai öreg varga, Tolsztoj Leó.

Be szomorú könyv ez, be szép könyv ez! (Régi dolog, hogy csak a szomorú szép.) Felveszed, olvasni kezded, és nem hallod, hogy az utcán dübörögnek a kocsik, vagy a Dunán tülkölnék a hajók; néha-néha csak a faliórát hallod ketyegni, mert a kancsal tekintetű, bús, bájos és drága Katjusát hallod, látod, érzed, kezded szinte kinyújtod feléje, hogy szürke rabruháját megsimogassad. De hajnalban, midőn letettem a könyvet, úgy éreztem, hogy boldogtalan vagyok, szomorú vagyok, szerelmes szöveget vártam, amelyeket felizgatott kedélyem óhajtott, mint kiszáradt föld a langyos tavaszi eső; ehelyett Máté evangélista ósdi, aszkéta hangja csengett a fülemben, és egy szerencsétlen férfi sivatag és üres életét véltem látni. Mert hiába beszél az orosz. A szerelmes, fájó szívet nem altatja el az aszkéta Máté.

Mert itt így van:

Nyehljudov herceg tíz esztendő után a törvényszék előtt találkozik első kedvesével, Katjusával, akit mérgezéssel vádolnak. Az esküdtek, akik között van a herceg is, tévedésből elítélik az ártatlan Katjusát. Erre Katjusát Szibériába küldik. A herceg vagyonát szétosztja a parasztok között, és követi Katjusát, az egyszerű pórleányt Szibériába, mert most, elítélése után, jobban szereti, mint azelőtt. Nem változtat a herceg szerelmén semmit sem az a körülmény, hogy Katyusa a közbeeső tíz év alatt erkölcsstelen életet élt. Inkább magát vádolja a harmincéves Nyehljudov, hogy ő taszította Katjusát a bűnbe, mert a lány az ő kedvese volt először. A herceg, hogy jóvátegye hibáját, követi Katjusát Szibériába, hogy ott majd feleségül veszi. Mennek, mennek Szibéria felé, útközben eléri a kegyelem híre Katjusát. No, most már semmi sem áll útjában annak, hogy a herceg elvehesse. Igen ám, de útközben megkérte Katyusa kezét egy gumicsizmás nihilista, és Katyusa a nihilistával inkább megy Szibériába, mint a herceggel, akit még mindig szeret. Nyehljudov herceg Mátéval vigasztalja magát, az olvasó pedig, ha nyitott szemmel fekszik a sötétben, megálmodja a regény végét, az utolsó, elmaradott fejezetet.

A rabok csapata másnap továbbvonult Szibéria belseje felé. Nyehljudov az elindulásnál egy pillanatra látta őket: ugyanúgy csörögtek a láncok, ugyanúgy kiabáltak az örök, s az égből marékszámmra esett a hó, mint tegnap és tegnapelőtt. Katyusa elől ment, a politikai foglyokkal. Kék kendős fejét látta Nyehljudov, de Katyusa nem nézett feléje. Elhagyták a nagy fogház udvarát, és kettős sorokban, részeg katonáktól és túlsúfolt társzekerektől kísérve megindultak a hósivatagon. Nyehljudov a város határánál azt parancsolta kocsisának, hogy forduljon meg. Visszahajtott a fogadóba, ahol megszállt. Egész délután fel-alá járkált szobájában. Végtelen boldogtalannak és szerencsétlennek érezte magát, és minden reményét, hogy új életet kezd, romba dőlve látta. Hogyan kezdhetne ő új életet Katyusa nélkül? Az az elhatározás, hogy Katyusát nőül veszi, oly sziklaszilárdan állott lelkében, hogy jövő életének minden tervét, reménységét és vágyódását e fix pont köré rakta. De Katyusa elment a hósivatagos Szibériába, és neje lesz a sötétkék szemű Szimonszonnak. Fehér házikójuk lesz a pusztaságban, és Katyusa kertet fog művelni, este megteríti az asztalt, midőn Szimonszon az ólombányából hazajön. Éppen úgy, mint Panovóban, midőn az öreg néniknek volt a szobaleányuk, felolvasónőjük, és egy éjszakán, midőn a jégzajlás mormogó zaja hallatszott a folyó felől, Nyehljudov megcsókolta őt. El fogja felejteni a tíz évet, ami közbeesett, el fogja felejteni a kivágott piros bársonyruhákat, amelyekben este nyolc órától reggel négyig táncolt, és elfelejti Nyehljudovot is: ő mehet vissza a megutált léha és hazug szentpétervári életbe, és Mariette fog vele kacérkodni. Ez a gondolat végtelenül elkésértette Nyehljudovot. Észre sem vette, hogy este lett... Havas, szibériai, szeles este. A kályhában kialudt a tűz. Csengetett. Alacsony, kerek szemű szibériai paraszt jött.

– Rakj tüzet! – parancsolta Nyehljudov.

Az alacsony paraszt kezét mellén keresztbe téve meghajtotta magát.

*

A hosszú, langyos tavaszi éjjelek jöttek el.

Az égen különösen ragyogtak a csillagok, és a folyó vize sebesen, tavaszias sustorgással futott a magas partok között. Nagy szemű, langyos eső hullott a fákra, kopogott a leveleken, és megnedvesítette Nyehljudov arcát, aki a hársak alatt lovagolt. Azt mondták neki, hogy mindig a folyó mellett tartsa magát, az első ház, amit a folyóparton talál, a Szimonszoné. A nyurga kirgiz ló egyhangú trappban haladt vele. Nyehljudov különös izgatottsággal szívta magába a nedves éghajlat levegőjét. A sötétben nagy pusztaságot látott a folyó túlsó oldalán, aminek

egyhangúságát nem szakította meg semmi. Dél-Szibéria végtelen lapályán emberek még alig laknak. A vadak és madarak laknak csak a beláthatatlan pusztában.

A fák közül egyszerre egy ház alakja rajzolódott ki a homályból. Nyehljudov meglassította lova lépéseit.

– Ez az! – sóhajtotta, és keresztet vetett, mint gyermekkorában vizsga előtt.

Majd megállította lovát, és egy fához kötötte. Lassú, tétova lépésekkel közeledett a ház felé. Csendes volt körül minden, madár aludt, a szél hallgatott. A ház oldalán világosság szüremlett ki. Nyehljudov lábujjhegyen közeledett. Benézett az ablakon. Aztán visszakapta a fejét, és keresztet vetett.

Azt látta odabenn, hogy az asztalon egy férfi fekszik. A fejénél mécses égett, és megismerte Szimonszon szigorú, bozontos arcát. Az arcon halotti sápadtság ült. Az ablak mellett volt az ajtó. A küszöbről felállott valaki.

– Te vagy az, Katyusa? – rebegette Nyehljudov. – Meghalt a férjed?

Katyusa volt. Most az ajtófélfának támaszkodott, és úgy nézett mozdulatlanul előre, a folyó felé, éppen úgy, mint valószínűleg ültében tette azt.

– Honnan jön, Dmitrij? – kérdezte egyszerre.

– Messziről. Akartam tudni, élsz-e még, mit csinálsz? Egy csésze teát akartam nálad inni, megszorítani a derék Szimonszon kezét, és visszafordulni.

– Szimonszon meghalt! Tegnap már. Senki sem tudja, mert senki sem jön ide. Legfeljebb egy fél év múlva fogják keresni... Magamban nem tudom eltemetni, meg féltem is egyedül maradni itt, a nagy pusztán, ahol ember nem jár. Ha Szimonszon vadászott, mindig magával vitt az erdőbe, a lápba; a folyón együtt evezünk. Segítsen eltemetni őt!

Nyehljudov egy szót sem tudott szólni, csak fejével bólintott.

Katyusa ásót, kapát hozott ki a házból. Nyehljudov észrevette, hogy míg odabenn jár, nem mer a halott felé háttal fordulni.

Nagy gödört ástak a folyóparton, és a gödörbe beleeresztették Szimonszont. Majd ráeresztették a földet.

Katyusa odanyújtotta a kezét Nyehljudovnak; a férfi megfogta, ugyanaz a széles, erős, kicsi kezecske volt, mint régen. Vezetni kezdte Katyuskát. A kirgiz ló nyerített a néma éjben.

Szimonszon egyedül maradt a folyóparton.

Én így gondoltam a *Föltámadás* végét. De sokan másképp gondolják. A legcsudálatosabb, hogy mindenki másként gondolja. A *Föltámadás* a legszebb, legigazabb regény, ami mostanában a földkerekségen olvasmány.

Damaszkusz alatt

János, az apostol volt a tanítványok között a legfiatalabb. Fekete szeme volt, ábrándos szeme, és szomorú mosolygása, puha haja vállára omlott, és a damaszkuszi nők drága kagylóból készült fésűiket nem vájhatták a gesztenyeszínű fürtökbe; a karcsú, ifjú tanítvány társtalanul és szomorúan járkált a falakon kívül. A földre nézett, az égre nézett, a damaszkuszi édesvizek lágy csobogását elmerengve hallgatta alkonyi órában, midőn a rózsamezők felett aranypirosra füstötte a könnyű felhőket a tengerbe hunyó nap. A reggelt is szerette, amidőn a madarak énekelni kezdtek a gallyakon, délidőben a gesztenyefa lombjai alá feküdt a fűben, és halkan dúdolgatott – csak a damaszkuszi asszonyokra nem ügyelt soha. Miatta kacarászhattak, amidőn a keskeny ösvényen végiglépegettek a vízeresztő forrásoktól a város felé, és a hús kőkorsót vállukon emelték, miatta énekelhettek csábos hangon, midőn esti félhomályban, a gesztenyelombok árnyékában tovasuhantak virágos öltönyeikben, és a kőkorsóban csobogott a víz, mert gyenge válluk megremegett, János akkor a kövek sivatagába ment, ami a város határában volt, és nagy faragott kövekkel volt teleszórva, amely kövek egy régi szép várost jeleztek, hol a damaszkuszi nők szépanyjai egykor éppen úgy kacarásztak s énekeltek, mint most leányaik. Ellenség jött, aki a várost feldúlta és a sivatagot teleszórta tarka márvánnyal és faragott kővel. A hold nesztelenül úszott a sötétkék végtelenségben, és a kóborló szél a rózsamezőkről idehajtotta az illatot, János pedig a néma kövek között versenyt üvöltött az éhes sakálokkal. Ha nagyon közel merészkedtek hozzá a sakálok, akkor izmos kezével követ kapott fel, és feléjük hajította. Elkésett karavánok, amelyek a kapukon kívül töltötték az éjszakát, mesélték, hogy a szép fürtű ifjú egy pillanatig meg nem nyugszik. Jár-kel folytonosan, és a sötét romok közül, hol csupán a denevérek és baglyok laknak, panaszos éneke kihallik. A damaszkuszi nők pedig rózsalevéllal tömött párnáikon álmodtak az éjben kísértő, az éjben – csendben, setétben és illatokban százszor szebb ifjú idegenről. Miért élte János ezt a sanyarú, sivatag életet, amikor karcsú ifjúságában, egészségességében és hímporos szívével élhetett volna úgy, mint minden korabeli ifjú: asszony karjában, vagy karddal az oldalán, a tudományok között és a szerelem misztériumaiban? Rózsaaranyból vert

kehelyből ízlelve a nektárt, és hetérák szombatján karéjban lengeni az óvilág legszebb leányaival? János görög származású volt. Nagyatyja élelmes halkereskedő volt a Genezáret-tó partján. Jánost, hogy jobban értse a halkereskedés mesterségét, a halászásra is kioktatta atyja; mivel maga nem értett hozzá, odaadta a fiút egy becsületes halászmesterhez, akinek neve vala Máté. Amíg az öreg görög gyors járású öszvéreken és ügető tevéken szállította a finom halat Jeruzsálembe és még tovább is, Máté, az ősz hajú halász titkos gyűlésekre elvitte a növendék legényt, ahol egy bús tekintetű, barna szakállú, szép hangú férfi beszélt és mesélt. János eleinte félig sem értette a bűbájos szavakat, amelyek lelkében és elméjében csírázni kezdtenek, de amint öregedett, és szíve készséges volt a tanítások befogadására, a Mester tanítványai közé felvette. És elindulának. Máté elhagyta sajkáját, János a dús szülei házat, s az országutakra mentek: a ligetekben, kutaknál megpihentek, és a Mester fehér kezével megsimogatta János gesztenyeszínű fürtjeit...

János huszonhat éves volt, és hat évig kísérte a Mestert útjain, amidőn poroszlók jöttek, és megragadták a Mestert. Kivégezték, és a tanítványok elszéledtek mindenfelé a szélrózsa irányában. János Damaszkusz alatt lehelte magába a rózsaligetek illatát, és a sakálokkal versenyt üvöltött. A vízmosás homokjában hajtotta álomra fejét, és gyökerekkel, édes füvekkel táplálkozott. Ha jött a titokzatos éjjel, messzire ment a várostól, hol a paloták erkélyén az illatos lámpák kigyulladtak, és a nyitott teraszokról az édesvizekig elhallatszott a citerák lágy pengése, a fuvolák ábrándos hangja, az üvegsípok mámorító csengése és a damaszkuszi nők éneke, amit a künn rekedt karavánok eszeveszett kiáltozása kísért, mert a gyönyörök városának kapuit ők, későn jövén, zárva találták. János a forrásoktól messzire ment, odáig a sivatagban, ahol csak a baglyok huhogtak és denevérek cincogtak. Pedig a fuvolák közül sok neki szólt, és az epedő ének fürtös fejét vélte körülcsókolni a fehér paloták nyitott erkélyeiről.

A gesztenyefák immár másodszor virágoztak, és az ókori ifjú még mindig nem lépte át a város küszöbét. Magányosan élt, és a romok közé rejtőzött, ha estvéli időben lágy hangokat hallott a lombok között: a lomblakó madár ilyenkor már aluszik, csak nő kacaghat a virágos gallyak mögött.

*

De egy nap, midőn álmából felnyitotta szemét, a virágos gally mögül, ami arcára ráborult, halk asszonyi szót hallott. Az első pillanatban fel akart ugrani, de a tagjait olyan gyengének

érezte, hogy mozdulni sem tudott. Azt tette tehát, hogy erősen lehunyta szempilláit, tettetve az alvást, de a halk hang, ami feje felett suttogón hangzott, nem szűnt meg.

– Ébredj, szép ifjú idegen, ne félj tőlem, én csak egy leány vagyok, a nevem Georgina. Milyen országból jössz te, hogy olyan szelíd, bátortalan vagy? Damaszkuszban nem félnek a férfiak a nőktől, te pedig elfutsz előlünk. Azt véled talán, amit az öreg Améntus, a bölcselő és szónok vall, hogy a nők csókjaikkal, szavaikkal és énekükkel elveszik a férfiak erejét és bátorságát? A damaszkuszi férfiak nem gyávák, karjuk éppen oly erős, mint kardjuk pengéje. Avagy valami fogadásból bolyongsz a falakon kívül, amely fogadást áldozatul hozod az isteneknek? A damaszkuszi istenek engedékenyek, és biztosítlak, hogy már megelégtették sanyargatásodat. Lásd, én tavaly, Venus ünnepe előtt, azt fogadtam, hogy ha megkapom Numeriántól, kedvesemtől, azt az arany karkötőt, amelyről azt ígérte, hogy a legügyesebb damaszkuszi ötvös fogja elkészíteni, és egyformán alkalmas lesz karomra és combomra, akkor – így fogadtam az istennőnek – a harcos ünnepekig, midőn a férfiak Mars tiszteletére kocsiversenyt és lakomát rendeznek, távol tartom magam minden mulatságtól; lásd, midőn megkaptam a karkötőt, fogadásomat csak félig tartottam be, mert az Aphrodité-szentélyben a harcos ünnepek előtt már táncoltam, igaz, Numerián és barátnőim unszolására. (Damaszkuszban abban az időben egyformán imádták a görög és római isteneket.) Mert az istennő úgysem venné el tőlem a karkötőt, s ha üldöz Venus, megvédelmez Aphrodité. És te, szegény fiú, itt jársz elátkozottan a sivatagban, pedig fejedre illenék a rózsakoszorú, bokád pedig elég karcsú a gyors tánchoz. Jer hát velem! Numeriánról is lemondok kedvedért, szeretni foglak, s meglásd, nem bánod meg.

János erőszakkal leszoríthatta szempilláit, de a vérenek nem parancsolhatott. A vére ellepte sápadtbarnás arcát. Hirtelen elhatározással felemelkedett, és ültében a leány felé fordult. Karcsú derekú, sötétkék hajú damaszkuszi leány ült a virágos bokorban. Hosszú pillájú szeme le volt sütve, de a pillák árnyéka ott reszketett az alabástrom fehérségű arcon. Karcsú nyakszirtjén mozdulatlanul állt előrehajolva gyönyörű feje, ahogy az imént Jánoshoz beszélt. Tunikája felhúzódott, és gömbölyű térde mint egy nagy bimbó, rózsaszínben látszott. Amint ott guggolt a leány egymás alá tett lábakkal, ringó derékka, olyan volt, mint egy bűvös, nagy kelyhű rózsza, ami a földből nőtt ki, míg János aludt.

János mereven nézett a leányra. Haragudott, és kemény szavakra készült, amilyennel az országúton alkalmatlankodókat szokta elriasztani. De a leány nem szólt, csak lesütött szemmel ült, és jobb karja, amit szelíd védekezéssel előrenyújtott, remegett.

– Tudatlan vagy – mormogta János –, ez a bűnöd.

Aztán összeráncolta homlokát, és elfordította tekintetét a leányról. Gondolkozva nézett maga elé. Ebben a percben az alabástrom arcon alig észrevehetőleg megremezt a hosszú szempillák, és a remegő jobb kar szemérmes mozdulattal leeresztette a meztelen térdek fölé a selyemtunikát.

János elgondolkozva, halkán, szinte fájdalmasan beszélt:

– Tudd meg, te damaszkuszi leány, hogy az én nevem János, és küldve vagyok. Ha innen elmegyek, bejárom a tartományokat és országokat, és hirdetni fogom, ami rám bízott.

A leány megszólalt:

– Jövendőmondó vagy tehát, János? Varázsló vagy napválogató, madárszólásból jövendőlsz, vagy halottakat idézel? Oh, mondd meg nekem, mondd meg nekem, enyém lesz-e az, akit szeretek? – így szólt a leány, és tekintetét Jánosra emelte. Az ifjú tanítvány barna-sápadt arcára két fekete nagy szem nézett. Az egyik szem kissé kancsal volt, de csak nagyon picikét, hogy százszorta veszedelmesebbé legyen annak a két szemnek a pillantása.

– Nem jövendölök madárszólásból – felelt János. – Én csak azt tanítom, amire az én Mesterem tanított, aki volt Jézus, és Názáretből való.

Estére hajlott az idő. Piros és lila színű árnyak bujdostak a bokrok között. A halmok felett már megjelent a sápadt hold, de a nap még a tenger színét sem érte el. Halk szél lebegtette a tanítvány haját és a leány tunikáját.

– Oh, be szeretném megtanulni azt, amit te tudsz! Jó tanítvány volnék, János, hisz te oly bölcsnek, oly igaznak látszol. És oly boldognak is látszol itt a sivatagban. Ha én is boldog lennék, szívesen levetném cifra rongyaimat, és meztelen lábbal vándorolnék véled a sivatag forró homokján. Csak boldog lennék!

– Halld tehát – kezdte János. De egyszerre elhallgatott. Sóhajtott, és intett a leánynak. – Ma már késő van hozzá, hogy tanításomat megkezdjem. Este van, a kapukat mindjárt bezárják. Menj a városba!

A leány lehajtott fejét:

– Elküldesz? Pedig én itt maradni szeretnék. Véled, nálad. Hangodat hallani és szemedet látni, amilyen szeme nincs Damaszkuszban férfinak. És te bizonyára okosabb vagy, mint a főpap. A főpap már nagyon öreg, és úgy kacag, mint az őrült, ha fiatal leányok a templomban táncolnak.

– Menj, leány, menj... Itt van az estve, és én egyedül vagyok éjente az én Mesteremmel.

– De engedd meg, hogy legalább visszajöjjek – esengett a leány, és karjait kitárta. Vékony orrcimpái remegtek, és hangja mély volt és csengő, mint a fuvalé.

– Visszajöhetsz.

– Holnap...

– Holnap – felelt lehajtott fejjel János.

A damaszkuszi lány felugrott.

– És most csókolj meg, hogy meg nem csalsz, hogy várni fogsz... Igen, csókolj meg!

A szájamat, hogy sose feledjelek el. Harapj az ajkamba, hogy sebes legyen a szám, hogy más meg ne csókolhassa.

János hátralépett, de a damaszkuszi lány feléje közeledett. Rebegett és az esti szélben alig hallatszott hangja:

– Hisz megcsókolhattalak volna, midőn itt feküdtél alva. De én tőled akarom a csókot, hogy el ne felejts holnapig, még Mestered kedvéért sem. Itt a szájam. Gyere!

János halotthalovány lett. A leányhoz lépett, és kétszer megcsókolta. Először gyorsan, másodszor hosszan és remegő ajakkal.

– Most siess! – kiáltotta.

A leány egy percre mozdulatlanul állt, aztán lehajtott fővel menni kezdett a város felé.

A domboldalról lefelé ment lassan, de vissza nem nézett. Az országúton már kiegyenesedett alakja, és sebesen ment. A nap aranypirosra festette az eget, a levegőt. János a bokrok közül kimeresztett szemmel bámult a város felé haladó leány után. Meddig? Sokáig.

Alighogy besötétedett, János tört egy olajfa pálcát, és nekiindult a sivatagnak. Soha többé nem jött Damaszkusz felé.

Éjféli mise. Egy ifjú vallomásaiból

Két év előtt, karácsonykor, az utcán jártam éjszaka.

Éppen nagy hó esett, és a kék-fehér színek csodálatosan kápráztak a szemem előtt. A nagyváros, hol éjjel pezseg és csicsereg az élet, mintha meghalt volna ezen az estén. Ültek ugyan a kávéházakban: polgárcsaládok, kik minden ünnepélyes alkalomkor a kávéházba mennek, ahol kávéznak, képeslapokat forgatnak, és egy szép multság emlékével mennek. Be jól mulattunk, mondják másnap és harmadnap, mert sokan a szegények közül így mulatnak. De én éppen az utcán jártam, mert éppen szegény voltam, nemcsak karácsony estéjén, de máskor is, már régen, s éjjelente az volt a multságom, hogy hosszúkat sétáltam a Népligettől a budai hegyekig. Bejártam a főváros legelhagyottabb részeit – vicsorgott rám a nyomor, hívott a bűn is, én azonban mintegy felsőbb rendelésből mindig továbbmentem. Tovább: messze a Népliget felé, ahol egy lócán suttyomban aludtam, de hirtelen eszembe jutott, hogy meg találok fagyni, és akkor mi lenne a terveimmel, a vágyódásaimmal. Mindig csudálom, hogy e nagyon hideg télben vékony felöltőm alatt meg nem fagytak azok az álmok, amelyeket lelkemben hordoztam. Az álmoknak néha elég egy lehelet, elég egy asszonycsók, s már elröpülnek. Az én álmaim a téleji séták alatt pislogtak a hómezőn, mint hamu alá rejtett

tűztojások. Ha ők nem pislogtak volna, bizonyára lefekszem egy bokor alá, száraz helyre, szélről óvott helyre, és nyugodalmasan bevárom a téli halált.

Ti tán nem is tudjátok, hogy a fővárost – e szép, gazdag multságú várost – kopár és csendes hómezők környékezik karácsony éjszaka? Ti tán nem is tudjátok, hogy karácsony éjszakáján két év előtt a hómezőn járkált egy magányos fiatalember, és a téli éjben felkiáltott sírva meleg szobáért és kenyérkéért? Ti talán nem is tudjátok, hogy karácsony éjjelén az országutakon hontalan csavargók lehajtott fejjel mennek, és nem átkozzák fogcsikorgatva az embereket, akik kályha mellett ülnek, de szívükben jót és nemeset gondolnak? Ti talán nem is tudjátok, hogy mit jelent húszéves, hímporos szívvel és álomlátó fővel hetekig lakástalanul, magányosan és ismeretlenül járkálni egy nagyvárosban, ahol senki-senki nem ismer, még a könyörület sem.

Kezdttem ott, hogy két év előtt karácsonykor az utcán jártam.

A nyomor éjjele ez volt.

Reggel óta nem ettem, és már tíz óra elmúlt. Mintha sötétebb lett volna ez az éjjel, mint máskor. A boltokat becsukták, a bolti lámpákat eloltották: jóisten, a kereskedő is ember. Az utcai lámpák is úgy égtek, éppenhogy égtek. Az aszfalton pedig alig járt ember. Szép, kifőstött lányok, akik tévedésből máskor rám mosolyogtak, hová lettetek? Korhely gavallérok, akik máskor megtaszígtatok, alusztok-e avagy imádkoztok? Egyedül vagyok az utcán, mint az éhes farkas a kertek alatt, a patak jegén, tyúkólak után szaglászva. Egyedül járok: néha falnak támaszkodom, és lehorgaszom a fejem. A hora nézek, s hideg orcámon vízcseppek folynak végig, amelyek eleinte szinte melegnek, míg végre megfagynak.

Csak volna valaki, akivel beszélni lehetne ezen az éjszakán. Oly régen nem beszéltem már senkivel. Most vágytam rá, hogy valaki meghallgassa gyerekkorom történetét, hogy ősz hajú atyám volt, barna szemű anyám, és kis testvéreim voltak. Máskor karácsonykor a nagy kályha mellé ültünk, és szent dalokat énekeltünk. A falon kép volt: Jézuska Máriával, amit különös gonddal nézegetett ezen a napon a család, mintha azt vártuk volna, hogy megelevenedik a kép, és a kis Jézus megszólal. A karácsonyfa az asztalon állt, másnap ünnepi szabadság volt, és sok dió. Annyit szánkáztunk, amennyit akartunk. A domboldalon egy öregember lakott, akinek bort és paprikás szalonnát vittünk. Nem tudom biztosan, hogy ez az öregember is a családhoz tartozott, avagy tiszteletben tartottuk csupán őt, mert nagy szakállá volt, és ünnepnapokon keserves, remegő hangon énekelt a domb hársai alatt kapcsos könyvből.

*

Valahol a Kálvária téren jártam, amikor megeredt a hóesés. A fehér pelyhek a kékes éjszakában zizegve hullottak kalapomra, fejemre, vállamra. Nagyon havazhatott, de a sötétségben alig látszott ebből valami. Csak a halk duruzsolás, mely fáradt idegeimet megnyugtatta, töltötte be a nagy levegőget. Ha az ember nagyon éhes, akkor már nem is éhes. Én se voltam éhes, fáradt se. Halkan lépegettem, és szépeket gondoltam magamban múltról, jövődőről, hogy sokat mondjak, még az asszony is megfordult fejében. Valamiféle asszony, akármilyen asszony, akinek a haját megcsókolhatnám, amíg a földre kuporodva rongyos kabátomat megvartja.

A hóesésen át egyszerre harangszó hallatszott.

Harangoztak valahol, aztán máshol is. Mintha nyelvük volna a harangoknak, másképpen beszéltek, mint egyébkor. Délben, sétáim közben hallottam, hogy a Terézvárosban azt kiabálják a harangok: „Siessetek – siessetek – egyetek – aztán – tegyetek – siessetek!” A Belváros így beszél harangjai útján: „Ebédeljünk – ebédeljünk – ebédeljünk!” A Kálvária téren ezt hallottam: „Nincs mit enni – nincs mit enni – jaj, jaj – nincs mit enni!” A Bazilika rámondta: „Jól van, no – jól van, no – nem baj, no!” De most a harang azt beszélte: „Ünnep van – ünnep van – jaj, be szép – ünnep van!”

Éjféli misére harangoztak.

*

Emberek lepték el egyszerre az utcákat. A templomba mentek. Sokan – akik faluról származtak ide – kézilámpást vittek a kezükben. A templomba menők csapást tapostak a hóba.

Utánuk mentem, és a templomba mentem.

Fényes volt minden, gyertyák égtek, orgonáztak.

A falhoz támaszkodtam, és elaléltam. Sokáig nem tudtam, hogy mi történik velem, hogy állok mozdulatlan, és hallgatom az éneket. Majd egyszerre őrült vágyat éreztem, hogy én is énekeljek. De ajkaimat nem tudtam mozgatni. Próbálgattam, szinte belefáradtam. Egyszerre éreztem, hogy szám felnyílik, és valami idegen, artikulálatlan hang jön ki belőle. Valami ismeretlen vad üvöltés, ahogy a farkas üvölt a sivatagban.

Egy szigorú arcú férfi lépett hozzám.

– Ha részeg – mondta –, induljon ki innen.

Csendesen engedelmeskedtem.

Künn voltam a hóesésben. Futva mentem előre, és mikor egy nagyon csendes és néptelen utcába értem, ismét énekelni kezdtem.

Ezután kórházba kerültem, és sokáig beteg voltam.

A hidakon túl

Be szeretnék mindig fiatal maradni, és mindig ebben a régi városban járni, ahol most vagyok! Csak fiatalon és jókedvvel érezni az öregség és régiség varázsát. Kis, különös házak, ótemplomok, düledező lépcsők; szűk ablakok, ahol most tán szép leány tekint ki az esős tájra; de régen, régen! – régen is szép leány tekintett ki, egy elmúlt, szép leány; az ajtók alacsonyak és faragottak; ugyan kik laknak a hegyes tetejű, félig romba dőlt házakban, hol az emeletnél kezdődik az udvar szintje? Az országút a háztetők felett vezet, és lenn a keskeny udvarban fehér ruhát teregetnek kifeszített kötélre. Régen is. Most is. Buda – legalább egy bizonyos része a Várhegy alján és a Rácvárosban – száz esztendők óta nem változott. Órákig eljárók a különös, lépcsős, keskeny és csendes utcákban, s ha nem tudnám, hogy a hegyen túl Pest van, és Pest él – mint egy mulatós dáma, hajnalban lefeküdvén, és délben felkelvén –, azt hinném, hogy valami ószepességi városkában járkálok, vagy efendi vagyok, és a háremhölgyekre leskelődöm, akik a rácsos ablak mellől rám kacsintanak – kétszáz esztendővel ezelőtt. Régebbi években sokat jártam Budára. Mindig a Várhegyen szerettem volna lakni, egy kis sárga házban, és onnan a völgybe nézni egész nap; a szél süvöltését hallgatni, az eső kopogásánál elaludni, és olyan reggelre ébredni, amikor hóba temetkezett a völgy. A háztetők ragyognának a téli napban... No, és így élni mindig.

Egy csudálatos nevű utcácskában, egy csudálatos házikóban – halljátok: mint a mesében – a tűz mellett ült egy öreg néni, és font. A fonásban segített neki egy leány is. Este néha én is a tűz mellé ültem, és lehunytt szemmel elképzeltem, hogy odakünn mint szakad a hó, a nesztelen hó a régi utcák felett; a háztetőket belepi, a hegyeket felöltözteti, s Pestet, mire éjjelre hazaérek, eltemeti; vissza kell ide jönni és örökre itt maradni: a néni fonja a lent, a lányka segít neki, én mozdulatlanul ülök, és a tűz a nagy kályhában duruzsol. Biztosan tudom, Szent József volt a falon – képen –, és kezében gyalut tartott.

*

– Még bizony elalszik!

Ezt a néni mondotta, s kis szünet múlva folytatta:

– Az én időmben bezzeg a fiatalembereknek be nem állt a szájuk – így: ahogy már az öreg nénik szoktak beszélni.

Aztán újra tovább font; s a tél elmúlt, a hó elmúlt, a tűz is elaludt, s az idén, midőn újra jártam a Nefelejcs téren nyári éjjel, a furcsa házat sem találtam meg.

Az ég közepén, mint az aranygyapjasok hajója a mítoszban, úszott a hold. Rózsafelhők foszlányai kerülgették, és a hegyekben még csend volt. Sokáig álltam az út közepén, és merőn néztem a puszta telekre. Semmi sem volt ott, még egy kődarab sem jelezte, hogy itt egykor lent fontak. Csudálatos, a telek hogy elmúlnak.

*

Felülről, mert harmincnégy lépcső volt az utcában, ropogás hallatszott. Bizony nem volna csuda, ha ezen a helyen a sírcsöndes éjben kísértetek járnának. Verböczy félvállú alakja hogy nem lapít el itt a házak mellett, annak az az oka, hogy sírját nagy kővel lenyomtatták. Őszi szélben Török Bálint sóhajtása jön haza a szkutari temetőből, és a pogány idők fátyolos asszonyai, akik egykor a György téri kirakóvásárban az ármányos örmény tükröcskéit és fülönfüggőit megvették, mind meghaltak volna? A földi hurik sírját senki sem tudja, messze elrepültek, hisz tavaly itt ház állott, s benne galamb lakott a varjúval, idénre ők is elköltöztek. Vajon merre repült kalitjából a galamb?

Az utca végéről közeledett a kopogás. Csizmától eredt az, és alabárdnyéltól. Az éjjeliőr járt itt. Mint széles szárnyú denevér árnyéka közeledett bő köpenyében a keskeny utcán, hová méla és reszkető világosságot szórt az égi aranyhajó. Miért, hogy nyár derekán is köpönyeget

hordanak az éji bárdosok? Tán azért, mert atyjuktól, nagyatyjuktól is így látták. Budán a Gutenakt családban apáról fiúra szállt az éjjeliőr hivatal. A levéltár írásai tudnak egy Gutenakt Józiásról, aki József császár idejében élt, és különös szerencséje volt abban, hogy a találkára menő férjes asszonyoknak alabárdjával beleakaszkodott a szoknyájába. Az asszony így el nem menekülhetett, és Gutenakt a tömlőbe kísérte. Szegény vénfiú egyszer hitves feleségével tette meg ezt a csúfságot. Vajon járnak-e még éjjelente találkára a férjes asszonyok? Oh, hiába vagytok itt csendesek és némák, ti, bezárt házak! A fatáblák mögött ma is olyan szívek dobognak, mint az öreg Gutenakt idejében.

Az alabárdos már mellém ért, és köszönt. Öreglegény volt, és lehajtott fejjel kullogott az utca közepén. Látszik azon, hogy itt van, a régimódi, becsületes emberek fajtájából való. Hisz nyugodtan alhatna ökelme valamelyik kapu árnyékában, senki sem háborgatná. De ő inkább az utca közepén megy, és vigyáz az alvó házakra, alvó emberekre. Vajon mit gondol magában az ilyen öreg, magányos legény, ha régi utcákon, százesztendős köveken világos nyári éjszaka tovaballag? Vannak-e titkai e csendességből? Hallotta-e az égből a csókok csattanását, tudja-e, hogy ő maga egy szomorú, nevetséges és bús emléke a múltnak, s maholnap, ha csizmáját padra akasztották, senki sem fog emlékezni rá? Vagy tán gyereke van otthon, vagy pajkos unokája, akit nappal virrasztástól kivörösödött szemeivel nézeget, megszid tán és szeret? Utána mentem.

Az öreg lehajtott fővel botorkált, és a fanyelű bárdot, mint valami igen nehéz terhet, cipelte vállán.

Ment, mendegélt; alszik-e menés közben, avagy gondolkozik? Jó az isten, hogy az ilyen öregembereknek is megengedi, hogy vágyaik, reménységeik és boldogságaik legyenek! Az alabárdos elől ment, én utána. Csudálatos sikátorokon. Keskeny utcákon mentünk keresztül. Senkivel sem találkoztunk, senkit sem láttunk. Mintha meghaltak volna itt az emberek, és a hold egy halott városra világítana a magasból. Ahogy figyeltem az öreget, egyszerre úgy vettem észre, hogy nem is olyan lassú, cammogó a lépése, inkább friss és fiatalos. No lám! Hát nem is olyan öreg. És olyan különösen ment most már, hogy ha alabárdos nem lett volna, azt kellett volna hinnem, hogy asszony.

Egy furcsa és hegyes tetejű ház előtt hirtelen megállt az éjjeliőr. A házon világos ablak volt. Az éjjeliőr a világos ablakra nézett, majd hirtelen a ház kapujához lépett, és benyomta az ajtót. Eltűnt, mintha csak jelenés lett volna.

Sokáig álltam mozdulatlanul. Vajon hová ment az öreg? Mit jelent ez a kivilágított ablak az éjszakában? Titokzatos, mély csönd borult a házra. Ha egypár évvel fiatalabb vagyok, bizony utánamegyek az öregnek.

Továbbmentem, és mindenfélére gondoltam. Regényekre, elfelejtett történetekre. Egyszer egy térre értem, és láttam, hogy a hegyek felett gyengén pirosodik-szürkül az ég alja.

Hajnalodott.

Hazafelé indultam.

Egy utcasarkon az öreg éjjeliőrbe botlottam. Bizony majd felborítottuk egymást, ő is sietett, én is. Ekkor az arcába pillantottam. Az éjjeliőr felsikoltott, mint a nők, és két tenyerével eltakarva arcát futni kezdett. Köpönyegét felkapta futás közben, mint a szoknyát. Utána néztem egy percre, és azt gondoltam, hogy az öreg Gutenakt milyen jó fogást csinálhatott volna most.

A régi falak között ugyanolyan szívek dobognak, mint száz esztendővel ezelőtt.

A bánat útja

A bánat vonatra ült, és kis falujáig utazott. Itt meghúzódva régi házában, a végtelenül való szomorkodásba merült:

„Kari meghalt, mint egy ajtószeg.”

*

Tehát most már, ezentúl, egyedül lesz mindig ez a szegény fiú. Mindenki elhagyta őtet, még a felesége is. Kis falujában meghúzódva hallgatja a tavaszi eső kopogását. A mezőkön, az erdőkön, valamint a titkos kis völgyben a tavaszi eső locsog. A nagy kályhában öreg Simon, a kerülő tüzet rakott. A lángok magasra csapnak, mintha Bartos György boldogsága égne odabenn. A régen lakott, dohos szobákban egerek mászkálnak, valahol a tetőn a víz is befolyik, és a cseppek kopognak titokzatosan. Egy-kettő, egy-kettő... Bartos György, mit csinál a feleséged? Majd jön a szél, és ugyanígy beszél. Öreg Simon, az erdei kerülő a konyhán lakik, és éjjel beszélget álmában, mint a nagy magányosságban élő emberek szoktak. Amiket gondolt és tervezett, azt éjjel elmondja. György egypárszor rálesett, és az öreg ilyeneket motyogott: „Az úrfi hazajött... Hol a felesége szegény úrfinak? Angelka tán messzire ment, a folyó felé, vagy az erdő felé... Keressük Angelkát!”

Az úrfi elszomorodott, és felköltötte Simont.

– Kerülő, ülj lóra, és nyargalj a városba orvosért, mert reggelig meghalok!

Simon mormogott valamit, majd így szólt:

– Azt ne cselekedje, úrfi.

– Jó, jó, öreg, indulj!

Simon tehát nyergelt. Az úrfi bement a szobájába, és a tűz elé ült.

„Kari meghalt, mint egy ajtószeg” – gondolta, és amikor a lódobogás felhangzott, és eloszlott a sötétben, az esős éjben, a falról lekasztotta hosszú winchester puskáját, és a mellébe lőtt.

„Kari meghalt, mint egy ajtószeg.”

Ám mindjárt mégsem, mint ő azt előre gondolta.

A mellében szúró fájdalmat érzett, amint hátraesett a karosszékből. Egy percig mozdulatlanul, ijedten ült; elkábította a durranás és a nehéz füst, ami megtöltötte a szobát.

A kályhában magasan lobogott a tűz, az eső odakívül éppen úgy kopogott, mint az előbb: egy-kettő, egy-kettő... ahogy a kísértetek járnak. A melle vérzett, ám csak gyengén. Amint a vér az ölébe szivárgott, meleg lett tőle a teste, és lassú zsibbadás ereszkedett rá. Annyi ereje még volt, hogy zsebkendőjét a sebre szorítsa, aztán mozdulatlanul, elgondolkozva ült, és várta, hogy meghaljon, mint Kari meghalt, és az ajtószeg meghalt.

Ült, ült, és magányosságában mindenféle régi és új képeket látott. Elfelejtett dolgokra emlékezett, és nevekre, amelyek máskor sohasem jutottak eszébe. Főként pedig azt kérdezte magától, vajon érdemes volt-e – egy asszonyért. Winchester puskával mellbe lőtte magát egy nőért, aki már úgysem gondol rá. Az eső zuhogott a falusi lak körül, és kísértet sétált az utolsó szobában.

Hogy Kari és az ajtószeg meghalt, annak van értelme. Kari is, az ajtószeg is megöregedett hivatalában, megrozsdásodtak, és elhagyták posztjukat. De miért akart meghalni Bartos György?

Egyszerre mindenféle csudálatos kopogásokat hallott. Egyszer az ajtón kopogtattak, egyszer az ablakon, majd mintha a padláson járna valaki, és utat keresne ide. Tán a névtelen rém jön, és bekívánczik. Kiemeli Györgyöt a karosszékből, és hátára veszi. Az udvaron fekete paripa toporzékol, felülnek és vágatnak. Elhagyják a falut alvó fehér házaival, a titkos kis völgybe ügetnek a dűlőúton. A kopasz nagy akácok között bánatosan süvöltözik a tavaszi szél, és havas eső hull a lovagokra. A titkos kis völgyben egyszerre minden elcsendesedik, a kereszteteket is látni a sötétségben. A névtelen lovag itt leteszi a nyeregből Györgyöt, és ráülteti egy sírhalomra. Majd megsarkantyúzza paripáját, és továbbvágat. Ő ott marad egyedül a völgyben, és a havas eső a fejére hull. „Kari meghalt, mint egy ajtószeg.”

Felnyitotta a szemét. Hangokat hallott maga körül. Valaki jajgatott, másvalaki csitítgatta.

A jajgatóban öreg Simonra ismert.

– Te vagy az, Simon? – kérde.

– No, látja, vénember – mondotta erre valaki –, kend úgy üvölt, mint egy sakál, pedig semmi baja sincs az úrfinak.

Ezt a doktor mondta, egy vörhenyes bajuszú, kopasz, alacsony ember, aki Györgyre ráhajlott, és megigazította a párnáját. György, félig felnyitván a szemét, hosszú faggyúgyertyákat látott lobogni az asztalon, az ablakon kékes hajnali fények jöttek be, a gyertyák lobogását ez nagyon szomorúvá tette. A doktor az asztalnál motozott, és kopasz, szeplős feje fénylett a gyertyafényben. Leginkább valami boszorkánymesterhez hasonlított, aki kotyvalékai fölött virraszt. A vén Simon ingujjra vetkezve járkált, és törülközők voltak a karján.

*

Reggelre egy friss és fehér arcú menyecske, bizonyos Kovácsné jött a házhoz. A vizes ruhákkal ezentúl ő foglalkozott, Simon a konyhába került, és csak néha mert bekukkanni, tudakozódván az úrfiról.

Kovácsné vidám, csendes asszony. Csöppet sem hasonló a lompos szoknyájú falusi asszonyokhoz, könnyen járt, lépése is alig hallatszott. György beszélgetett vele, mikor már jobbra fordult az állapota:

– Hol van az urad, Kovácsné?

Az asszony különösen mosolygott:

– Az uram? Tán nincs is nekem uram. Rossz ember volt, elhagyott, a faluból is elköltözött, isten tudná, hogy hová.

– Tán nem szeretted?

Az asszony megrázta gömbölyű vállát:

– Hűségese felesége voltam...

– Nem azt kérdeztem: szeretted-e?

– Hát, szerettem. Két évig járt utánam a városon. Akkor még csak legény volt, mindig a szoknyám mellett volt, pedig küldtem; mondtam, hogy nem kell ő nekem, mert nem hozzám való. A kovácslegények durva emberek, velem pedig nem lehet durván bánni. Hát persze hogy nem hagytam magam verni.

– Most jobb dolgod van, mint az urad mellett volt?

– Legalább nem ver senki. Mondtam neki, mikor elment, hogy úgy menjen el, hogy én hozzám többé vissza nem jöhet.

– Ej, ej, Kovácsné, te mégsem szeretted az urad.

Kovácsné erre nem felelt. A vizes törülközőt csavarta ki, és szomorkásan nézett a tálba.

Így aztán múltak a napok.

György felkelt, a karosszékbe ült, és kinézett az ablakon. Az asszonyra gondolt mindig, akit elhagyott. Vajon hol lehet ő, és kivel? Néha borzasztókat álmodott, és sírva felébredt, vagy kiabált, hogy Simon bezorrent a konyhából, és agyonütni akarta azt, aki az úrfi bántja.

Mindenféle fiatalemberek között látta, akik Angelkára mosolyogtak, és neki szépeket hazudtak. Vigasztalják, sőt meg is csókolják, és szép derekát átölelik. Hol vagy, Angelka?

Gondolsz-e szegény uradra, aki meghalni akart miattad? György, ha estve nyugodtan lefeküdt, éjjel mindenféle dolgokat összegondolt, hogy láz törte ki testét. Kiugrani és futni szeretett volna Angelka után, futni az éjben, amíg Angelkát fel nem lelheti, keblére nem szoríthatja, és össze nem csókolhatja, de okossága győzedelmeskedett – Angelka megértette őt, elválni akart tőle –, tehát elhagyta.

Kovácsné jött egy reggel, és újságolta, hogy durva férje hazakerült. Most már többé ide nem jöhet, mert az emberét egyedül nem hagyhatja.

György ezt szomorúan hallgatta. „Mindenki szereti az urát, csak Angelka nem” – gondolta.

– Mégis szeretném, ha ma estve eljönne – szólt Kovácsnéhoz, és állát mosolyogva megcsípte.

– Szeretném, ha ma estve eljönne. Beszélgetnénk, tudja... No, jöjjön el!

A menyecske lesütötte fekete szemét, és csendesen mondta:

– Ej, hogy gondol olyant, úrfi... Hisz maga még beteg.

– Azért csak jöjjön el, szívem! Meglássa, hogy már nem vagyok beteg.

Megölelgette a menyecskét, aki csöndesen ellenkezett.

– No, eljön?

– El – felelt az asszony, és felkacagott tompán. A kendője csücskét a szemére húzta, és ringó, álmos lépésekkel elment. György sokáig utána nézett, keserű lett a szája: „Minden asszony ilyen! Angelka is!” Ezt gondolta, és az jutott eszébe, hogy Angelka is tán férfiak lakására jár, szemét lesüti, ha kacag.

*

Délután tehát összepakolt.

Vén Simon jóakarattal dörögött:

– Aki egyszer asszonyba botlott, meg van annak kötve a keze. Igaz, úrfi?

– Igaz, Simon.

Simon hajtotta a lovakat a bús tavaszi tájon, és az országút mentén a kopasz fák bólingattak a szélben.

Urambátyáméknál

Urambátyáméknál már rég nem lóg a kalendárium az ablak melletti szögön, az esztendő és napok itt már nem számítanak semmit. Múlnak, ha múlnak, ahogy akarnak, ma szép idő van, holnap esik az eső – urambátyám az ablak mellett ül, pipázik, és a baromfit szemléli, amelyik az udvaron ugrándozik.

A nemzetes asszony korán ébred, még alig pitymallik, már talpon van az egész ház, csak urambátyám szunyókál levendulaszagú párnáin, és félálomban pipázik. Öregembernek – falun, csöndességben – a pipánál egyéb mulatsága nincsen. A pipa a jó barát, az öreg barát, a feleség, a gyerek, az élet és a múlt. A nemzetes asszonynak ugyan néhanapján rossz álmai vannak: hogy a pipából szikra pattant ki, és a szikra az ágyba pattant, ahol urambátyám feküdt hosszú fehér szakállával, az ágy felgyúlt, urambátyám fehér szakállá is, amire a nemzetes asszony felriadt, és látja, hogy urambátyám nyugodtan fekszik az ágyban, és pipázik. A rossz álmok miatt se lehet eltiltani urambátyámnak a pipát. Mit csinálna a nélkül? Meghalna és árván hagyná a gazdaságot, a házat és a nemzetes asszonyt.

Mondtam, korán ébred az egész falusi ház, csak urambátyám nem, és Boris nem. Hej, ez a Boris, ez a Boris! Az öreg Borisról sok mondanivalója volna a nemzetes asszonynak: főleg, hogy lusta ez az öreg Boris, milyen nehezen ébred, csak aludna mindig-mindig, még napközben is; pedig a nemzetes asszony nem győzi biztatni: „Boris, ne aludj, vigyázz, emeld a lábad, Boris, jaj, miért is vagy olyan öreg. Lásd, én öregebb vagyok, mint te, és milyen friss vagyok.” De Boris csak álmos, és veres karikás szemei gyengék. Gondolnád, a tél ő maga, ritkás fehér hajával, és fekete fejkendőjével; a tél, a tél! Az öreg cselédek mind szomorúak, és tele vannak emlékekkel. Hogy is volt: mikor urambátyám zöld dolmányát magára vette, és sárga paripáján elnyargalt – hová? Ki tudná, Boris se; csak annyi tény, hogy urambátyám elnyargalt. Ugyanabban az időben nemzetes asszonynak volt egy kis virágos selyemkendője. Ha urambátyám meghült a csavargásokban – mert egykor a borházakat, torokat és keresztelőket szívesen látogatta –, nemzetes asszony kék virágos selyemkendőjét kötötte urambátyám nyakára, amitől egyszerre meggyógyult.

Az istállóban Mihály lakik.

Láttatok már öreg Mihályt? Deres bajuszú, totyogós járású, görbe hátú vén Mihályt, aki a széles hátú lovakat testvéri neveken szólógatja, és velük elbeszélget, mint családjával. A családot Farkas, a vén komondor egészíti ki. Farkasnak fogai nincsenek, és szalmán szokott heverni.

Urambátyám csendes háza tája, ha felmerül emlékezetemben, mint valami homályos kép ködvilágból, öcsémuramat, Ferencet dehogy felejttem ki.

Öcsémuramnak szürke szakállá volt, és arról vala nevezetes, hogy rengeteg módon könnyelmű.

Hinnétek, hogy öcsémuram néha kilopja a befőttes üvegeket a kamrából, és a kertek alatt úgy elcsavarog, hogy öreg este veti haza? Hinnétek – ha nem hallanátok –, hogy Ferenc a falusi lányokkal incselkedik, és nemzetes asszony régi keszkenőit, amelyek gondosan és illatosan

vannak elrakva a sublótba, Ferenc kilopkodja, és a falusi lányokat ajándékozza meg velük: miért, semmiért, tán, hogy egyiknek kék a szeme, hogy a másiknak száz ránc van a szoknyáján, hogy a harmadik piros arcú, mint a pünkösdi rózsa – hinnétek?

Ami baj van a házban, mind Ferencel és miatta van.

Nemzetes asszonynak mindig tudni kell, hogy hol jár öcsémuram, hogy nem esett-e a kútba, bivalyok meg nem ölték-e, kocsiszekér ki nem vetette részegségében, és el nem gázolta-e? Ferencben minden hiba megvan, ami férfiban utálatos, így korcsmajáró is. A fogadó ivójában tanyázik, és korhelyekkel barátkozik, akik csúfot üznek belőle, mert öcsémuram értelmére nézve gyenge. A pocakos jegyző, a részeges kántor és a tréfás doktor öcsémurammal már sok bolondságot csináltak. Megtörtént, hogy öcsémuramat részegségében koporsóban küldték haza urambátyámékhoz. Otthon sírva állták körül, sírva emlegették jóságát és nemes, emlékezetes cselekedeteit: urambátyámnak nem ízlett a pipa, nemzetes asszony majd kisírta a szemét, Boris jajgatott, és a széles hátú lovak az öreg Mihállyal lehajtották nagy fejüket, mikor öcsémuram a koporsóban felébredt. Máskor egyéb tréfákkal fűszerezték unalmas életüket a falusi korhelyek, amely tréfának központja Ferenc öcsémuram volt.

Hogy jobban lássuk öcsémuramat, mondjuk el, hogy szürke szakállán kívül vékony hangja volt és szőke haja. Már nagyon régen házsnak eredt tömör teste, amióta a méhesben nagyokat szundikál nyári délutánonkint. Tudomány dolgában csak annyira volt, ahol a falusi barátai adomái kezdődtek. Hej, hogy szedte öcsémuram ezeket az adomákat! Rögtön megtanulta őket, odahaza örömmel mondta el nemzetes asszonynak. Az adomák miatt nemzetes asszony olykor keményen a szájára legyintett öcsémuramnak, és még a vén Boriska is szégyenkezve dugta be a fülét.

– Bezzeg a huszártrombitát meghallod – szólt közbe urambátyám Borisra célozva, és felcsillanó szemmel hallgatta öcsémuram adomáit. Fejével billentett, és pipáját kiverve így szólt:

– Na, látom, hogy nem ütöttél rám, amice! Én nem sokat beszéltem a fehércselédekről, inkább mindig körülöttük voltam. Kérdezd csak meg a néné...

Nemzetes asszony ilyenkor az asztalra csapott, és öreg arca elpirult:

– Nem hallgattok, lókötők!

Mert mondják, hogy oda előre Szelenczy János úr és Fátyol Ilona kisasszony szökve, titkon, nagy szerelemmel lettek egymáséi. De mikor volt az! Ha olyan nagyon régen is, nem belepirul-e ma is az arc, és kigyúl a megtört tekintet?

Történt, történt, hogy is történt? Hogy öcsémuram egyszer megint szerelemre gerjedt.

Keresnénk, ki volt a szerelme Ferencnek, cselédi sorban találjuk. Borisnak, az öregnek, volt az unokája, aki a faluból mint névtelen, mindenkitől elhagyott poronty került a városba. Sok év múlt el, apja-anyja meghalt a lánynak, csupán nagyanyja élt, a vén Boris, amikor a városból előjött. A szőke és piros arcú kisasszonyban ki ismerte volna fel a névtelen, ágrólszakadt gyereket? Szép ruhája volt, napernyője, kalapja, és kék szemével ábrándosan nézegetett Borisra, a vénre, akinek látogatására urambátyámékhoz jött.

Nemzetes asszonynak mindjárt nem tetszett a dolog.

– Meddig marad itt ez a leány, Boris? – kérdezte szigorúan.

A vén cseléd, akit unokája látogatása boldoggá-boldogtalanná tett, megzavarodva rebegte, könnyek között:

– Csak egy napig, nemzetes asszony. Férjhez megy a városon egy kovácshoz, hát eljött, hogy lásson még egyszer az életben.

– Azért! – mondta a nemzetes asszony keményen.

– Azért, lelkem, jó úrnőm. Tercsi, mert Tercsinek hívják, egy kis zugban is meghúzza magát. Szívesen látom szép ruháját, rózsás napernyőjét. Jó szolgálata volt a városon, és pénzt takarított meg.

– Azért! – ismételte a nemzetes asszony, és végigmérte a vén Borist. – Nekem nem tetszik az unokád, érted?

Így szólt a szigorú asszony, és becsapta az ajtót.

Tercsi pedig mindenkinek tetszhetett. Mondatott, hogy szőke volt, és piros arcú, de nagyon piros arcú, és mindjárt az első délelőtt – nyár volt, a porban verebek fürdöztek – hosszú sleppes ruhájában, tollas kalapjában büszkén végigsétált a falun. Senkire se nézett, és a hancúrozó, inges gyerekeket szép ruhájában vigyázva kikerülte. Napernyőjét vállán forgatta, és a parasztasszonyokra az orrát fintorgatta.

A templom mellett éppen öcsémuramba ütközött, aki ott egy lócán pipázott, és a paphoz átkiabált mindenféle gúnyos szavakat, amelyeket korhely barátaitól tanult. A vén, mogorva tiszteletes a kerítés mellől válaszolgatott nem kevésbé gorombán. Társalgásukat bízvást hallhatta az egész falu, de már senki se hallgatta.

Tercsi tehát arra ment.

Öcsémuram a pipát is kivette a szájából, úgy megnézte. A keserű pap is elhallgatott.

– Szép kisasszony – mondta a pap egyszerre –, hogy tetszik magának a falunk?

Tercsi a papra nézett:

– Szép falu – felelte, és zavarba jött.

Továbbment, és sleppes ruháját még jobban a porba eresztette. Ilyen vigyázva lépegetett, és gondolt arra is, hogy gombos cipőjét lássák. Hogy eszébe jutott-e, ő itt a porban ugrált az inges gyerekekkel, hogy némelyek emlékeznének Bohókék Terkájára? Nem, nem. A szobalány minek emlékeznék a múltra, amidőn itt mindenki kisasszonynak tartja őt.

Többen látták, amint urambátyám portájára betért délfelé, és látták öcsémuramat is, aki a kapubálványt támogatta, hogy kalapját zavarában lekapja, és kezet csókol, mint néha, ha bűnei megsokasodtak, a nemzetes asszonynak.

És délután, míg nemzetes asszony a ripszkanapén szunyókált, öcsémuram Boris kamarájába szökött, és nagyon nézegette Tercsit.

Eleinte persze nemigen szólt, mert Tercsinek pergett a nyelve a városról, városbani szép életről, a promenádról és a huszártisztekről, akik sarkantyújukat pengetik a gesztenyefák alatt. Ferenc hallgatott, öreg Boris sírva, hangtalan sírással üldögélt egy kis széken, és lopva megsimogatta Tercsi szép szoknyáját.

Tercsi karjait összefonta gömbölyű mellén, és az ágy szélén hintázta magát.

– Falun nem laknék! – mondta, és nevetett.

Öcsémuram nagyokat nyelt, és Tercsi kék szemeit nézte.

Ám estefelé megint sétára indult a városi leány. Ki állíthatta volna meg öcsémuramat, hogy utána ne rohanjon. Izzadt, gömbölyű homlokát törölgette, és mindig mondani akart valamit, ahogy Tercsi mellette lépegetett. A mezőkről asszonyok, leányok jöttek énekszóval, és kandi szemmel vizsgálták Tercsit és öcsémuramat.

– Nagy por van itt – szólt a leányzó –, menjünk az erdőbe!

Felkapta a szoknyáját, és előresietett.

*

Tercsi másnap elment, de vele öcsémuram is elment.

Urambátyám nagyokat nevetett ezen a nagy bőrs karszékében, nemzetes asszony pedig sírt, átkozódott, és Borison kereste gyöngyös násfáját, rubintos karkötőjét, pici aranyóráját, amelyeket öcsémuram elvitt.

Múlt az idő. Egyszer levél jött a városból. Öcsémuram görbe, düledező betűit szemüveg nélkül is megismerte urambátyám.

– Olvasd el, asszony – mondta, és átnyújtotta a levelet feleségének. – Halljuk, mit ír a kölyök.

Nemzetes asszony az ablakhoz ment a levéllel, és olvasni kezdte. Könnyei miatt nehezen látott. Majd leroskadott egy székre, és akkorát kiáltott, hogy urambátyám felugrott.

– Megházasodott a gazember! – kiáltotta a nemzetes asszony.

Urambátyám elsápadt:

– Tercsivel?

– Avval, avval a cseléddel, avval a...

A néni szava zokogásba fűlt.

Urambátyám úgy, ahogy állt, hosszában végigesett a földön. A pipa esés közben eltört, de a hófehér fej is, mert a szék lábához vágódott. Nemzetes asszony felkapta urambátyámat, és sikoltozva ölelte át:

– János!

Az öregember felnyitotta a szemét, halkán nyögte:

– Úgy kell a bolondnak, de mért nem vigyáztál rá jobban?

– Én nem vigyáztam? – kiáltotta a nemzetes asszony. – Vízről, gödörtől, betegségtől óvtam, de hogy óvhattam volna meg a rossz asszonytól? Ilyen szégyent hozott a mi öreg fejünkre.

Urambátyám vérző fejét vízzel mosogatta, és könnyezett.

Jegyzetek

1. Megjelenési adatok, magyarázatok

Kötetünkben a sorozat korábbi darabjaival megegyező módon utalunk Barta András és Gedényi Mihály Krúdy-bibliográfiájának megfelelő tételeire. Az FG1 rövidítés a következő könyvet jelenti: KRÚDY Gyula, *A fehér lábú Gaálné*, Budapest, Magvető, 1959, 1. kötet. A rövidítést követő szám a kötetben található bibliográfia megfelelő lapjára mutat. A GM rövidítés feloldása: GEDÉNYI Mihály, *Krúdy Gyula (Bibliográfia)*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978. Ezt a rövidítést az a sorszám követi, melyet Gedényi Mihály bibliográfiája az illető műnek adott. Az utalás a két bibliográfia megfelelő helyeire csupán az elbeszélések azonosítását könnyíti meg, és nem jelenti azt, hogy bármilyen értelemben elköteleznénk magunkat Barta András és Gedényi Mihály adatai mellett. A megjelenési adatok között utalunk arra is, mely eddig ismeretlen, vagyis a bibliográfiákban nem található elbeszélésekre hívta fel a figyelmünket Urbán V. László.

Az okát csak találgatni lehet, mindenesetre 1900 második felében jelentősen megnövekedett Krúdy elbeszéléseiben a nyilvánvaló sajtóhibával megjelent helyek száma. A legvalószínűbb magyarázatnak az látszik, hogy a szedő nem tudta kibogarászni Krúdy kézírását, ő pedig ekkoriban ügyet sem vetett a korrektúrára. Korábban is előfordult már, hogy az egyik lap, nevezetesen az *Új Század*, a szerkesztői üzenetekben jelezte Krúdynam, hogy az elbeszélése kéziratát a szedő nem tudta elolvasni. Kötetünkben az ilyen helyeket kipontozva közöljük.

Régi estvék. Szénrajz

Megjelent: *Új Század* 1. évf. 18. sz. 1900. május 13. 10–11.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 673; GM 329.

Újraközlés: Régi estvék

Megjelent: *Magyar Génius* 9. évf. 32. sz. 1900. augusztus 5. 531–535.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 674; GM 329.

sparherd: (ném.) takaréktűzhely
skandalum: (lat.) botrány; szégyen, gyalázat; botrányos, lármás jelenet

Elbeszélés a vénekről és fiatalokról
Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 134. sz. 1900. május 16. 2–3.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 673; GM 551.

A szövegben kipontozott részek elhalványultak, olvashatatlanok az eredetiben.
A halál kocsija a [...] mezőkre gördült vele, és ő bizonyára [...] nézett ki az ablakon. Jonatán nem [...] a kerekek mellett, és az öreg Márton a kövér [...] hol van? – Ők árvaságban itt maradtak.

rudas: kétlovas szekérbe jobbról befogott ló; rudas ló

A büszke Teréz
Megjelent: *Magyar Szemle* 12. évf. 20. sz. 1900. május 20. 232–233.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 673; GM 552.

impertinencia: szemtelenség, illetlenség, arcátlanság
salabakter: a német Schaarwachter (járőrkatona) származéka; mogorva, dohogó, eltompult szellemű vénember
bonjour: (fr.) Jó napot!
bonsoir: (fr.) Jó estét!
kordováncsizma: a cserzési eljárástól függően lett a bőr kordován vagy szattyán; a kordovánt rövidebb ideig pácolták, de kissé zsírozták is, és mindig festették, feketére, a színt korom, faggyú, halzsír és viasz keverékéből nyerték
penzionált: nyugdíjazott
Hedda: utalás Henrik Ibsen 1890-es *Hedda Gabler* című drámájára
adieu: (fr.) Isten önnel! Isten veled!
au revoir: (fr.) Viszontlátásra!

Piroska és a farkas
Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 97. sz. 1900. május 23. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Újraközlés: Piroska és a farkas
Megjelent: *Nagyváradi Napló* 3. évf. 122. sz. 1900. május 27. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 673; GM 554.

Újraközlés: Piroska és a farkas

Aláírás: Krúdy Gyula

Megjelent: *Magyar Tengerpart* 8. évf. 22. sz. 1900. május 30. 1–2.

Bibliográfia: FG1 673; GM 554.

Újraközlés: Piroska és a farkas

Megjelent: *Szabolcsi Híradó* 2. évf. 49. sz. 1900. június 21. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 554.

Az alábbi szövegrészletben a „stikolt” szó esetleg a „stikkelt” (hímzett) korabeli változata lehet valamely stílusregiszterben:

gondoljunk egy kis nőcskére, aki az ön névnapjára piros pamutból óratartót stikolt titokban, és önnek a zsebébe csempészte azt...

hic gallus cantans: a latintanítás régi, fogós feladata elmondani a kifejezést minden számban és esetben

stikol: stikkel: (ném.) hímez (kézimunkát)

Mayne Reid kapitány: Thomas Mayne Reid (1818–1883), ír származású angol író; kalandregényei nagy népszerűségnek örvendtek. *The Land of Fire* (1884) című műve 1886-ban jelent meg magyarul, *A Tűzföld* címmel.

Mocnik: Franc Močnik, Franz Močnik, Mocnik Ferenc (1814–1892), a Monarchia országaiban elterjedt gimnáziumi matematikai tankönyvek szerzője

Gutman fia

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 151. sz. 1900. június 2. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 673; GM 556.

pókos szürkék: pókos: olyan lóláb, amelyen daganat van

konduktor: vezető (villamoson, vonaton); kalauz, jegyvizsgáló

Éji álom

Megjelent: *Egyetértés* 34. évf. 157. sz. 1900. június 3. 11.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 673; GM 557.

támít: támaszt; itt inkább (be)támolyog értelemben

Elbeszélés. Orosz színekben

Megjelent: *Új Század* 1. évf. 23. sz. 1900. június 17. 10–12.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 673; GM 561.

Kötetünkben: Nastyenka a szomszédos szobába érve gyertyát talált, azt meggyújtotta, de amint világosság lett körülötte, remegni kezdett.

Az eredetiben: Nastyenka a szomszédos szobába érve gyertyát talált, azt megnyújtotta, de amint világosság lett körülötte, remegni kezdett.

steamer: (ang.) gőzös, gőzhajó

Az aranyparaszt

Megjelent: *Magyar Szemle* 12. évf. 24. sz. 1900. június 17. 281–283.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 673; GM 560.

aranyparaszt: gazdag paraszt

archivárius: (gör.-lat.) levéltáros, irattáros

árkus: (lat.) ív (papiros)

Hárem

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 120. sz. 1900. június 19. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Újraközlés: Hárem

Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 145. sz. 1900. június 26. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Kötetünkben: A palota keskeny folyosóin régi és nagy szultánok árnyaival találkozunk untalan, akik hadverő cselekedeteiket emlegetik neki, és időről beszélnek, amikor a félhold egy világbirodalom felett ragyogott; a dívánban pénzsóvár pasák és hóbortos miniszterek ülnek, akik részben lopni akarnak, részben csalni, de mindenképpen reformokat óhajtanak, és folyvást politikai bajokról beszélnek.

Az eredetiben: A palota keskeny folyosóin régi és nagy szultánok árnyaival találkozunk untalan, akik hadverő cselekedeteiket emlegeti nekik, és időről beszélnek, amikor a félhold egy világbirodalom felett ragyogott; a dívánban pénzsóvár pasák és hóbortos miniszterek ülnek, akik részben lopni akarnak, részben csalni, de mindenképpen reformokat óhajtanak, és folyvást politikai bajokról beszélnek.

huri: (arab) gyönyörűséges, örökifjú nő a mohamedán paradicsomban

plundra: (ném.) ócska, rossz ruha

handzsár: (arab-török) ívelt pengéjű, rövid szúrófegyver

ottomán: (fr.) török eredetű, díványszerű, ovális támlájú ülőbútor; kerevet

Abdul-Hamid: II. Abdul-Hamid (1842–1918), az iszlám világ kalifája, 1876 és 1909 között az Oszmán Birodalom szultánja

díván: (perzsa-török) államtanács a régi Törökországban

Il Allah: Ilallah (Il Allah): Nincs Isten Allahon kívül! (A „La iláha il Allah” magasztalás

rövidebb formája.)

dervis: (perzsa-török) mohamedán (kolduló) szerzetes

padisah: (perzsa) a volt török és perzsa uralkodók címe

bosztandzsi: (tör.) a szultáni palota kertjének őrre (a török császári testőrség egy csapattestének tagja)

nargilé: (perzsa-török) a közel-keleti országokban használt vízipipa

hidalgó: alsóbb rendű spanyol nemes; köznemes

Beszélgetés egy hercegnőről

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 127. sz. 1900. június 27. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Újraközlés: Beszélgetés egy hercegnőről

Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 160. sz. 1900. július 14. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

A lapszám, melyben az elbeszélés megjelent, sérült. Az alábbi, kipontozott hely olvashatatlan. Felálltam, felnyitottam az ablakot, és megtöröltem verejtékező homlokom. Odakünn langyos, mélabús szeptemberi éjszaka. A kastély előtt a [...] fenyők mereven őrködtek, a folyó mint ezüst sáv húzódott meg a fekete fák árnyékában.

trapper: (ném.) ügetőló; ügetésre kitenyésztett, illetve kiváló ügetőkészséggel rendelkező lófajta

Régi bútorok

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 178. sz. 1900. június 30. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 564.

Újraközlés: Régi bútorok

Megjelent: *Nagyvárad* 31. évf. 213. sz. 1900. szeptember 12. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 564.

Újraközlés: Régi bútorok

Megjelent: *Arad és Vidéke* 20. évf. 213. sz. 1900. szeptember 15. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 564.

A lapszám, melyben az elbeszélés megjelent, rongálódása miatt az elbeszélés kipontozott részei olvashatatlanok:

A mennyországban nem beszélnek szebben igazságot az [...]. Az életet megérte, hogy őt hallgatta [...].

[...] Károly éppen olyan volt, mint az apja. [...] már máskor is látta a zsalugáterek [...] ha Szellő Karsai történetesen [...] mindjárt besurrant az utcáról. [...]

kaszten: tárolóbútor, pohárszék, almárium, konyhaszekrény, tálalószekrény; sublót; téka
manzsett: (fr.) mandzsetta: kezeltő

Egy öreg férfi kóborlásai

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 184. sz. 1900. július 6. 3–5.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 565.

feria: (lat. *feriae*): ünnep; szünet, szünidő

moll(függöny): (fr.) moll, molton: egyik vagy mindkét oldalán bolyhozott pamut- vagy gyapjuszövet

kapucinus: (lat.) a ferences rendnek csuklyát és szakállat viselő ágához tartozó szerzetes

konfráter: (lat.) szerzetestárs; olyan személy, akit valamely szerzetesrend tiszteleti tagul választott

gvárdián: (lat.) nagyobb ferences vagy kapucinus rendház főnöke

Zarándokok

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 191. sz. 1900. július 13. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 566.

A következő mondat nyilvánvaló sajtóhibával jelent meg, de a legkevésbé sem világos, mi állhatott a kéziratban:

A misének vége lett, a kis parasztfiú a nagy könyvek elöl, a fehér ruhás páter utána, elmentek az oltártól.

konfráter: (lat.) szerzetestárs; olyan személy, akit valamely szerzetesrend tiszteleti tagul választott

kapucinus: (lat.) a ferences rendnek csuklyát és szakállat viselő ágához tartozó szerzetes

Téli éjszakák

Megjelent: *Pesti Napló* 51. évf. 192. sz. 1900. július 15. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Újraközlés: Téli éjszakák

Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 187. sz. 1900. augusztus. 15. 1–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Kötetünkben: Egyszer napokig nem ettem meleg ételt, a fűtött szoba örömeiben sem volt részem.

Az eredetiben: Egyszer naponkint nem ettem meleg ételt, a fűtött szoba örömeiben sem volt részem.

Egy öreg fiú és egy kis nő ügye

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 147. sz. 1900. július 20. 1–2.
Aláírás: Krudy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Újraközlés: Egy öreg fiú és egy kis nő ügye
Megjelent: *Szabolcsi Híradó* 2. évf. 60. sz. 1900. július 29. 1–2.
Aláírás: Krudy Gyula
Bibliográfia: FG1 674; GM 567.

Újraközlés: Egy öreg fiú és egy kis nő ügye
Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 230. sz. 1900. október 7. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Újraközlés: Egy öreg fiú és egy kis nő ügye
Megjelent: *Magyar Tengerpart* 8. évf. 223. sz. 1900. október 9. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 674; GM 567.

rabiátus: (lat.) nyersen és erőszakosan indulatos

Az ifjúságról és más dolgokról. Egy öreg polgár elbeszélése
Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 171. sz. 1900. július 27. 1–3.
Aláírás: Krudy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Kötetünkben: Meglássa, kis leány, még minden jóra fordul.
Az eredetiben: Meglássa, kis leány, még mindig jóra fordul.

Nyár
Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 216. sz. 1900. augusztus 7. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 674; GM 568.

Újraközlés: Nyár
Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 192. sz. 1900. augusztus 23. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Io Paeon!: Paeon: Apolló egyik megnevezése. Io Paean!: Sújts le, Paean!
butyor: batyu; többnyire vászonlepedőbe kötött csomag, amelyet háton szállítanak

Bűvészkedés
Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 164. sz. 1900. augusztus 9. 1–3.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Újraközlés: Bűvészkedés

Megjelent: *Nagyváradai Napló* 3. évf. 183. sz. 1900. augusztus 10. 1–2.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 569.

Újraközlés: Bűvészkedés

Megjelent: *Szabolcsi Híradó* 2. évf. 71. sz. 1900. szeptember 6. 1–3.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 569.

sanzsíroz: megváltoztat, elcserél; belecsempész, beledug

Ungi berkek

Megjelent: *Budapesti Napló* 5. évf. 231. sz. 1900. augusztus 24. 2–3.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 570.

georgína: dália, illetve annak egyik fajtája (Johann Gottlieb Georgi botanikus nevééről)

ámbitus: oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác vagy folyosó

jurátus: joggyakornok, ügyvédbojtár a magyar táblabíróvilágban

Sötét eset

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 233. sz. 1900. augusztus 25. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 571.

redingote: (ang., fr.) férföltönyhöz tartozó hosszú kabát (fekete színű változata a ferencjóska)

kuzin: cousine (fr.): unokahúg, unokanővér

Mon dieu!: (fr.) istenem!

Emlékek

Megjelent: *Magyar Génius* 9. évf. 35. sz. 1900. augusztus 26. 590–595.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 572.

Kötetünkben: Mint megannyi leskelődő, nesztelen lépésű gonosz ember, akik jönnek-jönnek messziről, a nagyvilágból, és keresik itt Hoffmant az elhagyott, magányos erdei lakban.

Az eredetiben: Mindmegannyi leskelődő, nesztelen lépésű gonosz ember, akik jönnek-jönnek messziről, a nagyvilágból, és keresik itt Hoffmant az elhagyott, magányos erdei lakban.

Egy vadász iratai

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 178. sz. 1900. augusztus 26. 2–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Folyóparton

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 241. sz. 1900. szeptember 2. 17–19.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 573; GM 674.

Az elbeszélésben a következő részletet olvashatjuk:

„Gyerme kem, aki a kereszttségben Mária nevet nyer a Szűz tiszteletére 18... október 21-ről 20-ra virradó hajnalon jött a világra anyja kinszenvedésére. Az én jó Istenem örködjön felette.”

Ez a részlet több szempontból is érdekes. Lehet természetesen egyszerű sajtóhiba is, hogy október 21-ről 20-ra virradó hajnal említ a szöveg, nem pedig fordítva, de talán érdemes felfigyelni arra, hogy ez a dátum Krúdy születésnapja. Ráadásul Krúdy születésének időpontja sem nélkülözi a bonyodalmakat. Krúdy Zsuzsa *Gordonkázás* című könyvében olvashatjuk a következőket: „Az újszülött olyan zavarba hozta a bábaasszonyt, hogy a derék asszonyság Verzár István plébános előtt összetévesztette a napok sorrendjét, október 21-ikét diktálta be az újszülött érkezési napjául, holott az már egy nappal előbb, október 20-án igénybe vette a szíves meghívást, amellyel a Kállai utcai nádas házba invitálták.” KRÚDY Zsuzsa, *Gordonkázás*, Budapest, Magyar Helikon, 1978, 9.

Magda násza

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 246. sz. 1900. szeptember 7. 1–3.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 674; GM 574.

Kötetünkben: Ekkor az öreg férfi is otthon volt egy egész hosszú délután, és csak estefelé jutott eszébe, hogy a kávéházban várják.

Az eredetiben: Ekkor az öreg férfi is otthon volt egy egész hosszú délután, és csak estefelé jutott eszébe, hogy a kávéházban várjuk.

kondor: göndör

foulard: (fr.) könnyű selyemkelme

satin: (fr.) szatén(szövet); atlasz

Régi évekből

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 191. sz. 1900. szeptember 12. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

mulier taceat in ecclesia: (lat.) a nők ne szóljanak bele a közügyekbe

Éjjeli állomás

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 202. sz. 1900. szeptember 25. 2–3.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Örzsé férjhez megy

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 207. sz. 1900. szeptember 30. 2–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

atelier: (fr.) műterem

Malac az emberrel

Megjelent: *Budapesti Napló* 5. évf. 272. sz. 1900. október 4. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

kondor: göndör

Regényhősök

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 220. sz. 1900. október 16. 1–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

abéab: az ábécé régies neve. Egészen a 19. századig az ábécét tartották a grammatika kulcsának. Miután megtanították a betűket, grammatikai elv szerint rendezett szótagoszlopokat olvastattak, később pedig (ismert tartalmú) szövegeket. A szótagok olvasásakor előbb a betű nevével olvasták ki a szótagot: a-bé, utána egyben, a hangzás szerint: ab. E betűztető módszerből ered az ábécé régies elnevezése, az abéab.

Brandes György: Georg Brandes (Morris Cohen) (1842–1927), dán író.

Szállok az úrhoz: boriváskor szokás köszöntőt mondani, amelyet a felköszöntöthöz intézett „Szállok az úrhoz!” felkiáltás vezet be. Az erre illő felelet: „Halljuk a szép szót!”

Volt egyszer egy leány

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 295. sz. 1900. október 26. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 579.

pila: a 19. századi tájszótárak a pila szót ’ügyetlen, rendetlen, féleszű leány’ értelemben regisztrálták

almárium: polcos, alacsony üveges szekrény

Völgyi ház

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 229. sz. 1900. október 26. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

almárium: polcos, alacsony üveges szekrény

penicilus: (lat.) zsebkés

klavír: (ném.) zongora

Nyíri csend

Megjelent: *Budapesti Napló* 5. évf. 294. sz. 1900. október 26. 1–2.

Aláírás: Krudy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

almárium: polcos, alacsony üveges szekrény

pákosztos: torkoskodni szerető; csintalan, vásott; kikapós

chypre: (fr.) chypre-illat(szer), ciprusféle

kompliment: (fr., ném.) bók

komposzesszor: (lat.) közbirtokos; valamely ingatlant másokkal közösen birtokló vagy művelő személy

Az élet változásai

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 236. sz. 1900. november 3. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Kalandsok. *A régi Pest* című készülő regényből

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 246. sz. 1900. november. 15. 1–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Kötetünkben: – Sohasem volt családomban semmiféle Klebus, még kevésbé Zsupp Napóleon.

Kérem, uraim, én ajánlom magam – mondá a gróf, és szertartásosan meghajolt.

Az eredetiben: – Sohasem volt családomban semmiféle Klebus, még kevésbé Zsupp Napóleon. Kérem, uraim, én ajánlom magát – mondá a gróf, és szertartásosan meghajolt.

delizsánsz: (fr.) személyszállító postakocsi

kasornya: füles kézikosár

Névtelen jegyző

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 249. sz. 1900. november 17. 12.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

konfráter: (lat.) szerzetestárs; olyan személy, akit valamely szerzetesrend tiszteleti tagul választott

nótárius: (lat.) jegyző, íródeák

kápsáló: (lat.) kolduló szerzetes, aki természetbeni adományokat gyűjt a rendház számára

Egy régi magyarról. *A régi Pest* történetéből

Megjelent: *Budapest* 24. évf. 317. sz. 1900. november 18. 2–3.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 675; GM 580.

Ötvenéves férfiú

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 252. sz. 1900. november 22. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.
Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Újraközlés: Az ötvenéves férfiú

Megjelent: *Arad és Vidéke* 20. évf. 272. sz. 1900. november 24. 1.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 675; GM 581.

Újraközlés: Az ötvenéves férfiú

Megjelent: *Nagyvárad Napló* 3. évf. 276. sz. 1900. december 1. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 675; GM 581.

Újraközlés: Az ötvenéves férfiú

Megjelent: *Magyar Tengerpart* 8. évf. 269. sz. 1900. december 2. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 675; GM 581.

A hidakon túl

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 260. sz. 1900. december 1. 1–2.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.
Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Kötetünkben: Mindig a Várhegyen szerettem volna lakni, egy kis sárga házban, és onnan a völgybe nézni egész nap; a szél süvöltését hallgatni, az eső kopogásánál elaludni, és olyan reggelre ébredni, amikor hóba temetkezett a völgy.

Az eredetiben: Mindig a Várhegyen szerettem volna lakni, egy kis sárga házban, és onnan a völgybe nézni egész nap; a szél süvöltését hallgatni, az eső kopogásánál elaludni, és olyan reggelre, amikor felnéz, hóba temetkezett a völgy.

Téli ének

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 266. sz. 1900. december 8. 1–3.
Aláírás: Krúdy Gyula
Bibliográfia: FG1 –; GM –.
Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből

hara: szörposztó, ebből varrt zsák, illetve ruha

Az idegen leány

Megjelent: *Budapest* 24. évf. 338. sz. 1900. december 9. 2–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 539.

Előzmény: Idegen leány

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 54. sz. 1900. február 23. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 672; GM 539.

Újraközlés: Az idegen leány

Megjelent: *Nagyvárad Napló* 3. évf. 286. sz. 1900. december 14. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 539.

Újraközlés: Az idegen leány (Első rész)

Megjelent: *Szent-Gotthárd* 5. évf. 24. sz. 1900. május 13. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Újraközlés: Az idegen leány (Második rész)

Megjelent: *Szent-Gotthárd* 5. évf. 25. sz. 1900. május 20. 1–2.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Esti gondolatok

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 343. sz. 1900. december 13. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 582.

falernumi bor: a Campania északi részén termesztett szőlőből készült falernumi bor (vinum Falernum) a római kor egyik leghíresebb bora volt

Trevi: Trevi-kút: Róma egyik legnagyobb és legismertebb szökőkútja

Io Paeon!: Paeon: Apolló egyik megnevezése. Io Paeon!: Sújts le, Paean!

bukét: bukéta (fr.): csokor, bokréta

Vadvizek mentén

Megjelent: *A Hét* 11. évf. 50. sz. 1900. december 16. 791–792.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 584.

rigolíroz: (fr.) a földet mélyen felássza és átforgatja; vízlevezető- és öntözőcsatornákat húz

pikettíroz: pikét (fr.), magyar kártyával játszott kétszemélyes kártyajáték

gouvernante: (fr.) nevelőnő

ámbitus: oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác vagy folyosó

apportíroz: (fr.) (kutya) elejtett vadat vagy elhajított tárgyat odahoz, visszahoz

trapper: (ném.) ügetőló; ügetésre kitenyésztett, illetve kiváló ügetőkészséggel rendelkező lófajta

lancaster: (ang.) különleges huzagolású és cserélhető csövű golyós vadászpuska (a nyugat-angliai Lancaster város nevéből)

Fagyos fák között

Megjelent: *Fővárosi Lapok* 37. évf. 48. sz. 1900. december 16. 3–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 583.

mordály: (régimódi) pisztoly; tölcsekszerűen kiszélesedő csövű puska

Őszi magány

Megjelent: *Nagyvárad* 31. évf. 299. sz. 1900. december 21. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 585.

Kötetünkben: Az óra tiktakolt a falon, néha egy piros fejű madár ugrott ki egy kis házból, és az órákat kikiáltotta; továbbá egy aranyrámás kép, ami egy szelíd tekintetű és barna hajú nőt ábrázol, nyugalmasan szemlélte az eseményeket, míg a herceg összekeverte a kártyákat, és szertartásosan megköszönte Liebchennek a mulatságot.

Az eredetiben: Az óra tiktakolt a falon, néha egy piros fejű madár ugrott ki egy kis házból, és az órákat kikiáltotta; továbbá egy aranyrámás kép, ami egy szelíd tekintetű és barna hajú nőt ábrázol, nyugalmasan szemlélte az eseményeket. Míg a herceg összekeverte a kártyákat, és szertartásosan megköszönte Liebchennek a mulatságot.

Vörös férfi, szőke leány

Megjelent: *Budapesti Napló* 5. évf. 351. sz. 1900. december 22. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

katrinca: szoknyaként viselt, két kötényszerű részből álló, házi szövésű, színes, rojtos női ruhadarab a csángóknál

Régi világból

Megjelent: *Pesti Napló* 51. évf. 352. sz. 1900. december 23. 1–4.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Az elbeszélés szövegében két alkalommal is olyan részletet olvashatunk, melyekből jól érzékelhetően hiányzik valami. Mivel nem egyértelmű, mi hiányzik, nem tettünk kísérletet a hiányzó szavak pótlására:

Klára Cecíliát soha férfi szeme bizalmassággal nem érintette, a környék mindenkitől elhagyott szegényeit ő táplálta, hangos haraggal ki nem jött a száján, és híre tiszta volt, mint a hó: az egri érsek apostoli útjában az ő nemes házában tartott pihenőt, amidőn lelki ajándékkal látta el Klára Cecíliát és háza népét.

Alkonyattal a néni ház előtt, és János bácsit várta.

A regény vége

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 279. sz. 1900. december 23. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Damaszkusz alatt

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 355. sz. 1900. december 25. 49–51.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 589.

Éjféli mise. Egy ifjú vallomásaiból

Megjelent: *Budapest* 24. évf. 354. sz. 1900. december 25. 2–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 588.

A hidakon túl

Megjelent: *Magyar Szó* 1. évf. 280. sz. 1900. december 25. 1–3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Kötetünkben: Vagy tán gyereke van otthon, vagy pajkos unokája, akit nappal virrasztástól kivörösödött szemeivel nézeget, megszid tán és szeret?

Az eredetiben: Vagy tán gyereke van otthon, vagy pajkos unokája, akit nappal virrasztástól kivörösödött szemeivel nézeget, megszidtal és szeret?

efendi: (tör.) uram (a török hivatalnokok és írástudók megszólítása régebben)

aranygyapjasok: Argonauták: a thesszáliai Iólkoszból származó hős, Iaszón vezette kolchiszi aranygyapjú-expedíció résztvevői

huri: (arab) gyönyörűséges, örökifjú nő a mohamedán paradicsomban

A bánat útja

Megjelent: *Új Század* 1. évf. 50. sz. 1900. december 23. 8–9.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 587.

Kötetünkben: György egypárszor rálesett, és az öreg ilyeneket motyogott: „Az úrfi hazajött... Hol a felesége szegény úrfinak? Angelka tán messzire ment, a folyó felé, vagy az erdő felé... Keressük Angelkát!”

Az eredetiben: György egypárszor rálesett, és az öreg ilyeneket motyogott: „Az úrfi hazajött... Hol a felesége szegény úrfinak? Anyuka tán messzire ment, a folyó felé, vagy az erdő felé... Keressük Anyukát!”

Urambátyáméknál

Megjelent: Magyar Hírlap 10. évf. 358. sz. 1900. december 29. 1-3.

Aláírás: Krúdy Gyula

Bibliográfia: FG1 675; GM 590.

Kötetünkben: Többen látták, amint urambátyám portájára betért délfelé, és látták öcsémuramat is, aki a kapubálványt támogatta, hogy kalapját zavarában lekapja, és kezét csókol, mint néha, ha bűnei megsokasodtak, a nemzetes asszonynak.

Az eredetiben: Többen látták, amint urambátyám postájára betért délfelé, és látták öcsémuramat is, aki a kapubálványt támogatta, hogy kalapját zavarában lekapja, és kezét csókol, mint néha, ha bűnei megsokasodtak, a nemzetes asszonynak.

Kötetünkben: Urambátyám nagyokat nevetett ezen a nagy bőrös karszékében, nemzetes asszony pedig sírt, átkozódott, és Borison kereste gyöngyös násfáját, rubintos karkötőjét, pici aranyóráját, amelyeket öcsémuram elvitt.

Az eredetiben: Urambátyám nagyokat nevetett ezen a nagyon bőrös karszékében, nemzetes asszony pedig sírt, átkozódott, és Borison kereste gyöngyös násfáját, rubintos karkötőjét, pici aranyóráját, amelyeket öcsémuram elvitt.

2. Kétes szerzőségű szövegek

Az alábbi elbeszélés abban a nagyvárad *Szabadság* című lapban jelent meg, melynek korábban Krúdy is munkatársa volt, s mely ekkoriban is közölte az elbeszéléseit. Sem az aláírás (K-y), sem a szöveg stílusjegyei alapján nem lehet egyértelműen megerősíteni vagy kizárni Krúdy szerzőségét.

Beteg lelkű királyok

Megjelent: *Szabadság* 27. évf. 127. sz. 1900. június. 3. 10.

Aláírás: K-y

Bibliográfia: FG1 –; GM –.

Megjegyzés: Urbán V. László gyűjtéséből.

Beteg lelkű királyok

Fürstenriedben, két Bajorországban él egy igen szomorú öregember, aki hosszú évek óta nagyon csöndesen viseli magát; most egyszerre beszéltet magáról, mert meghalni akar az öreg király.

Ottó, e néven az első bajor király, ötvenkét éves, bánatos, bús öreg, öccse ama híres

II. Lajosnak, aki, miután sok szép kastélyokat és pavilonokat épített, és operákat hallgatott a páholy sarkában meghúzódva – egyedül, mint egy király –, miután fodrászát

miniszterelnöknek nevezte ki, a starnbergi tóba ugrott. Mondatik, hogy II. Lajos őrült volt, és az újabb lexikonokban immár a szent és nagy Lajosok mellett egy őrült Lajost is találunk. Ma, amikor a starnbergi tó halottjának életrajzát lapozgatom, úgy vélem, hogy ez a Lajos nem is volt annyira őrült, mint hittük. Ifjúkori arcképe egy romantikusan szép, költői tekintetű ifjút mutat; halaványsága és hosszú fekete haja arról beszél, hogy Lajos szerette a művészeteket, és ha királyfi nem lett volna, bizonyos pásztornak szegődik a bajor hegyekbe... Ám ő király lett – és ha még a középkorban lett volna király! Uralkodása idejében háborúztak a franciákkal Moltke és Bismarck, és Lajosnak oda kellett menni, majd politikával gyötörték őt miniszterei. Megunta ezt, és a starnbergi tó körül fantasztikusan nagyszerű kastélyokat épített, amilyeneket a költők álmodnak, ám Lajos megépítette őket.

Itt élt ő, és minisztereit évszámra nem látta; a türelmes bajorok miatt ugyan békén élhetett volna álmainak és ábrándjainak.

A királyidillek legromantikusabb fejezete az, amelyik II. Lajosról szól. Csak a nő hiányzik belőle. Ha pásztor lett volna, talált volna asszonyt, aki szeretni és megbocsátani tudott volna, ám mint király csak erényes és jól nevelt hercegasszonyokra gondolhatott törvényes szellemmel.

A hercegasszonyok – úgy Zsófiánk is – nem tetszettek neki. Lajos éjjelenként kocsizott, operázott és fáklyafénynél csónakázott a mesebeli tavon.

Neki ideálja a „napkirály”: XIV. Lajos volt. Ah, szép élet volt az! Bizonyos sokan átalélnék, ábrándozók, ha a végén várnának is a hideg, zöld hullámok.

Ottó, öccse Lajosnak, 1886-ban, amikor az álmokat látó ellépett örei és orvosai elől, már csöndes és szomorú ember volt.

Az ő élete kevésbé vidám és regényes, mint bátyjé.

Bátyja ugyanis már huszonhárom éves korában becsukatta öccsét a nymphenburgi várba, mert Ottó bolondokat cselekedett. Nem vidám bolondságokat, hanem fanyar és kellemetlen illetlenségeket.

Így: szeretett eljárni a székesegyházba, és felmenve a prédikálószekbe, szónokolt a gyülekezetnek; máskor üvöltött és az ablakokat betörte...

Versailles-ban, ama szép katonai parádénál, amidőn az egyesült német hadak ottan táboroztak, Ottó, katonái élén, elhagyni akarta a tábornokot, mert őtet untatta ez a mulatság; később – midőn elzárták – a kastély ablakából segítségért kiáltozott a kivonuló dragonyosokhoz, és rázta börtöne ablakait.

Lajost ezek az illetlenségek zavarták álmaiban, végre megunta őket, és így szólt: „Eh, csukják be azt a fickót, mert bolond!”

Be szép fiú volt ez az Ottó!

Régi arcképe, amit én kezembe veszek haldoklása hírére, egy vidám és könnyűvérű fiatal katonát mutat, akinek a világon semmire sincs gondja, legfeljebb szépasszonyok szoknyáira. Barna és mosolygó tekintete egy szép világról beszél, amelyik odabenn lakik. A szép mezőre felhő ereszkedett, és ez ifjú katona többé nem borotválkozott, szakállt nevelt, és mint egy bús remete élte napjait. Mondatik, hogy az ifjú herceg szerelemre gyulladt egy grófkisasszony iránt...

Szamócát szedtek együtt az erdőben, és a fűben egymás mellé térdepeltek. Akkor jöttek az öreg gróf és grófnő. Itt nem lehetett segíteni másképp, mint úgy, hogy a kisasszonyt kolostorba zárták: szegényke itt elhervadt, és legfeljebb csak álmaiban láthatta szerelmesét. Beszélik, hogy évek múlva, mikor Ottó király már egészen csendes ember lett, egy zivataros tavaszon rendkívül nyugtalan, szinte dühöngő lett minden látszólagos ok nélkül. Éjjel aludni nem tudott, és szökési kísérleteket tett, őrtjöngéseiben mindig egy kis ezüstszelencét csókolgatott, amely ezüstszelencében néhány összeszáradt szamócaszem volt.

Napok múlva végre csillapodott a király kedélye, és visszatért szokott némaságába. Mondták, hogy abban a kritikus időben a Krisztus menyasszonyává lett grófleány veszélyesen megbetegedett a zárdában; napokig kritikus volt állapota, majd egyszerre jobban lett. Az örült király megérezte egykori szerelmese baját.

*

A két örült király arcképeit nézegetem, és úgy látom, hogy feltűnően hasonlítanak egymáshoz. Szemükben az ábrándosság méla fénye dereng, finom vonású arcuk, vékony metszésű ajkuk a lírai költőké. Ifjúságukban tán álmaik is egyek voltak. Mert gyermekkorukban igen szigorúan nevelték őket a királyi iskolamesterek, később a pásztor szabadságára vágyakoztak.

Az oroszlános bajor címerre gyász borul, Wittelsbach Ottó immár megtér őseihez. Alakját – amelyet már évtizedek óta kevesen láttak – legendássá teszi a naiv bajor néphit. Utas, ha Münchenben megfordulsz a polgári sörházakban, regényes históriákat hallasz egy hosszú szakállú, hosszú hajú, elvadult külsejű öregről, aki kétségbeesetten zokog a fürstenriedi országúton. A vasárnap délután jókedvű kirándulói megfutamodnak, az örült király pedig zokog a völgyben, a hegyeken bolyongva, és hívogató szava régi szerelmét keresi.

Aki már régen álmodik valamelyik müncheni kolostor templomhajója alatt.

Az alábbi szöveg minden megjegyzés nélkül szerepel mind Barta András, mind Gedényi Mihály bibliográfiájában. Krúdy szerzősége azonban annak ellenére sem tekinthető biztosnak, hogy ekkoriban rendszeresen publikált a *Magyar Hírlap* hasábjain. A K. Gy. monogram nem volt ritkaság.

Kis kenyérke, áldott kis kenyérke. Egy tanítónő levele

Megjelent: *Magyar Hírlap* 10. évf. 165. sz. 1900. június 17. 17–18.

Aláírás: K. Gy.

Bibliográfia: FG1 673; GM 559.

Kis kenyérke, áldott kis kenyérke
Egy tanítónő levele

Uram. Ma délelőtt a Ferenciek templomában voltam, és forró könnyeket hullattam az előtt a gyönyörű Mária előtt, akihez szomorú napjaimban eljárni szoktam. A hála könnyeit sírtam Mária előtt, mert a blúzom alatt, a keblem felett egy kivágott újságszeletkét viseltem. Ha megnézi a mai lapoknak a tanügyi választásokról szóló tudósítását, ott megtalálja az én nevemet is. Mégpedig azok között, akiket első helyen jelöltek. Csak sírtam és sírtam. Az életem legboldogabb napja a mai. És ezen a boldog napon eszembe jutott Ön is, aki egyszer – mikor még minden másképpen volt – lebeszélni akart arról, hogy tanítónő legyek. Mondta, hogy sokáig nyomorúság és küszködés lesz az életem, és beleöszülök, elszomorodom a gondokba és bajokba. Ma úgy tetszik, mintha csak tegnap beszélt volna hozzám, uram. Csak rossz napjaimban látom a tíz esztendőt, ami beszélgetésünk óta elmúlt. Ám most már mindegy. Önnek, uram, nem volt igaza! Ím, első helyen jelöltek ez áldott jó urak, és szeptembertől kezdve havonként negyvennyolc forintot kapok, esztendőnként pedig kétszáz forint lakbért a nemes várostól. Hát ez volna a nyomorúság? Ez a mennyország, mert én ismerem a nyomorúság poklát.

Most eszembe jutott, hogy el kellene mondani valamit arról a tíz esztendőről, amióta nem láttuk egymást. Ugye regényes dolog ez? Minden tíz esztendőben találkozni, hírt hallani egymásról. Emlékszik még a hajamra és a szememre? Ne emlékezzen rájuk, mert megváltoztak. Ha az utcán szembejönnek, nem ismerne meg. Ah, ostobaság a testi szépség, mikor az ember déli maradékot vacsorázik a Mexikói úton, ahol már csak mezők vannak. Mert a Mexikói útra költöztünk falunkból, amikor atyám meghalt. Tettük pedig ezt azért, hogy közelebb legyünk a központhoz. Mama befolyásos rokonaira számított, én diplomámmal a táskámban nyugodt önbizalommal néztem a jövőre. Ez a diploma fog kenyérkét adni, gondoltam, és csöppet se búsultam a déli maradékok miatt. És miután akkoriban éppen teljes lehetetlenség volt bejutni a „városhoz”, mint mama befolyásos rokonai mondták, várni kellett tehát a jövő esztendőre; addig pedig, hogy tanulmányaimat el ne felejtsem, elhatároztam, hogy órákat adok házaknál. Bizony ez nem ment könnyen. Különösen egy sárga hajú doktorné emlékszem ebből az időből, aki mindenáron azt akarta, hogy a két óra alatt, amit nála töltöttem, segédkezzek a házi teendőkben. Mert éppen kisbaba volt a háznál. „Kegyed hivatásánál fogva úgylis szereti a gyermekeket” – mondta az utálatos asszony, és leültetett a bölcső mellé, hogy a kisbabát elaltassam. Ő persze nyomban elment hazulról, és a dajka is más multság után nézett, a gyermekek mint elszabadult kis ördögök vágattak le a lépcsőn. Azon vettem észre magam, hogy egyedül vagyok a kisbabával. Szegényke pedig nagyon sírt ezalatt, és én hiába vártam, hogy majd jön valaki, aki segít a baba baján. Felemeltem tehát a kis ártatlant, és tiszta ruhákba pólyáztam – mert azért sírt. Később megjelent a dajka, aki rosszindulatúan mért végig, amikor előadtam neki, hogy mit cselekedtem a kisbabával. A dajka figyelmeztetett, hogy nekem ezt nem szabad lett volna tennem, mert a kisbabához

semmi közöm. Persze, persze. Neki húsz forint havi fizetése volt, nekem csak hat. Neki jó eledeleket és fekete söröket kellett adni, és kedvében járni az egész háznak, nekem csak „az úr” próbált kedvemben járni az első nap, ha nem volt öröme benne. A babával való esemény miatt aztán elmaradtam a háztól.

És mert kényes természetem miatt már házaknál se tudtam megmaradni, eljött az idő, amikor a déli maradékok is elfogytak, és mama mindig sírt.

Két esztendeig éltünk akkor a Mexikói úton, és ezen idő alatt megismertem Budapest polgárházainak belső életét. Mama sírva emlegette, hogy mindig csak meggazdagodott esztergályosok meg suszterek gyermekeit tanítom, ha egyszer bejuthatnék egy előkelő házhoz, ha egy előkelő házhoz jutnék egyszer...

A mama vágya valóra vált, mert két év után bárói családnál kaptam állást. Ah, de csak egy hónapig. Mert elsején nem kaptam meg a fizetésemet, és így el kellett maradni a háztól. Hiába biztatott az öreg inas: „Kisasszony, legyen nyugodt, a báró úrnak nagy családi pöre van, mindnyájan arra várunk már évek óta.” Nem tudtam bevárni a családi pör végét, mert éhen haltunk volna.

A sors mintha megelégette volna a szenvedésünket, egyszer, végre, bejutottam a „városhoz”. Ma sem tudom, hogy történt ez. A tanácsos úr semmi jóval nem biztatott, mikor a folyamodványomat benyújtottam. „Sokan vannak, kisasszony, sokan már régen várnak!” – szolt a tanácsos úr. Akkor lépett a szobába egy ősz szakállas, kék szemű öregúr. Mosolyogva nézett rám, és megkérdezte, ki vagyok, hol lakom és mit akarok. Én elfogódva rebegettem valamit, mert az ősz szakállú rokonszenves öregekben már sokat csalódtam.

Az öregúr azt mondta, hogy csak legyek nyugodt, teljesülni fog a kívánságom. Vérpiros arccal siettem haza, és otthon nagyon sírtam... De nem. Nem történt semmi. Bejutottam a városhoz – az is igaz, hogy csak mint „megbízott óradíjas”, de esküszöm Önnek az anyám fehér fejére, hogy az öregúr nem keresett fel lakásunkon, sőt többé soha nem láttam. Évek múltak el, és bevallom, rossz napjaimon néha megjelent előttem kék szemeivel; látni szerettem volna, hogy hozzá forduljak segítségért. Hisz ő nem is olyan volt, mint a többi öreg...

Ez volt a fordulópont.

Ezután már mindig volt déli maradék. Az legalább volt, a megaláztatásokat, a bántalmakat lassan megszoktam. A fővárosnak tömérdek iskolája van, és én egyikből a másikba vándoroltam, mert nagyságos *rendes* tanítónőket kellett helyettesítenem, ha megbetegedtek. A iskolaigazgatókkal való harcaim is erre az időre esnek. Mert – most már megmondhatom – az iskolaigazgató urak között is vannak – vagy talán voltak – rokonszenves emberek, akik kezedet, szegény leány, megszorítják, és szemük a szemedbe mélyed. Azt hiszik, szegényke, hogy te szerelmüket óhajtod, te pedig csak egy darab kenyérkét akarsz, és nem szerelmet. Az évek elmúltak, és az újságszeletke a keblemen azt beszéli, hogy a nyomorúságnak immár vége szakadt. Rendes tanítónő lettem. Havonként 48 forint a fizetésem, a lakbérem kétszáz forint.

Nehéz dolog volt, de elértem, és Önnek, uram, nem volt igaza. Kérem, örüljön velem, és gondoljon jó szívvel rám, de ne akarjon találkozni azzal a leánnyal, akitől tíz esztendő előtt elvált. A tükörbe nézek; bizony már nem a régi rajtam semmi sem. A szívembe tekintek: ah, ott sincs már semmi a régi kincsekből. És hogy ilyen szentimentális, ábrándos levelet írtam, annak oka a mai nap, amely nap legboldogabb életemben.

Másolta: K. Gy.

Régi estvék

Elbeszélés a vénokról és fiatalokról

A büszke Teréz

Piroska és a farkas

Gutman fia

Éji álom

Elbeszélés. Orosz színekben

Az aranyparaszt

Hárem

Beszélgetés egy hercegnőről

Régi bútorok

Egy öreg férfi kóborlásai

Zarándokok

Téli éjszakák

Egy öreg fiú és egy kis nő ügye

Az ifjúságról és más dolgokról. Egy öreg polgár elbeszélése

Nyár

Bűvészkedés

Ungi berkek

Sötét eset

Emlékek

Egy vadász iratai

Folyóparton

Magda násza

Régi évekből

Éjjeli állomás

Örzsé férjhez megy

Malac az emberrel

Regényhősök

Volt egyszer egy leány

Völgyi ház

Nyíri csend

Az élet változásai

Kalandosok. *A régi Pest* című készülő regényből

Névtelen jegyző

Egy régi magyarról. A régi Pest történetéből

Ötvenéves férfiú

A hidakon túl

Téli ének

Az idegen leány

Esti gondolatok

Vadvizek mentén

Fagyos fák között

Őszi magány

Vörös férfi, szőke leány

Régi világból

A regény vége

Damaszkusz alatt

Éjféli mise. Egy ifjú vallomásaiból

A hidakon túl

A bánat útja

Urambátyáméknál

Jegyzetek

1. Megjelenési adatok, magyarázatok

2. Kétes szerzőségű szövegek